GEORGE SAND

MEȘTERUL PIERRE HUGUENIN

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CLASICII LITERATURII
UNIVERSALE

GEORGE SAND

Le Compagnon du Tour de France

La Bibliothèque Française

CLASICII LITERATURII UNIVERSALE

GEORGE SAND

MEȘTERUL PIERRE HUGUENIN

Traducere, prefață și note de
THEODOSIA IOACHIMESCU

București 1966

EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

Prefață

„Nu fac parte dintre acele ființe nepăsătoare care întîmpină nedreptatea cu fața senină", spunea despre ea însăși scriitoarea George Sand. Și întreaga ei viață, ca și cea mai mare parte din opera ei sînt, în adevăr, ilustrarea unui „suflet fierbinte", vibrînd generos în fața problemelor sociale și respingînd orice preocupare de profit personal. Cei care au cunoscut-o, scriitorii și artiștii din vremea ei, aduc mărturii concordante în această privință. Pînă și spiritul critic al lui Balzac capitulează înaintea evidenței pozitive: „Ceea ce este asemănător între Alexandre Dumas și George Sand — notează el — e că nici unul din ei nu au nimic meschin în suflet".

În ce o privește, scriitoarea nu-și face nici un merit din această înclinare, considerată de ea înnăscută, spre dreptate și adevăr. O constată și-atîta tot. Realitatea e însă că firea ei generoasă a găsit condiții prielnice, mai întîi în împrejurările familiale în care s-a dezvoltat, iar apoi în ambianța romantismului umanitar în care a început să scrie, îndată după revoluția democratică din 1830.

Printre scriitorii epocii — la care creșterea proletariatului francez și răspîndirea socialismului utopic suscitau un interes viu, dar în general paternalist, pentru păturile populare — George Sand e poate singura care nu rămîne la atitudinea paternalistă, care se apropie de aceste pături nu cu compătimire, nici cu curiozitate, ci cu sentimentul egalității și chiar al admirației. „În sînul poporului, declară ea, își va găsi muza romantică, «muză eminamente revoluționară», tinerețea și forța."

Între 1838 și 1848, perioadă oarecum de vîrf în activitatea și în creația ei progresistă, George Sand este prietenă cu o seamă

de poeți muncitori — cu zidarul Charles Poncy, cu țesătorul Magu, cu cizmarul Lapointe, cu lăcătușul Gilland — cu care întreține corespondență, pe care-i încurajează, și cărora le pune în valoare versurile ; iar în romanele ei apar eroi populari — meseriași sau țărani — care ocupă primul plan al povestirii și care reprezintă adevărate modele de forță morală și de inteligență, opuse egoismului și meschinăriei celor avuți.

O asemenea figură, cea mai luminoasă și mai reliefată din romanele așa-numite „socialiste" ale scriitoarei, este tîmplarul Pierre Huguenin, din romanul cu titlul netraductibil de *Le Compagnon du Tour de France*, publicat în 1840.

Ce erau acești „compagnons" (asociați, tovarăși) și de ce se interesează George Sand de ei în acel moment ?

Avînd foarte depărtate rădăcini în trecut — după unele tradiții, chiar în împrejurările construirii templului din Ierusalim — asociațiile muncitorești cunoscute în Franța (unde au avut o deosebită dezvoltare în cursul veacurilor) sub numele de „compagnonnages", grupau pe lucrători după profesiuni, asigurîndu-le oarecare independență față de „frățiile" cu caracter religios și față de breslele patronale. Rolul lor s-a accentuat începînd din secolul al XVI-lea, cînd creșterea spiritului de solidaritate a dus și la organizarea așa-numitului „Tour de France" (Ocolul Franței), care îngăduia tinerilor meseriași să cutreiere țara pentru a-și îmbogăți experiența și a căuta de lucru, găsind în orașele principale, la anumite hanuri afiliate, hrană și adăpost, ba chiar ajutor bănesc. Mai tîrziu, în secolele XVII și XVIII, multe greve din Franța au avut la bază acțiunea „compagnons"[1]-ilor.

Dar tocmai pentru că au luat naștere în vremuri pline de superstiții și de obscurantism și au trebuit să existe ca societăți secrete, „compagnonnages"-ele au cunoscut și latura negativă a riturilor mistice, a ierarhiei stricte și, mai ales, a rivalității între grupări, rivalitate care mergea pînă la adevărate bătălii.

La începutul secolului al XIX-lea, o dată cu întețirea luptelor sociale, și cu afirmarea crescîndă a proletariatului, „compagnonnage"-ul capătă și el o nouă vigoare. Dar acum, împotriva particularismului său, manifestat pînă tîrziu prin încăierări sîngeroase (la Lyon în 1819, la Nantes și Bordeaux în 1825, la Blois în 1827 etc.) apare tendința de unificare pe scară națională, tendință

[1] Vezi Jean Bruhat : *Histoire du mouvement ouvrier français*, Paris, Editions Sociales, 1952, t. I, p. 74—75.

care se accentuează în urma revoluției din 1830 și a insurecțiilor populare din anii următori. Un „compagnon" tîmplar, Agricol Perdiguier, scrie acum o carte despre „compagnonnage" *(Le livre du Compagnonnage)*, care pledează cauza solidarității și a unificării, dînd în același timp detalii despre viața și obiceiurile „compagnons"-ilor. Cartea stîrnește destul interes pentru a fi citată și utilizată de ziare. George Sand, care apreciase și poemul epic, cu temă apropiată, al cizmarului Lantier din Avignon, o consideră deosebit de interesantă și se hotărăște să situeze în acest cadru următorul ei roman. O atrăgea desigur nu numai pitorescul acestor asociații cu tradiții atît de vechi, dar și suflul de înnoire al lor, în direcția unei adevărate egalități și fraternități de care era mult preocupată și în realizarea căreia nu prea o ajutau ideile utopice ale vremii.

Așa s-a născut *Le Compagnon du Tour de France*, roman în general ignorat sau ponegrit de critica oficială din trecut, deși bine informat, și cu trăsături mai realiste decît multe din celelalte. Romanul este acum pentru prima dată tradus în limba română, în care, de altfel, nu au apărut în trecut decît vreo trei-patru din romanele de început ale scriitoarei sau din cele cîmpenești.

*

Dacă epoca în care a trăit George Sand a cunoscut cîteva revoluții și mai multe insurecții, se poate vorbi și în viața ei de o insurecție, dară nu chiar de o revoluție. Căci cum altfel i-au putut considera contemporanii, într-o vreme cînd femeile nu aveau nici un fel de drepturi, hotărîrea de a se rupe dintr-o căsnicie nereușită, pentru a-și cîștiga singură existența și a-și afirma personalitatea în lumea intelectuală din Paris?

De altfel, în propria-i familie, a fost întîmpinată din anii copilăriei de un fel de luptă de clasă.

Născută la Paris, la 1 iulie 1804, Aurore Dupin se trăgea, într-adevăr, după tată, dintr-o viță regală (străbunicul ei, mareșalul de Saxa, era fiul nelegitim al unui rege al Poloniei), iar după mamă, dintr-un simplu meseriaș parizian. Rămasă de timpuriu orfană de tată, copila a fost hărțuită între bunica de neam boieresc, cultivată, raționalistă, dar nu complet eliberată de prejudecăți, și mama din popor, inimoasă, vioaie, dar lipsită de cunoștințe. Împrejurarea trebuie reținută pentru a înțelege atîtea situații din romanele lui George Sand, în care revine ca un leit-motiv dragostea dintre eroi din clase sociale diferite, unii tinzînd spre cul-

tură, ceilalți gata să le împărtășească această cultură sau să renunțe la avantajele lor materiale. Așa visa probabil fetița Aurore.

Viața la Nohant, în micul conac al bunicii din ținutul Berry, nu a făcut din nepoată o aristocrată, fiindcă aceasta era mîndră de originea ei populară, iar bunica era influențată de iluminiști și avea în general idei largi despre educație. Așa încît, deși ținea ca Aurore să nu încalce regulile bunelor maniere, i-a îngăduit să trăiască în aer liber, să călărească peste cîmpuri și prin păduri, să se împrietenească cu copiii de țărani și să citească operele filozofilor. A ținut-o, ce-i drept, cîțiva ani și la un pension de maici, dar în momentul cînd a simțit că adolescenta e în primejdie să cadă într-o criză mistică, a luat-o repede acasă. La Nohant au reînceput lecturile pasionate din filozofi și poeți, și în special din opera lui Rousseau, care răspundea cel mai bine năzuințelor democratice și sensibilității romantice ale tinerei fete.

Curînd însă, descumpănită de moartea bunicii, Aurore a consimțit să se mărite. N-avea decît optsprezece ani, iar Casimir Dudevant, și el fiu de boiernaș, părea că o iubește. Au urmat nouă ani de viață conjugală la țară, cu nașterea a doi copii și cu descoperirea treptată a inculturii, a vulgarității și chiar a viciilor soțului. Aurore a luat hotărîrea să plece la Paris și să muncească pentru a-și asigura independența și a-și putea sustrage copiii de sub o influență nefastă: S-a gîndit mai întîi la pictura decorativă, la croitorie, la mode... Dar pregătirea ei intelectuală și imaginația ei bogată (în prima copilărie putea petrece ceasuri întregi povestindu-și singură cu voce tare istorii fără de sfîrșit, iar la școală era cunoscută pentru carnețelul verde în care își nota necontenit impresii), precum și marea sete de romane a publicului din vremea romantismului au îndreptat-o spre literatură. A fost ajutată la început de cîțiva literați, și ei originari din Berry. În colaborare cu Jules Sandeau a scris romanul *Rose și Blanche*, publicat sub pseudonimul de Jules Sand, roman care a avut oarecare succes. Încurajată, a pornit singură la drum, iar cînd i s-a tipărit primul roman *Indiana*, și editorul a rugat-o să păstreze numele de Sand, ea l-a completat cu prenumele de George[1], obișnuit în Berry cu această grafie.

Aurore Dupin Dudevant devenise George Sand.

[1] Scris în mod curent în limba franceză *Georges*.

Se născuse o romancieră cu însuşiri reale, dar conştientă de puţina ei experienţă şi de insuficientul ei bagaj de observaţii. „Pe măsură ce voi trăi — îşi spunea ea — voi vedea mai mulţi oameni şi mai multe lucruri, voi lărgi cercul individualităţilor, voi mări cadrul povestirilor..." [1] Mărturisire preţioasă pentru reliefarea modestiei şi a orientării spre realism a tinerei scriitoare.

În fapt, primele ei romane (*Indiana* — 1832, *Valentine* — 1832, *Lélia* — 1833) nu erau decît reflectarea dezamăgirilor ei conjugale şi sentimentale, transpuse în cadre exotice, romantice, dar cu fine analize psihologice şi cu ingenioase cotituri narative. Ele făceau, în acelaşi timp, procesul căsătoriei convenţionale şi constituiau adevărate pledoarii în favoarea dreptului la egalitate — cel puţin sentimentală şi civilă — al femeilor. Destule motive pentru a aduce autoarei lor celebritatea într-o epocă propice ideilor generoase. Celebritatea, dar şi prietenia celor mai de seamă scriitori şi artişti ai vremii.

În cercul debutantei se întîlnesc Balzac, Mérimée, Musset, Sainte-Beuve, Delacroix, Liszt, Chopin, apoi militanţi politici de stînga, ca Barbès, Michel de Bourges, sau teoreticieni ai socialismului creştin-umanitar, ca Lamennais sau Pierre Leroux. În preajma lor, discutînd cu ei sau ascultîndu-i discutînd, scriitoarea îşi completează cultura, îşi formează gustul şi îşi defineşte nedumeririle, chiar dacă nu le rezolvă. Ea, cea dintîi, recunoaşte cît datorează acestor prieteni: „Mintea mea, pe jumătate cultivată, era în anumite privinţe o *tabula rasa*, iar în altele un fel de haos. Obiceiul pe care-l am de a asculta şi care-i o binecuvîntare naturală mi-a dat posibilitatea să primesc de la cei care m-au înconjurat anumite deslușiri şi multe prilejuri de gîndire..." [2] Iată ce ar trebui să reţină istoria literară din prieteniile masculine ale lui George Sand, şi nu faptul — comentat pînă acum în sute şi sute de pagini — că unele din aceste prietenii au putut fi şi intime.

La formarea scriitoarei au contribuit şi lungile ei plimbări prin toate cartierele Parisului (cînd, pentru a trece neobservată şi a-şi cruţa garderoba, se îmbrăca bărbăteşte), frecventarea pasionată a spectacolelor, călătoriile în Italia, Elveţia, Spania.

Astfel, după cîteva romane încă pur sentimentale, ca *André*, *Jacques*, *Mauprat*, în care, totuşi, apar episodic figuri populare

[1] G. Sand: *Histoire de ma vie* (*Povestea vieţii mele*), Paris, Stock, 1945, p. 276.

[2] G. Sand: op. cit., p. 315.

luminoase, George Sand, ale cărei idei democratice au fost, între timp, întărite de lupta proletariatului și de legăturile ei cu cercurile de stînga, începe să publice seria romanelor cu preocupări sociale accentuate, a așa-numitelor romane „socialiste". De la pledoaria în favoarea femeii, a trecut, nu numai la pledoaria în favoarea omenirii năpăstuite, dar mai ales la ilustrarea superiorității acestei omeniri. Seria se deschide cu *Le Compagnon du Tour de France* (1840) și continuă cu *Horace* (1841) — portretul intelectualului individualist și oportunist opus dezinteresării și abnegației proletariatului — cu *Consuelo* (1842), avînd ca eroină o mare cîntăreață ieșită din popor, care se ciocnește de prejudecățile și intrigile feudale din secolul al XVIII-lea, cu *Morarul din Angibault* (1845), care pledează în favoarea unei armonii sociale bazate pe muncă, formulă la care se asociază atît morarul sărac și intelectualul socialist cît și aristocrata cu vederi largi etc.

În același timp, cunoașterea adîncă a vieții sătești, familiarizarea scriitoarei cu obiceiurile și limbajul țăranilor din Berry, o fac să aducă în romanele sale întîmplări și figuri de la țară. Apar atunci: *Jeanne* (1844), *Balta dracului* (1846), *François le Champi* (1847) etc. Seria romanelor așa-numite cîmpenești culminează cu *Cîmpoierii (Les maîtres sonneurs*, 1853), în care scriitoarea încearcă — și în mare măsură reușește — să transpună în povestire felul de exprimare al țăranilor din Berry. Trebuie subliniat faptul că majoritatea acestor romane se încadrează în aceeași perioadă cu cele așa-numite socialiste. Aceasta pentru a nu lăsa să se perpetueze tendința unor critici de a le considera în bloc și din principiu ca o evadare a scriitoarei din preocuparea socială. În dragostea ei de popor, George Sand nu avea nici un motiv să lase deoparte proletariatul rural, a cărui viață și ale cărui necazuri le cunoștea atît de bine. Admirația ei pentru caracterul poetic al tradițiilor folclorice nu o împiedicau desigur să vadă realitățile.

În preajma revoluției din 1848, ideile republicane de nuanță socialistă ale lui George Sand iau formă activă. Scriitoarea pășește curajos în arena politicii militante. Încă din 1840, ea se alăturase opoziției înaintate din Berry, iar în 1843 contribuise la înființarea unui ziar local. Colabora, de asemenea, la *Revista independentă* a lui Pierre Leroux, creată cu ajutorul ei. Cînd izbucnește revoluția, în februarie 1848, se grăbește să vină la Paris, unde se pune la dispoziția guvernului republican. Redactează *Buletinul Republicii*, adresează circulări administrative, scrie articole pentru *Cauza Poporului* și pentru *Republica adevărată*. Își dă toată osteneala

pentru a asigura triumful revoluției sociale și nu se sperie nici cînd opoziția o tratează drept „comunistă"... „Dacă prin comunism înțelegeți dorința și voința ca, prin toate mijloacele legitime și admise de conștiința publică, să dispară chiar azi inegalitatea revoltătoare dintre bogăția extremă și sărăcia extremă, pentru a lăsa loc unui început de egalitate adevărată, da, sîntem comuniști..." [1]

Dar alegerile din aprilie nu au dat rezultatele așteptate, încercarea din mai a lui Blanqui și Barbès de a ocupa Adunarea Națională a eșuat, iar insurecțiile populare din iunie au fost crunt reprimate. Descurajată, George Sand se refugiază la Nohant, dar și aci are de înfruntat insultele vecinilor reacționari. Departe de frămîntările politice, nu rămîne însă indiferentă față de soarta republicanilor și intervine pe lîngă viitorul Napoleon al III-lea (pe care-l cunoștea de pe vremea cînd acesta cocheta cu ideile socialiste, dar cu care nu va mai voi să aibă de-a face cînd va ajunge împărat) în favoarea militanților de stînga deportați sau exilați.

La Nohant, continuă să scrie romane, mai mult sentimentale, apărînd, ca și altădată, drepturile dragostei, dar și pe cele ale rațiunii: anticlericalismul se vădește mai ales în *Domnișoara la Quintinie*, respectul pentru știință în *Valvèdre*, credința în progres în *Domnul Sylvestre* etc.

Deosebit de laborioasă — nu lăsa să treacă noapte în care să nu scrie cîteva zeci de pagini — George Sand publică volume după volume (pînă la urmă vor fi, cu memoriile, cu relațiile de călătorie și cu piesele de teatru mai mult de o sută), iar prestigiul ei trece granițele Franței. Herzen vorbește despre ea numind-o „gloria poetică a lumii moderne". Dar Academia Franceză refuză să-i acorde un simplu premiu. Cu toată propunerea călduroasă a lui Sainte-Beuve, i se preferă Thiers...

Compatrioții de seamă, însă, scriitori și gînditori, o prețuiesc și o sărbătoresc. Pentru Flaubert, Taine, Gautier, Renan, frații Goncourt, este „scumpa maestru" *(Chère maitre)*, omagială greșeală de acord, reprezentînd semnul sigur de intrare a ei în istoria literaturii.

Se duce rar la Paris, dar caută să se țină la curent cu toate manifestările culturale. Și cînd vizitează Expoziția Universală din 1867, notează în jurnalul ei, printre lucrurile care au impresionat-o

[1] Articol citat de André Maurois în : *Lélia ou la vie de G. Sand*, Paris, Hachette, 1952, p. 383.

în mod deosebit, și „costumele din România"[1]. La Nohant, acum bunică, are bucuria de a fi aproape de nepoți, față de care arată același interes pe care l-a avut pentru copii: le supraveghează educația, le dă lecții, îi distrează cu un teatru de marionete... Gloria n-a îndepărtat-o de familie, nici de bucuriile modeste ale cotidianului.

Cînd se stinge din viață, la 8 iunie 1876, la mormîntul de la Nohant se adună cei mai iluștri reprezentanți ai literaturii franceze. Victor Hugo, în cuvîntul lui, spune: „Plîng o moartă și salut o nemuritoare". Iar Flaubert, vechi prieten, plînge, pur și simplu...

*

Ușurința și plăcerea cu care compunea romane nu au îndemnat-o pe scriitoare să-și alcătuiască de timpuriu, ca Balzac, teorii și planuri de creație. Totuși, în plină maturitate, cînd și-a scris *Istoria vieții*, a încercat să schițeze o concepție literară proprie. „...După această teorie, notează ea, romanul ar fi o operă de poezie, nu numai de analiză. Ar trebui să cuprindă situații adevărate și caractere adevărate, reale chiar, grupîndu-se în jurul unui tip menit să rezume sentimentul sau ideea principală a cărții. Acest tip reprezintă în general pasiunea dragostei, de vreme ce aproape toate romanele sînt istorii de dragoste. După teoria indicată... trebuie idealizată această dragoste, prin urmare și acest tip, și nu trebuie să ne temem a-i da toate însușirile spre care aspirăm noi înșine."[2]

Această tendință, deseori proclamată și în general aplicată, de idealizare a eroilor principali, este una din trăsăturile romantice ale scriitoarei. Umanitarismul ei generos o fac să privească înainte și să anticipeze asupra frumuseții morale a oamenilor. „Dumneata, îi spunea Balzac, cauți omul așa cum ar trebui să fie; eu îl iau așa cum e. Crede-mă, avem dreptate amîndoi... bine faci că nu vrei să privești ființe și lucruri care ți-ar da vise urîte..."[3] Un singur amănunt trebuie amintit: că Balzac îi observa pe aristocrații și burghezii vremii, pe cînd George Sand își nutrea optimismul contemplînd și prezentînd oameni din popor sau prieteni ai poporului.

[1] Text manuscris inedit, citat de A. Maurois, op. cit., p. 494.
[2] G. Sand, *Histoire de ma vie*, ed. cît., p. 301.
[3] G. Sand. Ibid. p. 302.

Factura romantică se recunoaște în romanele lui George Sand nu numai prin prioritatea rezervată „pasiunii dragostei", care la ea se exprimă foarte des prin idile între proletari și castelane, ci și prin peripețiile acțiunii, în care deseori avem de-a face cu întîmplări neprevăzute, cu întîlniri secrete, cu subterane misterioase, cu castele singuratice sau ruinate, cu comori găsite la timp și cu moșteniri neașteptate, cu momente senzaționale în general. Acestea satisfac imaginația bogată a scriitoarei și îl satisfac și pe cititor, fiindcă îi țin interesul treaz fără a-i da impresia că citește un roman foileton, căci povestitoarea știe să analizeze stările sufletești, să motiveze evenimentele neprevăzute și să le descrie cadrul. Cînd e vorba de descrieri, în special, și cu deosebire de cele ale naturii, intervine spiritul de observație al autoarei, cunoașterea adîncă a vieții cîmpenești, iar romantismul face loc realismului, fără a îndepărta poezia.

Cît privește personajele secundare, pe care George Sand nu-și propune să le idealizeze, ele sînt prezentate de cele mai multe ori cu spirit critic și cu umor.

Tot astfel, într-o împletire originală de romantism și realism, tiradele lirice își desfășoară faldurile somptuoase alături de dialogurile cele mai autentice, cele mai naturale.

Totul lunecă pe apa lină a unui stil cursiv — o „proză netedă și fluidă", cum spune A. Maurois — căci povestitoarea nu cunoaște chinurile căutării flaubertiene și se lasă în voia condeiului său inspirat.

Evident, această plăcută spontaneitate implică riscuri: cel al prolixității — dacă nu al neglijențelor — în ce privește stilul, cel al „sinuozității" (cum îl numește autoarea) în ce privește compoziția. „Romanul, recunoaște cu sinceritate George Sand în prefața la *Consuelo*, nu e bine condus. O ia deseori cam la întîmplare... Asta e părerea prietenilor mei, și o cred întemeiată." În schimb, pe aceste căi sinuoase, în cursul dezvoltării nestingherite a evenimentelor, caracterele pot fi mobile, au răgazul să evolueze, așa cum se întîmplă în viață.

Și astfel, pornind de la un temperament și o concepție romantică, scriitoarea creează romane cu trăsături realiste, cu atît mai realiste cu cît îi sînt mai familiare modelele și cadrul.

*

Situația romantică și utopică, obișnuită în romanele lui George Sand — dragostea dintre doi tineri din clase sociale opuse — este tratată în *Le Compagnon du Tour de France* cu o grijă deosebită pentru verosimil. În primul rînd, această dragoste are aci două variante : cea senzuală, dintre Amaury Corintianul și Joséphine de Frenays — care nu pune probleme fiindcă împrejurarea nu e excepțională — și cea înaltă, adevărată, dintre Pierre Huguenin și Yseult de Villepreux, care vădește dorința scriitoarei de a justifica prin egalitate intelectuală și morală o asemenea dragoste. De aceea, pe cînd apropierea dintre primii doi se face destul de repede, dar nu e durabilă, procesul de îndrăgostire al celorlalți doi e mai lent. Pierre s-a cultivat făcînd Ocolul Franței și citind (cam repede) volumele de filozofie și de literatură din biblioteca domnișoarei de Villepreux, iar Yseult (feudală și prin nume) se descotorosește treptat de ultimele ei apucături boierești. Studiind în cabinetul tinerei aristocrate, Pierre s-a simțit oarecum atras spre ea datorită culturii pe care i-o presupune. Ceea ce-i apropie mai mult decît orice însă — și George Sand dă dovadă și aici de simț realist — sînt convingerile lor politice. El este „compagnon", ea liberală (adeptă a carbonarismului) și amîndoi caută mijloacele de a dobîndi fericirea omenirii prin dreptate și egalitate. În această căutare sinceră și pasionată, cel mai puțin naiv este proletarul, care își dă seama că partidele politice ale vremii nu aduc soluții. Iar faptul că nu atît visările sub clar de lună cît frămîntările altruiste pot lega doi oameni pe care societatea și educația îi despart e pus în valoare cu pătrundere de povestitoare.

Pe linia verosimilului se înscrie și finalul romanului, care nu ne invită la căsătoria celor doi eroi, ci, dimpotrivă, la despărțirea lor, trecătoare poate, impusă în tot cazul de realități.

Să mai amintim și că firul acțiunii nu e „sinuos", că aceasta se concentrează în puține săptămîni și că, din recuzita romantică n-a rămas decît... un coridor misterios prin care Corintianul o vizitează pe Joséphine. Numeroase pagini sînt consacrate explicării „compagnonnage"-ului, descrierii amănunțite a obiceiurilor și a tradițiilor sale, a rivalității dintre „doctrine" și a efortului de unificare, a gradelor, a ierarhiei, ceea ce, alături de faptul că personajele poartă denumiri rituale și folosesc expresii tipice, dă romanului și un caracter istoric-documentar ; el ne aduce, de altfel, informații prețioase și despre carbonarism.

Nici Pierre Huguenin nu e o figură complet idealizată. Autoarea nu vede în el numai modelul evoluat al muncitorului, așa cum avea să-l făurească viitorul, ci și oglinda vie a multor meseriași pe care ea îi cunoscuse și care, ca și Pierre, erau adevărați artiști în meseria lor, însetați de cultură, inteligenți și de o înaltă moralitate. „Privește — îl interpelează scriitoarea pe cititorul epocii — privește, te implor, și nu pronunța împotriva lui (a omului din popor, n. n.) sentința nedreaptă care-l condamnă să vegeteze în ignoranță și sălbăticie Cunoaște-i defectele și păcatele, căci are, și n-am să ți le ascund; dar cunoaște-i și măreția și virtuțile; și te vei simți în preajma lui mai sincer și mai generos cum n-ai fost de multă vreme."

Pierre Huguenin amintește, prin exaltarea și sensibilitatea sa, trăsăturile eroului romantic, dar prin el eroul romantic veșnic frămîntat și chinuit, fără să știe însă nici ce caută, nici ce dorește, își întoarce frămîntările spre căutări definite, sociale, și le remediază astfel sterilitatea.

Noblețea sufletească o caracterizează și pe hangița Saviniana, îl definește și pe conducătorul de „compagnons"-i. Sprijin bun. Autoarea nu face însă din această însușire un leit-motiv romantic. Ea arată că, în realitatea timpului, există și tineri lucrători care, fie din oportunism, fie din impulsul vocației artistice, uită — așa cum face talentatul dar ușuraticul Amaury — de obligațiile lor morale.

Urmărind să prezinte o varietate cît mai mare de tipuri de meseriași, George Sand îi schițează în chip realist și pe naivul dar veselul Berrichon, pe bătrînul Huguenin, atît de intransigent în privința autorității lui paterne și profesionale, dar cu un atît de sigur spirit de clasă, pe moș Lacrête, prietenul acestuia, care se simte atît de bine alături de tineret, pe curajosul invalid Vaudois etc.

Cînd e vorba de personaje din mica și marea burghezie, ele nu sînt cruțate de umorul și de ironia autoarei, care fac din intendentul Lerebours un slugarnic agitat, din fiul acestuia, Isidore, un prostănac îngîmfat și ridicol, din răsfățata Josèphine o vanitoasă ușuratică.

În fața unui personaj mai complex, cum e contele de Villepreux — aristocrat oportunist dar rafinat, care nu adoptă liberalismul decît atîta vreme cît i se pare că poate profita de pe urma lui — umorul face loc unei analize minuțioase. Portretul lui de vulpoi politic se conturează fără grabă și cu relief. Reacționarismul

lui adînc și ascuns se dezvăluie în întregime abia în ultimele pagini, cînd se îmbolnăvește aflînd că Yseult (față de care trecea drept un democrat convins) s-a îndrăgostit de un lucrător.

Despre George Sand s-a spus în multe rînduri că nu e o gînditoare. În *Le Compagnon du Tour de France* nu lipsește însă pătrunderea politică. Frămîntările din vremea restaurației, necesitatea solidarității proletariatului, ineficacitatea conspirațiilor, slăbiciunile diverselor curente burgheze de opoziție, toate acestea sînt arătate în adevărata lor lumină. Tînărul carbonar Achille Lefort întruchipează atît entuziasmul și spiritul întreprinzător ai liberalismului din vremea aceea cît și nebulozitatea țelurilor și principiilor sale. Adepții săi, avocatul, medicul și căpitanul cu care Achille se întîlnește la Vaudois, sînt partizani ai unor regimuri asemănătoare cu cel pe care vor să-l răstoarne.

Pierre Huguenin e conștient de situarea acestor curente în afara intereselor reale ale poporului. Discuția lui cu Lefort e deosebit de interesantă în privința luciditățiî proletarului. El nu vede nici o soluție imediată, dar vede că liberalismul nu aduce soluții și-și dă seama de manevrele păturilor posedante. Negăsind răspunsuri la aspirațiile lui, e dezorientat și își pune uneori speranța în ajutorul providenței. „...Pierre avea să treacă prin multe erori... pînă să ajungă la el licăririle mai fecunde și mai sigure care încep să lumineze vastul orizont al poporului." Dar unele reflecții, referitoare la insuficienta soluție a deposedării posedanților sau la degradarea naturii prin fărîmițarea proprietăților sînt, fără îndoială, ecoul meditațiilor autoarei și efortul ei de a judeca în concret problemele sociale.

În „compagnonnage", George Sand vede o formă primitivă, desigur, de organizare a muncitorilor, dar încă necesară în acel moment, în așteptarea altora mai evoluate. Ea ia în considerație și adevărul, atît de util mișcării muncitorești, că viitorul nu trebuie considerat compromis din cauza greșelilor prezentului și că „principiul" nu trebuie confundat cu faptele individuale.

Toate acestea într-un moment cînd căutările intelectualilor democrați se mulțumeau cu propunerile liberalismului și ale socialismului utopic.

S-ar zice prin urmare, că, cel puțin în ce privește *Le Compagnon du Tour de France*, afirmația că George Sand nu e o gînditoare e mult prea severă.

Dostoievski, unul din cei care au emis-o, adaugă însă, și alci sîntem cu totul de acord cu judecata scriitorului rus: „...dar

(G. Sand) e una din cele care au ştiut cel mai bine să prevadă era unei omeniri mai fericite". S-o prevadă, s-o dorească şi s-o pregătească.

Încrederea în popor, în muncă şi în progres emană într-adevăr din toate romanele „bunei doamne de la Nohant", şi foarte multe din ele se citesc şi astăzi cu aceeaşi plăcere cu care au fost scrise acum o sută şi mai bine de ani.

Theodosia Ioachimescu

Capitolul I

Satul Villepreux era, dacă-l ascultai pe domnul Lerebours, locul cel mai frumos din departamentul Loir-et-Cher, iar omul cel mai capabil din numita comună era, după credința tainică a domnului Lerebours, domnul Lerebours însuși, asta în răstimpul cînd nobila familie de Villepreux, al cărui reprezentant era, nu se afla în mărețul și străvechiul conac din Villepreux. În lipsa personajelor ilustre care compuneau această familie, domnul Lerebours era singurul din tot satul care știa să scrie fără nici o greșeală de ortografie. Se afla pe-acolo un fiu care era și el un bărbat capabil. Lucru recunoscut într-un glas, adică în două, cel al tatălui și al fiului, deși mucaliții din partea locului pretindeau că sînt amîndoi oameni prea cinstiți ca să-l fi răpit înde ei pe sfîntul duh.

Puțini la număr sînt comis-voiajorii bătînd drumurile din Sologne ca să-și ofere marfa din castel în castel, puțini la număr sînt negustorii ambulanți, mergînd cu vitele și cu mărfurile din bilci în bilci, care să nu-l fi întîlnit, măcar o dată în viața lor, pe jos, călare, sau în droșcă, pe domnul Lerebours, iconom, vechil, intendent, om de încredere al Villepreux-ilor. Iau de martoră amintirea celor care au avut norocul să-l cunoască. Nu-i așa că era un omuleț foarte uscățiv, foarte gălbejit, foarte activ, morocănos și tăcut în primul moment, dar care cu încetul devenea comunicativ peste măsură? Asta pentru că, față de oamenii străini de ținut, era obsedat de un singur gînd, și anume: „Uite că există oameni care nu

știu cine sînt eu". Apoi urma a doua reflecție, nu mai puțin supărătoare decît prima: „Va să zică sînt oameni în stare să nu știe cine sînt eu". Iar cînd oamenii aceștia nu-i păreau cu totul nedemni de a-l prețui, adăuga drept încheiere: „Totuși, bieții oameni trebuie să afle de la mine cine sînt eu".

Atunci, îi sonda în domeniul agriculturii, neuitînd, la nevoie, să le captiveze atenția prin vreun paradox cît toate zilele; căci era membru corespondent al societății de agricultură din capitala județului, ceea ce nu-l făcea mai fălos. Dacă izbutea să provoace întrebări, spunea regulat: „Am făcut această experiență pe *moșia noastră*". Și dacă era întrebat despre calitatea solului, răspundea: „Are toate calitățile. Avem o întindere de patru leghe; este prin urmare și pămînt uscat, și udat, și umed, și gras, și sărac etc.".

În Sologne, patru leghe de teren nu înseamnă cine știe ce bogăție, iar moșia Villepreux nu aducea venit mai mare de treizeci de mii de livre; dar familia Villepreux mai avea alte două moșii cu venit mai mic, care erau date în arendă și pe care domnul Lerebours se ducea să le inspecteze o o dată pe an. Avea deci o destoinicie triplă și nesfîrșite subiecte de discuție și de demonstrații agricole.

După ce produsese primul efect, cum era bucuros să facă pe modestul, și cum e oricum greu să dezvălui situația înaltă pe care o ai, șovăia cîteva clipe, apoi se încumeta să pronunțe numele de Villepreux; iar dacă ascultătorul era pătruns dinainte de importanța acestui nume, domnul Lerebours spunea, plecînd ochii: „De afacerile familiei mă ocup eu". Dacă ascultătorul își cunoștea atît de puțin interesul încît să întrebe ce e cu familia, o! atunci, vai și amar de el, căci domnul Lerebours își lua sarcina să-l informeze; și urmau nesfîrșite genealogii, enumerări de încuscriri și mezalianțe, o listă întreagă de veri și de veri de-al doilea; apoi statistica proprietăților, apoi expunerea îmbunătățirilor aduse de el etc. Cînd o diligență avea norocul să-l aibă înăuntru pe domnul Lerebours, nici o zdruncinătură și nici o răsturnare nu erau în stare să tulbure somnul delicios în care-i cufunda el pe călători. Le povestea despre familia Villepreux de la primul pînă

la ultimul popas. Ar fi făcut înconjurul lumii vorbind despre *familie*.

Cînd se ducea la Paris, domnul Lerebours își petrecea timpul în mod foarte neplăcut ; căci, în furnicarul acela de descreierați, nimeni nu părea să se sinchisească de familia Villepreux. Nu înțelegea cum de nu e salutat pe stradă și cum de mulțimea se înghesuie fără respect la ieșirea din sălile de spectacol și e gata să sufoce un om atît de necesar pentru prosperitatea Villepreux-ilor.

Date morale asupra *familiei*, deosebiri între membrii ei, observații asupra diverselor caractere nu trebuia să-i ceri. Fie din discreție, fie din lipsă de aptitudine pentru asemenea feluri de observații, nu putem spune nimic despre aceste personaje ilustre, decît doar că unul era mai econom sau mai puțin econom, sau mai priceput la afaceri decît celălalt. Dar calitatea sau importanța omului nu se măsurau pentru el decît după suma scuzilor pe care avea să-i moștenească ; și cînd îl întrebai dacă domnișoara de Villepreux e agreabilă și drăguță, el răspundea făcînd presupuneri asupra valorilor pe care le putea aduce ea ca zestre. Nu-i dădea în gînd că te poți interesa și de altceva.

Într-o dimineață, domnul Lerebours se sculă și mai devreme ca de obicei, ceea ce era peste putință, afară doar dacă s-ar fi sculat, vorba ceea, în ajun ; și, coborînd pe ulița principală și unică a satului, zisă strada Regală, coti la dreapta, o luă pe o ulicioară curățică, și se opri dinaintea unei căsuțe cu înfățișare modestă.

Soarele abia începuse să poleiască acoperișurile, cocoșii încă adormiți pe jumătate cîntau subțirel, iar copiii ieșiți în cămașă în pragul caselor terminau de îmbrăcat afară, în uliță. Cu toate acestea, în atelierul lui taica Huguenin, se și auzea văitatul rindelii și geamătul ascuțit al ferăstrăului, ucenicii erau toți la postul lor, iar meșterul îi și mustruluia cu asprime părintească.

— Ai și pornit la drum, domnule administrator ? întrebă bătrînul tîmplar, scoțîndu-și scufia de bumbac albastru.

Domnul Lerebours făcu un semn misterios și impunător, iar cînd tîmplarul se apropie, îi spuse :

— Să mergem în grădină, am să-ţi vorbesc despre chestii serioase. Aici, mi s-au spart urechile ; ucenicii dumitale parcă fac dinadins, ciocănesc ca nebunii.

Traversară odaia de din dos, apoi o curticică, şi intrară într-o grădină pătrată cu pomi roditori, ale căror fructe nu-şi pierduseră savoarea prin altoire şi ale căror forme viguroase nu fuseseră pocite de daltă ; cimbrul şi salvia, amestecate cu cîteva rădăcini de garoafe şi de micşunele, înmiresmau aerul dimineţii, şi un gard viu foarte stufos îi ocrotea pe cei care se plimbau aici de curiozitatea vecinilor.

În acest loc, domnul Lerebours, pe ton şi mai solemn, îi anunţă meşterului Huguenin, tîmplarul, sosirea apropiată a familiei.

Meşterul Huguenin nu păru chiar aşa de năucit cum ar fi trebuit să fie ca să-i facă plăcere intendentului.

— Ei, zise el, asta-i treaba dumitale, domnule Lerebours, pe mine nu mă priveşte, afară doar dacă e vreun parchet de îndreptat sau vreun dulap de reparat.

— E vorba de ceva mult mai important, dragă, reluă intendentul. Familia şi-a pus în gînd (aş zice, dacă aş îndrăzni, că e un gînd ciudat) să repare capela, iar eu am venit să văd dacă dumneata poţi sau dacă vrei să lucrezi la asta.

— Capela, zise taica Huguenin, mirat peste măsură ; vor să repare capela ? Ia te uită, ce curios ! Eu credeam că nu sînt bisericoşi ; dar acuma aşa se poartă, pe cît se pare. Zice lumea că Ludovic al XVIII-lea...

— Eu n-am venit să discut politică, răspunse Lerebours, încruntînd sprîncenele ; am venit să aflu doar, dacă nu eşti prea iacobin ca să lucrezi la capela castelului şi ca să fii bine răsplătit de familie.

— Cum de nu, am mai lucrat eu pentru Sfîntul Dumnezeu ; dar vorbeşte mai lămurit, zise taica Huguenin, scărpinîndu-se în cap.

— Am să vorbesc mai lămurit cînd o fi momentul, replică iconomul, tot ce pot să-ţi spun e că am sarcina să caut lucrători pricepuţi fie la Tours, fie la Blois. Dar dacă eşti în stare să faci reparaţia, te prefer pe dumneata.

Această intrare în materie îi făcu mare plăcere lui taica Huguenin, dar fiind om prevăzător și știind bine cu ce fel de iconom are de-a face, nu dădu nimic pe față.

— Îți mulțumesc din toată inima că te-ai gîndit la mine, domnule Lerebours, răspunse el, dar știi, acuma am mult de lucru. Treburile merg bine, eu lucrez totul prin partea locului, fiindcă sînt singurul în meserie. Dacă mă înham cu lucrul la castel, nemulțumesc tot tîrgul și și pe țărani și-au să aducă alt tîmplar, care o să-mi ia toți mușteriii.

— Oricum, nu-i lucru de nimic să bagi în buzunar în mai puțin de-un an, în șase luni poate, o sumă frumușică, plătită pe șin. Hai să te cred că ai mulți clienți, meștere Huguenin, dar nu toți clienții plătesc.

— Ba să mă ierți, zise tîmplarul, jignit în mîndria lui democratică, sînt toți oameni cinstiți și nu comandă decît ce pot plăti.

— Dar nu plătesc repede, reluă iconomul cu un zîmbet ironic.

— Cei care întîrzie, răspunse Huguenin, sînt cei cărora vreau eu să le fac credit. Cu cei de seama ta te înțelegi întotdeauna ; și eu, de partea mea, întîrzii uneori cu lucrul mai mult decît aș vrea.

— Văd, zise intendentul pe ton calm, că oferta mea nu te ispitește. Îmi pare rău că te-am deranjat, nene Huguenin — și, ridicîndu-și șapca, se făcu că pleacă ; dar fără grabă, fiindcă știa bine că meseriașul n-o să-l lase să plece astfel.

În adevăr, convorbirea fu reluată la capătul aleii.

— Dac-aș ști despre ce e vorba, zise Huguenin simulînd o nehotărîre pe care n-o simțea ; dar poate că e ceva peste puterile mele... e lemnărie veche. Altădată se lucra cu mai multă finețe decît astăzi... și plata era fără îndoială potrivită cu osteneala. Acuma, ne trebuie mai mult timp și sîntem plătiți mai puțin. N-avem nici uneltele care ne trebuie, uneori... și-apoi boierii sînt mai puțin bogați și prin urmare mai puțin porniți pe cheltuială.

— Nu e cazul familiei Villepreux, zise Lerebours îndreptîndu-se din șale ; lucrarea o să fie plătită cît merită.

Garantez asta, şi, pe cît ştiu, n-am dus niciodată lipsă de lucrători cînd am avut lucru de dat. Bine, o să mă duc la Valençay. Am auzit că sînt tîmplari buni pe-acolo...

— Cel puţin dacă lucrarea ar fi în felul amvonului pe care l-am meşterit în biserica parohiei... zise tîmplarul amintind cu dibăcie de lucrarea excelentă pe care o făcuse în anul precedent.

— Poate că va fi ceva mai greu, reluă intendentul, care cercetase în ajun cu atenţie amvonul din biserica parohiei şi ştia foarte bine că e fără cusur.

Şi cum dădea mereu să plece, taica Huguenin se hotărî să-i spună :

— Păi atunci, domnule Lerebours, o să vin să văd lemnăria, fiindcă, la drept vorbind, e multă vreme de cînd n-am mai fost pe-acolo şi nu-mi amintesc cam ce-ar putea fi.

— Vino, răspunse intendentul, care devenea mai rece pe măsură ce lucrătorul se răzgîndea ; vederea nu costă nimic.

— Şi nu te obligă la nimic, reluă tîmplarul. Ei, atunci, am să vin, domnule Lerebours.

— Cum doreşti, meştere, zise celălalt. Şi gîndeşte-te că n-am nici o zi de pierdut. Dacă ţin să ascult de ordinele familiei, trebuie să iau chiar astă seară o hotărîre şi, dacă nu te hotărăşti şi dumneata, mă voi duce la Valençay.

— Măi să fie, eşti grăbit rău, zise Huguenin foarte tulburat. Ei bine, am să vin astăzi.

— Mai bine ai face să vii chiar acum, cît am timp să te însoţesc, reluă impasibilul intendent.

— Fie, hai să mergem atunci, zise tîmplarul. Dar trebuie să-l iau şi pe fiu-meu ; fiindcă se pricepe binişor să facă un deviz din ochi, şi cum lucrăm împreună...

— Dar fiul dumitale e lucrător bun ? întrebă domnul Lerebours.

— Chiar dacă nu-l ajunge pe tată-său, răspunse tîmplarul, lucrează doar sub ochii mei şi după ordinele mele.

Domnul Lerebours ştia foarte bine că Huguenin-fiul e un lucrător pe care te poţi bizui. Aşteptă ca cei doi

meseriaşi să-şi îmbrace hainele şi să-şi ia rigla, cotul de măsurat şi creionul. Apoi porniră toţi trei, vorbind puţin şi stînd fiecare în defensivă.

Capitolul II

Pierre Huguenin, fiul meşterului tîmplar, era flăcăul cel mai chipeş din tot ţinutul. Puteai umbla douăzeci de leghe împrejur fără să-i găseşti pereche. Trăsăturile lui erau nobile şi regulate ca ale unei statui ; era înalt şi bine făcut ; picioarele, mîinile şi capul le avea foarte mici, ceea ce se întîmplă foarte rar la un bărbat din popor, şi ceea ce nu exclude muşchii foarte puternici, cînd omul e de soi bun ; în fine, ochii mari, albaştri, umbriţi de gene negre şi culoarea fragedă a obrajilor dădeau o expresie gingaşă şi gînditoare acestui cap demn de dalta lui Michelangelo.

Poate părea curios, dar aşa era : Pierre Huguenin nu-şi dădea seama de frumuseţea lui, nici el şi nici bărbaţii şi femeile din comună. Asta nu înseamnă că omul, oricărei clase sociale ar aparţine, se naşte lipsit de simţul frumosului ; dar simţul acesta are nevoie să fie dezvoltat prin studiul artelor şi prin deprinderea cu comparaţia. Viaţa liberă şi cultivată a oamenilor cu stare îi pune mereu în prezenţa capodoperelor artistice sau în legătură cu tipuri de frumuseţe pe care o văd apreciată de spiritul critic răspîndit în societate. Astfel li se formează judecata şi, chiar dacă nu au contact decît cu arta contemporană care, fie săracă, fie înfloritoare, reflectează totuşi ceva din eterna frumuseţe, percep fără eforturi lumea ideală, de pragul căreia inteligenţa asuprită a omului sărman se izbeşte multă vreme şi prea adesea se fărîmă fără să poată pătrunde înăuntru.

Aşa încît, oricare plugar roşu la faţă, cu umeri laţi şi cu ochi vii, avea mai mult succes la petrecerile din comună şi mai multe fete rîdeau şi jucau cu el decît cu nobilul şi liniştitul Huguenin. Dar cucoanele se uitau

lung după acesta și ziceau : „Cine-o fi, doamne, băiatul ăsta frumos ?“ Iar doi pictori tineri care treceau prin satul Villepreux în drum spre Valençay fuseseră atît de impresionați de frumusețea tînărului tîmplar, încît îi ceruseră voie să-i facă portretul ; dar el refuzase cu răceală, căci luase cererea lor drept o glumă proastă.

Taica Huguenin, el însuși un bătrîn impunător și nu lipsit de bun-simț, nu-și dăduse seama dintru început de înalta inteligență și de frumusețea ideală a fiului său. Îl considera un flăcău voinic, harnic, ordonat, într-un cuvînt un bun ajutor ; dar, deși fusese un reformator la vremea lui, nu-i plăceau de loc noile idei liberale și găsea că Pierre se lasă prea ispitit de noutăți. În timpul Republicii îi auzise pe oratorii veniți în tîrg vorbind de Roma și de Sparta și-și luase, în vremea aceea, și numele de Cassius, la care renunțase prevăzător, la întoarcerea Bourbonilor. Credea, prin urmare, într-o epocă de aur străveche a libertății și a egalității, și, de la căderea Convenției, era convins că lumea a întors pentru totdeauna spatele adevărului : „Dreptatea a murit în '93 [1]“, zicea el, și orice veți născoci de-aci înainte ca s-o înviați, n-o să facă decît s-o îngroape și mai adînc“.

Avea așadar, cusurul bătrînilor din toate vremurile. Nu credea într-un viitor mai bun. Bătrînețea lui era însoțită de veșnice văicăreli și de o acreală morocănoasă, de care abia dacă-l scăpau bunătatea lui înnăscută și conștiința lui senină.

Își crescuse fiul în cele mai curate sentimente democratice ; dar îi comunicase această credință ca un fel de taină sfîntă, convins fiind că nu se mai poate aștepta nimic de la ea și că trebuie s-o închizi în tine așa cum îți păstrezi sentimentul propriei demnități atunci cînd suferi o degradare nemeritată. Rolul acesta pasiv nu putea mulțumi multă vreme inteligența activă a lui Pierre. Curînd, voi să știe mai mult despre vremea și despre

[1] Anul 1793 este anul în care Revoluția din Franța a avut de făcut față celor mai grele încercări și a fost nevoită să instituie Comitetul Salvării Publice și Tribunalul Revoluționar ; considerat de revoluționari ca anul de vîrf al revoluției, el nu este amintit de partidele opuse decît ca anul Teroarei.

țara sa decît putea să afle în familie și în comună. Fu cuprins, la șaptesprezece ani, de pasiunea călătoriilor, care răpește în fiecare an de la casele lor numeroase falange de tineri lucrători, pentru a-i arunca în viața aventuroasă, în ucenicia ambulantă numită Ocolul Franței. Dorinței vagi de a cunoaște și de a înțelege mișcarea socială i se adăuga ambiția nobilă de a dobîndi pricepere în profesiunea sa. Vedea bine că există teorii mai sigure și mai rapide decît rutina răbdătoare practicată de tatăl său și de bătrînii din ținut. Un *companion*, tăietor de pietre, care trecuse prin comună, îl făcuse să întrevadă avantajele științei, executînd în fața lui, pe un zid, niște desene care simplificau în mod extraordinar practica înceată și monotonă a lucrului.

Din acel moment, hotărîse să studieze *linia*, adică desenul linear, aplicabil la arhitectură, la dulgherie și la tîmplărie. Îi ceruse prin urmare tatălui său îngăduința și mijloacele de a face și el Ocolul Franței. Dar întîlnise o piedică mare în disprețul tatălui său față de teorie.

Îi trebuise aproape un an de stăruințe ca să învingă încăpățînarea bătrînului practician. Taica Huguenin avea, de asemenea, cea mai proastă părere despre inițierile misterioase ale companionajului. El pretindea că toate societățile acestea secrete de muncitori grupate sub diferite nume în *doctrine* erau doar niște asociații de bandiți sau de șarlatani care, sub cuvînt că vor să învețe mai mult de la ceilalți, își prăpădeau cei mai frumoși ani ai tinereții bătînd străzile orașelor, umplînd cîrciumile cu strigăte fanatice și stropind cu sîngele lor, vărsat pentru probleme prostești de precădere, praful șoselelor.

Ceva adevărat era în acuzațiile acestea, dar ele dezmințeau într-atîta stima de care se bucură companionajul la țară, încît, după toate aparențele, taica Huguenin trebuie să fi avut un dinte personal împotriva lui. Unii bătrîni din comună povesteau că-l văzuseră într-o seară întorcîndu-se acasă plin de sînge, cu capul spart și cu hainele rupte. Căzuse bolnav după întîmplarea asta, dar nu voise niciodată să lămurească nimănui misterul. Mîndria îl împiedica să recunoască faptul că fusese răpus de atacanți numeroși. Bănuim grozav că a căzut într-o cursă

întinsă de cîţiva companioni ai *doctrinei* cine ştie căror rivali şi că a fost luat drept altul din greşeală. Fapt e că, de atunci, căpătase o mare ură şi arătase o aversiune statornică împotriva companionajului.

Oricum, însă, vocaţia tînărului Pierre era mai puternică decît gîndul tuturor primejdiilor şi tuturor suferinţelor prezise de tatăl său. Hotărîrea lui învinse, şi jupîn Cassius Huguenin fu nevoit să-i deschidă, într-o bună dimineaţă, colivia. I-ar fi dat, dacă şi-ar fi ascultat doar glasul inimii, o sumă măricică, pentru a-i face plăcută şi uşoară expediţia; dar, sperînd că mizeria o să-l aducă înapoi acasă mai repede decît orice morală, nu-i dădu decît treizeci de franci, şi-i interzise să-i scrie pentru a-i cere mai mult. În sinea lui, avea de gînd să răspundă chiar de la prima cerere, dar credea că o să-l sperie printr-o aparenţă de asprime. Mijlocul nu reuşi.

Pierre plecă şi nu se întoarse decît după patru ani. În timpul acestui lung pelerinaj, nu-i ceruse tatălui său nici o para, iar în scrisori se mărginise să-l întrebe de sănătate şi să-i facă urări de bine, fără să-i vorbească vreodată nici despre lucrările lui, nici despre vreunul din necazurile vieţii sale nomade. Taica Huguenin era, pe cît de îngrijorat, pe atît de jignit. Grozav îi dădea inima ghes să i-o spună, cu pornirea afectuoasă care ar fi dezarmat mîndria tînărului. Dar, de cîte ori lua pana în mînă, ciuda era totdeauna mai tare şi nu se putea împiedica să-i scrie pe un ton de mustrare severă, de care-i părea rău de îndată ce pleca scrisoarea.

Pe Pierre asta nu-l făcea să arate nici necaz, nici descurajare. Răspundea pe ton respectuos şi plin de afecţiune, dar nu se lăsa clătinat, iar preotul, care-l ajuta pe bătrînul tîmplar să-i citească scrisorile, îi atrăgea atenţia, nu fără plăcere, că scriitura fiului devine din ce în ce mai frumoasă şi mai curgătoare, că se exprimă în termeni aleşi şi că, în stilul său e o măsură, o noblеţe şi chiar o eleganţă care-l situează mult deasupra tatălui său şi a tuturor lucrătorilor bătrîni din ţinut, numiţi de acesta cumetri.

În cele din urmă, Pierre se întoarse, într-o zi frumoasă de primăvară. Cu trei săptămîni înainte de vizita şi co-

municarea domnului Lerebours. Taica Huguenin, cam îmbătrînit, cam încovoiat de spate, obosit mult de munca fără răgaz și mai ales mîhnit că are neîncetat de furcă, în atelier, cu niște ucenici mojici și neascultători, dar prea mîndru pentru a se plînge și afișînd o veselie care rareori venea din suflet, văzu intrînd în casă un tînăr frumos pe care nu-l cunoștea. Pierre se înălțase cu un cap, avea o ținută nobilă și sigură de sine, iar obrazul lui alb și curat, pe care soarele nu-l putuse întuneca, părea și mai alb alături de barba neagră și cu fir subțire. Avea haine de lucrător, dar deosebit de curate, și purta, pe umerii lați, un sac din piele de mistreț, plin ochi, ceea ce anunța o zestre bunișoară în ale îmbrăcăminții. Salută zîmbind, încă din prag, și făcîndu-și o plăcere din descumpănirea și mirarea tatălui său, îl întrebă de casa domnului Huguenin, meșterul tîmplar. Taica Huguenin tresări auzind acest glas bărbătesc, care-i amintea oarecum de cel al băiatului său, Pierre, dar care se schimbase ca de altfel toată înfățișarea lui. Rămase un timp descumpănit, iar cînd Pierre păru că dă să plece, gîndi : „Iată un flăcău plăcut la înfățișare și care seamănă, nici vorbă, cu nerecunoscătorul de fiu-meu", și scoase un oftat ; dar, îndată, Pierre i se aruncă în brațe și stătură îmbrățișați multă vreme, neîndrăznind nici unul din ei să spună o vorbă, de teamă să nu-i arate celuilalt ochii plini de lacrimi.

De trei săptămîni, de cînd fiul risipitor se întorsese la obiceiurile pașnice ale casei părintești, bătrînul tîmplar simțea o bucurie gingașă amestecată cu unele adieri de supărare și de îngrijorare. Vedea el bine că Pierre e chibzuit în tot ce face, înțelept în vorbe, harnic la muncă. Dar oare dobîndise priceperea deosebită la care ambiționa înainte de plecare ? Taica Huguenin dorea din suflet să fie așa ; și totuși, printr-o contradicție firească la un om și, mai ales, la un artist, se temea să nu dea de un fiu mai învățat decît el. Se așteptase, la început, să-l vadă că-și pune pe tapet știința, că-i ia de sus pe ucenici, că-i întoarce pe dos atelierul și că-l obligă, pe ton doctoral, să înlocuiască străvechile și credincioasele unelte cu uneltele de fabricație nouă, de care mîinile lui bătrîne nu știau să se slujească. Dar lucrurile s-au petrecut cu totul

altfel. Pierre nu spuse nici o vorbă despre studiile lui, iar cînd tată-său dădu să-l întrebe, ocoli întrebarea, spunînd că și-a dat toată osteneala să învețe și că-și va da toată osteneala să muncească. Apoi, începu lucrul chiar din ziua sosirii și primi ordinele lui tată-său, ca o simplă calfă. Se feri să critice lucrul făcut de ucenici și lăsă conducerea supremă a atelierului cui se cuvenea. Taica Huguenin, care se pregătise să lupte cu disperare, se simți foarte satisfăcut și, jubilînd în sinea lui, se mulțumi să mormăie între dinți de cîteva ori „că lumea nu s-a schimbat chiar așa cum spun unii, că vechile deprinderi au să rămînă veșnic cele mai bune și că nu se poate să nu recunoști asta, chiar dacă te lăudai că schimbi totul". Pierre se făcea că n-aude ; își continuă lucrul și tată-său fu silit să declare că îl face cu o precizie fără cusur și cu o iuțeală extraordinară. Din timp în timp, îi spunea :

— Ce-mi place, e că ai învățat să lucrezi repede, făcînd și lucru îngrijit.

— Dacă ești mulțumit, e în regulă, răspundea Pierre.

Cînd se risipi de tot prima îngrijorare a bătrînului timplar, o altă frămîntare îl cuprinse. Avea nevoie să-i iasă fățiș dreptatea și se simțea jignit că Pierre nu răspunde insinuărilor lui cînd îi dădea să înțeleagă că, fără a-i fi dăunător, Ocolul Franței nu-i adusese totuși toate foloasele pe care se lăudase el c-o să le tragă ; că nu descoperise cine știe ce, că, într-un cuvînt, ar fi putut învăța acasă tot ce căutase mai departe. Bătrînul fu apucat pe nesimțite de un fel de ciudă care, crescînd, îl făcu îngrijorat și bănuitor.

— Nici vorbă, îi spunea el la ureche cumătrului Lacrête, lăcătușul, că băiatul îmi ascunde o taină. Aș jura că știe mai mult decît arată. S-ar zice că lucrează pentru mine ca să-și plătească o datorie, dar că-și păstrează priceperea pentru cînd o lucra pe seama lui, ca să mă strivească dintr-o dată.

— Păi cum ! răspundea cumătrul Lacrête, atît mai bine pentru dumneata, ai să te odihnești atunci, că alt fiu n-ai, și n-o să fie nevoie să-l ajuți pînă pornește. O să-și facă singur o situație bună și dumneata o să te bucuri în sfîrșit de viață, trăind din venit. Că doar ești destul de

bogat ca să te lași de meserie. Nu cumva vrei să te certi cu singurul dumitale copil pentru clientela satului ?

— Să mă ferească Dumnezeu, relua tîmplarul, nu sînt ambițios, și-mi iubesc băiatul ca ochii din cap ; dar, uite ce-i, mai e și amorul propriu ! Crezi dumneata că e ușor, la șaizeci de ani, să vezi că-ți întunecă faima un tînăr care nici măcar n-a vrut să capete învățătură de la tine, socotind-o mai prejos de deșteptăciunea lui ? Crezi dumneata că ar fi frumos din partea unui fiu să vină și să spună tuturor : „Vedeți, eu lucrez mai bine ca tata ; prin urmare tata nu se pricepea la nimic !"

Cu asemenea gînduri, bătrînul tîmplar se simțea furios dar se stăpînea. Încerca să găsească ceva de cîrtit la lucrul fiului său, și dacă dădea de cea mai mică urmă de înfrumusețare la lemnărie, o critica amar. Pierre nu se supăra. Dădea o dată cu rindeaua și ștergea repede ornamentul care părea că-i scăpase fără voie din mînă ; era hotărît să rabde orice, să se lase umilit de mii de ori decît să ajungă la harță cu tată-său. Cunoscîndu-l prea bine, știa că nu trebuie să încerce să i-o ia înainte. Era mulțumit că dobîndise cunoștințele pe care le dorise, și aștepta să vină de la sine prilejul de a fi prețuit pentru ele : știa că ocazia n-o să întîrzie. Într-adevăr, ea se ivi în ziua cînd intendentul îi însoți pe cei doi tîmplari la castel ca să cerceteze lucrările despre care e vorba.

Capitolul III

Fură duși într-o străveche sală boltită care fusese folosită rînd pe rînd drept capelă, bibliotecă, sală de spectacol și grajd, după vicisitudinile nobilimii și după gusturile diverșilor stăpîni ai castelului. Sala era situată într-un corp de clădire mai vechi decît celelalte construcții care compuneau vastul și impunătorul conac al familiei Villepreux. Era în stil gotic frumos, flamboaiant, iar arcuiturile bolților arătau că fusese destinată cultului religios. Dar schimbîndu-și întrebuințarea în diverse epoci,

i se schimbaseră și podoabele ; ultimele urme de reparații care existau erau scîndurile și pînzele vopsite cu care se acoperise în secolul al XVIII-lea lemnăria de pe pereți, sculptată în secolul al XV-lea, pentru a se putea reprezenta aci pastorale, opera *Huronului* și *Melania* de domnul de La Harpe. Un rest de decor, mîzgălit cu ghirlande pălite și cu amorași scorojiți, fusese dat la o parte, astfel încît o odaie aflată într-un turnuleț alăturat își putuse deschide ușa, multă vreme zidită, înspre galeria boltită, acum curățită de zorzoane. Iar turnulețul era locul favorit al unei anumite persoane din familie. De îndată ce se descoperi că odaia are o nouă ieșire prin folosirea ușii, se dori comunicarea cu capela ; dar lipsea un singur lucru, o scară. În principiu, ușa dădea într-o tribună, unde castelanul și familia sa veneau să asculte slujba religioasă, iar turnulețul servea drept oratoriu. În vremea regenței, tribuna servise de rezemătoare pentru decorul din fundul scenei, iar turnulețul fusese cînd foaierul artiștilor amatori, cînd cabina vreunei primadone de neam mare. Pentru a comunica cu culisele, se construise un fel de scară pe roate, scăriță cu trepte, în termeni de tîmplărie, de felul celor folosite în biblioteci sau în atelierele de pictură pentru a ajunge la rafturile de sus sau la părțile înalte ale pînzelor. Era o lucrare grosolană, provizorie, care se putea deplasa după cum cerea decorul. Prețuind frumusețea lemnăriei de pe pereți, disprețuită și mutilată de generația precedentă, familia Villepreux hotărise să folosească această mare încăpere, lăsată, din vremea revoluției, în seama șobolanilor și a cucuvelelor.

Se decretase așadar ceea ce urmează :

Fosta capelă din evul mediu, fosta bibliotecă din timpul lui Ludovic al XIV-lea, fosta sală de spectacol din vremea regenței, fostul grajd din perioada emigrației să servească de acum înainte de atelier de pictură sau mai bine zis de muzeu. Să se strîngă aici toate vasele vechi și mobilele rare, toate portretele de familie și tablourile de altădată, toate cărțile de preț, toate gravurile, într-un cuvînt toate obiectele de artă veche împrăștiate în castel. Era loc pentru toate astea și pentru toate mesele, modelele și șevaletele care s-ar fi adăugat.

Partea care fusese rînd pe rînd naosul capelei și locul scenei să-și reia, ca monument, forma semicirculară și aparența de naos cu pereții acoperiți de lemnărie sculptată. Aceste sculpturi frumoase, în stejar negru masiv, trebuiau restaurate. Fosta ușă a turnulețului pe care o scoseseră la lumină zidarii avea să dea spre tribună, ca și altădată, dar tribuna, prevăzută cu o balustradă, trebuia să servească de palier la o scară răsucită, proiectată în mai multe desene, dintre care trebuia ales cel mai potrivit.

Capela aceasta, scara și turnulețul vor avea mare importanță în cursul povestirii noastre; de aceea am încercat să le evocăm imaginea în închipuirea cititorului. Trebuie să adăugăm că acest corp de clădire era situat între o parte a parcului, unde vegetația năpădise aleile, și o curticică îngrădită care fusese rînd pe rînd cimitir, florărie și fazanerie și care nu mai era acum decît o fundătură plină de moloz.

Era prin urmare locul cel mai liniștit din castel și prin care se trecea cel mai puțin, o sihăstrie filozofică sau un laborator artistic care trebuia să fie curățat și restaurat, dar să rămînă misterios și întunecos, fie pentru a putea lucra în el fără să fii tulburat, fie pentru a te închide în el ca să nu dai ochi cu musafirii nepoftiți.

Spre acest loc singuratic îi conducea domnul Lerebours pe cei doi tîmplari, unul liniștit, iar celălalt încercînd să pară astfel.

Dar, în primul moment, Pierre nu se gîndi nici la tată-su, nici chiar la el însuși. Dragostea pentru meseria lui, pe care o înțelegea ca un artist, fu singurul sentiment care puse stăpînire pe el cînd intră în străvechea sală, adevărat monument al artei tîmplăriei. Se opri în prag, cuprins de un mare respect; căci nu există suflet mai pornit spre venerație ca cel al unui lucrător conștiincios. Apoi înaintă încet sub boltă și parcurse tot cuprinsul cu pași inegali, mergînd repede uneori pentru a cerceta amănuntele, alteori oprindu-se pentru a admira ansamblul. O sfîntă bucurie radia pe fața lui, nu i se desprindea nici un cuvînt de pe buzele întredeschise, iar tată-su îl privea cu mirare, înțelegîndu-i pe jumătate entuziasmul și întrebîndu-se ce gînduri îl frămîntau de-l făceau să pară

mîndru, sigur de sine și cu un cap mai înalt ca de obicei. Cît despre intendent, el nu era în stare să priceapă ceva din încîntarea aceasta și, cum cei doi tîmplari tăceau, se hotărî să deschidă el vorba.

— Vedeți, dragii mei, le spuse pe tonul blajin care era la el semnul premergător al unui acces de zgîrcenie, că nu e chiar atîta de lucru cît s-ar putea crede. Vă atrag atenția că frizele și figurinele fiind lucrări care vă depășesc competența, o să aducem de la Paris artiști strungari și sculptori în lemn ca să le repare pe cele fărîmate și să le refacă pe cele dispărute. Așa că n-o să aveți a vă ocupa decît de piesele mari : n-o să aveți decît de completat bucățile și panourile stricate, să lipiți părțile desfăcute, să lucrați, ici și colo, cîteva ciubuce, să potriviți bucățile din cornișă etc... Cred că veți putea face cum trebuie lucrurile astea, nu-i așa?... dumitale, meștere Pierre, care ai călătorit, n-au să-ți dea de lucru torsadele care formează stîlpii de la balustrade, nu-i așa? Și intendentul își însoțea îndoiala jignitoare cu un zîmbet pe jumătate părintesc și pe jumătate disprețuitor.

Taica Huguenin, care era destul de bun meseriaș pentru a-și da seama de greutatea lucrării pe măsură ce o cerceta, încruntă sprîncenele auzind cît de direct e interpelată priceperea fiului său. În acel moment, se luptau încă în el gelozia tainică a artistului și speranța plină de mîndrie a tatălui. I se lumină fruntea cînd Pierre, care păruse că nu-l ascultă pe domnul Lebours, răspunse cu voce sigură.

— Domnule intendent, am învățat în călătoriile mele tot ce am putut învăța ; dar ovele și torsadele acestea și potrivirea bucăților nu sînt o treabă pe care tatăl meu să n-o poată începe și duce la bun sfîrșit. Cît despre figuri și despre ornamentele gingașe, adăugă el vorbind ceva mai încet, dintr-un sentiment de modestie ascunsă, ele ar fi o sarcină care ne-ar ispiti pe amîndoi ; căci e vorba de o lucrare frumoasă, care ar aduce cinste celui ce-ar săvîrși-o. Dar asta, ne-ar cere mult timp, n-am avea poate toate uneltele necesare și n-am găsi prin partea locului nici meșteri care să ne ajute. Așa că ne vom mărgini la ce avem de făcut. Acuma, n-ați vrea să ne arătați locul și planul scării de care ne-ați vorbit?

În fundul capelei, ușița de care a fost vorba, înfundată tainic în grosimea zidului și acoperită cu o tapiserie veche, nu mai avea ca palier exterior decît cîteva scînduri mîncate de cari, tot ce mai rămăsese din tribună.

— Aici e, zise domnul Lerebours. Cum nu există loc pentru scară în zid, trebuie făcută o scară de lemn în spirală. Uitați-vă, măsurați dacă vreți. Uite o scară care se poate apropia.

Pierre apropie scara cu trepte și se urcă pînă la tribună, care nu era ridicată de la pămînt decît cu vreo șase metri jumătate ; ridică portiera și admiră lucrul de mare finețe al ușii sculptate, precum și ornamentele de arhitectură cu fileuri delicat răsucite care încadrau pervazurile și spațiul din ogivă.

— Și ușa trebuie reparată, spuse el, căci stemele care formează centrul medalioanelor au fost sfărîmate.

— Da, în timpul revoluției, răspunse intendentul, întorcînd ochii cu un aer ipocrit ; și a fost o mare barbarie, căci erau opera unui lucrător foarte priceput, nu încape îndoială.

Obrajii lui moș Huguenin se făcură roșii ca focul : îl cunoștea bine pe vandalul care dăduse odinioară cea mai strașnică lovitură de secure în timpul devastării.

— S-au schimbat vremurile, zise el cu un surîs, în care șiretenia o lua înaintea rușinării ; s-au schimbat și stemele. Pe vremea aceea sfărîmai totul, și nu-ți dădeai seama că-ți croiești de lucru pentru viitor.

— Nu-ți prinde rău dumitale, spuse intendentul cu un rîs rece și sacadat cu care-și însoțea întotdeauna așanumitele de el vorbe de duh.

— Nici dumitale, domnule Lerebours, răspunse bătrînul tîmplar. Dacă n-ar fi fost sparte ușile astea, n-ai avea astăzi cheile lor ; dacă n-ar fi fost scos în vînzare castelul, ramura mezină a familiei Villepreux nu l-ar fi cumpărat de la ramura vîrstnică, plătind-o în asignate [1], ceea ce a fost bună afacere, și n-ar fi atît de bogată acum.

[1] Bancnote emise în timpul Revoluției Franceze și garantate („assignées") prin „bunurile naționale" ; datorită numeroaselor emisiuni, ele s-au devalorizat repede și au fost scoase din circulație în 1797.

— Familia Villepreux a fost totdeauna bogată, zise domnul Lerebours pe un ton semeț ; iar înainte de a cumpăra moșia, nu era, cred, lipită pămîntului.

— Ei, reluă taica Huguenin, pe un ton glumeț ; pe jos, călare, sau în caleașcă, sîntem toți lipiți de pămîntul ăsta al bunului Dumnezeu.

În timpul acestei digresiuni, Pierre, cercetînd mereu ușa, încerca s-o deschidă, ca să-i vadă amîndouă fețele. Domnul Lerebours îl opri.

— Nu se intră aici, spuse el, pe un ton doctoral, ușa e închisă pe dinăuntru ; este cabinetul de studiu al domnișoarei de Villepreux, și numai eu am dreptul să intru în lipsa dumneaei.

— Tot o să trebuiască scoasă ușa pentru a fi reparată, zise taica Huguenin, afară doar dacă nu vreți să rămînă cu găuri pentru pisici.

— O să se repare la timpul cuvenit, răspunse domnul Lerebours. Acuma n-aveți treabă decît cu scara. Aici e locul, și dacă te cobori, am să-ți arăt și planul.

Pierre coborî scara, iar intendentul îi întinse mai întîi dinainte mai multe planșe ; erau diverse gravuri în acvaforte după tablouri reprezentînd vechi interioare flamande.

— Domnișoara, zise domnul Lerebours, dorește să se țină seama de stilul acestor scări, și să se aleagă, dintre eșantioanele de față, cel care s-ar potrivi mai bine cu încăperea. Am pus, așadar, să se deseneze un plan după legile geometriei ; îmi închipui că, dacă vi s-ar da explicații asupra lui, ați putea să-l aplicați.

— Planul acesta e greșit, spuse Pierre, de îndată ce-și aruncă ochii pe planșa desenată pe care i-o desfăcea dinainte intendentul, făcînd pe grozavul.

— Ia seama la ce spui, tinere, răspunse intendentul, planul acesta a fost executat de fiul meu... de propriul meu fiu.

— Fiul dumneavoastră s-a înșelat, reluă Pierre cu răceală.

— Fiul meu e slujbaș la poduri și șosele, așa să știi, meștere Pierre, exclamă intendentul roșu tot de necaz.

— Nu zic nu, zise Pierre zîmbind ; dar dacă fiul dumneavoastră ar fi aici, şi-ar recunoaşte greşeala şi ar face alt plan.

— După indicaţiile dumitale, fără îndoială, domnule priceput ?

— După cele ale bunului-simţ, domnule econom ; şi mi-ar da unele pe care să le pot urma.

Taica Huguenin rîdea de plăcere pe sub mustăţile-i cărunte ; era încîntat că fiul său îl răzbună de aluziile domnului Lerebours.

— Ia să vedem planul, spuse el cu un aer de om care se pricepe, şi scoţînd din buzunarul vestei, care-i atîrna pînă la genunchi, o pereche de ochelari cu ramă de corn, îi înfipse pe nas, şi se prefăcu a comenta planşa, cu toate că habar n-avea de ce era acolo. Desenul linear era pentru el un soi de mîzgălitură fermecată pentru care arătase totdeauna dispreţ ; dar o încredere instinctivă îi spunea în clipa aceea că fiu-său are dreptate. Nu se sfii să afirme că planul e greşit, că asta sare în ochi ; şi susţinu afirmaţia cu atîta îndrăzneală, încît Pierre l-ar fi crezut convertit la studiul desenului, dacă n-ar fi băgat de seamă că ţine planşa de-a-ndoaselea. Se grăbi să i-o ia din mîini, de teamă ca intendentul, care, de altfel, nu era nici el mai priceput în această materie, să nu observe.

— Fiul dumneavoastră poate că-i foarte priceput la poduri şi şosele, continuă taica Huguenin, rîzînd batjocoritor, dar, pe cît ştiu, n-are de construit scări pe şosea. Fiecare cu meseria lui, domnule Lerebours, fie zis fără supărare.

— Va să zică nu vrei să faci scara asta ? întrebă Lerebours adresîndu-se lui Pierre.

— Mă însărcinez s-o corectez, răspunse blajin Pierre. Nu va fi greu şi mişcarea va fi aceeaşi. Îi voi adăuga o rampă de stejar decupată ajur în stilul lemnăriei şi nişte ornamente asortate cu cele care atîrnă din tavanul boltii.

— Prin urmare, eşti şi sculptor ? întrebă domnul Lerebours, cu acreală ; ai toate talentele.

— O, nu, nu pe toate, răspunse Pierre cu un zîmbet plin de bunăvoinţă, nici măcar pe toate cele pe care ar trebui să le am. Dar încercaţi-mă în meseria mea, şi, dacă veţi fi mulţumit, mă veţi ierta că v-am contrazis. N-am

avut intenţia să vă jignesc, vă jur. Dacă aş avea de construit un pod sau de făcut un proiect de şosea, aş primi cu plăcere ordinele domnului Isidore, fiindcă ştiu că aş avea multe lucruri folositoare de învăţat de la el.

Domnul Lerebours, mai îmblînzit, consimţi să asculte critica planului de scară, făcută în termeni cuviincioşi de către Pierre. Demonstraţia era limpede, iar taica Huguenin o înţelese dintr-o dată, căci, prin practică şi prin logică naturală ajunsese la o cunoaştere destul de înaltă a artei sale ; dar pe domnul Lerebours, care n-avea habar nici de teorie, nici de practică, îl treceau toate năduşelile, prefăcîndu-se că înţelege ; pentru a încheia discuţia, hotărîră ca Pierre să facă alt plan, care să fie arătat arhitectului onorat cu clientela familiei. Domnului Lerebours îi convenea să facă această încercare înainte de a-l angaja pe tînărul tîmplar, şi se stabili să se amîne devizul lucrării şi condiţiile de plată pînă la aprecierea arhitectului.

Cînd cei doi Huguenin se înapoiară acasă, tatăl nu spuse nici un cuvînt despre ce se întîmplase. Pînă la venirea serii, se apucară iar de lucru, iar Pierre, la fel de modest ca în celelalte zile, începu să dea la rindea scîndurile pe care i le întindea tată-său ; dar era uşor de văzut că acesta nu-l mai punea la treabă cu aceeaşi siguranţă şi că-i vorbea chiar cu mai multă consideraţie ca de obicei. Merse pînă acolo încît îi ceru părerea asupra unui procedeu foarte simplu pe care-l întrebuinţa Pierre cînd tăia unele bucăţi de lemn.

— Şi felul în care faci dumneata e bun, îi răspunse Pierre.

— Dar, ce mai, zise bătrînul, al tău e mai bun, nici vorbă.

— Îmi vine mie mai uşor, răspunse Pierre.

— Va să zică îl dezaprobi pe a-l meu, mai spuse taica Huguenin.

— Nicidecum, răspunse tînărul, deoarece cu ceva mai mult timp ajungi la acelaşi rezultat.

Bătrînul tîmplar înţelese critica delicată şi-şi muşcă buzele, apoi un zîmbet de aprobare şterse pe faţa lui strîmbătura involuntară.

După cină, Pierre se puse pe lucru. Scoase din mapă o foaie mare de hîrtie, îşi luă creionul, compasul şi rigla,

trase niște linii și le tăie cu alte linii, rotunji niște cercuri și niște semicercuri, făcu niște proiecții geometrice și niște detalieri, iar la miezul nopții planul era gata. Taica Huguenin, care se prefăcea că moțăie la gura sobei, îl urmărea din ochi peste umăr. Cînd îl văzu că-și închide mapa și că se pregătește de culcare fără să rostească un cuvînt, îi spuse în cele din urmă cu glas îngrijorat :

— Pierre, prea te-arunci. Ești sigur de tot că știi mai multe decît fiul domnului Lerebours, un tînăr care a fost crescut în școli și care e slujbaș la stat ? Azi dimineață, cînd explicai greșelile planului, am înțeles, deși ai folosit cuvinte cu care nu prea sînt deprins, că ai putea avea dreptate, dar e ușor de criticat și greu de făcut mai bine. Cum poți spera că nu te-ai încurcat și tu în toate liniile astea pe care le-ai încrucișat pe o bucată de hîrtie ? Doar încercînd bucățile de lemn unele cu altele și dregînd pe măsură ce încerci, poți fi sigur de tot de ce lucrezi. Dacă faci o greșeală în timpul lucrului, n-ai pierdut decît o zi și puțin lemn ; corectezi, nimeni nu bagă de seamă și gata. Pe cînd dacă tragi aici o linie greșită, să-i vezi pe drăguții de învățați la care te duci să te judece cum au să mai țipe în gura mare că ești ignorant, neîndemînatic, și-ți vei compromite reputația înainte de a fi început lucrul. Curînd se împlinesc patruzeci și cinci de ani de cînd îmi fac meseria cu cinste și cîștig ; o greșeală pe hîrtie putea să mă cureță la începutul carierei. De asta m-am și ferit să mă iau la întrecere cu cei care pretindeau că știu mai multe decît mine. Mi-am croit drumușorul cu zicătoarea mea „meseriașul la lucru se cunoaște". Ia seama, băiete, nu te lăsa ispitit de amorul propriu.

— Amorul meu propriu nu e-amestecat aici, fii sigur, dragă tată, răspunse Pierre, nu vreau să umilesc pe nimeni și nici nu caut să mă pun în valoare ; dar deasupra noastră a tuturor e ceva care nu dă greș și pe care nici o vanitate și nici o invidie nu poate să-l îndoaie înspre ea ; este adevărul demonstrat prin calcul și prin experiență. Cine a văzut o dată limpede acest adevăr nu se poate niciodată rătăci în aplicări greșite. Ți-am mai spus-o, procedeele dumitale sînt bune de vreme ce cu ele duci la capăt tot ce începi ; și-aș mai spune că, pe măsură ce îți cercetez

munca, admir prezența de spirit, inteligența, curajul și memoria care ți-au trebuit ca să te lipsești de geometrie. Dumitale, care ai o inteligență superioară, nu ți-ar aduce nimic nou teoria ; dar vei înțelege cît de folositoare e teoria cînd îți voi spune că cel mai mărginit dintre ucenicii dumitale ar putea ajunge, în puțină vreme, cu ajutorul ei, nu la aceeași îndemînare, dar la aceeași siguranță pe care ai dobîndit-o după patruzeci și cinci de ani de muncă stăruitoare. Știința exactă nu-i altceva decît rezultatul experienței tuturor oamenilor, constatată, interpretată și demonstrată în termeni tehnici care te sperie degeaba ; căci precizia lor e mai ușor de reținut decît toate definițiile vagi ale uzanței de toate zilele. Cu ajutorul desenului, ai fi putut ști și la douăzeci de ani ceea ce știai poate la patruzeci și ai fi putut să-ți ocupi inteligența frumoasă pe care o ai cu lucruri mai noi.

— Ai oarecare dreptate în tot ce spui, răspunse taica Huguenin ; dar dacă ieși biruitor în întrecerea la care l-ai provocat pe băiatul iconomului, crezi că tată-său n-o să ne urască de moarte, și n-o să dea altuia lucrarea pe care ne-a propus-o azi-dimineață ?

— N-o să-i dea mîna să-și nemulțumească stăpînii. Adu-ți aminte, tată, că domnul de Villepreux e un om activ, atent la ce face și econom ; domnul Lerebours știe că vrea lucruri bine făcute și fără risipă ; de aceea s-a și gîndit la dumneata, cu toate că nu-i plac foștii patrioți. Îți va păstra clientela castelului, n-ai nici o teamă, și asta cu atît mai mult cu cît arhitectul îi va spune că ești mai capabil decît mulți alții.

Convins de înțelepciunea fiului său, taica Huguenin adormi liniștit, iar după trei zile fu chemat la castel ca să se înțeleagă cu arhitectul, care venise în persoană să cerceteze locurile și să facă pentru castelan un deviz al tuturor cheltuielilor.

Arhitectul era oarecum înclinat să dea cîștig de cauză celui mai tare, adică domnului Lerebours și odraslei sale. Astfel că, îndată ce-și aruncă ochii pe cele două planuri, exclamă :

— Nici vorbă, planul fiului dumitale e excelent, tăiecuță Lerebours ; iar al dumitale, dragă tinere Pierre, șchioapătă din trei picioare. Vorbind astfel, aruncă dispre-

ţuitor pe masă planul slujbaşului de la poduri şi şosele, sigur fiind că e opera tîmplarului.

— Îmi daţi voie, domnule, îi spuse Pierre, cu liniştea lui obişnuită, planul pe care-l aruncaţi nu e al meu. Binevoiţi şi priviţi planul pe care l-aţi aprobat, numele meu e scris cu litere mici pe ultima treaptă a scării.

— E-adevărat, aşa-i, exclamă arhitectul rîzînd tare ; îmi pare rău pentru dumneata, dragă nene Lerebours, fiul dumitale s-a înşelat. Lasă, nu fi mîhnit, asta se poate întîmpla oricui. Cît despre tine, băiete, adăugă el întorcîndu-se spre tînărul Huguenin şi bătîndu-l pe umăr, te pricepi bine la meserie, şi, dacă eşti om de treabă pe cît eşti de bun geometru, o să ajungi departe. Iată o planşă desenată cu mult gust şi cu multă inteligenţă, continuă el, întorcîndu-se la desenul lui Pierre Huguenin, iar scara va putea fi pe cît de comodă, pe atît de elegantă. Angajează-l pe tîmplarul ăsta, taică Lerebours, n-o să găseşti unul ca el, chiar dacă-l aduci de departe.

— Asta e şi intenţia mea, răspunse Lerebours, cu calmul unei diplomaţii adînci. Eu ştiu să preţuiesc talentul şi să recunosc meritul acolo unde se află. Fiul meu e cu siguranţă foarte tare la geometrie, dar are o minte aşa de tînără, aşa de aprinsă...

— Lasă, lasă, s-o fi gîndit la vreo femeie frumoasă cînd a desenat planul, zise arhitectul. E băiat destul de frumos, şmecherul, ca să aibă des asemenea distracţii...

Taica Lerebours începu să rîdă ca o huruitoare, în vreme ce arhitectul îi răspundea cu glas gros de clopot. După ce-şi încheiară accesul uşor de veselie, începură să facă devizul general al lucrărilor, iar meşterul tîmplar şi fiul său îl făceau, de partea lor, pe cel care le privea atribuţiile. Preţul fu dezbătut cu o încăpăţînare fioroasă de către Lerebours şi cu o mare fermitate de către Pierre Huguenin. Pretenţiile acestuia erau atît de moderate, încît tatăl său, ştiind bine că Lerebours va voi să le reducă fără ruşine, îl acuza în sinea lui că nu se pricepe la afaceri. Dar Pierre rămase neclintit, iar arhitectul, obligat să recunoască îndreptăţirea preţului, termină discuţia şoptind la urechea intendentului :

— Încheie repede, pînă nu desface tată-său tîrgul.

Contractul fu semnat, aşadar. Arhitectul se angajă să facă măsurătoarea la sfîrşitul lucrărilor. La urma urmei, dacă ne gîndim cum legile îl sacrifică întotdeauna pe lucrător celui care-l foloseşte, afacerea era bună pentru meşterul tîmplar.

— Ce mai, îi spuse el fiului său în drum spre casă, te pricepi la toate ; e prima dată în viaţa mea cînd închei un tîrg fără să las nimic din ce am cerut la început.

Capitolul IV

După opt zile, încheindu-şi toate obligaţiile luate faţă de clientela satului, cei doi Huguenin luară în primire capela şi începură lucrul. De obicei, la Paris, lucrătorii iau acasă piesele de lucrat şi nu se întorc la localul luat în antrepriză decît ca să le aşeze şi să le potrivească. În castele, însă, se obişnuieşte deseori ca încăperea în reparaţie să devină atelier pentru lucrul în comun.

Pierre era în picioare înainte de a se face ziuă. Primele raze ale soarelui îl găseau cu compasul în mînă, însemnînd vechile scînduri de stejar ale lemnăriei seculare, iar cînd soseau ucenicii cu ochii umflaţi de somn, lucrul lor era gata pregătit. Într-o seară, se întîmplă că Pierre, absorbit în cercetarea lemnăriei sculptate, după ce făcuse mai multe însemnări cu creta pe un panou înnegrit de timp, tot calculînd, uită că orele erau înaintate şi că rămăsese singur. Tată-său plecase de multă vreme cu toţi lucrătorii, porţile castelului fuseseră închise şi ciinii de pază dezlegaţi prin curţi. Vigilentul intendent, mirat că mai vede o lampă arzînd în dosul ferestrelor înalte ale atelierului, veni, cu legătura de chei într-o mînă şi cu felinarul orb în cealaltă, şi se uită prin uşă cu băgare de seamă.

— Dumneata eşti, meştere Pierre, exclamă el cînd îl recunoscu pe tînărul tîmplar printre crăpăturile uşii, n-ai lucrat destul pe ziua de azi ?

Cînd Pierre îi răspunse că mai are încă pe vreun ceas de lucru, domnul Lerebours îi dădu cheia uneia din porţile

parcului, îi atrase atenţia să stingă bine lumina şi să închidă bine uşile cînd pleacă, apoi îi ură spor la muncă şi se duse să cunoască plăcerile odihnei.

Pierre mai lucră două ore şi, după ce rezolvă problema care-l încurca, hotărî să se ducă la culcare ; dar auzi bătînd ceasurile două la orologiul castelului. Pierre se temu ca ieşirea lui la asemenea oră să nu fie observată în sat şi să nu dea loc la comentarii. Se ferea de reputaţia de om ciudat pe care i-ar fi adus-o fără îndoială aplecarea lui pentru studiu. De altfel, nu mai era mult pînă la sosirea ucenicilor şi, dacă s-ar fi dus să se culce, nu s-ar fi putut trezi destul de devreme ca să-i primească şi să-i pună la lucru. Se hotărî să se întindă pe un maldăr de talaş subţire şi de panglici de lemn scoase din scînduri de rindeaua tîmplarilor. Patul era destul de moale pentru trupul lui voinic. Haina îi servi de pernă şi halatul de cuvertură. Dar, pe măsură ce se apropie dimineaţa, se făcea mai răcoare, umezeala zorilor pătrundea prin ferestrele din care multe erau fără geamuri şi, la frigul neplăcut, se adăuga o uşoară durere de încheieturi pe care i-o dăduse lui Pierre şederea de o zi întreagă pe schele. Se uită în jur căutînd ceva să se încălzească şi-i căzură ochii pe vechea tapiserie care acoperea uşiţa de care s-a vorbit în capitolul precedent. Uşa fusese scoasă pentru a fi reparată şi nu rămăsese decît tapiseria. Pierre se sui pe scară, dar abia atunci îşi aminti că grijuliul de intendent bătuse în cuie tapiseria de jur împrejurul peretelui ca să nu lase praful sau privirile profane să pătrundă în cabinetul de studiu al domnişoarei de Villepreux.

Îşi mai aminti în clipa aceea de tonul important cu care intendentul îi interzisese să întredeschidă uşa aceea, în ziua cînd voise să o cerceteze pe amîndouă feţele. Îl cuprinse un sentiment de curiozitate ; nu curiozitatea vulgară şi interesată proprie spiritelor înguste, ci dorinţa de necunoscut pe care o încearcă o imaginaţie vie, condamnată să nu cunoască majoritatea lucrurilor pe care le-ar putea înţelege. „Cabinetul de studiu al domnişoarei castelane trebuie să fie, gîndi el, plin de obiecte de artă, din cele care vor fi instalate în atelier. Trebuie să fie acolo cărţi, tablouri, nici vorbă, şi vreo mobilă veche foarte curioasă şi foarte interesantă pentru mine. N-am decît să scot două-

trei cuie ; nu sînt nici spion, nici hoț ; întrucît răsuflarea mea, întrucît privirea mea, care respectă tot ce e frumos, ar fi profanatoare pentru sanctuarul acesta ?"

Lucrul a mers repede. Dintr-o smucitură o parte a tapiseriei se desfăcu și Pierre intră în cabinet. Era o rotondă mică, cuprinzînd tot etajul al doilea al unuia din turnulețele zvelte ale castelului. Camera, luminată de o singură fereastră mare, cu vedere spre grădini, păduri și cîmpii pînă departe, era frumoasă și fusese mobilată cu rafinament. Un frumos covor turcesc, perdele din damasc, statui, un șevalet, gravuri vechi în cadre bogate, un scrin frumos din vremea Renașterii, un bufet în același stil, cărți, un crucifix, o lăută veche pictată și aurită, un cap de mort, vase chinezești, mii de amănunte în gustul modern fără ordine, fără formă și fără scop, dar elegant, excentric, erudit, care pare că venerează trecutul rîzînd de prezent — iată pandemoniul artistic pe care căzură ochii tînărului lucrător. La epoca aceea, gustul pentru obiectele de artă nu intrase încă în viața obișnuită. Magazinul de antichități nu era atît de des întîlnit pe fiece stradă din Paris și chiar din împrejurimi, cum e prăvălia brutarului și firma cîrciumarului. Era foarte la modă să cauți la telalii de pe chei amintirile prăfuite rămase de la străbuni. Nu găseai atît de ușor ca azi lucrători îndemînatici și pricepuți ca să le repare. Toate obiectele jefuite din vechile castele sau alungate de moda greco-romană a Imperiului și aruncate la vechituri în toate colțurile lumii nu ieșiseră de prin poduri și din colibe așa cum le-a scos de cîțiva ani încoace bagheta magică a modei celei noi. Nu erau imitate ca azi cu atîta artă încît nu e posibil să le constați antichitatea ; în sfîrșit, erau considerate mult mai prețioase fiindcă se credea că sînt mai rare. A te înconjura de aceste obiecte heteroclite și a trăi în pulberea trecutului începuse să fie o modă, dar o modă rafinată și răspîndită numai în clasele înalte sau printre artiștii cu faimă. De-aici a pornit literatura sipetelor, a potirelor și a scrinurilor, descrierea bufetelor de stil și a trofeelor, punerea lirică în scenă a zalelor, a stiletelor și a scuturilor și atîtea alte tendințe artistice, manii copilărești și binefăcătoare care au avut întotdeauna darul de a-i distra și a-i ruina

pe bogați, pe cei fără treabă și pe maimuțoii care sîntem cu toții.

Pierre îndrăgi ca un naiv toate aceste flecușteţe închipuindu-și că domnișoara de Villepreux era singura domnișoară cu destul simț artistic pentru a se așeza pe un scaun din vremea lui Carol al IX-lea și cu destul curaj pentru a ține un craniu omenesc printre panglici și dantele. Simți admirație pentru această tînără persoană de care-și amintea vag că o văzuse jucîndu-se în copilărie și fu de două ori bucuros că face nobila lucrare din capelă sub auspiciile unei doamne în stare să-i aprecieze valoarea. Apoi contemplă cu deliciu gravura Fecioarei cu scaunul făcută de Morghen [1] și și-o închipui pe tînăra castelană cu trăsăturile acestea îngerești și expresive totodată. Mișcat, entuziasmat, ar fi rămas acolo ziua întreagă, dacă nu l-ar fi rechemat la datorie gălăgia ucenicilor care soseau fluierînd pe aleile parcului. Se grăbi să iasă din turnuleț și să se întoarcă în atelier, după ce bătu din nou în cuie, cu băgare de seamă, tapiseria.

De atunci, domnul Lerebours ceru de foarte multe ori să fie reparată și pusă la loc ușa cabinetului. Își pierdea răbdarea ; spunea că intră praful pe-acolo, că are să sosească familia, că domnișoara o să fie foarte nemulțumită văzînd că nu se poate închide imediat în turnulețul ei, fiindcă îi plăcea în mod deosebit camera aceea ; în sfîrșit, că e lucrul cel mai urgent. O dată lua un ton mieros și mîngîios, altădată mîrîia și-și învîrtea cu un aer indignat ochii mititei. Pierre făgăduia mereu și nu se ținea de cuvînt. Ascunsese atît de bine ușa în dosul unor grămezi de scînduri și de grinzi încît era imposibil de găsit. Pe de altă parte, toate lucrările mergeau atît de repede și de bine, încît domnul Lerebours nu îndrăznea să se supere prea tare.

Fapt e că nu o dată Pierre petrecu primele ceasuri ale nopții în turnuleț, stînd în picioare, și privind cu extaz mobilele, gravurile, modelele. Ceea ce îl ispitea mai mult decît toate erau cărțile frumos legate și aurite care

[1] Gravor italian (1758—1833) ; *Madona cu scaunul* e făcută după Rafael.

luceau pe rafturile unei biblioteci mici de abanos, fixate în perete. Pierre n-avea decît să întindă mîna ca să-şi satisfacă curiozitatea, dar se temea să nu comită un fel de abuz de încredere, atingînd scoarţele bogate cu o mînă înăsprită şi înnegrită de muncă. Într-o duminecă, însă, cînd toată lumea era plecată de la castel, chiar domnul Lerebours, Pierre se lăsă pradă ispitei. Duminica, se purta curat şi îngrijit pînă la rafinament, căci avea gustul înnăscut al eleganţei, iar cea mai mică pată pe haine, cel mai mărunt fir de praf pe mîini sau pe păr îl chinuiau mai mult decît se cade poate unui lucrător pe deplin înţelept. După ce se asigură, privindu-se în oglinda înaltă din cabinet, că îmbrăcămintea lui, deşi mai puţin bogată decît cea a unui burghez, nu era mai puţin fără cusur, se hotărî să deschidă o carte... cartea era *Émile* de J.-J. Rousseau. Pierre o ştia pe dinafară ; şi-o procurase la Lyon şi o citise seara cu mai mulţi meşteri prieteni, în timpul călătoriei sale prin Franţa. Pe acelaşi raft, Pierre găsi *Martirii* lui Chateaubriand, *Tragediile* lui Racine, *Viaţa Sfinţilor*. *Scrisorile* doamnei de Sévigné, *Contractul social*, *Republica* lui Platon, *Enciclopedia*, diverse opere istorice, şi multe altele, mirate şi ele că au fost adunate împreună. În trei luni, adică într-un timp cam de şaizeci de ore împărţite în vreo douăsprezece duminici, sorbi cu nesaţ, nu litera, ci substanţa celor mai multe din aceste lucrări : şi, de-atunci, a spus deseori că ceasurile acestea au fost cele mai frumoase din viaţa lui. Se adăuga atracţia misterului romanţios, care făcea mai suavă poezia unor cărţi şi mai solemnă gravitatea altora. Dar cel mai mult îl captivă tot ce avea un raport filozofic cu istoria legislaţiilor. Căuta cu lăcomie în aceste cărţi marea taină a organizării societăţii în caste diverse, şi-şi întărea ideile dobîndite înainte prin lectura unor rezumate şi prin meditarea, deşi cam din depărtare, asupra impresiilor lăsate de evenimentele politice. Cîte cunoştinţe, ce gîndire superioară ar fi dobîndit la vremea aceea dacă ar fi avut timp şi cărţi la discreţie ! Dar nu putea neglija munca şi, după cîteva nopţi petrecute în cabinetul din turn, Pierre băgase de seamă că a doua zi are capul greu şi braţele amorţite. Socoti deci necesar să-şi interzică aceste plăceri intelectuale în timpul săptămînii, cu atît mai mult cu

cît își făcea un punct de onoare să nu lase în cabinet nici o urmă a tălpilor lui prăfuite de muncitor. Ar fi fost nemîngîiat dacă ar fi pătat cu degete umede paginile mătăsoase ale cărților frumoase. Ce capriciu tainic îl făcea să nutrească această temere ușuratică ? N-ar fi putut-o spune atunci. Era frămîntat de gînduri vagi, stranii, irezistibile. Simțea în el o noblețe naturală mai pură și mai delicată decît toate onorurile dobîndite și consacrate de legile lumii. Era silit în fiece clipă să înăbușe avînturile unei naturi aproape princiare, închise în învelișul unui salahor. Se resemna s-o facă, avînd puterea de voință și echilibrul sufletesc și ele caracteristice acestei măreții înnăscute. Dar în aceste ore de studiu tainic, stînd pe pernele unei sofale de catifea, contempla un peisaj admirabil, și poezia acestuia i se dezvăluia pe măsură ce descrierile poeților îl inițiau în bucuriile artei dumnezeiești, a cărei expresie vizibilă este natura. În momentele acelea, Pierre Huguenin se simțea regele universului ; dar cînd regăsea pe fruntea lui gînditoare, pe mîinile lui scorțoase și cu vinătăi stigmatele eterne ale lanțurilor de sclav, îi curgeau din ochi lacrimi fierbinți. Cădea apoi în genunchi, întindea brațele spre cer și-i cerea răbdare pentru el, dreptate pentru toți frații lui lăsați pe pămînt pradă neștiinței și abrutizării prin mizerie.

După emoțiile violente și profunde încercate prin lecturile istorice, urmară farmecul nespus și exaltarea imaginației, cînd îi căzură în mîini primele romane ale lui Walter Scott. Veți afla îndată cum această bucurie atît de curată deveni primejdioasă pentru el și cît de mult suferi influența ultimelor sale lecturi.

Capitolul V

O întîmplare neplăcută întrerupse lucrările din atelier, tocmai în momentul cînd mergeau mai bine. Unul din ucenicii cei mai pricepuți ai lui moș Huguenin își scrînti umărul căzînd de pe o scară ; și, cum nenorocirea nu vine niciodată singură, lui moș Huguenin îi intră o așchie în

degetul cel mare, ceea ce îl împiedică să mai lucreze. O zi sau două, domnul Lerebours își exprimă din belșug păreri de rău binevoitoare ; dar cînd văzu că ucenicul se întorsese acasă la părinți să se îngrijească, și cînd medicul localnic, examinînd mîna bătrînului tîmplar, hotărî că rana are nevoie de cincisprezece zile de odihnă, crîncenul intendent propuse să lucreze alți meșteri la scară. Asta l-a speriat de moarte pe taica Huguenin, care ținea mai mult din amor propriu decît din interes personal să rămînă singur angajat pentru toată lucrarea. Încercă să reia lucrul ; dar rana se învenină și trebui să întrerupă. Doctorul amenința că va fi nevoie să taie degetul, mîna, poate și brațul, dacă nu se astîmpără.

— Taie-mi atunci capul pe loc, zise taica Huguenin, aruncînd disperat dalta pe podea. Și se duse acasă unde se încuie în odaie de mînie și de durere.

— Tată, îi spuse Pierre, după masa de seară, trebuie să luăm o hotărîre. Dumneata nu mai poți lucra pînă în cîteva săptămîni fără să-ți primejduiești sănătatea, poate chiar viața. Guillaume era cel mai bun lucrător al dumitale ; și trebuie cel puțin două luni ca să se restabilească. Am rămas singur cu niște tineri, harnici desigur, dar fără experiență și lipsiți de cunoștințele necesare pentru o lucrare de asemenea importanță. Nu-ți ascund că și eu, silit de cîteva zile să lucrez cît trei, îmi simt forțele descrescînd ; nu mai am poftă de mîncare, nu mai pot dormi. Te pomenești că mă îmbolnăvesc. Am s-o duc eu cît voi putea fără să mă plîng de muncă, știi bine, dar vine întotdeauna un moment cînd oboseala e mai tare ca noi și atunci domnul Lerebours, presupunînd că așteaptă pînă atunci, va avea temei să ne înlocuiască.

— Ce vrei, se ține piaza rea de noi ! răspunse taica Huguenin oftînd adînc, iar cînd i-a abătut diavolului pe bieții oameni, trebuie să se lase păgubași.

— Nu, tată, piaza rea nu se ține de nimeni, iar cît despre diavol, o fi el afurisit, dar e sigur că e fricos. N-ai să te lași păgubaș dacă vrei să mă asculți. Ne trebuie doi lucrători buni și toate au să meargă strună.

— Și de unde să-i iei ? Au să vrea meșterii tîmplari din împrejurimi să ni-i dea pe-ai lor ? Dacă sînt buni, nu prisosesc niciodată ; iar dacă sînt proști, și-așa sînt prea

mulți. Să-i propun unuia din meșterii aceștia să împărțim pe din două ? Mai bine mă retrag cu totul. Ce să-ți mai dai osteneala dacă trebuie să împarți cinstea.

— Cinstea lucrării trebuie să-ți rămînă dumitale, răspunse tînărul tîmplar, care cunoștea bine slăbiciunea tatălui său ; nu trebuie să te asociezi cu nimeni. Atîta doar, am să-ți aduc doi lucrători, și dintre cei mai buni, garantez eu, las pe mine.

— Dar, încă o dată, de unde ai să-i iei ? întrebă taica Huguenin.

— Am să mă duc să-i angajez la Blois, răspunse Pierre.

Aici, bătrînul încruntă sprîncenele într-un chip ciudat și fața lui luă o expresie de mustrare atît de severă, încît Pierre rămase încremenit.

— Așa, reluă taica Huguenin, după o tăcere aspră, la asta voiai să ajungi. Îți trebuie companioni care au făcut Ocolul Franței, copii ai Templului, vrăjitori, necredincioși, pierde-vară de la drumul mare ? Din ce doctrină ai să-i alegi ? fiindcă nu mi-ai făcut cinstea să-mi spui la ce societate diavolească te-ai afiliat, și nu știu încă dacă sînt tatăl unui *lup*, al unui *vulpoi*, al unui *țap* sau al unui *ciine* ?[1]

— Fiul dumitale e un om, zise Pierre prinzînd curaj, și fii sigur, tată, că nimeni nu-i va spune niciodată un cuvînt batjocoritor ; știam eu că ai să te superi cînd am să-ți vorbesc de angajarea unor companioni ; dar sper că ai să te mai gîndești și că n-o să te împiedice o prejudecată nedreaptă să recurgi la singurul mijloc care ți-a rămas de-a păstra lucrarea de la castel.

— Nu zău, ciudat lucru ! Și văd bine că toată blîndețea asta prefăcută ascundea intenții rele împotriva mea. *Devoranții* au să intre prin urmare pe fereastră la mine în casă ! Fiindcă ușa nici vorbă că le-o închid în nas ! Dumnezeu știe dacă n-au să mă înjunghie în somn, așa cum se înjunghie unii pe alții pe potecile din pădure și prin cîrciumi.

[1] Numiri diferite pe care societățile de companioni de diverse meserii și le dau unele altora. (N. A.)

Vorbind astfel, taica Huguenin ridica glasul și, fără să se gîndească la mîna lui bolnavă, bătea cu pumnul în masă cît putea de tare.

— Pe cine te-ai supărat ? întrebă intrînd meșterul lăcătuș, vecinul său, atras de zgomot ; vrei să răstorni casa, și nu ți-e rușine la vîrsta dumitale să faci atîta gălăgie ? Ia spune, tinere, dumneata l-ai făcut să se îndîrjească așa pe tatăl dumitale ? Nu-i frumos asta ! Tineretul e un trăgaci care trebuie să asculte de arcul vîrstei mature.

După ce Pierre îi expuse lucrurile lui moș Lacrête, acesta începu să rîdă.

— Ha ! ha ! spuse el întorcîndu-se către cumătrul său, te știu eu, vecine, bătrîn nebun ce ești, cu pica ta împotriva companionilor ! Ce naiba ți-au făcut drăguții de companioni ? Te-au bătut fiindcă nu voiai să te lași *descusut* ? Ți-au pus prăvălia sub interdicție fiindcă nu știi să urli ? Ai doar glasul destul de puternic și pumnul destul de greu ca să le satisfaci cerințele. Mie zău că mi se pare neghiobie să te împotrivești așa obiceiurilor și, întrucît mă privește, îmi pare tare rău că n-am vreo treizeci de ani mai puțin în spate ; m-aș înscrie într-o societate de-astea, căci se pare că cei mai tari se ospătează pe socoteala celor mai fricoși și că, după aceea, îl cheamă pe diavol într-un cimitir, sau noaptea pe la răscruci. Dracul vine cu cîrduri de cîte zece mii de drăcușori și trebuie să fie nostim să vezi așa ceva. Cînd mă gîndesc că de șaizeci de ani și mai bine aud vorbindu-se de dracu și că n-am reușit niciodată să-l întîlnesc ! Ia spune, Pierre, îl cunoști, tu care ai fost primit companion ; spune-mi și mie niței, cum arată ?

— E cu putință, vecine, zise Pierre rizînd, să crezi în asemenea bazaconii ?

— Chiar de tot nu cred eu, răspunse lăcătușul cu blîndețe mucalită, dar ceva tot cred, ce mai ! Nu pot uita frica pe care o trăgeam cînd eram copil și cînd auzeam pe muntele Valmont, unde lucram la fierărie cu tata, țipetele ciudate și urletele îngrozitoare numite de unii vînătoarea de noapte sau sabatul. Mă ascundeam, tremurînd tot, în paiele patului și tata îmi spunea : „Hai, băiete, dormi ! lupii se-aud, ei urlă în pădure". Dar alții spuneau :

„Sînt companionii dulgheri care primesc în sînul lor un nou frate și-l pun să semneze un pact cu diavolul ; cine rămîne treaz un ceas după miezul nopții îl vede pe satana trecînd pe cer în chip de echer mare de foc.“ Zău, atita de mult credeam asta că, deși muream de spaimă, muream și de dorința de a-l vedea ; dar niciodată nu mă puteam împiedica să adorm mai înainte, căci oboseala era mai tare decît curiozitatea. Dar, știi una ? de cînd mi s-a spus că și lăcătușii au o doctrină, încep să cred că toate astea nu sînt chiar vrăjitorie și-or fi poate bune la ceva.

— Bune la ce ? sări taica Huguenin din ce în ce mai minios. Mă scoateți din sărite, zău așa ! Te pomenești că se-apucă la vîrsta lui să studieze *franca masoneria* companionilor !

— Da, la vîrsta mea, aș vrea s-o cunosc, răspunse moș Lacrête, care era încăpățînat ca un adevărat lăcătuș și-i plăcea să necăjească oamenii, iar dacă vrei să știi la ce sînt bune astea, am să-ți spun că sînt bune fiindcă oamenii se înțeleg, se cunosc, se sprijină unii pe alții și-și vin într-ajutor, ceea ce nu-i lucru chiar așa de rău, nici chiar așa de nebunesc.

— Am să-ți spun și eu la ce sînt bune, reluă cu indignare taica Huguenin. Să se înțeleagă împotriva dumitale, să-și facă cunoscut unii altora mijloacele de a-ți scoate banii din buzunar, să se sprijine unii pe alții pentru a-ți dărîma creditul și, în fine, să se ajute între ei pentru a te ruina pe dumneata.

— Atunci sînt foarte isteți, continuă vecinul ; fiindcă eu nu bag de seamă nimic din toate astea și totuși nu e an să nu angajez vreo doi-trei. Cum primesc o comandă mai *groasă* la castel, cum mă duc la oraș să caut un băiat de treabă foarte inteligent, foarte îndemînatic, și mai ales foarte vesel, căci mie-mi place veselia ! Flăcăii ăștia știu totdeauna cîntece frumoase ca să ne bucure urechile și să ne dea curaj cînd batem ritmic nicovala. Sînt curajoși ca niște lei, lucrează mai bine ca noi, știu tot felul de istorii, își povestesc călătoriile și-ți vorbesc de toate ținuturile. Asta mă întinerește, îmi dă viață ! Ei ! ei ! moș Huguenin, părul dumitale a albit mai repede decît al meu din pricină că ți-ai păstrat făloșenia de meșter vechi și n-ai vrut niciodată să trăiești alături de tineret.

— Tineretul trebuie să trăiască alături de tineret, iar cînd bătrînii vor să petreacă împreună cu el, îi batjocorește și-i disprețuiește. Cu grozave cîștiguri te-ai ales avînd de-a face cu companionii, așa-i ? În loc să formezi ucenici cumsecade, care să lucreze pentru dumneata și să-ți și plătească, îți scoți cîștigul (halal cîștig !) plătind și hrănind niște cogeamite ticăloși care spun că nu știi nimic și care te ruinează.

— Dacă spun că nu știu nimic, înseamnă că așa o fi, iar dacă mă ruinează, înseamnă că vreau eu să mă las ruinat. Și ce-i, dacă-mi place mie să cheltuiesc pe măsură ce cîștig ? Copii n-am. N-am dreptul să petrec cu copiii ăștia adoptivi, pe care-i iubesc și care mă ajută să îngrop plictiseala singurătății și grija anilor ?

— Mi-e milă de dumneata, răspunse taica Huguenin dînd din umeri.

După ce se certară bine, cei doi cumetri băgară de seamă că Pierre, în loc să se bucure că e sprijinit de vecin, se dusese liniștit la culcare. Purtarea aceasta prudentă pe de-o parte, pe de alta siguranța cu care-l contrazisese vecinul și care istovise mînia lui moș Huguenin într-o singură întîlnire, nevoia de a lua o hotărîre, în sfîrșit, îl făcură să reflecteze pe bătrînul tîmplar, iar a doua zi îi spuse fiului său :

— Hai, du-te la oraș și adu-mi lucrători. Ia pe cine vrei, numai companioni să nu fie.

Pierre înțelesese această autorizație contradictorie. Știa că tatăl său cedează deseori în fapt, fără să cedeze vreodată în vorbe. Își luă bățul și plecă la Blois, hotărît să angajeze pe primii companioni pricepuți pe care-i va găsi și să-i dea drept ucenici neasociați dacă cumva tată-său va fi tot așa de pornit împotriva societăților secrete.

Capitolul VI

În vreme ce Pierre Huguenin mergea pe jos pe potecile înflorite, atît de bine cunoscute de către lucrătorii nomazi care cutreierau Franța în toate direcțiile, venea în li-

nie dreaptă o droşcă greoaie de călătorie, stîrnind valuri de praf pe drumul mare de la Blois la Valençay. Nu era altcineva decît familia Villepreux care se apropia de castel cu o iuţeală impunătoare.

Nu e nevoie să spunem că aprinsul intendent, pradă de opt zile unor emoţii puternice, plecase în ziua aceea pe căluţul lui cenuşiu ca să iasă în întîmpinarea familiei. Era supărat rău de întoarcerea aceasta anunţată mai întîi pentru mijlocul toamnei, iar acum în urmă hotărîtă pentru începutul verii. Nu înţelegea cum de putuse contele, bătrînul lui stăpîn, să-i joace (asta era expresia lui) o asemenea festă. Nimic nu era pregătit cum trebuia ca să-l primească. N-avusese timp : căci i-ar fi trebuit nu mai puţin de şase luni domnului Lerebours ca să facă treaba cum ştia el şi n-avusese decît trei. Aşa încît, mergînd la trap mărunt ca să iasă înaintea stăpînilor, era cuprins de o neagră melancolie. Lăsase hăţurile să joace pe gîtul căluţului, care mergea cu capul plecat, şi cu un aer nu mai puţin abătut... „Vai ! îşi spunea domnul Lerebours, capela nu e reparată. Mai e de lucru încă mai mult de jumătate, casa o să fie plină de praf, domnul conte o să tuşească dimineaţa şi asta o să-i strice dispoziţia. Domnişoara o să fie deranjată de zgomotul făcut de lucrători. O să poată măcar să lucreze în cabinetul ei preferat ? Şi cel puţin dacă ar fi reparată blestemata aia de uşă ! Dar nu, nimic, nici picior de lucrător ca s-o pună la loc. S-a potrivit aşa că moş Lacrête e beat de dimineaţă, iar tînărul Huguenin a pornit la drum, Dumnezeu ştie unde, tocmai astăzi ! Ah ! ce lucrători nepăsători ! Habar n-au de necazurile şi de grijile care rod, zi şi noapte, creierul unui intendent ca mine !“

Era pradă acestor cugetări sfîşietoare cînd galopul altui căluţ, mai rapid şi mai voinic decît al lui, îl trezi din visare. Căluţul cenuşiu ciuli urechile şi necheză de bucurie recunoscînd mirosul unui anume căluţ negru, care era al fiului stăpînului. Fruntea intendentului se mai descreţi puţin la apropierea scumpului său Isidore, slujbaşul de la poduri şi şosele.

— Începusem să mă tem că n-ai primit scrisoarea mea, zise tatăl.

— Am primit-o chiar azi de dimineață, răspunse fiul ; curierul dumitale m-a găsit la două poște de aici, pe șoseaua cea nouă ; și foarte ocupat cu inginerul, care e un ignorant desăvîrșit și care nu poate face un pas fără mine. I-am cerut două zile de concediu pe care mi le-a acordat foarte greu ; căci, în adevăr, nu știu cum o să se descurce fără sfaturile mele. Am insistat ; nu puteam să nu-mi fac datoria față de familie, și, mai ales, sînt grozav de nerăbdător să le revăd pe Joséphine și pe Yseult ; trebuie să fie tare schimbate ! Joséphine e tot drăguță, îmi închipui ! Cît despre Yseult, o să-i pară tare bine că mă vede !

— Băiete, spuse intendentul grăbind trapul calului, am să-ți fac două obiecții ; mai întîi, cînd vorbești de cele două cucoane, nu trebuie să o numești în primul rînd pe verișoară ; și apoi, cînd vorbești de nepoata domnului conte, nu trebuie să spui Yseult pur și simplu, nu trebuie să spui nici măcar domnișoara Yseult : trebuie să spui cel mult domnișoara de Villepreux ; trebuie să spui în general domnișoara.

— Da' de ce ? întrebă slujbașul de la poduri și șosele. Nu i-am spus totdeauna așa fără să se supere nimeni ? Nu ne jucam amîndoi, acum patru ani, de-a baba oarba și de-a v-ați ascunselea ! Aș vrea s-o văd făcînd-o pe sfînta cu mine ! Ai să vezi c-o să-mi spună Isidore de-a dreptul : prin urmare...

— Prin urmare, fiule, trebuie să stai la locul tău, să-ți aduci aminte de locul tău, să-ți aduci aminte că domnișoara nu mai e un copil, și că, de patru ani de cînd n-ai văzut-o, te-a uitat cu totul, nici vorbă. Mai ales, nu trebuie să uiți niciodată cine e ea și cine ești tu.

Plictisit de observațiile tatălui său, domnul Isidore dădu din umeri și începu să fluiere, iar pentru a încheia discuția, dădu pinteni calului, care o luă la galop, umplu de praf hainele noi ale intendentului și-l lăsă în curînd în urmă.

N-am reprodus această convorbire decît pentru a arăta cititorului perspicace îngîmfarea și grosolănia domnului Isidore Lerebours, aspecte proeminente ale caracterului său. Ignorant, invidios, mărginit, gălăgios, violent și fără măsură, își încununa toate aceste frumoase calități printr-o vanitate de nesuferit și prin obiceiul de a se lăuda fără

rușine. Tată-său suferea de necuviințele lui, dar nu știa să le pună capăt și, fiind și el extrem de vanitos, continua să-l creadă pe Isidore un om plin de merite și menit să-și facă drum în viață numai pentru motivul că-i era fiu. Zăpăcelile i le atribuia avîntului unui temperament prea aprins și nu se putea sătura să admire în sine mușchii puternici și statura greoaie ale acestui Hercule cu părul creț, cu obrajii stacojii, cu glasul tunător, cu rîsul zgomotos și brutal.

Isidore sosi la poșta cea mai apropiată de castel cu douăzeci de minute înaintea tatălui său. Aici, familia trebuia să schimbe caii pentru ultima dată. Prima lui grijă fu să ceară o cameră la han și să-și desfacă valiza ca să-și aranjeze toaleta. Îmbrăcă o haină de vînătoare cît se poate de ridicolă, deși o copiase după cea a unui tînăr elegant de familie bună cu care vînase vulpi în pădurile de lîngă Valençay. Dar vestmîntul acesta scurt și larg devenea grotesc pe o talie îndesată, care și pornise pe îngrășat. Cămașa lui de pînză roz, lanțul de aur garnisit cu brelocuri, funda semeață a cravatei, mănușile albe de piele de căprioară pe care le crăpaseră degetele roșii și umflate, totul în el era neplăcut, obraznic și vulgar.

Asta nu-l împiedica să fie mulțumit de persoana lui, și, pentru a-și lua vînt. se apucă să sărute servitoarea de la han ; apoi își bătu calul la grajd, înjură de să se spargă toate geamurile din sat, și dădu pe gît mai multe sticle de bere, alternate cu pahare de rom, trăncănind lăudăroșeniile obișnuite față de cei fără treabă din partea locului, care-l ascultau, unii cu admirație, alții cu dispreț.

În sfîrșit, pe la apusul soarelui, se auziră pocnind pe deal bicele surugiilor ; domnul Lerebours alergă la grajd pentru a porunci să se pună hamuri la caii care trebuiau să ducă familia la lăcașul boieresc cît mai repede, înainte de venirea nopții. El însuși pregăti frîul căluțului ca să fie gata să-și însoțească stăpînii ; și, cu fruntea asudată, cu inima palpitînd de emoție, se află în pragul hanului în momentul cînd droșca se opri.

— Haideți iute, caii, strigă cu glas încă sigur bătrînul conte scoțînd capul pe portieră. A ! ai venit, domnule Lerebours ? Am onoarea să te salut. Mă onorezi ; nu prea

bine, dar dumneata ? Iat-o pe copila mea, încîntat că te-am revăzut. Fii bun şi spune să ni se aducă repede caii.

Aceasta fu întîmpinarea politicoasă dar scurtă şi plictisită a contelui, la care răspunsurile abia dacă aşteptau întrebările. După ce caii fură înhămaţi, călătorii erau să plece mai departe fără să-i dea cea mai mică atenţie domnului Isidore, care stătea în picioare lîngă tată-său, dacă surugiul n-ar fi întîrziat, cum e obiceiul ; atunci un căpşor brun şi palid, cu o expresie destul de inteligentă, ieşi pe jumătate din trăsură şi primi cu un aer rece şi mirat salutul familiar al slujbaşului de la poduri şi şosele.

— Cine-i băiatul ăsta ? întrebă contele măsurîndu-l pe Isidore.

— E fiul meu, răspunse intendentul cu un aer umil dar triumfînd în sine.

— A ! a ! Isidore este. Nu te recunoşteam, băiete. Ai crescut mult şi te-ai îngrăşat mult. Nu te felicit. La vîrsta ta se cere să fii mai zvelt. Ai învăţat să citeşti pînă la urmă ?

— O, da, domnule conte, răspunse Isidore, atribuind aprecierea rapidă pe care o făcuse contele asupra fizicului şi moralului său bunăvoinţei ironice pe care i-o cunoştea ; sînt funcţionar, mi-am terminat de mult studiile.

— În cazul acesta, zise contele, ai luat-o înaintea lui Raoul, care nu şi le-a terminat încă.

Vorbind astfel, bătrînul conte îl arăta pe nepotu-său, un tînăr de vreo douăzeci de ani, cam plăpînd şi fără nimic deosebit în înfăţişare, care se cocoţase pe capră, lîngă lacheu, ca să vadă mai bine locurile. Isidore aruncă o privire spre fostul său tovarăş de copilărie şi se salutară ridicîndu-şi fiecare şapca. Isidore se simţi umilit văzînd că a lui era de doc, pe cînd cea a tînărului viconte era de catifea, şi luă hotărîrea să-şi facă chiar de-a doua zi una asemănătoare, adăugîndu-i şi un ciucure de aur.

— Ei, da unde-i surugiul ? întrebă contele nerăbdător.

— Chemaţi odată surugiul, strigă lacheul.

— E de necrezut cum întîrzie surugiul, vociferă domnul Lerebours, prefăcîndu-se că se agită, ca să facă dovadă de zel.

Între timp, Isidore trecuse la cealaltă portieră, ca s-o privească pe frumoasa marchiză Joséphine de Frenays, nepoata contelui de Villepreux. Numai ea fu amabilă față de el, și această primire îi dădu și mai mare îndrăzneală.

— Domnișoara Yseult nu-și aduce aminte de mine? întrebă el, adresîndu-se domnișoarei de Villepreux, după ce schimbase cîteva cuvinte cu Joséphine.

Palida Yseult îl privi fix cu un aer imposibil de definit, înclină ușor din cap, și-și întoarse ochii pe ghidul de călătorie pe care-l consulta.

— Am făcut altădată niște partide grozave de-a prinselea prin grădină, reluă Isidore cu siguranța prostiei.

— Dar n-o să mai faceți, răspunse bătrînul conte, pe un ton glacial, nepoțica mea nu se mai joacă de-a v-ați ascunselea. Haide, surugiu, mergi ca vîntul, ai cinci franci pentru mînat.

— Din partea unui om atît de inteligent, își spuse Isidore încremenit uitîndu-se în urma droștei, asta-i curată vorbă de pomană. Parcă eu nu știu că nepoțica lui nu se mai joacă probabil de-a prinselea? Ce, își închipuie că eu mă mai joc?

Într-o clipită, Lerebours-tatăl se urcă pe căluț și o luă pe urma trăsurii. Dacă uneori, în ajunul evenimentelor, era tulburat și nehotărît, în împrejurările mari îl regăseai totdeauna la înălțimea situației. Porni deci hotărît la galop, ceea ce nu i se mai întîmplase de multă vreme, și nici căluțului.

— Fuge bine calul din Sologne al tăticului dumitale, spuse rîndașul aducîndu-i lui Isidore, cu un aer pe jumătate neghiob, și pe jumătate batjocoritor, căluțul negru.

— Calul meu din Beauce fuge și mai bine, răspunse Isidore aruncîndu-i un gologan cu un gest de dispreț pe care-l credea disprețuitor, și dădu să încalece; dar calul din Beauce avea motivele lui să nu fie prea bine dispus, începu să dea înapoi și să zvîrle din copite, ceea ce nu mirosea a bine. Cînd Isidore îl brutalizâ din nou, trebui să se supună; dar simțind pintenul care-i sfîșia coasta, calul din Beauce porni ca o săgeată, cu urechile pe spate și cu inima plină de dorința răzbunării.

— Luați seama să nu mai și cădeți, strigă rîndașul săltînd în palmă moneda prizărită pe care o primise.

Dus în goană de calul din Beauce, Isidore trecu pe lîngă droșcă cu bubuit de trăsnet. Caii poștei se speriară și se aruncară într-o parte, ceea ce îl trezi pe bătrînul conte din visare și pe domnișoara Yseult din lectură.

— Bădăranul ăsta o să-și frîngă gîtul, zise domnul de Villepreux cu indiferență.

— O să ne răstoarne, răspunse Yseult cu același sînge rece.

— Nu s-a schimbat în avantajul lui, tînărul, spuse marchiza, pe un ton de bunătate compătimitoare, care o făcu să zîmbească pe Yseult.

Ajungînd la un urcuș mai greu, Isidore își frînă calul ca să aștepte trăsura. Era bucuros să se arate doamnelor călărind pe animalul acesta puternic care-l scutura aprig și cu care voia să se învîrtească pe lîngă portiera domnișoarei Yseult.

„Obrăznicuța asta a făcut pe grozava cu mine adineaori, își spunea el ; crede că mă poate trata ca pe un copil ; e bine să-i arăt că sînt un bărbat, și acuma, cînd m-a văzut trecînd ca vîntul, trebuie să fi băgat de seamă ce chipeș sînt."

Trăsura ajunse și ea la deal și urcă la pas. Contele, aplecat la portieră, îl întreba ceva pe intendent : era momentul potrivit pentru Isidore să producă efect de partea domnișoarelor, care tocmai îl priveau. Calul din Beauce, tot foarte supărat, sprijinea, fără să vrea, intențiile stăpînului rostogolind ochi mînioși și luînd un aer fioros. Dar o întîmplare neașteptată schimbă în mod fatal trufia călărețului în mînie și în rușine. Bătut de el în grajd și neavînd atunci pe cine să se răzbune, calul din Beauce o mușcase pe Sura, o biată iapă bătrînă foarte blîndă și care acum era înhămată a treia la droșcă. Surei, de îndată ce îl simți pe calul din Beauce învîrtindu-se pe lîngă ea, i se trezi ciuda și-i dădu un picior la care călușul voi să răspundă ; Isidore încheie cearta lovindu-și calul tare și fără rost cu cravașa. Scos din fire, calul din Beauce se ridică atît de furios în două picioare, încît călărețul fu silit să-l apuce de coamă ; surugiul, enervat de neatenția Surei, dădu cu biciul o lovitură care-l atinse și pe calul din Beauce ; acesta își pierdu răbdarea și, tot sărind și arun-

cîndu-se într-o parte, tot săltînd și zvîrlind din picioare, îl scoase din șa pe vajnicul Isidore, care dispăru în praf.

— Asta așteptam, spuse contele cu calmul lui neclintit.

Domnul Lerebours alergă să-l adune de jos pe fiu-său, miloasa Joséphine păli, iar trăsura își văzu de drum.

— A fost ucis ? îl întrebă contele pe nepotul său care, întorcîndu-se, vedea de sus, de pe capră, jalnica postură a lui Isidore.

— E bine mersi, răspunse tînărul rîzînd.

Lacheul și surugiul rîseră și ei, mai ales cînd văzură calul din Beauce scăpat de povară sărind ca un căprior, trecînd pe lîngă ei și luîndu-și calea în fuga mare.

— Opriți, zise contele, și-o fi scrîntit ceva neghiobul în cădere.

— Nu-i nimic, nu-i nimic, se grăbi să strige domnul Lerebours, văzînd trăsura oprită ; domnul conte nu trebuie să întîrzie.

— Ba da, zise contele, e *frînt* probabil, și a rămas și pe jos de altminteri ; căci după cum fuge calul o să ajungă la grajd înaintea stăpînului. Haideți, o să vină nepotul meu în trăsură, și al dumitale o să se suie pe capră.

Isidore, roșu tot, murdar tot, și foarte tulburat, dar încercînd să rîdă și să-și ia un aer degajat, refuză cerîndu-și scuze ; dar contele insistă cu bruschețea lui amestecată cu bunătate, care-i caracteriza firea.

Trebui să-i facă pe voie. Raoul de Villepreux urcă în trăsură, iar Isidore se sui pe capră, de unde putu să-și vadă calul alergînd în depărtare. În vreme ce răspundea cum putea la cuvintele ironic compătimitoare ale lacheului, arunca pe furiș priviri îngrijorate în trăsură. Observă atunci că domnișoara de Villepreux își ascundea fața în batistă. Fusese oare atît de înspăimîntată de căderea lui încît să aibă un atac de nervi ? Ai fi zis că așa-i, văzînd-o cît e de agitată, ea, pînă atunci atît de țeapănă și de calmă. În realitate, fusese cuprinsă de un rîs nebunesc cînd îl văzuse reapărînd și, așa cum se întîmplă cu persoanele de obicei grave, avea o veselie spasmodică, imposibil de astîmpărat. Tînărul Raoul, care, deși cam lenevos și cu mintea nu prea vioaie, era zeflemist ca toată familia, în-

treţinea veselia soră-si printr-un şir de observaţii amuzante asupra felului ridicol în care Isidore căzuse în nas. Vorba înceată şi monotonă a lui Raoul făcea şi mai comice aceste observaţii. Simţitoarea marchiză nu putu rezista, cu toată spaima pe care o avusese la început, şi o cuprinse şi pe ea rîsul ca şi pe vara ei. Contele, văzînd veselia celor trei copii, adăugă şi el cîte ceva la glumele nepotului, cu un calm diabolic ; Isidore n-auzea nimic, dar o vedea rîzînd pe Yseult care, răsturnată în fundul trăsurii, n-avea putere să se ascundă. Se simţi atît de amar rănit, încît, din clipa aceea, jură s-o pedepsească, şi o ură neîndurătoare împotriva tinerei copile se aprinse în sufletul lui răzbunător şi josnic.

Capitolul VII

În vremea aceasta, Pierre Huguenin mergea mereu spre Blois, tăind cînd pe la marginea pădurilor de pe coasta dealurilor, cînd printre brazdele mărginite de spicuri înalte. Uneori, se aşeza pe malul pîrîului, ca să-şi spele şi să-şi răcorească picioarele care-i ardeau, sau la umbra vreunui stejar mare, la capătul unei pajişti, ca să-şi ia masa modestă şi singuratică. Era drumeţ bun şi nu se temea nici de căldură, nici de oboseală : dar, cu toate acestea, îi venea greu să-şi scurteze popasurile plăcute, în sînul unei singurătăţi cîmpeneşti şi poetice. De la ultimele lecturi, o lume nouă i se dezvăluise. Înţelegea melodia unei păsări, graţia unei ramuri, bogăţia culorii şi frumuseţea liniilor unui peisaj. Era în stare să-şi dea seama de ceea ce simţise pînă atunci în mod nedesluşit, şi noua putere pe care o avea îi aducea suferinţe şi bucurii necunoscute. „La ce-mi slujeşte, îşi spunea el adesea, să nu mai fiu acelaşi cu mintea, dacă situaţia mea nu se poate schimba ? Natura asta frumoasă, din care nu posed nimic, îmi zîmbeşte şi mă îmbată de parc-aş fi unul din prinţii care o asupresc. Nu rîvnesc la gloria de a-mi întinde şi de a-mi însemna domeniile pe faţa ei mutilată ; dar

dacă mă mulțumesc să o contemplu liniștit, dacă nu cer altceva decît să-mi desfăt simțurile cu miresmele și cu armoniile ei, nici măcar asta nu mi-e îngăduit. Muncitor neobosit, trebuie să stropesc cu sudoarea mea, din zori și pînă în noapte, un pămînt care va înverzi și va înflori pentru alți ochi decît ai mei. Dacă pierd un ceas pe zi ca să-mi simt trăind inima și mintea, voi fi lipsit de pîine la bătrînețe ; grija de viitor îmi interzice să mă bucur de prezent. Dacă mă opresc o clipă mai mult la umbră, îmi compromit onoarea legată printr-un contract de cheltuirea neîncetată a forțelor mele, de jertfirea întreagă a vieții mele intelectuale. Haide, trebuie să pornesc, chiar gîndurile astea sînt greșeli."

Cugetînd astfel, Pierre se smulgea cu durere de la bucuriile libertății ; căci, pentru meseriaș, libertatea e odihna. Altceva nu dorește, și acela care simte în cel mai înalt grad nevoia aceasta e deseori cel mai harnic. Cu cît e o natură mai aleasă, cu atît blestemă mai des munca fără răgazuri în care inteligența lui n-are nici măcar timpul să-și mediteze și să-și desăvîrșească opera mîinilor.

Nu-i trebuiau mai mult de două zile de mers tînărului tîmplar ca să ajungă la Blois. Petrecu noaptea la Celles, într-un han de cărăuși, iar a doua zi, de cum se crăpă de ziuă, porni iar la drum. Lumina dimineții era încă nesigură și slabă, cînd văzu venind spre el un bărbat înalt, avînd ca și el cămașă și traistă ; dar după bățul lung al acestuia, își dădu seama că nu face parte din aceeași asociație, unde se purta băț scurt și ușor. Își întări părerea cînd văzu că omul se oprește la douăzeci de pași în fața lui și că ia atitudinea amenințătoare a *topajului* [1].

— Top gașcă [2], ce hram ai ? strigă străinul cu voce răsunătoare.

La această interpelare, Pierre, căruia legile societății sale îi interziceau topajul, nu răspunse și continuă să

[1] Termen exprimînd provocarea la o „discuție" în care cel provocat trebuie să se prezinte și să dea explicații.
[2] În fr. *coterie* = grup de asociați.

meargă drept înainte spre adversar ; căci, fără îndoială, întîlnirea avea să fie neplăcută pentru unul din ei. Acestea sînt obiceiurile neînduplecate ale companionajului.

Străinul, văzînd că Pierre nu-i primește provocarea, trase și el concluzia că are de-a face cu un dușman, dar trebuia să se țină de reguli și-și continuă interogatoriul conform programului.

— Companion ? țipa el învîrtind bățul. Cum nu primi nici un răspuns, continuă : ce ramură, ce doctrină ? Și văzînd că Pierre tace mereu, făcu cîțiva pași și, în cîteva clipe, fură unul în fața celuilalt.

Văzînd forța atletică și aerul dominator al străinului, Pierre înțelese că n-ar fi scăpat cu fața curată, dacă natura nu l-ar fi înzestrat, ca și pe adversarul lui, cu o statură impunătoare și cu brațe vînjoase.

— Va să zică nu ești muncitor ? îl întrebă străinul, pe un ton disprețuitor, de îndată ce se priviră în ochi.

— Ba da, răspunse Pierre.

— Atunci, nu ești companion ? reluă străinul pe un ton și mai arogant ; cum de îndrăznești să porți băț ?

— Sînt companion, răspunse Pierre cu mult sînge rece, și te-aș ruga să nu uiți asta acum, că o știi.

— Ce vrei să zici ? ai de gînd să mă insulți ?

— Nicidecum, dar sînt foarte hotărît să răspund dacă mă provoci.

— Dacă nu ți-e frică, de ce te sustragi de la topaj ?

— Poate că am motive pentru asta.

— Dar știi dumneata că nu se răspunde așa ? Companionii sînt obligați să-și declare reciproc meseria și societatea. Ce zici, nu vrei să-mi spui cu cine am de-a face, și trebuie să te silesc s-o faci ?

— Nu mă poți sili s-o fac, și-i de ajuns că ai arătat ce ai de gînd, ca să refuz să-ți fac pe plac.

Străinul mormăi între dinți : „O să vedem noi", și își strînse tare bățul în mînă. Dar în momentul cînd să înceapă lupta, se opri și fruntea i se întunecă, de parcă-l fulgerase o amintire sinistră.

— Ascultă, îi spuse el, nu-i nevoie să te feresti atîta, văd că ești un *gavot*.

— Dacă mă numeşti gavot, răspunse Pierre, sînt şi eu în drept să-ţi spun că te-am recunoscut drept un devorant, şi am de gînd să nu iau epitetul dumitale drept o ocară, aşa după cum nu pretind să te insult dîndu-ţi epitetul care ţi se cuvine.

— Faci fineţuri, reluă străinul, şi văd după cît eşti de prevăzător că eşti un adevărat fiu al lui Solomon [1]. Ei bine, eu am cinstea de-a face parte din sfînta doctrină a lui Dumnezeu, şi prin urmare sînt mai sus şi mai vechi decît dumneata ; îmi datorezi respect şi vei face act de supunere. Cu condiţia asta, va fi bună pace între noi.

— N-am să fac nici un act de supunere, răspunse Pierre, de-ai fi şi meşterul Jacques [2] în persoană.

— Nu huli, strigă străinul ; în cazul ăsta, nu ţii de nici o societate constituită. N-ai doctrină sau eşti un răzvrătit, un independent, un vulpoi liber, lucru cel mai de dispreţuit.

— Nu sînt nimic din toate astea, răspunse Pierre zîmbind.

— Atunci eşti gavot, gavot, strigă străinul bătînd din picior. Ascultă, oricine ai fi, *afiliat, fîrtat* sau *domn*, n-ai chef să te baţi, şi nici eu ; şi-mi place să cred că nu e laşitate din partea dumitale, cum nu e din a mea. Ştiu că se află printre gavoţi oameni destul de curajoşi, şi că prevederea nu e chiar la toţi o aparenţă de înţelepciune pentru a ascunde lipsa de curaj. Cît despre mine, n-ai să bănuieşti că sînt un laş cînd am să-ţi spun numele meu, şi am să ţi-l spun, poate că vei fi auzit vorbindu-se de mine în Ocolul Franţei. Sînt Jean Sauvage, zis *Spaima Gavoţilor*, din Carcassonne.

— Eşti tăietor de pietre, zise Pierre Huguenin, companion *pasant*. Am auzit vorbindu-se de dumneata ca de un om viteaz şi harnic ; dar lumea îţi reproşează că eşti zurbagiu şi că-ţi place vinul.

— Dacă-mi cunoşti aşa de bine cusururile, reluă Jean Sauvage, trebuie să ştii de întîmplarea mea nenorocită de

[1] Asociaţia gavoţilor îl consideră drept întemeietor şi patron pe Solomon.

[2] Presupusul întemeietor al „doctrinei" devoranţilor.

la Montpellier, cu un tînăr care îndrăznise să-mi vorbească verde.

— Știu că l-ai bătut atît de tare încît a rămas schilod și că, dacă companionii din cele două tabere n-ar fi avut mărinimia să păstreze taina istoriei ăsteia, autoritățile, în lipsa conștiinței dumitale, te-ar fi făcut să-ți pară rău de tot.

Devorantul era furios de îndrăzneala cu care-i vorbea Pierre, se îngălbeni de turbare și ridică din nou bățul. Pierre, apucîndu-l pe al lui, aștepta cu un curaj rece și calm explozia acestei mînii. Dar deodată tăietorul de pietre lăsă să-i cadă bățul, iar fața lui luă o expresie nobilă și dureroasă.

— Să știi, domnule, că am ispășit greu un moment de ieșire din minți, căci sînt poate fire aprinsă și mă supăr repede, dar nu sînt, să știi, o brută, un animal crud, cum le place desigur gavoților dumitale s-o spună. Mi-am plîns amar greșeala și am făcut totul ca s-o repar. Dar tînărul pe care l-am schilodit nu mai e în stare să muncească cît o trăi, iar eu n-am destui bani ca să-i hrănesc pe tatăl, pe mama și pe surorile lui, al căror unic sprijin era. Iată va să zică o familie întreagă nenorocită din cauza mea, iar ajutorul pe care li-l trimit muncind din toate puterile nu-i de ajuns ca să-i aducă buna stare pe care ar fi trebuit s-o aibă. Căci am și eu părinți, și le dau jumătate din ce cîștig. Iată de ce, deși muncesc pentru două familii, n-ajung să strîng nimic pentru mine ; și lumea mă face bețiv și cheltuitor fără să bănuiască ce eforturi am făcut ca să mă îndrept și cum am reușit să-mi înving pornirile rele. Acuma, că-mi cunoști povestea, n-ai să te mai miri de ce mai am să-ți spun. Am făcut jurămînt să nu mai caut ceartă niciodată nimănui și să fac totul pentru a împiedica noi nenorociri. Totuși, nu mă pot resemna să trec drept laș, iar onoarea doctrinei mele, cinstea copiilor meșterului Jacques trebuie să treacă înaintea scrupulelor mele. Dumneata mi-ai vorbit cu o îndrăzneală pe care nu vreau s-o pedepsesc și pe care totuși n-o pot răbda. Fii bun și spune-mi, nu cine ești, de vreme ce pari a avea motive s-o ascunzi, ci mărturisește cel

puțin, printr-o simplă declarație, *că nu există decît o doctrină*, și că această doctrină e cea mai veche din toate.

— Dacă nu e decît una, răspunse Pierre zîmbind, e evident că nu există alta mai veche, iar dacă pretinzi să o recunosc pe a dumitale ca cea mai veche din toate, înseamnă să mă obligi să recunosc că nu e singura.

Devorantul fu cît se poate de umilit de această zeflemisire și mînia i se aprinse toată, din nou.

— Recunosc perfect în asta, spuse el mușcîndu-și buzele, nesuferita prefăcătorie a asociației dumitale. Fiindcă de înțeles ai înțeles foarte bine propunerea mea și ai văzut că cunosc existența doctrinelor false care-și iau cu nerușinare același titlu ca noi. Dar poți fi sigur că n-o să admitem niciodată asta, și că gavoții au să înceteze a se numi companioni ai doctrinei, iar dacă nu, au să se căiască.

— Nu-și dau numele acesta, răspunse Pierre ; ei se numesc companioni ai *doctrinei libertății*, tocmai ca să nu fie confundați cu alde voi, devoranții, care nu sînteți partizanii nici unei libertăți, după cum știe fiecine.

— Iar voi, voi sînteți partizanii libertății de a fura numele și titlul altora. Dar de asta o să trebuiască să vă lăsați, totuși. O să ne războim cu voi pînă în pînzele albe, sau pînă vă veți supune să vă numiți *companioni ai libertății*, pur și simplu.

— Îți mărturisesc că dacă asta ar depinde de mine, răspunse Pierre, nu ne-am certa pentru atîta lucru. Cuvîntul de libertate e atît de frumos, încît mi-ar părea suficient pentru faima celor care-l poartă pe steag. Dar nu cred că o să ajungă la o astfel de înțelegere, atîta vreme cît partidul dumitale o s-o ceară cu ocări și amenințări. Iată, în ce mă privește, poți fi sigur că nici un companion, din orice doctrină ar fi, n-o să mă oblige niciodată prin asemenea mijloace să proclam vechimea și superioritatea partidului său asupra vreunui alt partid.

— A ! va să zică nu ești companion ? Văd că de un ceas mă batjocorești și că n-ai preferință pentru nici o culoare. Asta îmi dovedește că ești un independent sau un răzvrătit, poate chiar ai fost dat afară din vreo asociație pentru purtări rele. Dacă-i așa, am să te recunosc și-am să te demasc în orice loc te-aș afla.

— Toate vorbele dumitale sînt dușmănoase, și eu rămîn calm cu toate acestea ; frazele dumitale respiră ură și n-o provoacă pe a mea ; mă amenințI și nu vezi de la mine decît zîmbet ; oricine ne-ar vedea astfel, fără să ne cunoască, unul în fața celuilalt, n-ar fi îndemnat să te socotească pe dumneata ca cel mai nobil și cel mai înțelept dintre amîndoi. Nu înțeleg cum de-ți cauți reputația în cuvinte de ocară și în acte de violență, în loc s-o cauți în purtări înțelepte și în sentimente de omenie.

— Știi să vorbești ca din carte, pe cît văd. Ei bine, fie. Nu-mi displac oamenii cultivați, și-am încercat și eu să scutur povara ignoranței ; mi-am împodobit memoria cu cele mai frumoase cîntece ale poeților noștri și, cu toate că nu accept spiritul alor voastre, recunosc talentul cîtorva din autorii voștri de cîntece. Știu că, dacă noi avem : *Du-te fără teamă din Bordeaux la Vendôme, Cheia inimilor*, și atîtea altele, voi aveți : *Marsiliez de Înțeles, Bordelez Prevedere, Bourguignon Statornicie, Nantez gata de bine* etc., care nu sînt lipsite de talent. Dar mi-am dat seama cu durere, mărturisesc, că nu e cu putință să fii și autor și bun lucrător. Ca să faci versuri trebuie să înveți o mulțime de lucruri care cer timp și care te fac prin urmare să-l pierzi. Din cauză că vorbești așa de frumos, mă tem să nu fii un om înglodat în datorii, care și-a călcat obligațiile sau și-a trădat doctrina, un chiulangiu, într-un cuvînt.

— Nu mă sperie teama asta, răspunse Pierre ; ne vom întîlni poate în altă parte, și în relații mai cordiale decît pare s-o dovedească purtarea dumitale actuală. Vrei să fii bun acum să mă lași să plec ? Nu mai pot întîrzia.

— Ești un om foarte prevăzător, reluă încăpățînatul tăietor de pietre, dar și eu sînt, și n-am de gînd să-mi compromit reputația lăsîndu-te să pleci așa.

— Vrei să-mi spui întrucît o pașnică întîlnire cu un tovarăș de drum ar putea să dăuneze onoarei dumitale ?

— Gavoții sînt atît de aroganți cu noi (mai ales cînd nu sîntem de față), încît spun totdeauna că au închis pliscul unuia de-ai noștri cînd l-a întîlnit făcînd Ocolul Franței. Cînd nu pot face dovadă de curaj în public, se laudă cu vitejiile la care n-au avut martori.

— Devoranții nu se laudă și ei, uneori ? N-aveți, în asociația voastră, nici impostori, nici fanfaroni ? Aveți mare noroc, în cazul acesta.

— Fără îndoială, sînt peste tot zurbagii și guri rele. Dar dumneata n-ai a te teme de loc de vorbele mele, de vreme ce-mi cunoști numele, pe cînd pe-al dumitale nu vrei să mi-l spui. Cine-mi garantează că ești sincer ? Cine o să te împiedice să spui la Blois, unde desigur că te duci : „Am întîlnit pe drum pe Spaima Gavoților, din Carcassonne, și l-am batjocorit fără ca el să îndrăznească a-mi răspunde" ? sau : „Am refuzat topajul unui companion pasant, și cum el insista, l-am zvîrlit în țărînă" ? Nu-mi pasă de părerea asociaților dumitale, dar nu mă pot lipsi de stima alor mei. Și ce-ar crede ei despre mine dacă li s-ar povesti asemenea fapte ? N-a căutat lumea să-mi facă rău și pîn-acum ? Nu s-a spus că, de cînd cu povestea de la Montpellier, de prea mare căință mi-a pierit curajul ? Iată de ce, cu toată părerea de rău, sînt obligat, ca să-mi apăr onoarea, să nu vă fac concesii vouă. Uite, s-o încheiem, spune-mi cine ești.

— Numele meu n-o să-ți dea nici o garanție, răspunse Pierre. Nu e ilustru ca al dumitale. Dar dacă tăcerea mea te face să ai bănuieli, consimt să vorbesc, declarîndu-ți totuși că nu înțeleg, prin aceasta, să mă supun vreunui ordin din parte-ți, ci sfatului pe care mi-l dă rațiunea mea. Mă numesc Pierre Huguenin.

— la stai, nu dumneata ai fost poreclit *Prietenul Liniei,* din cauza cunoștințelor de geometrie pe care le ai ? N-ai fost prim companion la Nîmes ?

— Chiar așa ? Să ne fi întîlnit oare mai înainte ?

— Nu, dar ai plecat din orașul acela tocmai cînd am sosit eu, și am auzit vorbindu-se de dumneata. Ești un tîmplar îndeminatic și, după cum spune lumea, un băiat bun, dar ești un gavot, dragă, un gavot sadea.

— Și pe dumneata, răspunse Pierre Huguenin, te cunosc acum. Ești un om de inimă. Mi-au dovedit-o remușcările dumitale după povestea de la Montpellier și ajutorul pe care-l trimiți familiei lui *Hippolyte cel Sincer.* Dar ești plin de trufie și de prejudecăți, și dacă nu-ți scuturi lanțurile acestea nenorocite, îți pregătești multe alte regrete.

— Ai rostit un nume care-mi trezește multe suferințe, reluă Sauvage. Dacă era după mine, mi-aș fi lăsat numele de Spaima Gavoților, și l-aș fi luat pe cel care mi-a venit în minte în vremea aceea. Voiam să fiu numit *Inimă Zdrobită*. Dar doctrina n-a îngăduit ; și bine a făcut, căci ar fi rîs lumea de mine.

— Se prea poate, dar eu te stimez pentru gîndul pe care l-ai avut.

— Dacă n-ai fi de-ai lui *Solomon*, n-ai fi atît de mișcat. Dacă aș fi omorît un vulpoi de-al taicăi Soubise, ți-ar fi foarte indiferent, dar eu m-aș căi totuși la fel.

— Te-aș considera la fel de vinovat că ai făcut-o, și te-aș stima tot atît că repari astfel vina.

— Cum așa ? ești nemulțumit cumva de gavoți ?

— Nicidecum. Dar sînt, ca și dumneata, fiul unui tată mai uman și mai ilustru decît Solomon sau Jacques.

— Ce vrei să spui ? Există vreo nouă societate care se fălește cu un întemeietor mai faimos decît ai noștri ?

— Da, există o societate mai mare decît cea a gavoților și a devoranților ; e societatea omenească. Există un stăpîn mai ilustru decît toți cei din Templu și decît toți regii Ierusalimului și ai Tyrului, e Dumnezeu. Există o doctrină mai nobilă, mai adevărată decît toate cele cu inițieri și mistere : este doctrina fraternității între toți oamenii.

Jean devorantul rămase încremenit și-l privi pe Pierre gavotul cu un aer pe jumătate bănuitor, pe jumătate convins. În cele din urmă, se apropie de el și făcu gestul de a-i întinde mîna ; dar nu se putu hotărî și o trase îndată înapoi.

— Dumneata ești un om ciudat, îi spuse el, iar vorbele pe care mi le spui mă cuceresc fără voia mea. Am impresia că ai cugetat mult asupra unor lucruri de care eu n-am avut timp să mă ocup și care, totuși, m-au frămîntat ca niște chemări ale conștiinței. .Dacă n-ai fi un gavot, cred că aș vrea să te cunosc de-aproape și să te pun să-mi vorbești ceea ce știi ; dar onoarea îmi interzice să leg prietenie cu dumneata. Bun rămas, bine-ar fi să-ți deschizi ochii în privința ticăloșiilor din doctrina libertății și să vii la noi, singurii care deținem străvechea și adevărata *Preasfîntă Doctrină a lui Dumnezeu*. Dacă ai fi luat calea cea bună,

aș fi fost bucuros să vorbesc să fii primit, răspunzînd de dumneata și fiindu-ți naș. Ți-am fi dat numele de *Pierre Filozoful*.

Astfel se despărțiră cei doi companioni, plecînd fiecare cu gîndul, dar unul mai mult decît celălalt, că aceste deosebiri și aceste dușmănii ale companionajului înăbușeau multe deslușiri și sfărîmau multe simpatii.

Capitolul VIII

Către seară, Pierre Huguenin sosi pe malurile Loarei. La vederea acestui fluviu frumos, care-și purta molcom apele liniștite printre pășuni, se simți deodată ușurat parcă de arșița apăsătoare a zilei și merse un timp pe nisipul mărunt, urmînd o potecă tăiată prin răchitișul malului. Apucă să zărească, în depărtare, clopotnițele negre din Blois și zidurile înalte ale castelului întunecos în care au pierit seniorii de Guise și de unde a evadat mai tîrziu Maria de Medicis, prizoniera fiului său. Dar degeaba grăbi pasul: își dădu în curînd seama că-i va fi peste putință să ajungă înaintea furtunii. Cerul era încărcat de nori grei, a căror culoare plumburie se reflecta în apă. Vîntul înălbea răchitele și sălciile de pe mal, și picături mari de ploaie începeau să cadă. Se îndreptă spre un desiș, ca să caute un adăpost; și, în curînd, văzu printre tufișuri o căsuță cam sărăcăcioasă, dar bine îngrijită, în care recunoscu, după ramura verde de la ușă, un locaș din cele numite de popor crîșme.

Intră acolo, și abia trecuse pragul cînd fu primit cu un strigăt de bucurie.

— Villepreux[1], Prietenul Liniei, exclamă stăpînul acestei locuințe izolate, fii binevenit, băiete.

Mirat că e numit cu numele său de gavot, Pierre, care nu-și deprinsese încă ochii cu întunericul din cabană, răspunse.

[1] Companionii gavoți adaugă la porecla lor semnificativă numele ținutului sau al satului din care se trag. (N. A.)

— Aud un glas prietenos, și totuși nu știu unde mă aflu.

— La tovarășul tău credincios, la fratele tău întru libertate, răspunse gazda, apropiindu-se de el cu brațele deschise ; la *Vaudois Înțelepciune.*

— La veteranul meu, la prea venerabilul meu prieten ! exclamă Pierre, pășind spre bătrînul companion, și se îmbrățișară strîns ; dar îndată Pierre se dădu cu un pas înapoi și scoase un strigăt de durere : Vaudois Înțelepciune, cu un picior de lemn !

— Ce să-i faci, da, spuse bătrînul, iată ce mi s-a întîmplat cînd am căzut de pe un acoperiș pe caldarîm. A trebuit să-mi las meseria de dulgher, o dată cu piciorul rămas la spital. Dar n-am fost lăsat în plata Domnului. Frații noștri dragi s-au cotizat, și din ce-au strîns ei am putut cumpăra ceva marfă de cîrciumar și am închiriat baraca asta, unde mă descurc cum pot. Pescarii de pe Loara și brînzarii de prin sate vin regulat aici să bea un păhărel cînd se întorc acasă, dacă au făcut vînzare bună la Blois, în piață. Ei mă numesc *Picior de lemn,* dar vechii noștri prieteni, companionii care stau prin partea locului și care vin deseori, duminica, să mănînce pește proaspăt și să bea vin din deal, sub bolta mea de hamei, îi zic cîrciumii mele *Bolta Înțelepciunii.* Sînt zile de sărbătoare pentru mine. Turnîndu-le cu măsură nectarul meu de doi gologani ocaua, le propovăduiesc înțelepciunea, unirea, munca, studiul desenului ; și ei m-ascultă cu același respect ca și altădată ; cîntăm împreună vechile noastre balade, slava lui Solomon, binefacerile frumoasei doctrine a libertății și ale frumosului Ocol al Franței, nefericirea părinților nostri din captivitate, despărțirea de locul natal, farmecele iubitelor... A ! cîntecele astea nu le mai cînt cu ei. Cupidon și Picior de Lemn nu merg împreună ; dar mă bucur încă de iubirile lor și nu interzic la ospețele noastre plăcute decît cîntecele de război și satirele, căci înțelepciunea nu e șchioapă, iar a mea merge tot pe amîndouă picioarele. Vezi că nu sînt chiar așa de nenorocit.

— Biet prieten, răspunse Pierre, văd cu plăcere că ți-ai păstrat curajul și bunătatea. Dar nu mă pot deprinde cu gîndul că piciorul n-o să te mai poarte pe scări și pe grin-

zile şarpantei. Pe dumneata, un lucrător atît de bun, atît de îndemînatic în meserie, atît de folositor tinerilor din breaslă !

— Le mai sînt şi-acum folositor, răspunse Vaudois Înţelepciune ; le dau sfaturi şi lecţii.. Rareori încep ei vreo lucrare mai importantă fără să vină să mă consulte. Mai mulţi dintre ei mi-au oferit să-mi plătească pentru un curs de desen, dar li-l fac gratis. Bine mi-ar sta să nu le fiu recunoscător şi să nu mă port dezinteresat faţă de ei, cînd ei s-au cotizat ca să-mi procure localul ? E destul, e chiar prea mult că-şi plătesc aci consumaţia. De-asta şi sînt foarte mulţumit, foarte mîndru, cînd îi văd pe unii trecînd prin faţa uşii mele şi refuzînd să intre fiindcă n-au bani în buzunar. Se mai întîmplă uneori ; atunci îi iau de guler, îi silesc să se aşeze sub hameiul meu, şi, de voie, de nevoie, trebuie să mănînce şi să bea. Drag tineret, cît viitor e în sufletul tinerilor !

— Un viitor de curaj, de stăruinţă, de talent, de muncă, de mizerie şi de durere, spuse Pierre aşezîndu-se pe o bancă şi aruncîndu-şi traista pe masă cu un oftat adînc.

— Ce-aud, exclamă Picior de Lemn. O ! o ! văd că fiul meu, Prietenul Liniei, trădează înţelepciunea. Nu-mi place să văd tinerii melancolici. Ai nevoie să stai cu mine un ceas sau două, fîrtate Villepreux, aşa că, pentru început, o să îmbucăm ceva împreună.

— Bucuros, orice mi-e de-ajuns, răspunse Pierre văzîndu-l că aleargă la bufet.

— Aici nu poruncești dumneata, domnişorule, răspunse vesel dulgherul. N-ai să-ţi alegi felurile de mîncare, fiindcă nu eşti la birt, ci la bătrînul dumitale prieten, care te poftește şi te cinsteşte.

Şi Picior de Lemn începu să alerge, cu o sprinteneală uimitoare, prin toate colţurile casei şi ale grădinii. Scoase din pescăria lui doi lini frumoşi pe care-i puse în tigaie, unde începură să se prăjească fremătînd şi sfîrîind pe foc, în timp ce ploaia bătea ritmic în geamuri iar Loara, răscolită de uragan, mugea afară. Pierre voi să-şi împiedice gazda de la atîta deranj, dar cînd văzu că-i face aşa de mare plăcere să-l sărbătorească, îl ajută să-şi facă meseria de ospătar şi de bucătar.

Erau tocmai să se aşeze la masă cînd se auzi bătînd la uşă.

— Du-te de deschide, te rog, îi spuse Vaudois oaspetelui său şi fă onorurile casei.

Dar era cît pe ce să scape din mînă farfuria fumegîndă pe care o ţinea, cînd îi văzu pe Prietenul Liniei şi pe noul venit aruncîndu-se unul în braţele celuilalt cu mare entuziasm. Călătorul, plin de noroi şi ud pînă la piele, nu era altul decît priceputul lucrător tîmplar Amaury, zis *Nantez Corintianul,* unul din companionii de nădejde ai doctrinei libertăţii, prietenul cel mai drag al lui Pierre Huguenin, şi, pe deasupra, unul din cei mai chipeşi flăcăi din cîţi se pot întîlni în Ocolul Franţei.

— E ziua întîlnirilor, va să zică, exclamă Vaudois, căruia Pierre îi povestise păţania lui cu Spaima Gavoţilor, din Carcassonne. E unul din fraţii noştri, fără îndoială, de vreme ce vă îmbrăţişaţi cu atîta bucurie.

Îndată ce bunul Vaudois află că oaspetele lui e prietenul lui Pierre şi ţine de aceeaşi doctrină, aţîţă focul şi-l pofti pe Corintian să se apropie, ba chiar îi împrumută o haină, ca nu cumva să răcească pînă avea să i-o usuce pe-a lui.

În timp ce tînărul se încălzea, căci orice ploaie cu furtună e rece, chiar vara, soarele apărea din nou pe cerul întunecat, norii se risipeau încet spre răsărit, şi curcubeul, răsfrînt în Loara, ridica o punte sublimă între apă şi firmament. În curînd vremea fu atît de limpede, aerul atît de plăcut şi pămîntul atît de vesel după ploaia îmbelşugată, încît fericiţii companioni puseră masa sub frunziş. Cîteva picături de ploaie căzură, ce-i drept, din caliciul florilor umede pe piinea călătorilor, dar ea le păru şi-aşa bună. Caprifoliul lui moş Vaudois răspîndea o mireasmă dulce, mierla lui domesticită cînta cu glas melodios în tufişul de-alături, soarele cobora spre orizont, Loara părea de foc, iar peştii din ea o despicau în mii de cercuri scînteietoare. Frumuseţea serii, bucuria de a fi regăsit doi prieteni atît de buni, însufleţirea pe care un vin, nu prea de soi fără îndoială, dar natural şi nefăcut, i-o strecura în vine, vorbele înţelepte ale lui moş Vaudois, efuziunile plăcute ale lui Amaury, toate contribuiau să ridice pe culmi gîndurile

nobile ale lui Pierre Huguenin, sau Villepreux, Prietenul Liniei, cum îl numeau tovarășii săi.

Dar pe măsură ce se lăsa întunericul în jurul lui, redeveni trist. Nu-și mai uni glasul cu cel al prietenilor săi pentru a slăvi fericita întîlnire, plăcerile vieții de drumeț, faima tîmplăriei, și toate acele teme frumoase care inspiră companionilor cîntece atît de proaspete și deseori atît de poetice. Amaury, care îl văzuse adesea căzut pe gînduri, nu se mira, dar Vaudois, care era om din alte vremuri, și care habar n-avea de melancolie, i-o reproșă.

— Tinere, îi spuse el, de ce ți s-a întunecat fruntea o dată cu orizontul ? Crezi că soarele n-o să mai răsară mîine ? Prietenia n-are decît un ceas putere asupra ta ? Ești prea deștept și învățat ca să-ți placă veselia celor de seama ta ? Ia spune, de ce oftezi fără voie și-ți întorci privirea de la noi ? Ai vreo supărare ? Ne-ai spus că la întoarcerea din călătorie l-ai regăsit pe taică-tău bine sănătos, că vă înțelegeți amîndoi, că lucrul nu vă lipsește ; ce mai dorești atunci ?

— Nu știu, răspunse Pierre, n-am a mă plînge de soartă, și totuși nu mă simt fericit, așa cum eram înainte de a pleca de acasă și cum am fost în primii ani de Ocol al Franței. De cînd m-am uitat și prin alte cărți decît cele care privesc numai meseria mea, m-am simțit frămîntat, cînd de bucurii aprinse, cînd de suferințe amare. Pot să-mi recunosc meritul că nu m-am lăsat pradă acestor emoții deșarte, dar le-am simțit adînc și nu m-am mai vindecat de ele. Mă gîndesc la prea multe lucruri ca să mă pierd în desfătarea unuia singur. Plăcerile sănătoase ale odihnei și veselia unei tovărășii atît de plăcute ca a voastră nu-mi pot fermeca sufletul prea multă vreme ; e o greșeală, o boală, un viciu poate. Dar simt mereu în mine o voce care-mi șoptește : mergi, lucrează, nu te opri, nu te mulțumi cu atîta ; ai totul de învățat, totul de făcut, totul de cucerit, pentru a-ți împlini viața așa cum trebuie. Dar îndată ce reiau munca, o tristețe îngrozitoare, o spaimă ucigătoare pun stăpînire pe mine. Vocea îmi spune : „Ce faci aici ? la ce slujește osteneala ta ? spre ce se îndreaptă străduința ta ? crezi că ești mai priceput ca altul ? nădăjduiești să-ți schimbi soarta sleindu-ți forțele și zilele cu

munca asta grosolană ? ai un viitor atît de grozav încît să-i sacrifici bucuria prezentului ?“ Și viața mi se scurge trecînd de la avînt la silă, ca un vis nedeslușit din care memoria nu reține nici o frază, și din care îți rămîne numai oboseala. Vai ! dragii mei, lămuriți-mi ce boală mă roade ; dacă sînt vinovat (și cred că sînt fiindcă am și remușcări), luminați-mă și îndrumați-mă pe calea cea bună.

Amaury Corintianul ascultase destăinuirea aceasta cu simpatie întristată, iar Vaudois cu uimire adîncă. Tînărul înțelegea această suferință, fără s-o împărtășească. Mai puțin inițiat decît Prietenul Liniei în frămîntările cugetării, era totuși destul de chinuit de gînduri ca să cunoască pricina răului, dar invalidul, filozof prin natura lui, liniștit din bun-simț, și mulțumit din deprindere, nu-și putea explica neliniștea care cuprinde noua generație.

— Pesemne că ai pe conștiință ceva prea greu, îi răspunse el, sau că înclinarea spre studiu te-a adus la ambiție. Am cunoscut cîțiva tineri nesățioși, care, tot voind să se ridice deasupra stării lor, au rămas mai jos decît ar fi fost dacă erau mai simpli și mai resemnați. Cred, dragă Villepreux, că dorești bogăția sau faima nemăsurată. Vrei ca numele tău să întreacă toate numele ilustre din Ocolul Franței, sau poate tînjești după avere, după o casă frumoasă, după pămînt, după un atelier mare. Toate astea îți pot veni, de vreme ce ai talent, ești harnic, taică-tău are cheag, și te-așteaptă ceva moștenire, după cum singur mărturisești. Atîtea avantaje ar trebui să te mulțumească, dar am băgat deseori de seamă un lucru pe care nu-l pot înțelege : cu cît omul are mai mult, cu atît dorește mai mult ; cu cît izbîndește mai bine, cu atît vrea să se apuce de mai multe ; și cu cît a răsturnat mai multe piedici, cu atît își făurește altele noi. Poate că-i un har al Proniei cerești că-i lipsește de dorinți pe cei care n-au nimic de nădăjduit. Mai stoici ca nevoiașii nu există. Am auzit că întemeietorul acestei morale a fost un sclav. I-am uitat numele, dar trebuie să fi fost un amărît sadea, de vreme ce a avut atîta înțelepciune și atîta răbdare. Ce mai, e lucru sigur, bogăția e un rău mare, știința e o otravă rea, geniul aduce cu frigurile negre. Și totuși, ne trebuie toate, și noi, cu toții, alergăm după ele.

După ce Vaudois pronunță această sentință, pe care Pierre o ascultă cu tristețe și reculegere, Amaury, întrebat din ochi de prietenul său, luă cuvîntul la rîndu-i.

— Eu, fără supărare, zise el, cred că ambiția nu e un rău, și că succesul nu e o crimă. Pentru ce studiem ? Pentru a progresa în știință ; iar cînd am dobîndit-o puțin, o întrebuințăm pentru a face avere. Și pentru ce căutăm să ne îmbogățim ? Pentru a ne odihni. Înlăturați toate dorințele, toate nevoile acestea, ce mai sîntem ? niște ignoranți și niște leneși, și măcar de-am fi numai atît ; căci viața grosolană dă naștere la vicii, iar la noi a fi trîndav înseamnă a fi bețiv, desfrînat, violent, fără inimă. Uite, moș Vaudois, dumneata ai ajuns la odihnă. Infirmitatea te lipsește de muncă, dar stima fraților noștri ți-a restituit ceea ce ți se datora, ceea ce ai fi dobîndit singur, și asta-i lucru drept. Te bucuri oarecum de o bunăstare care ți se cuvine și pe care o poți privi ca propria dumitale operă, de vreme ce omul care muncește și care are purtări bune are dreptul la o răsplată. Spune-ne cum îți petreci timpul acum, și cu ce-ți ocupi mintea în ceasurile cînd nu ești năpădit de clienți ? Citești, fiindcă văd cărți pe un raft. Desenezi planuri de șarpante, fiindcă aci sînt niște modele frumoase și desene în tuș. Te consacri poeziei, fiindcă ai adunat cu grijă toate cîntecele vechi ale doctrinei ; le știi toate pe dinafară, și uite niște caiete scrise de mîna dumitale (și bine scrise, zău așa) în care ai restituit vechilor autori tot ceea ce memoria proastă sau ignoranța cîntăreților vulgari mutilase și stricase. Nu te-ai oprit va.să zică în mijlocul vieții, ca să te supui cu amărăciune fatalității care te-a făcut neputincios, singuratic, nefolositor, disperat. Ai încheiat, dimpotrivă, un nou contract cu viitorul ; ți-ai cultivat inteligența, ți-ai îngrijit scrisul și ți-ai perfecționat ortografia, ți-ai împodobit memoria, ai studiat știința, morala, și chiar politica ; fiindcă toate astea le-am constatat la dumneata. În sfîrșit, ai ascultat de o ambiție ascunsă care-ți interzicea să accepți sentința nenorocirii și care nu s-ar fi mulțumit cu plăcerile mesei și cu cîștigurile micului negoț. Ești prin urmare, și dumneata, un ambițios, un visător, un nebun, în ciuda înțelepciunii pe care o ai ? Ia spune, răspunde aici, filozofule !

— Villepreux, prietenul tău, vorbește ca din carte, zise Vaudois, oarecum măgulit în sine de laudele care i se adresau sub formă de dilemă ; și văd că are dreptate ; fiindcă m-aș plictisi crunt în singurătatea mea dacă nu mi-ar plăcea cărțile, cîntecele vechi, noutățile, almanahurile și conversațiile instructive cu călătorii care se opresc sub bolta mea. Dar de ce găsesc atîta plăcere în toate astea ? Să zicem că sînt ambițios, dar vă dați seama că nu sînt trist. N-am simțit niciodată suferințele de care vorbește Prietenul Liniei ; n-am fost nenorocit decît o dată în viața mea ; cînd mi-am văzut piciorul ieșind din pat, bietul de el, fără mine, și cînd mi-am spus că brațele și capul n-au să-mi mai slujească la nimic. Dar au venit prietenii, mi-au dovedit c-o să-mi mai fie de folos, și mi-am venit în fire. Totuși mă frămîntă o părere de rău, o dorință ; aș vrea să-mi revăd munții, ținutul meu Vaud, Elveția mea, deși nu mai cunosc pe nimeni aproape acolo. Dar e un vis, oricum, și oricît sînt de legat de malul Loarei prin recunoștință și prietenie, tot oftez după Alpi. Mă uit la norii apusului care se adună acolo în grămezi mari și albe, aurite, argintate, împurpurate, ca Muntele Blanc. Uite în grădină un pîrîu pe care l-am săpat cu mîna mea și i-am zis Ronul. Colnicul ăsta pe care am sădit trandafiri și liliac e muntele Jura. Toate astea mă distrează și mă consolează. Îmi vine uneori cîte-o lacrimă în gene, dar după asta fac ceva versuri și le cînt ; și la urma urmei sînt fericit. Există va să zică două feluri de ambiții : una care suferă mereu și nu e mulțumită cu nimic, alta care bucură sufletul și se mulțumește cu puțin. Nu poți s-o iei pe-a mea, fîrtate Villepreux ?

— Ați spus amîndoi lucruri foarte adevărate, reluă Pierre Huguenin, și totuși nici unul dintre voi n-a pus degetul pe rană. Eu nu sînt doctor mai bun decît voi, și inima îmi sîngerează fără să știu de unde se scurge sîngele, speranța și viața. Cu toate astea, jur înaintea lui Dumnezeu și în fața voastră că nu doresc nimic peste starea mea, afară doar de cîteva ceasuri mai mult pe săptămînă ca să mă consacru visării și lecturii. Nici gloria, nici bogăția nu mă ispitesc, jur încă o dată și pe cinstea mea. Credeți că ușoara lipsă de care mă plîng e de ajuns ca să mă facă nefericit ? Eu nu cred. Răul are un izvor mai adînc. Poate că misterul

acesta se va lămuri cu timpul. Pînă atunci, voi suferi în tăcere, vă făgăduiesc, și nu voi căuta niciodată să-i descurajez pe ceilalți.

Capitolul IX

Cînd noaptea se lăsă de tot, Pierre se pregăti să plece la Blois, cu Amaury, care se ducea și el acolo. Nu voise să tulbure convorbirea filozofică prin preocuparea legată de propriile sale treburi ; dar dorea să rămînă cît mai degrabă singur cu prietenul său. Vaudois îi rugă mult pe amîndoi să petreacă noaptea sub acoperișul lui ; dar ei arătară că minutele le sînt numărate. Corintianul făgădui că, dacă se oprește la Blois, cum are intenția, o să mai vină de multe ori să golească o sticlă de bere sub *Bolta Înțelepciunii ;* iar Pierre, care avea de gînd să se înapoieze cît mai repede acasă, făgădui să se oprească la întoarcere pentru cîteva clipe ca să strîngă mîna, în trecere, bătrînului dulgher. Ploaia inundase în mai multe locuri răchitișul prin care șerpuiește drumul. Invalidul le arătă unul mai bun și-i călăuzi chiar el un sfert de poștă, pășind înaintea lor cu deosebită sprinteneală și îndemînare. După ce-i scoase la drum, îi salută și le ură noroc.

— Ce mai, le spuse el, am să vă văd iar în curînd, căci veți rămîne negreșit amîndoi la Blois. Am să vin eu să vă văd dacă nu veniți voi la mine. Nu mă duc des la oraș, dar se ivesc ocazii... și cea care se pregătește...

— Ce ocazie ? întrebă Prietenul Liniei.

— Lăsați, lăsați, reluă Vaudois. Aveți dreptate să nu vorbiți de asta. Eu nu sînt de meseria voastră, și nu trebuie să știu nimic. Respect discreția și nu vreau s-o confund cu neîncrederea față de mine, deși, la urma urmei, între frați de doctrină, s-ar putea împărtăși anumite lucruri... n-are a face, povestea e însă secretă, și veți face bine nevorbind de ea pînă nu se dă pe față. Așadar, la revedere... și marele Solomon să fie cu voi. A răsărit luna ; luați-o la dreapta și apoi la stînga, și apoi drept înainte pînă la șosea.

Le strînse mîna și luă îndărăt drumul spre baraca lui. Dar cei doi prieteni îi auziră multă vreme vocea bărbătească depărtîndu-se din ce în ce și cîntînd apăsat aceste din urmă cuplete ale unui cîntec lung și naiv pe care-l compusese singur :

Prin toată Franța am umblat,
Drumeț, pe jos pășeam,
În diligențî nu m-am urcat
Căci ani prea mulți n-aveam.
Chipeș am fost și fericit
Cu munca și-o frumoasă :
Doar cu speranța m-am ales
Și-o inimă voioasă.

Prieteni dragi, am colindat
Pe drumuri prăfuite ;
Și în Provența am lucrat
Cu brațe obosite ;
Ci floarea vîrstei mi-a trecut
Visînd din cărți știință ;
Acuma sufletu-mi trudit
Se leagănă-n credință.

— Vrednic și de treabă om, spuse Pierre oprindu-se ca să-l mai audă. Amaury, Amaury, nu-i un lucru frumos cîntecul unui om de ispravă ? Vocea aceasta bărbătească și puternică de umple tot cîmpul, zvîrlind spre toate ecourile rimele sale nemeșteșugite, nu e oare un fel de imn triumfal al conștiinței ? Uite, am ieșit pe șosea ; trăsura aceea frumoasă care înaintează ușor duce oare cu ea inimi la fel de curate, împrăștie zvon de cîntece la fel de suave ? Nu, nici o voce omenească nu iese din casa asta ambulantă, în care bogatul e însoțit de toate bunătățile vieții. Uite un negustor care călătorește pe un cal bun și voinic ; duce cu el o valiză grea, și paturile pistoalelor lui lucesc la lumina lunii. Totuși, îl vezi, se teme de noi, ne bănuiește... Trage calul de frîu și-o ia pe cealaltă parte a drumului ca să nu treacă pe lîngă noi. Calul îi e încărcat cu aur și sufletul cu griji ; merge tăcut și îngrijorat. Biet negustor, n-auzi zvonul vesel de-acolo, din rîpa Loarei ? Îți vine oare să crezi că

acest cîntec care se-aude de departe e cel al unui bătrîn invalid fără familie, fără bani, fără arme și fără alt sprijin decît un picior de lemn și inima cîtorva prieteni tot atît de sărmani ca și el ?

— Mă impresionează ce spui, reluă Amaury, și, nu știu de ce, îmi simt ochii plini de lacrimi ascultînd cîntecul acesta. Cum explici asta, Pierre, tu care explici atîtea lucruri ?

— Dumnezeu e mare, și omul la fel, răspunse Pierre cu un oftat.

— Ce înțelegi prin asta ? întrebă tovarășul său.

— Ar fi prea multe de spus, Corintianule dragă, și cel mai bun lucru e să vorbim de altceva, zise Prietenul Liniei. Trebuie să-mi explici ultimele cuvinte pe care ni le-a spus Vaudois la despărțire. Nu știu de ce poveste și de ce mare secret vorbea.

— Cum, exclamă Amaury, nu știi ce se petrece la Blois, între devoranți și noi ? Credeam că ai primit o scrisoare de convocare și că răspunzi la apelul fraților noștri.

— Mă duc la Blois pentru o treabă personală, pe jumătate încheiată, prietene, dacă speranța mea nu e deșartă.

Pierre îi vorbi Corintianului de nevoia pe care o avea de doi lucrători buni ca să-l ajute în muncă și-i împărtăși dorința de a începe cu el angajările. Îi spuse ce frumoasă era lucrarea la care voia să-l asocieze, îi făcu o ofertă avantajoasă și-l rugă stăruitor să n-o refuze.

— Fără îndoială că ar fi o mare mulțumire pentru inima mea să lucrez cu tine, răspunse Amaury, iar oferta pe care mi-ai făcut-o îmi depășește pretențiile ; dar vei judeca singur dacă pot să-mi întrebuințez cum vreau libertatea în acest moment. Află că doctrina noastră, a libertății, se va lua la întrecere cu doctrina devoranților pentru orașul Blois.

Deoarece nu toți cititorii noștri vor înțelege această ciudată revelație în măsura în care o putea înțelege Pierre Huguenin, le vom explica în puține cuvinte despre ce era vorba. Cînd două societăți rivale și-au stabilit sediul doctrinei într-un oraș, rareori pot trăi acolo în bună înțelegere. Cea mai mică infracțiune față de armistițiul

consimțit duce la conflicte răsunătoare. Cu cel mai neînsemnat motiv, și uneori fără motiv, este disputată ocuparea exclusivă a orașului, iar discuția continuă deseori ani întregi, avînd și episoade sîngeroase ; în cele din urmă, cînd certurile, dezbaterile oratorice și bătăile n-au dus la nici o încheiere între partide egale în dîrzenie, în forță și în pretenții, există un ultim mijloc de a rezolva problema : se ia ca miză orașul, adică dreptul de a ocupa locurile și de a exploata lucrările, excluzînd partea care a pierdut. Acum o sută zece ani (faptul e istoric), tăietorii de pietre din ramura Solomon, altfel zișii companionii străini sau *lupii*, au pus în joc orașul Lyon pentru o sută de ani, împotriva tăietorilor de piatră din ramura lui Jacques Meșterul, zișii companioni pasanți sau *vîrcolaci*. Aceștia din urmă au pierdut și, vreme de o sută de ani, pactul a fost respectat cu strictețe. Nici un companion pasant n-a pus piciorul pe domeniul companionilor străini. Dar în timpurile din urmă, cum termenul tratatului expirase, surghiuniții se crezură în drept să revină pentru a lua lucrări într-o localitate redevenită liberă. Fiii lui Solomon n-au fost de acord ; ei găseau locul bun și pretindeau că o sută de ani de stăpînire constituie pentru ei un drept imprescriptibil. Au avut loc parlamentări, nu s-a căzut la înțelegere ; au fost bătăi, autoritățile au intervenit pentru a-i despărți pe combatanți. Mai mulți campioni din ambele partide făptuiseră asemenea isprăvi, încît au fost trimiși la închisoare, ba chiar la galere. Dar cum legea nu proteja și nu recunoștea acest fel de organizare a muncii în societăți masonice, n-a putut încheia conflictul. Procesul a rămas pendinte în fața tribunalelor secrete ale companionajului și s-ar putea ca mulți eroi din cei care fac Ocolul Franței să-și sacrifice încă, din cauza lui, sîngele și libertatea. Să sperăm totuși că încercările filozofice ale unora din acești companioni, spirite luminate și generoase care au întreprins de curînd marea operă de fuzionare a tuturor doctrinelor rivale, vor învinge prejudecățile pe care le combat și vor face să triumfe principiul fraternității.

Ne mai rămîne un cuvînt de spus în privința felului de încercări la care au fost supuse pînă acum aceste dezbateri. Nu se trage la sorți, ci se face un concurs. De

amîndouă părțile se execută o lucrare echivalentă cu ceea ce se numea, în străvechile jurande,[1] *capodopera*. Toată lumea știe că, în vechea organizare pe confrerii și corporații, nimeni nu putea obține titlul de meșter dacă nu prezenta o asemenea lucrare pentru a fi apreciată de sindici, jurați și gardieni ai datinelor meșteșugărești, însărcinați să constate capacitatea candidatului. Hoffmann[2] a consacrat una din povestirile sale (cea pe care, pe bună dreptate, ar fi putut-o numi și el capodopera sa) *meșterului Martin dogarul*, poetizînd această frumoasă perioadă din tinerețea ucenicului, care include prezentarea pentru titlul de meșter, executarea capodoperei, primirea noului meșter etc. Astăzi, cînd titlul de meșter nu mai e un drept cucerit și disputat, ci un fapt liber și facultativ, nu se mai vorbește în mod public de capodoperă[3] decît în întrecerile companionajului. Cînd e vorba de pus la bătaie un oraș, se stabilește concursul. Fiecare partid alege, printre membrii săi cei mai pricepuți, unul sau mai mulți campioni care lucrează cu zel, pentru a îngenunchea trufia rivalilor, prin confecționarea unui obiect dificil propus la concurs ; juriul este compus din arbitri aleși din diferite doctrine, și uneori dintre meșteri în afara oricărei asociații sau dintre companioni retrași din asociație dar vestiți prin cinstea lor și, cel mai adesea, dintre artiști. Sentința lor este fără apel. Oricită nemulțumire ar stîrni și oricîte murmure ascunse, partidul învins în persoana reprezentantului este obligat să părăsească locurile pentru un timp mai mult sau mai puțin lung, conform convențiilor stabilite înainte de concurs.

Acesta era momentul de criză în care se găseau doctrinele din Blois, în vreme ce se apropiau de oraș Pierre și Amaury. Stăpînind orașul Blois numai de cîțiva ani, gavoții duceau lupte violente pentru a se menține în

[1] Comisii de juraţi funcţionînd în cadrul corporaţiilor medievale.

[2] Autor des citat de romancierii francezi din prima jumătate a secolului XIX, scriitorul german Ernst Theodor Amadeus Hoffmann (1776—1822), autorul *Povestirilor fantastice*.

[3] Mai este cerută de unele organe ale statului în momentul angajării unui lucrător. (N. A.)

el, împotriva altor asociații stabilite mai demult aci. Războiul și izbucnise în mai multe puncte. Dulgherii Drili sau ai taicăi Soubise nu erau mai puțin îndîrjiți ca tîmplarii devoranți, împotriva tîmplarilor gavoți. În fața atîtor dușmani amenințători, aceștia din urmă se gîndiseră să se apere, cel puțin împotriva violenței tîmplarilor, prin armistițiul pe care-l necesită un concurs, iar în ce privește pe dulgheri, sperau să-i țină în respect printr-o atitudine dîrză și curajoasă. Fiind unul dintre cei mai buni tîmplari ai gavoților, Amaury se pregătea cu mare emoție, în care era și teamă și bucurie, să intre în arenă alături de mai mulți meșteșugari destoinici care se luau la întrecere cu el, împotriva meșteșugarilor de frunte ai devoranților.

Îi destăinui aceasta prietenului său, nu fără oarecare mîndrie, dar adăugă îndată cu o modestie afectuoasă și sinceră :

— Mă mir mult, dragă Villepreux, că eu am fost chemat iar tu, pe cît văd, nu ; căci, dacă există un lucrător mai bun decît toți, și pentru orice lucrare, acela nu e Corintianul ci Prietenul Liniei.

— Nu primesc această laudă decît ca o iluzie gingașă și generoasă a prieteniei tale pentru mine, răspunse Pierre. Dar chiar dacă aș fi atît de nebun încît să cred în meritele pe care mi le atribui, n-aș avea dreptul să mă plîng că am fost uitat. Uitarea aceasta am căutat-o, îți mărturisesc, și doar silit aș ieși din ea. Cînd, după patru ani de pelerinaj, am reluat drumul spre casă, am făcut astfel ca să nu bage de seamă cei care fac Ocolul Franței că eu mă retrag. Nu mi-am luat rămas bun în mod solemn, am plecat într-o bună dimineață, după ce mi-am îndeplinit toate angajamentele și m-am achitat de toate serviciile primite, prin servicii de același fel. Nu cred că a putut cineva să-mi reproșeze ceva, și dacă unii mă acuză de oarecare ciudățenie, nimeni nu mă poate acuza de nerecunoștință. Aveam nevoie să ies din viața aceasta agitată. Aveam nevoie de aerul natal. Tot ce putea să mă rețină, fie și-o zi, mi se părea o constrîngere ; și, de două luni de cînd lucrez lîngă taică-meu, n-am reluat nici o legătură cu foștii mei prieteni.

— Nici măcar cu mine, spuse Amaury, pe un ton de reproș

— Poate că providența a făcut să ne întîlnim astăzi, și am atîta nevoie de a trăi alături de tine, încît cea mai mare bucurie ar fi să te iau cu mine, dacă pot. Dar să scrii celor dragi cînd suferi, nu înseamnă totdeauna ușurare. Dimpotrivă, sînt unele situații morale cînd nu îndrăznești să-ți exprimi gîndurile, temîndu-te să nu te descurajezi singur sau să nu-l descurajezi pe cel ce ți-e drag. Cum puteam, de altfel, să te fac să înțelegi o stare de melancolie pe care n-o înțeleg nici eu! Ai fi avut în privința mea bănuielile rostite adineaori de Vaudois. O scrisoare nu poate niciodată înlocui efuziunile unei întrevederi.

— Asta-i adevărat, zise Amaury; dar dacă purtarea ta e firească în această privință, tristețea care ți-a dictat-o îmi pare din ce în ce mai ciudată. Te-am cunoscut întotdeauna serios, chibzuit, sobru și fugind de zarvă; dar te vedeam atît de pornit spre prietenie, încît nu înțeleg sălbăticia ta actuală și faptul că te-ai îndepărtat oarecum de asociație. Ai suferit cumva vreo nedreptate? Știi că, în asemenea caz, ai dreptul la o satisfacție. Aduni consiliul, îți arăți nemulțumirile și șeful asociației se pronunță în mod echitabil.

— N-am avut, dimpotrivă, decît să mă laud cu tovarășii mei, răspunse Pierre. Îi stimez aproape pe toți cei pe care i-am cunoscut personal și țin din inimă la mulți din aceștia. Cred că doctrina mea e cea mai bine organizată și cea mai demnă de respect dintre toate, și de aceea chiar, după oarecare cercetare a datinelor și a regulamentelor, am îmbrățișat-o, preferînd-o altora, în care mi s-a părut că văd obiceiuri mai puțin liberale și o civilizație mai puțin înaintată. Poate că mă înșel, dar, cînd m-am înrolat sub steagul alb și albastru, am făcut-o cu inimă sinceră. Legile noastre interzic topajul și urletele, iar dacă uzanța generală ne mai obligă deseori la ciomăgeală, cel puțin spiritul instituției noastre pare a interzice provocările fanatice pe care celelalte asociații îl proclamă și-l consfințesc. Dar dacă ții neapărat să-ți destăinuiesc pricinile dezgustului ascuns care a pus stăpînire pe mine, am să-ți deschid inima toată. N-aș vrea să-ți răcesc entuziasmul, nici să zdruncin în tine credința vie care este mobilul însuși al vieții de companion. Trebuie, totuși, să-ți mărturisesc cît de mult s-a stins această credință din mine.

Vai ! da, focul sacru al spiritului de asociație mă părăsește din ce în ce. Pe măsură ce mă luminez asupra istoriei adevărate a popoarelor, povestea Templului lui Solomon mi se pare o taină copilărească, o alegorie grosolană. Simțul unei soarte comune a tuturor muncitorilor se trezește în mine, iar obiceiul acesta barbar de a crea deosebiri, caste, tabere dușmane între noi toți îmi apare din ce în ce mai sălbatic și mai dăunător. Cum, adică ! nu-i de ajuns că avem ca dușmani firești pe toți cei care exploatează munca noastră în profitul lor ? Mai trebuie să ne și sfîșiem unii pe alții ? Apăsați de lăcomia bogaților, zvîrliți de către trufia netoată a nobililor într-o tagmă așa-zis ticăloasă, condamnați prin lașa complicitate a trădătorilor să purtăm veșnic pe brațele noastre chinuite crucea Mîntuitorului, ale cărui insigne ei le poartă pe aur și mătase, nu sîntem și așa destul de batjocoriți, destul de nenorociți ? mai trebuie încă, noi, victimele inegalității care ne zvîrle în ultimele rînduri, să căutăm a împămînteni și printre noi inegalitatea aceasta absurdă și vinovată ? Noi ne batem joc de pretențiile nobililor, rîdem de blazoanele și de livrelele lor, urîm și disprețuim genealogia lor, și ce altceva facem, la rîndu-ne, decît să-i imităm ? Ne certăm pentru întîietate între asociații rivale. Ne lăudăm prostește cu vechimea originii noastre, iar pe asociațiile nou formate, care ni se par de neam prost și nerecunoscut, le năpădim cu cîntece satirice, cu ocări, cu amenințări și cu batjocuri. Ne provocăm prin toate colțurile Franței pentru dreptul de a purta în mod exclusiv echerul și compasul, ca și cînd n-ar avea toți oamenii care muncesc cu sudoarea frunții dreptul de a purta asupra lor însemnele meseriei ce-o au. Culoarea unei panglici, așezate ceva mai sus sau ceva mai jos, podoabele unui cercel, iată ce probleme grave atîță ura și fac să curgă sîngele bieților muncitori. Cînd mă gîndesc la astea, îmi vine să rîd de milă, sau mai degrabă să plîng de rușine.

Emoția îl împiedică pe tînărul reformator să continue protestul lui înflăcărat. Inima îi era plină, dar n-avea destule cuvinte pentru a-și exprima indignarea generoasă care-l înăbușea. Se opri, răsuflînd greu, cu fruntea înfierbîntată :

— Amaury, Amaury, exclamă el cu glas răguşit, apucîndu-l de braţ pe tovarăşul său, voiai să ştii din ce pricină sufăr ; uite, ţi-am spus, şi cred că mă înţelegi. Nu sînt nici nebun, nici cu capul în nori, nici ambiţios, nici trădător, dar iubesc oamenii din starea mea şi sînt nefericit fiindcă ei se urăsc.

Critic nepărtinitor (cititor binevoitor, cum spuneam noi odinioară), fii indulgent pentru traducătorul neputincios care-ţi transmite vorbirea muncitorului. Omul acesta nu vorbeşte aceeaşi limbă ca tine, iar povestitorul care-i serveşte de interpret e silit să denatureze frumuseţea aspră, întorsăturile originale şi bogăţia poetică a textului său, pentru a-ţi comunica gîndurile sale. Îl vei acuza poate pe acest intermediar şters că atribuie acestor eroi sentimente sau gînduri pe care nu le pot avea. Reproşului acestuia îi răspunde cu un singur cuvînt : informează-te. Părăseşte înălţimile pe care muza literară stă de-atîta vreme izolată de marea masă a neamului omenesc. Coboară în regiunile de unde se inspiră din belşug poezia comică pentru teatru şi caricatură. Binevoieşte a privi faţa serioasă a poporului care gîndeşte şi e adînc inspirat, pe care tu îl crezi încă necultivat şi grosolan ; ai să găseşti aici, în zilele noastre, nu unul, ci mai mulţi Pierre Huguenin. Priveşte, priveşte, te implor, şi nu pronunţa asupra lui seninţa nedreaptă care-l condamnă să vegeteze în ignoranţă şi sălbăticie. Cunoaşte-i defectele şi păcatele, fiindcă are, şi n-am să ţi le ascund ; dar cunoaşte-i şi măreţia şi virtuţile ; şi te vei simţi, în apropierea lui, mai sincer şi mai generos decît n-ai fost de multă vreme.

Ceea ce e admirabil în popor este curăţia inimii, sfînta simplitate pe care noi am pierdut-o, vai ! de cînd am dat atîta importanţă formei gîndurilor noastre. În popor, orice formă e nouă, iar adevărul, chiar sub învelişul locurilor comune, îi smulge încă lacrimi de entuziasm şi de convingere. O ! nobilă copilărie a sufletului, izvor de greşeli funeste, de iluzii sublime şi de devotamente eroice, ruşine cui te exploatează ! Dragoste şi binecuvîntare cui te va face să intri în vîrsta matură, păstrîndu-ţi puritatea şi gonindu-ţi ignoranţa !

Din pricina acestei candori care sălăşluieşte în sufletele necultivate, vorbirea lui Pierre Huguenin întîlnea puţine

piedici în minţile deschise ale celor de seama sa, iar cea a prietenului său, Corintianul, nu se răzvrăti, pornind o discuţie neplăcută. Îl ascultă multă vreme în tăcere ; apoi îi spuse strîngîndu-i mîna :

— Pierre, Pierre, tu ştii mai multe decît mine despre toate astea, iar eu nu găsesc nimic de răspuns. Mă simt trist alături de tine, şi nu ştiu nici un leac pentru necazul nostru.

Capitolul X

Ar fi de făcut cercetări curioase pentru a descoperi, în trecut, cauzele de duşmănie care au determinat ostilităţile dintre diferitele asociaţii muncitoreşti de care se plîngea Pierre Huguenin. Dar un întuneric adînc domneşte aci. Dacă le cunosc, muncitorii le ţin bine ascunse ; şi tare mă tem că nu le cunosc nici ei mai bine ca noi. Ce reprezintă, de pildă, între cele două mai vechi asociaţii, cea a lui Solomon şi cea a meşterului Jacques, zise şi a *gavoţilor* şi a *devoranţilor*, mai zise încă *doctrina* şi *doctrina libertăţii*, acea problemă sîngeroasă şi nesfîrşită a uciderii lui Hiram în şantierele Templului de la Ierusalim, problemă pe care, de altfel, majoritatea companionilor o iau în serios, şi încă în sensul cel mai material ? Fiecare asociaţie aruncă rivalei sale această cruntă acuzaţie ; care mai de care se leapădă de faptă ; la ceremoniile solemne ale ordinului se pun mănuşi, ca semn că mîinile sînt curate de crima aceasta ; au loc provocări, ciomăgeli, sugrumări, pentru a răzbuna memoria lui Hiram, conducătorul lucrărilor Templului, înjunghiat şi ascuns sub dărîmături de jumătate dintre lucrătorii săi, cei invidioşi şi cruzi. E aici, fără îndoială, vreun mare fapt istoric sau vreun mare principiu vital din trecutul şi viitorul poemului, ascuns sub o ficţiune care nu e lipsită de poezie. Dar, ca la popoarele din vîrsta copilăriei, mitul este luat întocmai de către muncitori, adevărată seminţie-copil, plină de toate iluziile credule, de toate instinctele nestăpînite, de toate avînturile gingaşe şi curate ale copilăriei. Da, scumpă şi rafinată cititoare,

poporul are chipul unui uriaș în leagăn, care începe să simtă revărsîndu-se viața din trupul lui puternic și care se ridică pentru a încerca să umble cu pași nesiguri pe marginea unei prăpăstii. Cine va cădea în ea, el sau noi? Coniță, coniță, grăbește-te să fii frumoasă și să-ți arăți diamantele. Poate că ele sînt muiate în sîngele lui Hiram și va trebui într-o zi să le ascunzi sau să le arunci departe de dumneata!

Cîțiva muncitori cultivați și eruditi (căci există dintre aceștia, nu e faptul cel mai puțin sigur pe care pot să vi-l atest)[1] au căutat cu spirit filozofic să ridice vălul acestui mister. Unii atribuie creația ordinului lor faptului că a fost distrus ordinul Templierilor și, după ei, faimosul meșter Jacques, prim-dulgher al lui Solomon, n-ar fi altul decît marele magistru Jacques de Molay, martir jertfit de către un rege lacom și crud cu numele de Filip[2]. După alții, ar trebui să ne ridicăm și mai sus, și să căutăm la obîrșia acestei uri nestinse pica neamurilor deposedate și persecutate din sudul Franței, a albigenzilor, sau a locuitorilor de pe malurile gavelor[3] (de aici gavoți) împotriva călăilor din nord și a închizitorilor lui Dominique. Iar noi, noi îi putem crede, dacă presupunem că toate marile răscoale ale țăranilor din veacul al XIII-lea, ale locuitorilor din ținutul Vaud, ale protestanților și ale calviniștilor, toți mai mult sau mai puțin propagatori și continuatori ai doctrinei Evangheliei eterne, care, în diverse epoci, au stropit cu sîngele lor cîmpiile și drumurile Franței, n-au fost înăbușite fără ca multe amintiri amare, multe resentimente dureroase, să rămînă vii și să fie transmise

[1] Am scris acestea în 1840. Nu s-au scurs nici doi ani de atunci și aceste fapte pe care le atestam au devenit evidente și numeroase. Peste zece ani, lumea se va mira că am fost obligată să susțin bunul-simț și cultura spiritului popular în fața unei categorii de cititori care mă acuza de entuziasm excesiv și de înclinare spre paradox. *(Nota autoarei la ediția a doua.)*

[2] Ordin religios și militar, înființat în 1119 și activ în timpul cruciadelor, ordinul Templierilor, devenit puternic și avut, a fost desființat de papă în 1312, la cererea regelui Franței, Filip cel Frumos, care dorea să-și apropriieze bogățiile strînse; în acest scop, el a arestat și a ars pe rug pe Jacques de Molay, șeful Templierilor.

[3] Se știe că *gave* înseamnă torent prin partea Pirineilor. (N. A.)

din generație în generație pînă în vremurile noastre. Cauza e uitată, pierdută sau denaturată în noaptea tradiției ; dar patima rămîne, nu e nevoie să vă duceți în Corsica pentru a căuta poezia tragică a vendetei ; e la ușa dumneavoastră, în casa dumneavoastră. Tăietorul de pietre care v-a ridicat locuința este dușmanul neîmpăcat al dulgherului care i-a pus acoperișul ; și a fost de ajuns un cuvînt, un semn, o privire pentru ca sîngele lor să curgă pe această piatră-stemă a nobleței lor, temelie mistică a dreptului lor.

Există două asociații a căror întemeiere e străveche [1] ; le-am numit mai sus. Din aceste două asociații sau dintr-una din ele a ieșit o a treia : cea a *uniunii* sau a *independenților*, zișii și *răzvrătiții*. Ea a fost creată în 1830, la Bordeaux, de către niște aspiranți la titlul de companioni, care s-au revoltat împotriva tovarășilor lor. La Lyon, la Marsilia, la Nantes, numeroși răsculați din același ordin s-au alăturat lor și au dus mai departe uniunea. O a patra este cea a *taichii Soubise*, care-și spune și ea devorantă. Sînt astfel patru asociații principale, sau doctrine, care se compun fiecare din mai multe bresle și de care se leagă numeroase adăugiri mai mult sau mai puțin recente, unele primite cu cordialitate, altele respinse cu îndîrjire de către asociațiile cu care vor să se unească de bunăvoie sau cu forța.

Ar trebui o carte întreagă pentru a enumera toate asociațiile, pretențiile lor, titlurile, statutele, originile, uzanțele și relațiile lor reciproce. Cutare asociație e înrudită cu alta ; de pildă, copiii taichii Soubise se mîndresc a fi, ca și cei ai meșterului Jacques, companioni ai doctrinei, dar asta nu-i face să trăiască în mai bună înțelegere unii cu alții. Cutare altă asociație e dușmană de la naștere a alteia. În sînul aceleiași doctrine există bresle care se sprijină reciproc, altele care se tolerează, altele care se urăsc de moarte. În general, asociațiile nou constituite sînt respinse de către orgoliul celor vechi, și nu-și cuceresc dreptul de existență legală în companionaj decît cu prețul sîngelui.

[1] Vedeți *Cartea companionajului*, de Agricol Perdiguier, zis *Avignonezul Virtute*. (N. A.)

Fiecare doctrină are codul său ; în unele există două grade, în altele trei sau patru. Situația de companion-aspirant este bună sau rea după cum asociația e stăpînită de un spirit despotic sau liberal. În sfîrșit, toate aceste tabere diverse și disidente sînt reunite sub o singură denumire, cea de *companioni din Ocolul Franței.*

Fiecare asociație își are orașele ei de doctrină, în care companionii pot rămîne un timp, se pot instrui și pot munci, beneficiind de sprijinul, de ajutoarele și de protecția unui corp de companioni numit cu un termen generic societate, și ai cărui membri sînt aceiași sau se schimbă după interesele sau nevoile lor. Cînd sînt prea numeroși ca să-și poată cîștiga existența, unii dintre primii veniți trebuie să cedeze locul ultimilor sosiți.

Unele orașe pot fi ocupate de doctrine diferite, altele sînt proprietatea exclusivă a uneia singure, fie după o datină străveche, fie în urma unei tranzacții, așa cum s-a întîmplat cu tîrgul de o sută de ani pentru orașul Lyon.

Unele reguli sînt comune tuturor doctrinelor și tuturor corpurilor care le compun și, în mare, aceste reguli principale sînt nobile și generoase. Așa-numitul *embauchage,* adică angajarea lucrătorului ; apoi *le levage d'acquit,* adică garantarea pentru cinstea sa, raporturile dintre calfă și meșter : *la conduite,* adică despărțirea frățească ridicată la rangul de ceremonie ; îngrijirea și ajutoarele acordate bolnavilor, cinstirea morților, celebrarea sărbătorilor legate de numele sfinților ocrotitori și multe alte obiceiuri sînt cam aceleași în tot companionajul. Ceea ce diferă sînt formele exterioare, formulele, titlurile, insignele, culorile, cîntecele etc.

Lucrătorii din provincie, în majoritatea lor, sînt înrolați în companionaj. O mică parte dintre ei nu-i cunoaște importanța și nu-și propune să-i pătrundă tainele. În satele înapoiate din centrul Franței, unde meseria este aproape totdeauna ereditară, fiul sau nepotul este în mod firesc ucenicul meșterului. În viețile acestea dinainte știute și care nu se gîndesc la perfecționarea meseriei, companionajul e inutil și Ocolul Franței nu e obișnuit.

Unele bresle au avut doctrine care s-au pierdut ; cu alte cuvinte, statutele lor nemaifiind necesare organizării

și securității lor au căzut în desuetudine.[1] Sentimentele și legăturile politice sînt de ajuns acestor grupări mai luminate poate, dar poate și mai puțin unite. La Paris, companionajul tinde să dispară pe zi ce trece, să se piardă în cîmpul vast al muncilor și al intereselor diverse. Aici, nici o societate n-ar putea monopoliza munca. De altfel, spiritul sceptic al unei civilizații mai înaintate a distrus obiceiurile gotice ale companionajului, prea devreme poate, căci o asociație frățească în care să fie cuprinși toți cei ce muncesc nu era încă pregătită a lua locul asociațiilor parțiale. Totuși, nici aici, dușmăniile de partid nu dispar întotdeauna. Dulgherii, companioni ai libertății, locuiesc pe malul stîng al Senei; adversarii lor, dulgherii companioni pasanți ocupă malul drept. Sînt obligați printr-o convenție să lucreze de partea în care locuiesc a fluviului. Totuși se iau la bătaie, iar celelalte societăți nu se tolerează nici ele întotdeauna. Dar, în general, se poate spune că, aici, companionajul cu puterile și patimele lui se află oarecum pierdut și absorbit în sînul marii mișcări care conduce spre un drum independent și temeinic.

Ceea ce păstrează în provincie importanța companionajului este dorința de instruire, ardoarea bătăioasă, spiritul de asociere și deprinderea cu organizarea pătrunsă în masa tineretului, care se avîntă în el datorită firii lui întreprinzătoare, dragostei de progres, nevoii de a ieși din izolare, din ignoranță și din mizerie. Aceștia sînt nobilii copii risipiți ai marii familii muncitorești, artiștii boemi ai industriei, mamertinii[2] îndrăzneți ai Romei primitive. Unii sînt împinși spre companionaj de despotismul grosolan al familiei care îi asuprește și îi exploatează, alții de lipsa familiei și a unui capital de început. O situație pierdută, o dragoste neîngăduită, un sentiment legitim de mîndrie și, mai mult ca orice, nevoia de a vedea, de a respira și

[1] Au fost cazuri cînd uzanțele unor societăți proveneau dintr-un ev mediu prea depărtat ca să mai poată fi respectate. Noii adepți au protestat în fața barbariei unor obiceiuri pe care vechii asociați voiau fără succes să le păstreze. (N. A.)

[2] Aventurierii din vechea Sicilie stăpînită de cartaginezi; termenul e folosit aci cu sensul de „oameni întreprinzători, activi".

de a trăi îi împing înspre companionaj pe cei mai buni dintre tinerii înflăcărați. Ocolul Franței este faza poetică, pelerinajul plin de aventură, cavalerismul rătăcitor al meseriașului. Cel care nu posedă nici casă, nici avere pornește pe drumuri să-și caute o patrie, sub egida unei familii adoptive care nu-l părăsește nici în timpul vieții nici după moarte. Chiar cel care aspiră la o situație onorabilă și sigură în ținutul său natal vrea să-și cheltuiască măcar vigoarea anilor tineri și să cunoască beția vieții active. Va trebui să se înapoieze la casa părintească și să accepte viața de muncă sedentară a familiei sale. Cine știe dacă, în cursul întregii sale existențe, va mai găsi un an, un anotimp, o săptămînă de libertate! Dar acum trebuie să pună capăt neliniștii nedesluşite care-l frămîntă; trebuie să călătorească. Va lua mai tîrziu, la rîndu-i, pila sau ciocanul tatălui său; dar va avea amintiri și impresii. Va fi văzut lumea, va putea spune prietenilor și copiilor săi cît de mare și de frumoasă e patria; va fi făcut și el Ocolul Franței.

Cred că digresiunea aceasta era necesară pentru înțelegerea povestirii mele. Acum, dragi cititori, și voi, scumpi companioni, îngăduiți-mi să alerg după eroii mei, care nu s-au oprit ca mine, pe șoseaua de pe malul Loarei.

Capitolul XI

Sosiră la Blois cînd băteau ceasurile zece la orologiul catedralei. Se odihniseră destul la *Bolta Înțelepciunii* ca să nu se simtă de loc obosiți după această ultimă etapă, parcursă la lumina stelelor, vorbind în tihnă de unele și de altele. Își îndreptară pașii spre *Maica* doctrinei lor.

Prin *Maică* se înțelege hanul unde o asociație de companioni locuiește, ia masa și-și ține întrunirile. Hangiței i se spune și ei Maică; hangiului, chiar dacă nu e însurat, i se spune tot Maică. Nu rareori aceste cuvinte dau naștere la glume și se întîmplă ca un foarte de treabă hangiu bătrîn să fie numit taica Maica.

Amaury Corintianul nu mai venise la Blois cam de vreun an. Pierre băgase de seamă că, pe măsură ce se apropiau de oraș, prietenul său îl asculta mai puțin atent. Dar cînd trecură de primele case, fu cu totul impresionat de tulburarea sa.

— Da ce ai? îl întrebă el, mergi cînd așa de repede că abia mă pot ține după tine, cînd așa de încet că sînt silit să te aștept. Te poticnești la fiecare pas și pari frămîntat ca și cînd te-ai teme și ai și dori să ajungi la capătul călătoriei.

— Nu mă întreba, dragă Villepreux, răspunse Corintianul, sînt tulburat, nu zic nu; dar mi-e peste putință să-ți spun cauza. N-am avut niciodată secrete față de tine, afară de unul singur pe care am să ți-l dezvălui poate odată; dar nu mi se pare că a sosit timpul.

Pierre nu stărui, iar după cîteva clipe ajunseră la Maica. Hanul era pe malul stîng al Loarei, în mahalaua pe care fluviul o desparte de oraș. Era tot curat și îngrijit ca de obicei și cei doi prieteni recunoscură pe slujnică și pe cîinele casei. Dar hangiul nu le ieși ca de obicei în întîmpinare, să-i îmbrățișeze frățește.

— Da unde e prietenul Savinian, întrebă tînărul Amaury, cu glas nesigur. Slujnica îi făcu un semn ca pentru a-i curma vorba, și-i arătă o fetiță care-și făcea rugăciunea la gura sobei și care, fiind gata de culcare, avea pe cap scufița de noapte. Amaury crezu că slujnica nu-l lasă să tulbure rugăciunea copilului. Se aplecă spre micuța Manette și-i atinse ușurel cu buzele buclele mari de păr negru care ieșeau din scufia tighelită. Pierre începea să ghicească secretul Corintianului văzînd cu ce duioșie plină de amărăciune se uită la copil.

— Domnule Villepreux, îi spuse în șoaptă slujnica, trăgîndu-l deoparte pe Pierre Huguenin, să nu vorbiți de răposatul stăpîn în fața fetiței; asta o face totdeauna să plîngă, drăguța de ea. L-am îngropat pe domnul Savinian acum nici cincisprezece zile. Stăpîna e tare necăjită.

Abia spusese cuvintele acestea și se deschise o ușă pe care intră văduva lui Savinian, cea numită Maica, îmbrăcată în doliu și avînd pe cap boneta de văduvă. Era o femeie de vreo douăzeci și opt de ani, frumoasă ca o Fecioară de Rafael, cu trăsături la fel de regulate și cu

aceeași expresie de blîndețe liniștită și nobilă. Urmele unei dureri recente și adînci de pe fața ei o făceau și mai impresionantă ; căci în privire i se citea și sentimentul puterii pe care i-o dădea blîndețea evanghelică.

Purta în brațe pe celălalt copil al ei, pe jumătate dezbrăcat și gata adormit, un băiețaș dolofan, bălai ca chihlimbarul și fraged ca zorile. Nu-l văzu mai întîi decît pe Pierre Huguenin, asupra căruia cădea lumina lămpii.

— Fiul meu Villepreux, exclamă ea cu un zîmbet afectuos și melancolic. Fii binevenit și, ca totdeauna, prea iubit. Vai, nu mai aveți decît o Maică, tatăl vostru Savinian e în ceruri alături de bunul Dumnezeu.

La auzul acestui glas, Corintianul se întorsese brusc : după ce auzi cuvintele, un strigăt îi ieși din fundul pieptului.

— Savinian a murit, strigă el, Saviniana e văduvă prin urmare...

Și căzu pe un scaun.

Auzindu-i vocea și vorbele, Saviniana [1] își pierdu calmul resemnat și fu cuprinsă de o emoție atît de puternică încît, pentru a nu lăsa copilul să cadă, îl puse în brațele lui Pierre Huguenin. Făcu un pas spre Corintian, apoi rămase rușinată, zăpăcită ; iar Corintianul, care se ridicase pentru a se repezi spre ea, căzu din nou pe scaun și-și ascunse fața în părul fetiței Manette, care stătea în genunchi între picioarele lui și care izbucni în plîns, numai cît auzi numele tatălui ei.

Maica își regăsi atunci prezența de spirit și, venind spre el, îi spuse cu demnitate :

— Privește durerea copilei acesteia ; a pierdut un tată bun ; iar dumneata, Corintiene, ai pierdut un prieten bun.

— Îl vom plînge împreună, zise Amaury, fără a îndrăzni s-o privească, nici să ia mîna pe care i-o întindea ea.

[1] În provinciile din centrul Franței, uzanța poporului, care nu întrebuințează, după cum se știe, termenul de „doamnă", este să formeze numele soției după cel al soțului : Raymonet, Raymoneta ; Sylvain, Sylvaina etc. (N. A.)

— Nu împreună, răspunse Saviniana plecînd ochii ; dar te stimez prea mult ca să pot crede că nu-l vei regreta.

În momentul acela se deschise ușa sălii de dindos. Pierre văzu vreo treizeci de companioni pe la mese. Își luaseră masa atît de liniștiți încît nici n-ai fi bănuit că se aflau pe-aproape atîția tineri. De la moartea lui Savinian, mîncau aproape în tăcere, beau puțin, și nimeni nu ridica glasul. Totuși, de îndată ce-l zăriră pe Pierre Huguenin, nu-și putură stăpîni exclamațiile de uimire și de bucurie. Cîțiva veniră să-l îmbrățișeze, mulți se ridicară de pe scaune, și toți îl salutară scoțîndu-și care scufia, care pălăria ; căci și celor care nu-l cunoșteau ceilalți le spuseseră repede că e unul din cei mai buni companioni din Ocolul Franței, care a fost prim companion la Nimes și demnitar la Nantes.

După efuziunile întîlnirii, nu mai puțin cordiale pentru Amaury din partea celor care-l cunoșteau, fură poftiți să stea la masă, iar Maica, stăpînindu-și tulburarea cu puterea pe care o dă obiceiul de a munci, începu să-i servească.

Huguenin observă că slujnica îi spune :

— Nu te osteni, stăpînă ; culcă liniștită băiatul, îi servesc eu pe tineri.

Observă și că Saviniana îi răspunde :

— Nu, am să-i servesc eu, culcă copiii.

Apoi își sărută fiecare copil și-i aduse Corintianului cina cu o grabă care trăda o atenție ascunsă. Îl servi și pe Huguenin cu grija, bunăvoința și curățenia care făceau din ea perla Maicilor, după vorba tuturor companionilor, dar o preferință de neînvins o făcea să treacă mereu pe lîngă scaunul Corintianului. Nu se uita la el, nu-l atingea cînd se apleca să-l servească, dar îi da dinainte tot ce-i trebuia și se necăjea în sinea ei văzînd că el se străduiește dar nu poate să mănînce.

— Dragi și credincioși companioni, zise *Lyonez Purtare Frumoasă*, umplîndu-și paharul, beau în sănătatea lui Villepreux, Prietenul Liniei, și a lui Nantez Corintianul, fără să le despart numele ; căci inimile lor sînt unite pe viață. Sînt frați întru Solomon și prietenia lor amintește de cea a poetului nostru Nantez gata să-i facă orice serviciu iubitului său Percheron.

Și intonă cu voce bărbătească cele două versuri ale poetului tîmplar :

Cine n-are pe lume prieten
Pe lume n-are bucurie.

— Bine spus, dar rău cîntat, zise *Bordelez Inimă Iubitoare.*

— Cum rău cîntat, protestă Lyonez Purtare Frumoasă. Vrei să-ți cînt :

Slavă lui Percheron-capitel
Știința să i-o proslăvim... ?

— Rău, din ce în ce mai rău, reluă Inimă Iubitoare : totdeauna cînți rău cînd cînți la timp nepotrivit. Și o privire spre Maica îl aduse la realitate pe cîntăreț.

— Lasă-l să cînte, zise Saviniana cu blîndețe. Nu-l necăji pentru atîta lucru. De altfel, cînd e cîntată prietenia...

— Cînd începi, nu te mai poți opri, iar dacă ai luat hotărîrea să nu cînți în neștire...

— Trebuie s-o știi, întrerupse Purtare Frumoasă. Așa e, vă mulțumesc, fraților, am greșit. Dar putem bea un pahar în cinstea prietenilor, chiar două...

— Nu mai mult de trei, după ce ți-ai stins setea, zise *Marsiliez Copil de Geniu ;* așa-i regulamentul. Nu trebuie gălăgie aici. Ce-ar zice devoranții dacă ar auzi scandal la o Maică în doliu ? de altfel, care dintre voi ar avea inimă s-o supere pe Maica noastră, pe Saviniana, cea frumoasă, cea bună, cea cinstită, cea gospodină, cea liniștită ?

— Pentru ea beau al doilea pahar, exclamă Lyonez Purtare Frumoasă. Dumneata nu ciocnești, fîrtate, adăugă el văzînd că Amaury întinde paharul tremurînd. Are friguri fîrtatul[1] ?

— Despre asta, tăcere, zise *Morvandez Fără Teamă,* la urechea vecinului său, Purtare Frumoasă. Fîrtatul ăsta a

[1] Tăietorii de pietre din cele două grupări se interpelează cu numele de *coterie ;* toți companionii din celelalte stări își spun *pays.* Nu se tutuiesc niciodată cînd sînt adunați. (N. A.)
Pays a fost tradus prin „fîrtat". (N. Tr.)

vrut pe timpuri să vorbească cu Maica ; dar ea era femeie prea cinstită ca să-l asculte.

— Cred și eu, reluă Purtare Frumoasă. Măcar că e un companion chipeș, alb ca o femeie, cu păr frumos auriu, și cu bărbia ca o piersică, iar pe deasupra voinic și puternic. Se zice că are talent.

— Dacă nu mai mult, cel puțin tot atît cît Prietenul Liniei, și cum nu sînt rivali în dragoste așa nu sînt rivali nici la talent.

— Vorbiți mai încet, zise Copil de Geniu care, stînd lîngă ei, îi auzise ; uite că vine demnitarul, și dacă se vorbește cu ușurință despre Maica în fața lui, s-ar putea să iasă rău.

— Nimeni nu vorbește cu ușurință despre ea, fîrtate dragă, răspunse Fără Teamă.

Demnitarul intră. Recunoscîndu-l pe *Romanet Sprijin Bun*, Pierre Huguenin se ridică și amîndoi se retraseră în altă cameră ca să schimbe saluturile de rigoare ; căci erau demnitari amîndoi și deci pe picior de egalitate. Totuși gradul Prietenului Liniei nu mai era decît onorific. Este o cîrmuire care nu durează mai mult de șase luni și pe care, de altfel, doi companioni n-ar putea s-o exercite în același timp într-un oraș. Autoritatea de fapt a lui Romanet Sprijin Bun se putea deci întinde, în cadrul reședinței sale, asupra lui Pierre Huguenin, ca asupra unui simplu companion.

Cînd se întoarseră în sală, și cînd demnitarul din Blois îl zări pe Amaury Corintianul, se făcu palid și se îmbrățișară cu emoție.

— Fii bine venit, îi spuse tînărului demnitarul. Te-am chemat pentru concurs, și văd cu bucurie că ai acceptat. Îți mulțumesc în numele societății. Fîrtaților, tînărul acesta e unul din talentele cele mai plăcute pe care le cunosc ; veți putea judeca. Fîrtate Corintian, mai spuse el, adresîndu-se direct lui Amaury și străduindu-se să pară că nu dă prea mare importanță întrebării, știai că l-am pierdut pe taica Savinian, om atît de bun ?

— Nu știam, și m-am întristat, răspunse Amaury pe un ton sincer care-l liniști pe demnitar.

— Iar dumneata, fîrtate, reluă Sprijin Bun, adresîndu-se lui Pierre Huguenin, cînd te numești Prietenul Li-

niei, eşti un savant prea modest. Dacă am fi ştiut de unde să te luăm, te-am fi invitat la concurs ; dar de vreme ce dovedeşti prin prezenţa dumitale că n-ai părăsit sfînta doctrină a libertăţii, te rugăm şi te poftim să concurezi şi dumneata. N-avem mulţi artişti de talia dumitale.

— Vă mulţumesc din inimă, răspunse Huguenin, dar eu n-am venit pentru concurs. Am obligaţii care nu-mi îngăduie să stau aici. Am nevoie de ajutoare, şi vin în numele tatălui meu, care e meşter patron, să angajez aici doi companioni.

— Poate că ai putea să-i angajezi şi să-i trimiţi în locul dumitale meşterului. Cînd e vorba de onoarea doctrinei libertăţii, sînt puţine obligaţii la care să nu poţi şi să nu vrei să renunţi.

— Ale mele sînt de aşa natură, răspunse Pierre, că n-aş putea să mă sustrag. E în joc onoarea tatălui meu şi a mea.

— În cazul acesta, eşti liber, răspunse demnitarul.

Se lăsă tăcerea un moment. La masă erau companioni din cele trei grade : companioni admişi, companioni pregătiţi, companioni iniţiaţi. Mai erau şi mulţi simpli afiliaţi, căci la gavoţi domneşte un principiu adînc de egalitate. Toate gradele iau masa, discută şi votează laolaltă. Iar printre toţi tinerii aceştia, nu era nici unul care să nu fi dorit din răsputeri să ia parte la concurs. Cum alegerea trebuia să se facă printre cei mai pricepuţi, nu sperau prea mulţi să fie chemaţi. Şi nici unul din ei nu putea înţelege că poate exista un motiv destul de puternic pentru a refuza o asemenea onoare. Se uitară unul la altul, miraţi şi chiar puţin scandalizaţi de răspunsul lui Pierre Huguenin. Dar demnitarul, care voia să evite o discuţie de prisos, invită prin atitudinea lui adunarea să nu-şi exprime nemulţumirea.

— Ştiţi, spuse el, că adunarea generală are loc mîine, duminică. Rolerul[1] v-a convocat. Vă rugăm să veniţi cu toţii, dragii mei. Iar dumneata, fîrtate Villepreux, Prie-

[1] Funcţiunile rolerului *(rouleur* sau *rôleur)* consistă în a-i prezenta pe lucrători meşterilor care vor să-i angajeze, şi a confirma angajamentele prin anumite formalităţi. El îi însoţeşte pe cei care pleacă pînă la ieşirea din oraşe, el dă descărcările etc. (N. A.)

tenul Liniei, ne vei putea ajuta cu sfatul dumitale ; va fi și ăsta un fel de a servi asociația. Cît despre lucrătorii pe care îi ceri, o să ne gîndim să ți-i procurăm.

— Vă atrag atenția, îi răspunse Huguenin, coborînd glasul, că am nevoie de lucrători de mîna întîi, căci lucrul pe care trebuie să li-l încredințez e foarte gingaș și cere cunoștințe destul de întinse.

— O ! o ! zise rolerul rîzînd cu oarecare dispreț, din aceștia n-ai să găsești decît după concurs ; căci oricine simte că are talent și curaj vrea să concureze și n-ai să poți să-i alegi pe cei mai buni, căci îi luăm pentru lupta noastră glorioasă.

Cînd se termină masa, companionii se grupară înainte de a se despărți pentru a vorbi între ei de lucruri care îi interesau personal.

Bordelez Inimă Iubitoare se apropie de Pierre Huguenin și de Amaury.

— E ciudat, îi spuse el celui dintîi, că nu vrei să iei parte la concurs. Dacă ești cel mai priceput dintre noi așa cum pretind mulți, ești de condamnat că dezertezi de lîngă drapel în ajunul bătăliei.

— Dacă aș crede această bătălie folositoare pentru interesele și onoarea societății, răspunse Huguenin, mi-aș sacrifica poate interesele și chiar propria mea onoare.

— Te îndoiești ? exclamă Inimă Iubitoare. Crezi că devoranții sînt mai pricepuți decît noi ? un motiv în plus ca să-ți arunci în balanță numele și talentul.

— Devoranții au lucrători pricepuți, dar avem și noi tot pe atîția, așa că n-am nici o părere preconceptă asupra rezultatului concursului. Dar chiar dacă ne-ar fi asigurată izbînda, tot m-aș pronunța împotriva concursului.

— Părerea dumitale e ciudată, reluă Inimă Iubitoare, și nu te-aș sfătui s-o spui atît de deschis unor fîrtați mai puțin toleranți decît mine ; ai fi ținut de rău și ți s-ar bănui poate motive nedemne de dumneata.

— Nu te înțeleg, zise Pierre Huguenin.

— Păi... reluă Inimă Iubitoare, orice om care nu dorește gloria patriei sale e un rău cetățean, și orice companion...

— Acuma te înțeleg, întrerupse Prietenul Liniei, dar dacă îți dovedesc că, orice s-ar întîmpla, concursul acesta

va fi dăunător societății, înseamnă că mă port ca un companion bun.

Cum Pierre Huguenin răspunsese la observațiile acestea fără să se ferească, vorbele îi fuseseră auzite de cîțiva companioni, care se adunară în jurul lui. Demnitarul văzînd că se mărește adunarea și că se agită spiritele, risipi grupul spunîndu-i lui Pierre :

— Fîrtate dragă, nu e ora și nici locul să vii cu o părere deosebită de cea a asociației. Dacă ai vreo idee bună în privința treburilor noastre, ai dreptul și libertatea s-o expui mîine în fața adunării ; eu te convoc, convins dinainte că, dacă părerea dumitale e bună, o s-o adoptăm, iar dacă e rea, o să-ți iertăm greșeala.

După această hotărîre înțeleaptă, se despărțiră. O parte din companionii prezenți locuiau la Maica. Pentru Huguenin și Amaury se pregătise o odăiță unde-i duse slujnica. Maica se retrăsese înainte de sfîrșitul cinei.

Cînd cei doi prieteni se întinseră în același pat, după străvechea uzanță a oamenilor din popor, Huguenin, frînt de oboseală, era gata să adoarmă, dar frămîntarea prietenului său nu-i îngădui.

— Frate, zise tînărul, ți-am spus că va veni poate o zi cînd ți-aș putea încredința secretul meu. Ei bine, ziua aceasta a venit mai curînd decît prevedeam eu. Sînt îndrăgostit de Saviniana.

— Am băgat de seamă, astă-seară, răspunse Pierre.

— N-am putut, reluă Corintianul, să-mi stăpînesc emoția cînd am aflat că e liberă, și o clipă de bucurie nebunească m-o fi trădat. Dar curînd, glasul conștiinței mi-a reproșat simțămîntul vinovat, căci eram prietenul lui Savinian. Omul acesta demn de stimă avea pentru mine o deosebită afecțiune. Știi că-mi spunea Prîslea, sfîntul Ion Botezătorul, Rafael ; nu era ignorant și avea expresii și imagini poetice. Ce om de treabă ! Mi-aș fi dat viața pentru el și-aș mai da-o și-acum ca să-l aduc iar pe lume, căci Saviniana îl iubea, iar el o făcea fericită. Era un om mai prețios și mai folositor decît mine pe lumea asta.

— Am înțeles tot ce se petrece în sufletul tău, spuse Prietenul Liniei.

— E cu putință ?

— Se citește ușor în inima celor care-ți sînt dragi. Ei bine ! acum, ce nădejdi ai ? Saviniana îți cunoaște dragostea și cred că răspunde la ea. Dar ești tu oare soțul pe care l-ar putea alege ? N-o să te găsească prea tînăr și sărman ca să fii sprijinul casei sale și tatăl copiilor ei ?

— Asta îmi spun și eu și asta mă și apasă. Totuși, sînt muncitor, nu mi-am pierdut timpul făcînd Ocolul Franței, îmi cunosc meseria. Știi că n-am înclinări rele și o iubesc atît de mult încît nu-mi închipui că poate fi nefericită cu mine. Mă crezi nedemn de ea ?

— Dimpotrivă, și dacă m-ar întreba pe mine, i-aș risipi temerile pe care le-ar putea avea.

— O ! fă asta, prietene, exclamă Corintianul, vorbește-i de mine. Încearcă să afli ce crede despre mine.

— Ar fi mai bine să știu dinainte pînă unde merge legătura voastră, răspunse Pierre zîmbind. Rolul pe care mi-l încredințezi ar fi mai ușor și pentru ea și pentru mine.

— Am să-ți spun tot, răspunse Amaury cu sinceritate. Am petrecut aici aproape un an. N-aveam decît șaptesprezece ani (acum am nouăsprezece). Eram pe-atunci simplu afiliat, și am urcat la gradul de companion după o ședere scurtă, ceea ce le-a dat, lui Savinian și soției sale, o părere bună despre mine. Lucram la prefectură, care era în reparație. Le știi toate astea de vreme ce tu mi-ai făcut afilierea cînd am sosit, iar după șase luni ai plecat. Am în minte toate datele acestea, căci în ziua plecării tale la Chartres mi-am dat seama de dragostea mea pentru Saviniana. Îmi amintesc ce frumos te-am petrecut noi pe șosea. Ne luasem bețele cu panglici și te urmam pe două rînduri, oprindu-ne la fiece pas ca să ben în sănătatea ta.

Rolerul îți ducea bățul și traista pe umăr. Eu intonam cîntecele plecării, la care răspundeau în cor toți frații noștri. Solemnitatea acestei ceremonii, care face atîta cinste celui ce-i e sortită și al cărei erou mă mîndream că ești tu, mi-a dat înflăcărare și curaj. Te-am îmbrățișat fără să mă emoționez și m-am întors în oraș cu însoțitorii, tot cîntînd și negîndindu-mă la izolarea în care aveam să mă aflu, departe de prietenul care mă instruise și mă ocrotise. Cred că eram puțin cam făcut din pricina numeroase-

lor noastre pahare cu care nu eram deprins și cu care tare mă tem că n-am să mă deprind niciodată. Cînd s-au risipit aburii vinului și cînd m-am pomenit fără tine la Maica, sub tăblia plitei, în vreme ce frații noștri continuau să chefuiască în jurul mesei, m-a cuprins o jale adîncă. M-am împotrivit multă vreme tristeții, dar ea a fost mai tare și am izbucnit în plîns. Maica se afla atunci lîngă mine, fiindcă pregătea cina companionilor. S-a înduioșat cînd m-a văzut plîngînd și, strîngîndu-mi capul în mîini așa cum își mîngîie copiii, mi-a spus: „Bietul băiat! Tu, Nantez, ai inima cea mai bună. Cînd ceilalți pierd un prieten, nu știu altceva decît să cînte și să bea pînă le piere glasul și nu se mai pot ține pe picioare. Tu, tu ai o inimă de femeie, și cea pe care-o vei alege într-o zi va fi iubită cum se cuvine. Pînă atunci, fii curajos, copile dragă, doar n-ai rămas singur pe lume. Toți companionii te iubesc, fiindcă ești un băiat de ispravă și un lucrător bun. Tatăl tău, Savinian, spune că ar vrea să aibă un fiu ca tine. Cît despre mine, sînt mama ta, auzi tu? nu numai așa cum sînt pentru toți companionii, ci ca aceea care te-a adus pe lume. Să-mi destăinuiești mie toate greutățile, să-mi spui toate necazurile, și-am să încerc să te ajut și să te mîngîi".

Vorbind astfel, femeia asta inimoasă m-a sărutat pe cap și am simțit o lacrimă din ochii ei negri, frumoși, căzîndu-mi pe frunte. De-aș trăi cît Jidovul rătăcitor, și tot n-am să uit niciodată asta. Am simțit că mi se topește inima de dragoste pentru ea și, îți mărturisesc, nu m-am mai gîndit aproape de loc la tine tot restul zilei. Mă uitam mereu la Saviniana. Mă țineam de ea pas cu pas. Mi-a îngăduit s-o ajut la treburile casei și dragul de Savinian spunea privind cum trebăluiesc: „Ce îndatoritor e băiatul ăsta, ce copil bun, ce inimă are!" Savinian nu bănuia că, din ziua aceea, eram rivalul său, eram îndrăgostit de soția lui.

N-a bănuit niciodată, și, cu cît eram mai îndrăgostit, cu atît mai mare încredere avea în mine. El, care avea vreo cincizeci de ani, nu-și putea desigur închipui că un copil ca mine se uită la Saviniana cu alți ochi decît cei ai unui fiu. Dar uita că Saviniana ar fi putut să-i fie fiică, pe cînd mie n-ar fi putut să-mi fie mamă. Mama aceasta

scumpă și-a dat seama de starea inimii mele. Eu n-am îndrăznit niciodată să i-o spun ; simțeam că ar fi fost lucru vinovat, de vreme ce Savinian era așa de bun cu mine. Și-apoi știam cît e de cinstită ; nici un companion, fie el dintre cei mai îndrăzneți, nu s-ar fi încumetat, chiar băut fiind, să fie necuviincios față de ea. Dar nu aveam nevoie să vorbesc, îi spuneau ochii mei, fără voia mea, iubirea pentru ea. Cum terminam ziua de lucru, alergam la Maica, și soseam totdeauna primul. Țineam la copiii ei și-i îngrijeam ca o doică. În vremea aceea, își înțărca băiatul. S-a îmbolnăvit și țipetele lui o împiedicau să doarmă. Nu voia să-l dea în grija slujnicii, fiindcă Fanchon are somnul greu și nu l-ar fi îngrijit cum trebuie, oricîtă bunăvoință ar fi avut. Mi-a îngăduit să iau copilul în pat la mine, noaptea. Nu puteam închide ochii, dar eram fericit să-l legăn și să-l plimb în brațe în jurul camerei, cîntîndu-i cîntecul cu găina care ouă un ou de argint pentru copilașii drăgălași. Asta a durat două luni. Maica se vindecase, iar micuțul se deprinsese să doarmă liniștit cu mine. Cînd a vrut să-l ia înapoi, n-a vrut el să mai plece. Cred că nu există legătură mai duioasă decît cea a unei femei cu persoana care-i iubește copilul și pe care copilul o iubește. Eram ca fratele cu sora, Saviniana și cu mine. Cînd îmi vorbea, cînd mă privea, era în glasul și în ochii ei dulceața paradisului, și mie nu-mi mai păsa de nimic, deși lîngă noi era cineva care ar fi putut să ne facă multă amărăciune, lui Savinian și mie. Romanet, adică, Romanet Sprijin Bun, astăzi demnitar. Ce inimă bună, ce companion de treabă, măcar că o iubea pe Saviniana cum o iubesc eu, și tare mă tem că o s-o iubească toată viața. În vremea aceea Savinian avea greutăți. I se făcea credit, dar n-avea bani, și era obligat să plătească în fiecare an o parte din ce împrumutase pe cuvînt cînd își cumpărase prăvălia. Și cum nu cîștiga mult (era prea cinstit pentru așa ceva), vedea cu groază cum se apropia momentul în care va fi silit să cedeze altuia hanul. Ce bucuros l-aș fi ajutat dacă aș fi avut ceva ! Dar nu aveam decît haina de pe mine ; iar cîștigul zilnic abia îmi ajungea să mă achit față de Savinian, care îmi dăduse gratis la început hrana și locuința. Romanet Sprijin Bun era într-o situație mai

fericită. El era bogat. Primise o moștenire de mai multe mii de scuzi. A vîndut pămîntul și i-a dat banii lui Savinian, nevrînd să primească nici polițe, nici dobîndă, și spunîndu-i că o să-i restituie peste zece ani dacă nu poate mai curînd. A făcut asta din prietenie pentru Savinian, nu zic nu, dar fără să se știrbească ceva din bunătatea inimii lui, se poate ușor ghici că Saviniana atîrna greu în plăcerea cu care făcuse această faptă bună. Dar faptul c-o făcuse îl făcea pe bietul tînăr și mai timid față de ea decît mine, și, ca și mine, i s-ar fi părut o crimă să calce obligațiile de prietenie față de soțul ei. O iubeam așadar amîndoi, și ea se purta cu amîndoi ca și cum am fi fost prietenii ei cei mai buni.

Dar Romanet, stingherit de modestia pricinuită de binefacerea sa, și locuind în oraș, o vedea mai puțin des decît mine. În sfîrșit, dintr-o cauză sau alta, Maica mă prefera vădit pe mine. Îl venera pe Sprijin Bun ca pe un înger, dar pe mine mă răsfăța ca pe un copil ; și nu existau pe lume patru făpturi mai unite și mai fericite decît Savinian, soția lui, Sprijin Bun și cu mine.

Dar a venit timpul cînd a trebuit să plec. Lucrările de la prefectură se terminaseră, iar companionii cîți se aflau strînși la Blois puteau să ducă lipsă de lucru. Au sosit alți companioni tineri ; trebuiau să le facă loc cei de gradul lor veniți mai demult. Eu eram printre aceștia. S-a hotărît că ni se va face însoțirea și că vom fi îndreptați spre Poitiers.

Atunci abia mi-am dat seama de adîncimea sentimentului meu. Eram ca nebun, iar durerea mea i-a spus Savinianei mai mult decît aș fi vrut eu să-i spun. Ea mi-a dat puterea să mă supun doctrinei, vorbindu-mi de onoarea ei și de a mea, iar în cursul acestui îndemn, am schimbat vorbe pe care n-am putut să le mai luăm înapoi după ce le rostisem. În sfîrșit am plecat cu inima zdrobită, și niciodată n-am putut să iubesc sau să privesc măcar altă femeie decît pe Saviniana. Și astăzi sînt tot atît de neprihănit ca și în ziua cînd ai plecat tu din Blois și cînd Saviniana m-a sărutat pe frunte la gura sobei.

Înduioșat de relatarea acestei pasiuni naive și virtuoase, Pierre îi făgădui prietenului său să-i ocrotească

dragostea, și se legă să nu plece din Blois înainte de a fi descoperit intențiile Savinianei și de a fi lămurit tainele viitorului care-l aștepta pe Corintian.

Capitolul XII

Ziua următoare, o duminică bineînțeles, toți companionii și afiliații doctrinei libertății din Blois o întrebuințară dezbătînd chestiunea concursului. Încăperea consacrată adunărilor fiind predată zidarilor pentru reparații urgente, întrunirea avu loc în ziua aceea în șura Savinianei. Membrii asociației se așezară toți cum putură, pe snopii de paie. Demnitarul avea un scaun cu o masă de scris în față, în jurul căreia ședeau secretarii și veteranii. Pierre ar fi dorit să-și termine treburile și să plece chiar în dimineața aceea. Dar, pe lîngă faptul că rolerul avusese dreptate și că nu putea găsi nici un singur lucrător bun care să nu fie interesat de concurs, considera ca o datorie să răspundă la apelul care îl convoca. După ce a fost propus obiectul de concurs și cînd urma să se procedeze la alegerea concurenților, ceru cuvîntul, ca să poată pleca după aceea. I se acordă cuvîntul, și, cu toată frămîntarea stîrnită de problema principală, lumea se pregăti să-l asculte cu atenție. Fiecare era curios să vadă ce poate obiecta un companion stimat de toți împotriva unui lucru atît de glorios și atît de sfînt ca lupta contra devoranților. Pierre începu să vorbească. Arătă mai întîi că izbînda e totdeauna nesigură ; că juriul cel mai integru și cel mai bine compus se poate înșela, că, în materie de artă, nu există sentințe de necontestat ; că publicul însuși e deseori amăgit de oarecare tendință spre prost-gust, și că niciodată biruința unui artist nu e acceptată de către rivalii săi ; că, așa stînd lucrurile, onoarea pe care societatea voia s-o lege de concurs și gloria pe care spera s-o dobîndească prin el nu erau decît iluzii și dezamăgire.

Mai vorbi și de cheltuielile care urmau să se facă pentru concursul acesta. Un număr de concurenți aveau să fie

lipsiți de lucru. Trebuiau să fie întreținuți o bucată de vreme și apoi indemnizați din fondul comun. Trebuiau de asemenea să fie hrăniți și plătiți, în cursul celor cinci sau șase luni cît avea să dureze confecționarea capodoperei, paznicii hotărîți ca să-i țină închiși pe concurenți. Asemenea cheltuieli aveau să înglodeze cu siguranță societatea în datorii pe mai mulți ani. Pierre își susținu afirmațiile cu cifre. Dar fu întrerupt de murmure. Se aflau acolo trufași gata să le sară țandăra, care nu admiteau să fie tratată cu ușurință priceperea lor științifică și artistică. Cum se întîmplă în orice adunare, oricare i-ar fi compoziția și țelul, exaltații și vanitoșii erau cu gura cea mai mare și reușeau să-i convingă pe toți că singurul lucru important e să fie ei admirați și să li se dea ocazia de a repurta succese. Cînd Pierre Huguenin le spunea:

— La ce-i va fi de folos societății că o jumătate de duzină din membrii săi au petrecut o jumătate de an lucrînd la un fleac costisitor, la o lucrare menită să perpetueze amintirea nebuniei și vanității noastre?

Ei îi răspundeau:

— Și ce-ți pasă dumitale dacă societatea vrea să-și ia asupră-și această cheltuială? Dacă nu vrei să iei parte la ea, mulțumește-i asociației[1]; ești liber, ți-ai încheiat Ocolul Franței.

Iar Pierre se străduia din greu să-i facă să înțeleagă că, dac-ar fi fost bogat, ar fi preferat să-și ia asupră-și toată cheltuiala decît să lase societatea să se ruineze, să se îndatoreze pe douăzeci de ani poate.

— Societatea își va impune toate privațiunile, dacă e nevoie, răspundeau ei, onoarea e mai prețioasă decît averea. Lasă-ne să doborîm trufia devoranților, să le dovedim că numai noi ne pricepem la meserie, să-i silim să ne cedeze locul, și-ai să vezi, după asta, că nimeni n-o să se plîngă.

— Nu voi aveți să vă plîngeți, îi răspunse Pierre Huguenin la aceasta unuia dintre cei mai exaltați aspiranți

[1] A mulțumi asociației înseamnă a te retrage din ea, în sensul că nu mai participi la cheltuielile, la acțiunile sau la cîștigurile ei. Rămîi legat cu inima, dar nu mai ești obligat față de ea decît prin conștiință. (N. A.)

la concurs ; nu voi, care vă veți bucura de toată onoarea luptei, dacă izbîndiți, și care, chiar în caz de înfrîngere, veți fi indemnizați și răsplătiți pentru osteneală de către societate. Dar toți tinerii afiliați care vor veni, mai apoi, să admire în sălile de studiu capodopera concursului fi-vor ei oare despăgubiți prin vederea acestei izbînzi de lecțiile care le vor lipsi și de avansurile care nu li se vor putea da ? Întrucît mă privește, sînt de acord cu principiul întrecerii, dar cu condiția ca gloria unora să nu-i sărăcească pe ceilalți, și ca școlarii să nu plătească pentru a rămîne școlari, proclamînd doar știința maeștrilor artei.

Aceste argumente sănătoase începeau să-i clatine pe oamenii dezinteresați. Pierre Huguenin încercă să-i îndepărteze de la țelurile lor ambițioase prin argumente mai puțin legate de concret, mai largi. Spuse tot ce avea pe inimă de atîta vreme, arătîndu-le ce neajuns moral pricinuiau asemenea lupte societăților, și de-o parte și de cealaltă.

— Nu făptuim oare, le spuse el, o mare nedreptate cînd spunem unor oameni muncitori și nevoiași ca și noi : orașul acesta nu ne poate cuprinde pe toți și nu ne poate hrăni cît cere trufia sau ambiția noastră ; să-l tragem la sorți, sau să ne încercăm puterile ; să învingă cei mai pricepuți, iar învinșii să pornească desculți pe drumul greu al vieții pentru a căuta un petec de pămînt neroditor unde să nu se mai teamă că-i va urmări orgoliul nostru ? Veți spune că pămîntul e destul de mare, și că se găsește peste tot de lucru. Da, loc și mijloace se găsesc peste tot pentru oamenii care se ajută între ei. Dar nu se găsesc, lumea nu e destul de mare pentru oamenii care vor să se izoleze sau să se împrăștie în grupuri mici, nutrind unele față de altele dușmănie și invidie. Nu vă uitați de loc la lumea bogaților ? Nu v-ați întrebat niciodată cu ce drept se nasc fericiți, și pentru ce crimă voi trăiți și muriți în mizerie ? Pentru ce huzuresc ei în tihnă, în vreme ce voi trageți din greu ? Ce înseamnă oare asta ? Preoții au să vă spună că așa vrea Dumnezeu ; dar sînteți siguri de tot că Dumnezeu vrea într-adevăr asta ? Nu, așa-i ? Sînteți siguri de contrariul, fiindcă altfel ați fi niște nelegiuiți și niște păgîni, crezînd într-un Dumnezeu mai rău decît diavolul, dușman al dreptății și al neamului omenesc. Ei bine, vreți

să vă spun cum s-a înscăunat bogăția și de ce durează sărăcia ? Prin uneltirile unora și prin naivitatea altora. De aceea au acceptat cei naivi înfrîngerea lor și îndepărtarea de la toate bunurile și de la toate onorurile, fiindcă cei șmecheri le-au dovedit că așa trebuie să fie. Și uite că au fost atît de mulți naivi încît părinții voștri și voi ați fost condamnați să munciți pentru bogați fără să vă plîngeți și fără să osteniți. Găsiți că ăsta-i un lucru foarte nedrept. De dimineață pînă seara aud asta, și o spun și eu. Ceea ce găsiți nedrept pentru voi găsiți oare că-i drept s-o impuneți altora ?.

Uneori, cu toată sentința soartei, vă e îngăduit să ieșiți din mizerie ; dar cu ce condiții ? Trebuie să fiți foarte muncitori, foarte stăruitori și poate foarte egoiști ; trebuie să vă ridicați prin cîștig, prin zgîrcenie și prin strășnicie în muncă deasupra tuturor celor de-o seamă cu voi ; care dintre noi izbutește cu-adevărat să strîngă oarecare avere și să deschidă un atelier ? Doar cei care au o moștenire sau cei care sînt înzestrați cu o minte deosebită. Știu că inteligența merită să fie respectată ; dar găsiți că e lucru drept, omenos, ca un om să zacă în mizerie și să moară pe paie pentru că Dumnezeu nu i-a dat atîta înțelepciune și atîta sănătate cîtă v-a dat vouă ? Care e spiritul societății noastre, care-i originea, care-i țelul ei ? Necesitatea de a folosi inteligența și curajul unora pentru a stimula și a corecta nepriceperea sau moliciunea altora ; iar pentru asta, trebuie să-i sprijinim și să-i ajutăm din cîștigul nostru, adică din munca noastră, pînă ce au învățat ceva din lecțiile noastre și au recunoscut că e necesar să muncească și ei fără să se cruțe.

Ideea care stă la baza doctrinei libertății și, îngăduiți-mi să v-o spun, ideea care stă la baza diferitelor doctrine ale companionajului, este, așadar, măreață, morală, adevărată și conformă cu vrerile lui Solomon[1]. Ei bine,

[1] Solomon era atunci pentru companioni, și va fi încă multă vreme pentru mulți, o întruchipare a rațiunii, un fel de fetiș căruia i se atribuie toate perfecțiunile și toate puterile. Numele său echivalează aproape cu cel al Celui Veșnic, și Pierre Huguenin îl folosea pentru a da mai multă autoritate invocației sale religioase. (N. A.)

ceea ce faceți cînd vă străduiți să alungați o societate e ceva cu totul opus acestei idei auguste și acestor vreri supreme. Dacă lucrătorii din Templu au crezut nimerit să se împartă în diverse triburi sub conducerea mai multor șefi, a fost din pricină că misiunea lor era să cutreiere lumea pe diverse drumuri ca să ducă în mai multe locuri deodată lumina și binefacerile meșteșugurilor. Fiți siguri că fiii lui Jacques și cei ai lui Soubise sînt ca și noi, copiii marelui Solomon.

Un murmur dezaprobator era gata să-l întrerupă pe Prietenul Liniei. El se grăbi să continue cu dibăcie (căci puțină alegorie era necesară față de minți mai puțin luminate decît a sa).

— Sînt niște copii rătăciți, e-adevărat, niște copii răzvrătiți, dacă vreți. În lunga și greaua lor pribegie, au uitat legile înțelepte și pînă și numele august al tatălui lor. Jacques a fost poate un impostor care le-a stricat judecata și care a făcut pe profetul ca să profite el de cultul față de adevăratul stăpîn; de aceea ne dușmănesc atîta, de aceea ne provoacă și ne maltratează cu fanatism, încercînd să se izoleze de noi și să ne ia lucrul, moștenire sfîntă a tuturor companionilor. Le veți urma oare pilda și, pentru că ei sînt orbi și neomenoși, veți face ce fac ei? veți primi provocarea la luptă? O, dragii mei! O, fraților, amintiți-vă marea învățătură pe care ne-a dat-o Solomon. Două mame se certau pentru un copil; el a poruncit să fie tăiat în două și să ia fiecare din ele o jumătate. Mama neadevărată a primit împărțeala, dar mama adevărată a strigat să fie dat copilul întreg potrivnicei sale. Parabola asta e simbolul soartei noastre. Aceia dintre noi care cer împărțirea pămîntului și a muncii n-au inimă și nu se gîndesc că partea tăiată de sabia urii nu va mai fi pentru ei decît un leș.

Pierre le mai vorbi multă vreme încă. Nu știu dacă purta în el revelația unor vremuri și a unei societăți în care principiul libertății individuale va putea să se împace cu dreptul tuturor. Știu că mintea sa inteligentă ar fi putut să se ridice pînă la concepția aceasta, așa cum a pătruns ea astăzi în inimile și în spiritele alese. Dar trebuie să observăm că în vremea aceea principiul saint-simonis-

mului (prima dintre doctrinele moderne care s-au popularizat sub domnia Bourbonilor) nu se dezvoltase încă. Germenii unei filozofii sociale și religioase se coceau în concilii secrete sau se însăilau în meditațiile economiștilor. Pierre Huguenin n-auzise probabil niciodată vorbindu-se de ei; dar mintea dreaptă și destul de cultivată, sufletul aprins, imaginația poetică făceau din el o ființă misterioasă și ciudată, oarecum asemănătoare cu păstorii inspirați care se năsteau, în legendele de altădată, cu darul profeției. Puteai spune, cum spunea Saviniana, că e plin de harul Domnului, căci, în entuziasmul său candid, atingea cele mai înalte probleme omenești, fără să știe nici el pe ce culmi nebuloase îl dusese visarea. De aceea vorbirea sa, din care n-am putut reda aci decît substanța uscată și grosolană, avea un caracter de predică și producea un mare efect asupra spiritelor simple și asupra imaginațiilor încă neîncercate.

Îi sfătui să încerce, în loc de o înfruntare cu rezultat îndoielnic, o pace onorabilă. Devoranții, obosiți de certuri, începeau să se îmblînzească. Era poate mai ușor decît se credea să fie convinși a recunoaște drepturile copiilor lui Solomon.

— Dacă aceștia din urmă sînt în stare să asculte glasul rațiunii, să înțeleagă dreptatea, de ce n-ar fi și devoranții în stare? Nu sînt și ei oameni și, cu riscul de a nu fi ascultați, n-ar trebui să încercăm a-i readuce la sentimente omenești, mai degrabă decît să le înveninăm ura, sfidîndu-le amorul propriu? În sfîrșit, n-avem încă destul timp să ne întoarcem la hotărîrea concursului, dacă ne vom convinge că e singurul mijloc de a evita noi lupte? Dar cîte lucruri nu mai sînt de întreprins înainte de a părăsi posibilitățile de pace și de alianță! Le-ați întreprins oare? Dimpotrivă, nu v-ați gîndit decît să răspundeți la ocară prin ocară, la înfruntare prin înfruntare. De bunăvoie v-ați aruncat în mii de primejdii, care îndeobște puteau fi evitate cu mai mult calm și demnitate. N-au fost provocați și dulgherii Drilli, chiar în dimineața asta, prin cîntece de război și de blestem cîntate în fața atelierelor lor?

Pierre asistase la acest fapt. Îl condamnă cu tărie, cu durere.

— Vă lăudați că sînteți nobilii, patricienii Ocolului Franței, le spuse el, atunci aveți cel puțin apucăturile alese care se cer cînd te consideri superior celorlalți oameni.

Cînd termină de vorbit se făcu tăcere pentru multă vreme. Lucrurile pe care le spusese erau atît de noi și atît de ciudate, încît ascultătorii crezuseră că visează, că sînt pe altă lume, și le trebui un timp ca să-și dea seama că se află pe pămînt.

Dar puțin cîte puțin patimele stăpînite își reluară avîntul. Domnia lor nu era încă pe sfîrșite, iar poporul de muncitori nu păstrase din marele principiu de egalitate frățească proclamat de Revoluția Franceză decît o lozincă, nu o credință, cîteva cuvinte glorioase, adînci, dar devenite tot atît de misterioase pentru el ca și riturile companionajului. În curînd, după adeziunea mută a unora, după uimirea adîncă a celor mai mulți, urmară murmurele; iar cei cărora inima le tresărise fără voie roșiră îndată că arătaseră asta. În sfîrșit, unul din cei mai exaltați luă cuvîntul.

— Frumos discurs, zise el, predică mai bine făcută decît putea s-o rostească un popă din amvon. Dacă tot meritul unui companion stă în faptul de a cunoaște cărțile și de a vorbi ca ele, atunci cinste ție, fîrtate Villepreux, Prieten al Liniei, știi mai multe decît noi toți; și dacă ai avea de-a face cu femei, poate că le-ai face să plîngă. Dar noi sîntem bărbați, copii ai lui Solomon, și dacă gloria unui companion din doctrina libertății este să-și sprijine asociația, să se devoteze ei trup și suflet, să respingă ocara și să-și pună pieptul spre apărare, atunci rușine ție, fîrtate Villepreux, căci rău ai vorbit și meriți să te mustrăm. Cum așa? Am ascultat, va să zică, pînă la capăt, sfaturile prevederii lașe și nu ne-am indignat? Ni s-a spus că trebuie să ne renegăm onoarea, să uităm uciderea fraților noștri, să întindem obrajii ca să fie pălmuiți, să ne ștergem numele, pe cît se pare, din Ocolul Franței, și noi am ascultat cu răbdare toate astea. Precum vezi, fîrtate Villepreux, sîntem blînzi și cumpăniți cum nu se mai poate, precum vezi, avem respectul doctrinei și fraternitatea companionajului adînc înfipte în inimă, de vreme ce nu

te-am obligat să taci ca pe un nebun și nu te-am zvîrlit afară ca pe un trădător. Ai o reputație atît de frumoasă, ai fost investit cu demnități atît de mari în asociație, încît stăruim a crede că ai intenții bune și inima dreaptă. Dar mintea ți s-a rătăcit prin cărți, și asta trebuie să servească de învățătură tuturor celor care te-au auzit. Cine știe prea mult nu știe destul ; și cine învață multe lucruri de prisos riscă să le uite pe cele mai necesare, pe cele mai sfinte.

Alți oratori mai vehemenți exagerară încă indignarea acestuia și în curînd se încinse o discuție violentă împotriva lui Pierre Huguenin. El răspunse cu calm ; răbdă cu resemnarea unui martir și cu fermitatea unui stoic acuzațiile, reproșurile și amenințările. Spunea lucruri înțelepte, variindu-și argumentele și potrivindu-și limbajul după puterea de înțelegere a diverșilor săi interlocutori. Dar vedea cu durere că numărul mic al celor de partea lui scădea din ce în ce, și se aștepta la insulte din partea adunării ; căci ședința se transformase în învălmășeală, iar adevărul nu mai avea nici o putere asupra acestor suflete înăsprite sau exaltate. În sfîrșit, după multe eforturi zadarnice, demnitarul obținu liniștea și luă apărarea intențiilor lui Pierre Huguenin.

— Îl cunosc prea bine, zise vorbitorul, ca să mă îndoiesc de el, și dacă mi-ar putea trece prin cap vreo bănuială față de cinstea lui, i-aș cere iertare în genunchi. Nu vor fi prin urmare mustrări aci decît împotriva acelora care și-ar îngădui să-l insulte. În toate privințele a vorbit după cum i-a dictat conștiința și, în multe privințe, sentimentele mele sînt de acord cu el. Totuși, cred că ideile lui nu se pot aplica pentru moment ; de aceea propun să nu ținem seama de ele, dar cer, o dată pentru totdeauna, să fie respectată libertatea părerilor, iar acestea să fie combătute fără răutate și fără brutalitate. Să nu te mihnească, fîrtate Villepreux, opoziția cam violentă pe care ai întîlnit-o aici. Te-oi fi înșelat în unele privințe, dar ai spus anumite adevăruri care vor rămîne întipărite în multe inimi prietene, și într-a mea îndeosebi. Fii sigur că vor rămîne vreo cîteva chiar în mintea celor mai porniți. Poate că ideile de pace și de unire generală pe care ai cutezat să le proclami vor fi mai bine ascultate în zile mai fericite. Eu găsesc că ai vorbit bine și că inima nu ți-a fost coruptă de știința din cărți. Ești liber

să pleci, dacă discutarea intereselor așa cum le înțelegem noi pentru moment îți jignește credința. Dar te rugăm să nu pleci din oraș pînă nu se vede ce formă ia criza în care ne aflăm. Dacă va trebui să ajungem la noi lupte și dacă asociația îți va ordona să iei parte la ele, știm că te vei purta ca un brav soldat din armata lui Solomon.

Pierre se înclină în semn de respect și de supunere. Apoi plecă, iar Corintianul îl urmă.

— Frate, îi spuse tînărul acesta plin de noblețe, nu fi umilit, nu fi trist, te rog mult; ceea ce a spus demnitarul e foarte adevărat, vorbele tale au găsit răsunet în inimi care-ți sînt prietene.

— Nu sînt umilit, răspunse Prietenul Liniei, iar simpatia ta ar fi ea singură de ajuns ca să mă răsplătească de pornirea celorlalți. Dar sînt îngrijorat, îți mărturisesc, și pentru un lucru cu totul personal. Demnitarul mi-a ordonat oarecum să rămîn aici. Înțeleg că e o intenție delicată; vede că unii mă vor acuza de lipsă de curaj în ceasul bătăliei, și-mi dă ocazia să mă reabilitez în ochii lor. Dar eu nu țin la onoarea aceasta sălbatică și o voi primi cu durere. Un motiv nu mai puțin grav mă face să regret că am reluat relațiile cu asociația. I-am dat tatei cuvîntul meu de onoare că sînt înapoi pînă în trei zile, iar tata și l-a dat la rîndul lui că reia lucrările mîine. Fără mine nu poate s-o facă, fiindcă e bolnav, și poate i s-a agravat starea de cînd lipsesc eu. Are o fire aprinsă și o cinste desăvîrșită. În clipa asta m-așteaptă la șosea, și parcă-l văd chinuit de grijă, de nerăbdare, de fierbințeală. Bietul taica, avea atîta încredere în făgăduiala pe care i-am făcut-o! Va trebui așadar s-o calc.

— Pierre, răspunse Corintianul, simt că te afli între două datorii, sfînta datorie[1] a libertății, și datoria filială care nu e mai puțin sfîntă. Trebuie să împarți cu cineva povara asta. Vreau să iau eu o jumătate. Rămîi aici ca să te supui legilor asociației, și mă duc eu la tatăl tău. Am să născocesc un pretext ca să te scuz și-am să mă pun pe

[1] Asociațiile de companionaj poartă numele de *devoirs* (tradus prin „doctrine"), *devoir*, în limba franceză, însemnînd „datorie", „obligație".

lucru în locul tău. Cu atenție, un ceas mi-e de-ajuns ca să-ți înțeleg instrucțiunile. Eu știu cum explici tu, iar tu știi cum ascult eu. Vino în grădină și pornesc la drum înainte de se lasă seara. Voi dormi la Picior de Lemn, iar în zori, voi lua diligența care trece pe-acolo. Mîine seară sînt la taică-tu, poimîine dimineață sînt în capela vechiului castel. În felul acesta, se aranjează toate și vei avea cugetul liniștit.

— Amaury dragă, răspunse Pierre Huguenin, nu așteptam mai puțin de la prietenia ta și de la o inimă ca a ta, dar nu-ți pot accepta devotamentul. Concursul va avea loc, probabil, și nu am dreptul, nici nu vreau să te las să pierzi ocazia de a te face cunoscut și de a dobîndi faimă. Nu pentru că ești elevul meu, dar sînt sigur că ești cel mai tare dintre toți cei care se vor prezenta la concurs. Chiar dacă nu iei premiul compasului de aur, vei aduce atîtea dovezi de talent încît îți va merge vestea în Ocolul Franței. Asemenea ocazii se întîlnesc rar și adesea ele sînt hotărîtoare pentru întreg viitorul unui lucrător. Ferească Dumnezeu să te fac s-o pierzi pe cea care se poate ivi mîine !

— Iar eu vreau s-o pierd, răspunse Corintianul, și-am s-o pierd în orice caz. Mă crezi tare mărginit dacă îți închipui că de azi-dimineață nu mi-am schimbat ideile și sentimentele. Am deschis ochii, frate, și-am început să nu mai fiu omul orb și grosolan care te asculta cu uimire pe șoseaua Blois-ului. Cuvintele pe care le-ai rostit adineaori în fața adunării mi-au căzut în inimă ca sămînța bună pe brazda roditoare. Mi s-a părut că s-a ridicat o ceață de la pămînt dintre noi doi și că, pînă acum, te-am iubit ca printr-un văl. Da, prietene, nu-mi păreai altceva decît un tovarăș cultivat, cinstit și bun. Acuma, îmi dau seama că ești mai mult decît atît, mai mult decît un lucrător, poate mai mult decît un om. Să-ți spun drept, ascultîndu-te, mi l-am închipuit pe Cristos, fiul dulgherului, cel sărman și necunoscut, rătăcind pe pămînt și vorbind cu niște amăriți de muncitori ca noi, fără bani, fără pîine aproape, fără școală (așa ne sînt ei zugrăviți). Mi-am amintit ce se povestește despre frumusețea, despre tinerețea, despre blîndețea lui, despre preceptele de înțelepciune și de dragoste de oameni pe care le explica prin parabole, cum ai făcut

tu azi. Nu vreau să-ţi rănesc modestia comparîndu-te cu cel care e numit Dumnezeu ; dar îmi spuneam : „Dacă s-ar întoarce Cristos printre noi, şi dacă ar trece prin faţa casei acesteia, ce-ar face ?“ Ar vedea-o în prag pe Saviniana, cu aerul ei primitor şi cu cei doi copii frumoşi ai ei, şi i-ar binecuvînta. Şi atunci Saviniana l-ar ruga să intre în casă ; i-ar spăla picioarele prăfuite şi înfierbîntate şi, lăsînd copiii între cutele vestmîntului Mîntuitorului, s-ar duce să-i aducă apă din cea mai proaspătă ca să-şi potolească setea. Şi în vremea asta, fiul dulgherului i-ar întreba pe copii şi ar afla de la ei că sînt în hambar nişte oameni care stau de vorbă şi pun ceva la cale. Atunci dumnezeescul om ar voi să cunoască inimile fraţilor, ale fiilor săi, muncitorii sărmani. Ar intra în hambar şi nu s-ar codi să se aşeze, ca şi noi, pe un maldăr de paie, el, care s-a născut pe paiele dintr-un staul. Apoi ar asculta. Şi visînd astfel, îmi închipuiam chipul frumos al lui Isus, atent şi zîmbitor, şi ochii lui frumoşi aţintiţi asupra ta cu o expresie de bunătate şi de duioşie... Iar cînd ai terminat de vorbit (fiindcă toate astea, Pierre, nu erau o simplă presupunere pe care o făceam în mintea mea, era ca o nălucire pe care o aveam dinaintea ochilor), cînd ai terminat de vorbit, l-am văzut apropiindu-se, aplecîndu-se spre tine, punîndu-ţi mîinile pe umeri şi spunîndu-ţi ce spunea oamenilor sărmani din popor dintre care îşi lua învăţăceii : „Vino cu mine, lasă-ţi năvoadele şi urmează-mă, vreau să te fac pescar de oameni“. Şi mi s-a părut că o lumină mare a ţîşnit atunci din fruntea lui Cristos şi te-a învăluit în raza ei. Atunci mi-am spus în sinea mea : Pierre e un apostol, cum de n-am ştiut ? El proroceşte, cum de n-am înţeles ? Şi m-am ridicat şi eu, mînat de-un avînt fierbinte. Era să strig : „O, Cristoase, ia-mă şi pe mine o dată cu fratele meu, nu sînt demn să-ţi dezleg încălţările, dar te voi asculta şi voi aduna firimiturile căzute de la masa ta...“ Atunci, tovarăşii s-au foit. Te-au contrazis, te-au condamnat. Nălucirea mea a pierit, dar mi-a rămas ca un tremur în tot trupul ; mi-a fost foarte greu să mă stăpînesc : eram gata să plîng, ca pe vremea cînd Saviniana, cucernica femeie care ţine atîta la Dumnezeu fără să ţină la preoţi, îmi citea cu glas dulce Sfînta Scriptură, dintr-o Biblie veche care se află în

familia ei de vreo două-trei sute de ani. De aceea n-am să fiu niciodată necredincios, și chiar de m-ar rîde lumea, eu n-am să rîd niciodată de Isus, fiul dulgherului. Că-i Dumnezeu ori că nu e, că a murit de tot ori că a înviat, nu pot cerceta asta și nici nu-mi pasă. Unii spun chiar că n-a trăit niciodată. Eu sînt sigur că a trăit și sînt și mai sigur de cînd am înțeles ce gîndești tu și ce vrei să faci pe ceilalți să înțeleagă. De ce ai fi tu primul lucrător care să fi avut asemenea idei ? Nu înțeleg cum de nu le-am avut și eu mai devreme ; și-mi spun că nu le-ai avea dacă niște oameni sau niște dumnezei ca Isus nu le-ar fi răspîndit în lume. Iată de ce nu vreau să mai fac nimic, nici să gîndesc, nici să lucrez, nici chiar să iubesc decît cînd îmi spui tu : așa e drept, așa e bine. Și nu voi pleca niciodată de lîngă tine decît astă-seară, ca să mă duc să te aștept la taică-tu. Vezi, prin urmare, că nu mă mai interesează concursurile, gloria, capodoperele... avem altceva mai bun de făcut : să muncim fără să dăunăm altora, fără să-i umilim, fără să ne certăm cu ei pentru lucruri care sînt ale lor, după cum sînt și ale noastre.

Saviniana, îngrijorată de faptul că Pierre și Amaury părăsiseră adunarea și se afundaseră în grădină discutînd aprins, se luase după ei. Apoi se apropiase puțin cîte puțin, și-i asculta rezemată de spătarul băncii pe care ședeau. Pierre o vedea, dar era bucuros că ea aude vorbele avîntate ale Corintianului și nu voia să-i trădeze prezența. Cînd Corintianul tăcu, Saviniana îi spuse oftînd :

— Mi-ar plăcea să mai fie aici Savinian ca să te audă, dar nădăjduiesc că te vede din cer și te binecuvîntează. Corintiene, ai o inimă și o minte cum n-am cunoscut niciodată... decît la bietul meu Savinian, dar el mai avea multe lucruri de învățat, și-apoi, cum zic bătrînii, adevărul iese din gura copiilor.

Pierre zîmbi bucuros văzînd că Saviniana îl înțelege pe Corintian. Văzu roșeața și emoția prietenului său, cînd Maica îi întinse mîna spunîndu-i :

— Sîntem legați pe viață și pe moarte în ce privește stima, fiule Amaury.

— Și în ce privește prietenia ? întrebă tînărul prinzînd curaj și tulburat totodată.

— Prietenie înseamnă una între bărbați și alta între bărbați și femei, răspunse ea cu simplitate. Pe a mea o ai ca și cînd am fi doi bărbați sau două femei.

Amaury nu răspunse nimic. Rochia neagră a văduvei îi impunea tăcere. Ea se depărtă, iar Pierre reluă, uitîndu-se la prietenul său care o urma din ochi :

— Și-acuma, frate, tot mai vrei să pleci ? Nu te ține aici ceva mai scump și mai important decît gloria ?

— În ajun de a mă căsători cu ea să fiu, răspunse Corintianul, și tot aș pleca pentru a-ți salva onoarea. Dar n-am ajuns acolo. Nu pot rămîne aici : nu știu unde aș găsi puterea de a nu spune niciodată ce gîndesc ; iar ce gîndesc eu nu se cuvine să audă o femeie în doliu. Aș fi lipsit de respect față de mine și față de memoria lui Savinian ; aș pierde stima Savinianei, și toate astea fără voia mea. Spune-mi să plec, Pierre, îmi faci un serviciu, poate mai mult decît ție.

Pierre simți că prietenul său are dreptate.

— Bine, eu, unul, primesc, zise el, dar tare mă îndoiesc de aprobarea asociației. Modest din cale-afară cum ești, uiți că, dacă are loc concursul, va fi nevoie de tine, mai mult decît de oricare altul, și că n-au să te lase să pleci astfel. Oricare ar fi rezultatul conflictelor noastre cu devoranții, prezența ta aici e considerată necesară de vreme ce ai fost convocat.

— Pierre, Pierre, exclamă Corintianul, ai și uitat ce-mi spuneai ieri pe drum ! Nu ți-e silă de prejudecata care ne leagă de toanele și de prejudecățile unor oameni neștiutori și porniți ? Le datorăm ajutor cînd se află la necaz sau în primejdie, căci sînt frații noștri. Dar cînd sînt beți de trufie și de răzbunare, le datorăm oare o supunere oarbă ? Nu, iluzia asta dispare pentru mine, iar adineaori, cînd i-am văzut întorcîndu-se împotrivă-ți, mi-au părut atît de vinovați, încît jurămintele de devotament s-au frînt fără voie în inima mea. Haide, să ne întoarcem în adunare. Am să le cer să mă lase să plec, am să le spun să nu se bizuie pe mine pentru concurs ; iar dacă refuză, îi mulțumesc asociației, îmi reiau libertatea.

— În fața lui Dumnezeu n-ai dreptul s-o faci. Rătăciți sau vinovați, sînt frații noștri. Situația lor e grea și primejdioasă. Nu sîntem numeroși aici, iar dușmanii noștri sînt mai tari, mai porniți. Dacă stăruie să ne gonească din Blois prin violență, va fi desigur mai bine să ajungem la soluția concursului decît a bătăii. Să avem așădar răbdare. Voi căuta să mă resemnez mai departe. Dacă, într-un fel sau altul, onoarea mea tot trebuie să fie compromisă, îmi voi sacrifica interesele pentru ceilalți ; iar dacă taică-meu mă osîndește, conștiința mea o să mă dezvinovățească.

Capitolul XIII

După ce se termină adunarea, gavoții se așezară la masă. Concursul fusese votat, iar Corintianul se afla printre concurenții aleși. Vestea aceasta îi pricinui o emoție în care bucuria, trebuie s-o mărturisim, era mai mare decît părerea de rău. Deși era sincer în devotamentul său față de Pierre Huguenin și în hotărîrile virtuoase față de Saviniana, inima-i tînără tresări fără voia lui la gîndul că va petrece mai multe luni alături de cea care-i era dragă și că e dezlegat, prin vrerea soartei, de ceea ce ar fi fost o vină în alte împrejurări. Trebuie să mai spunem că, ce-i drept, Corintianul simțise de mai multe ori furnicăturile ambiției. Avea prea mare talent ca să nu fie puțintel sensibil față de glorie ; și dacă, într-o pornire de entuziasm generos, se întorcea la gîndurile evanghelice în care îl formase cucernica Saviniana, curînd după aceea, ademenirile artei și ale renumelui își reluau puterea firească aproape asupra acestui suflet de artist și de copil, curat, aprins și fugar ca norii ușori pe cerul frumos al dimineții.

Primi vestea alegerii sale cu o resemnare nepăsătoare. Dar, fără voia lui, veselia comunicativă a tovarășilor săi îi aducea puțin cîte puțin roșeața în obraji, iar vederea Savinianei îi umplea inima de o speranță plină de frămîn-

tări și de lupte. Nu-și amestecă glasul cu vorbele vesele de la masă ; dar în gravitatea sa era o expresie de bucurie adîncă și serioasă, care nu-i scăpă lui Pierre. Din timp în timp, privirea Corintianului părea că cere iertare austerului său prieten ; apoi ochii i se îndreptau fără să-i poată stăpîni spre Saviniana și erau îndată tulburați de un nor de voluptate pătimașă.

— Bagă de seamă, copile, îi spuse Pierre, în vreme ce larma comesenilor le acoperea vocea. Nu uita că adineaori voiai să pleci ca să fugi de primejdie. Acuma, cînd trebuie s-o înfrunți, nu fi temerar.

— Nu vezi că-mi tremură mîna în care țin paharul ? răspunse Corintianul. Ce mai, sînt mai mult de plîns decît de condamnat. Simt că soarta e mai puternică decît mine, și-l rog pe Dumnezeu să-mi dea ceva din tăria ta ca să prind putere.

În clipa aceea, mai mulți tineri din asociație se întoarseră din oraș, unde fuseseră după adunare. Povestiră că văzuseră un ospăț mare de dulgheri Drilli într-o cîrciumă. Trecînd prin fața ușii, aruncaseră o privire în sală și observaseră că stăteau și niște militari la masă cu ei. Le ajunseseră pînă la urechi cîntecele de război ale devorantilor :

Gavot afurisit,
În veci nesuferit,
De tine nu ni-i milă ! etc.

Atunci unul din tinerii gavoți, scos din fire de indignare, mersese pînă în pragul cîrciumii, și scrisese pe ușă cu creionul lui alb : „Lașilor, lașilor !"

Această faptă de-o îndrăzneală nebunească avu soarta ciudată de a nu fi observată de către nici o persoană din sală. Comesenii erau pare-se prea absorbiți de plăcerile mesei, iar cei care îi serveau prea ocupați, ca să dea atenție la ce se întîmpla sub ochii lor. Ceilalți gavoți nu așteptară ca temerara inscripție să atragă privirile ; nu pierdură timpul nici cît s-o șteargă de pe ușă. Văzînd că Marsiliez Hotărîtul (așa se numea colegul lor) avea să se arunce în văgăuna leilor ca un martir din primele secole ale creștinătății, îl smulseră de la o moarte sigură trăgîndu-l aproape cu forța. Povestiră ce făcuse el, lăudîndu-l pentru

curaj, dar condamnîndu-i nesocotința. Demnitarul fu de aceeași părere și-i reproșă că n-a știut să-și stăpînească o pornire de mînie care putea să aducă noi dezastre societății.

— Dea Domnul, spuse el, să nu fie nevoie de sînge pentru a șterge ce-ai scris adineaori.

Pe la sfîrșitul cinei, se vorbi de obiectul concursului. Era un model de amvon, care trebuia să reunească toate calitățile științei și toate frumusețile artei. Pierre, supunîndu-se hotărîrii adoptate, își dădu părerea fără îngîmfare și în chip firesc. Orice supărare era uitată între el și tovarășii lui. Ambițioșii pe care-i jignise, nemaiavînd a se teme de fel de opoziția lui, nu se rușinau să-l asculte ; căci despre meseria lui Pierre discutau fără nici o părtinire. Gavoții se și legănau în visuri ademenitoare ; se credeau asigurați de izbîndă, iar amvonul cel frumos se înălța ca un monument gigantic în imaginațiile aținate de fumurile gloriei, cînd niște bătăi violente zguduiră ușa hanului.

— Cine oare își anunță venirea atît de brutal ? zise demnitarul ridicîndu-se. Nu poate fi unul din frații noștri.

— Oricum, să deschidem, răspunseră companionii, o să vedem noi dacă intră cineva aici fără să dea bună ziua.

— Nu deschideți, strigă servitoarea, care se uitase pe fereastra etajului de sus, nu sînt prieteni, sînt înarmați. Vin cu gînduri rele.

— Sînt dulgherii lui taica Soubise, zise un companion care se uitase prin gaura cheii ; să deschidem ! E o delegație care vine să discute.

— Nu ! nu ! zise fetița Manette înspăimîntată ; sînt niște oameni lungi și urîcioși, cu mustăți ; sînt hoți. Și fugi în brațele mamă-si, care păli și se lipi instinctiv de scaunul Corintianului.

— Ei, să deschidem oricum, exclamară companionii, dacă sînt dușmani, au să vadă cu cine au de-a face.

— Un moment, zise demnitarul ; să dăm fuga să ne luăm bîtele ca să-i primim ; nu se știe ce se poate întîmpla.

Loviturile nu mai zguduiau ușa ; dar se auziră afară voci amenințătoare. Cîntau un verset din cîntecul sălbatic al secolului al XVI-lea :

Ticăloșii de gavoți
În iad au să se ducă
Și-n flăcări au să piară toți
Diavoli și nălucă.

Companionii se ridicară cu zgomot. Unii voiau să apere ușa, pe care cei de-afară încercau iar s-o spargă, în vreme ce alții aveau să strîngă arme. Dar mai înainte de a ști ce se întîmplă, fu spartă o fereastră, ușa zbură în țăndări, și dulgherii năvăliră în sală cu strigăte îngrozitoare. A avut loc atunci o scenă de furie și de învălmășeală cu neputință de descris. Fiecare se înarma cu ce-i cădea în mînă. La groaznicele bîte ferecate ale devoranților și la săbiile soldaților din garnizoană, dintre care mulți se lăsaseră atrași în rîndurile Drillilor, în urma unei orgii, gavoții răspundeau cu bucăți de sticle cu care-i loveau în obraji pe năvălitori, cu mese sub care îi răsturnau, cu frigări pe care le mînuiau ca pe niște lănci și cu care unul din cei mai voinici își lipi la perete adversarul. Apărarea lor era legitimă ; ea fu dîrză și ucigătoare. Pierre Huguenin se aruncase la început între combatanți, sperînd că va fi ascultat și va împiedica măcelul. Dar fu împins cu violență și trebui în curînd să se gîndească a-și apăra viața și pe cea a fraților săi. Saviniana se repezi pe scara dinspre camera ei și o urcă cu forța și cu repeziciunea unei pantere, ducîndu-și copiii în brațe. Îi împinse în pod, arătîndu-le cu energie un coridor pe unde puteau fugi spre hambar, ca să fie în siguranță. Apoi, se întoarse și, plină de indignare, de curaj și disperare, coborî scara și se aruncă în învălmășeală, închipuindu-și că vederea unei femei va dezarma furia năvălitorilor. Dar aceștia nu mai vedeau nimic și loveau la întîmplare. Saviniana primi o lovitură care, fără îndoială, nu-i era destinată și căzu însîngerată în brațele Corintianului. Îngrozit de ce vedea, acesta se bătuse fără tragere de inimă pînă atunci. Lua parte pentru prima oară la dramele acestea cumplite și simțea un dezgust atît de mare, încît părea că vrea

mai curînd să se lase ucis decît să se apere. Dar cînd o văzu pe Saviniana rănită, îl apucă furia ; şi, ca şi tînărul Renaud[1] al lui Tasso, dovedi că, deşi frumos ca o femeie, era puternic şi viteaz ca un erou. Netrebnicul care vărsase cîteva picături din sîngele preţios al Maicii îl plăti cu tot sîngele lui. Căzu cu faţa spintecată şi cu capul zdrobit, şi nu se mai sculă de jos.

Răsplata aceasta groaznică îi întoarse pe toţi devoranţii împotriva Corintianului. Pînă atunci s-ar fi zis că le e milă de tinereţea lui, că nu vor s-o bage în seamă sau că vor s-o cruţe ; dar cînd îl văzură înălţîndu-se, cu ochii aprinşi şi cu braţele însîngerate, între Maica leşinată şi cadavrul de la picioarele lui, se iscă un tărăboi general şi se ridicară douăzeci de braţe ca să-l nimicească. Pierre abia avu timp să i se aşeze în faţă, ca un zid de apărare. Căpătă mai multe răni, şi ar fi pierit amîndoi cu siguranţă, copleşiţi de număr, cînd garda oraşului, atrasă de zgomot, pătrunse în casă şi, cu mare greutate, îi despărţi pe combatanţi. Cu toate că pierdea sînge, Pierre îşi păstră toată forţa şi toată prezenţa de spirit ; o duse pe Saviniana în camera ei şi, după ce o întinse pe pat, îl sili pe Corintian, care-l urmase, să se ascundă în hambar ca să scape de arestare, fiindcă începuseră arestările. Îl ascunse în paie, îi aduse pe copii, care erau morţi de frică, lîngă mama lor şi coborî apoi în sală destul de iute ca să mai ajute la fuga cîtorva companioni din doctrina sa. Fuseseră prinşi cei mai îndîrjiţi la luptă ; erau duşi la închisoare. Alţii se risipiseră la timp, lăsîndu-şi duşmanii să se descurce cu garda. Pierre avea la început intenţia să se predea singur forţei publice, ca să stea pe faţă mărturie de nevinovăţia lui şi a prietenilor. Dar, cînd văzu casa plină de soldaţi, de morţi şi de răniţi, se gîndi ce singură va fi Saviniana în împrejurarea aceasta nefericită, şi stătu deoparte pînă ce plecă garda, care-i ridică pe morţi şi-i luă cu ea pe prizonierii din ambele părţi, ducîndu-i pe unii la spital şi pe ceilalţi la închisoare. Îi porunci atunci slujnicei să spele sîngele de care era plină

[1] Unul din eroii poemului *Ierusalimul liberat* al lui Torquato Tasso (1544—1595), poem în care Renaud are un rol asemănător cu cel al lui Ahile în Iliada.

casa, și fugi să cheme un doctor pentru Saviniana ; dar degeaba alergă în dreapta și în stînga, fuseseră destui răniți de îngrijit și de transportat, ca să aibă de lucru toți doctorii care se găsiseră. Se întoarse foarte îngrijorat, dar o găsi pe Saviniana în picioare, ca pe femeia viteză din Biblie. Își spălase și-și pansase singură rana, care din fericire nu era gravă și care nu lăsă decît o ușoară cicatrice pe fruntea ei mare și senină. Își liniștise și-și culcase copiii, iar acum o ajuta pe slujnică să facă rînduială prin casă, sfîntă și gravă preocupare spre care tind fără încetare toate silințele și toată grija femeii din popor. Inima îi era însă frămîntată de chinuri mari, nu știa ce se întîmplase cu Corintianul și care dintre prietenii săi pieriseră.

Se gîndea la pedepsele nemiloase cu care legea avea să lovească poate atît pe vinovați cît și pe nevinovați : și, pradă acestor temeri, palidă ca moartea, cu inima strînsă, cu mîinile tremurînd, se ostenea, în mijlocul nopții, să adune cioburile risipite ale casei sale călcate, ale căminului său pustiit, fără să verse o lacrimă, fără să scoată un geamăt.

Cînd îl văzu pe Pierre Huguenin întorcîndu-se, n-avu curajul să-i pună întrebări ; dar îi zîmbi cu o minunată expresie de bucurie, care părea că acceptă cele mai mari nenorociri în schimbul salvării unui asemenea prieten. El o luă de mînă și alergă cu ea la hambar, unde îl ascunsese și-l închisese pe Corintian. În timpul acestei izolări forțate, tînărul, disperat, pradă nenumăratelor temeri, încercase la început să se întoarcă în casă cu orice risc, ca să știe ce s-a întîmplat cu tovarășii lui, și mai ales cu Maica. Dar emoția și oboseala îi luaseră puterea de a forța ușile pe care Pierre, temîndu-se de imprudența prietenului, le baricadase în urma sa. Era atît de abătut încît fu cît pe ce să leșine văzîndu-și iubita și prietenul în afară de primejdie. Îi cercetară și-i pansară rănile, care erau destul de grave. Îi făcură cu saltele și pături un pat improvizat într-o cameră ea însăși improvizată din maldăre de paie puse unul peste altul în podul hambarului. Trebuia neapărat să fie ținut ascuns, căci era unul din cei mai compromiși în toată povestea și nici Pierre, nici Saviniana nu erau de părere că se puteau bizui pe integritatea justiției pentru a-i deosebi pe provocatori de cei provo-

cați. După ce Pierre se gîndi la toate și-și istovi forțele rămase, Saviniana mai avu încă putere pentru a-l îngriji. Era și el rănit și se simțea slăbit, dar, mai ales, împrejurarea aceea îl lovise pînă în adîncul sufletului. Cît trebuie să fi suferit, în adevăr, omul acesta care aspira mereu spre ideal și era mereu zvîrlit în cea mai brutală realitate! Cînd rămase singur, se simți cuprins de disperare și, amintindu-și de loviturile pe care fusese obligat să le dea, cum mintea îi era tulburată de toate fantomele insomniei și ale febrei, își dori moartea și-și frînse mîinile, pradă unei dureri cumplite și fără margini. Somnul îi veni în sfîrșit în ajutor, și rămase cufundat într-o toropeală aproape letargică, din zorii zilei pînă seara.

Saviniana abia dacă se odihni două-trei ceasuri. Își împărți îngrijirile, tot restul zilei, între fetița ei, care se îmbolnăvise și ea din pricina spaimei, Corintian și Prietenul Liniei.

Demnitarul și companionii care reușiseră să scape la timp după încăierare veniră s-o vadă și s-o liniștească. Mai mulți dintre răniți erau în afară de pericol. Îi ascunseră cît se putu agonia și moartea altor cîțiva. Dar se temeau de consecințele urmăririi judiciare. Îl și îndepărtaseră pe un companion care, ca și Amaury, ucisese pe unul din dușmani, și-l sfătuiră pe Pierre să fugă și el cu Corintianul. De îndată ce acesta putu să meargă, adică în noaptea următoare, Pierre îl însoți la cabana veteranului Vaudois, unde Corintianul urma să stea pînă ce-ar fi putut lua diligența ca să se ducă la Villepreux. Om cumsecade, dulgherul îl ascunse în chițimia lui și-l îngriji cu prietenie. Pretindea că a devenit și el doctor, tot avînd de-a face cu doctorii. Începu să-l doftoricească, iar Pierre, liniștit în privința lui, se înapoie la Blois, hotărît să nu-și părăsească frații prizonieri, atîta vreme cît intervențiile și mărturia lui puteau servi la eliberarea și la justificarea purtării lor.

Se întorcea în fapt de ziuă, mergînd pe malurile înverzite ale Loarei, năpădit de o mare tristețe, de un dezgust adînc. Fatala necesitate de a purta un război îndîrjit împotriva unor oameni din popor, împotriva odraslelor muncii și ale sărăciei, pe care le considera cu evlavie ca pe frații săi și pe care ar fi vrut, cu prețul vie-

ţii, să-i împace şi să-i unească într-o singură familie, era pentru el o remuşcare în faţa lui Dumnezeu, un chin, o ruşine în faţa lui însuşi. Şi totuşi, ce putea face? Avea oare să-şi reproşeze că neglijase ceva pentru a salva pacea? Nu fusese oare ţinut de rău de către propriii săi tovarăşi, voind să dovedească acestora că devoranţii erau oameni ca şi ei? Şi iată că devoranţii avuseseră un nou acces de furie şi că gavoţii, persecutaţi fiindcă îşi apărau convingerile, fuseseră iarăşi zvîrliţi, pe multă vreme, fără îndoială, într-un fanatism care le era necesar pentru a-şi apăra independenţa, într-o duşmănie aproape îndreptăţită după asemenea violenţe.

Pierre nu era destul de luminat (deşi era poate mai mult decît spiritele cele mai pregătite din vremea aceea) ca să facă deosebirea între principiu şi fapt. Acceptarea curajoasă a faptelor şi credinţa statornică în principii care ne ajută să trăim cu gîndul la un viitor mai bun e o noţiune încă foarte nouă pentru noi şi cu care se deprind greu minţile noastre neliniştite şi tulburate. Am fost atît de multă vreme crescuţi în obiceiul de a judeca ceea ce trebuie să se facă după ceea ce se face, şi ceea ce poate fi cu ceea ce este, încît, văzînd că prezentul ne dezminte aşa de des speranţele, cădem în fiece clipă în descurajare.

Asta pentru că nu înţelegem încă destul cum funcţionează legile vieţii în evoluţia omenirii. Ar trebui să studiem societatea aşa cum îl observăm pe om în dezvoltarea sa fiziologică şi morală. Astfel, ţipetele, plînsetele, lipsa de judecată, instinctele fără măsură, ura faţă de constrîngeri, tot ceea ce caracterizează copilăria şi adolescenţa omului, nu sînt oare tot atîtea crize dureroase, dar inevitabile şi necesare pentru înflorirea şi ajungerea la maturitate a acestui germen care creşte cu suferinţă ca tot ce se naşte în univers? De ce n-am aplica ideea aceasta la omenire? De ce ne-ar face prezentul să renunţăm la idealul nostru? De ce, de vreme ce asistăm la manifestarea ideii în lume, n-am accepta slăbiciunile ei, aşa după cum savanţii observă fără să se sperie scăderile luminii la aştrii fără de moarte? Dar, copii noi înşine şi ignoranţi cum sîntem, ne închipuim că sorii se vor stinge fiindcă trec nori peste focarele lor.

Dacă Pierre Huguenin ar fi putut să-şi dea seama de trecutul şi de viitorul poporului, nu s-ar fi speriat atîta de prezent. Şi-ar fi spus că principiul fraternităţii şi al egalităţii, aflat mereu în caznele naşterii în sufletul oropsiţilor, trecea în momentul acela printr-o criză necesară; şi că companionajul, care este una din formele încercate de către instinctul fraternităţii, se menţinea atunci prin luptele acestea, prin încăierări, prin sîngele care se vărsa, prin orgoliul nemăsurat al membrilor săi. Într-o vreme cînd spiritul claselor luminate nu se gîndise încă la adevărul cel mai important, la iniţiativa cea mai necesară, providenţa conserva în popor spiritul acesta de asociere mistică şi de entuziasm republican, în pofida vanităţilor de familie, a invidiilor profesionale, a prejudecăţilor de sectă şi a eroismului brutal al spiritului de tagmă.

Proletarul filozof se zbătea zadarnic în această problemă obscură a noţiunii de bine şi rău, deosebire care e fictivă în ordinea abstractă, în prezenţa ideii eterne, şi adevărată numai în ordinea lucrurilor create prin manifestări temporare. Se lăsa aşadar abătut de necazuri trecătoare; şi, în nevoia lui de adevăr şi de dreptate, ajungea pînă la nelegiuirea de a roşi de fraţii săi. Era aproape gata să-i urască, să-i părăsească şi să-şi îndrepte în altă parte credinţa, iubirea şi zelul. Dar cui să le consacre de aci înainte? „Nefericitule, îşi spunea sieşi, cui îi eşti de trebuinţă, ofilit cum eşti de lipsuri şi înlănţuit de robia muncii? Eşti tu măcar în stare să înţelegi limba pe care o vorbesc clasele acestea luminate, civilizate, spre care te poartă deseori o atracţie tainică, iar ele, la rîndu-le, s-ar putea oare deprinde cu limbajul tău necioplit? Negreşit, printre tinerii aceştia care învaţă în şcoli, printre industriaşii puternici şi mîndri care luptă împotriva nobilimii şi a clerului, printre militarii plini de curaj care conspiră pretutindeni, pe cît se spune, împotriva tiraniei, există voinţi generoase, principii curate, sentimente democratice şi, în vreme ce alde noi, orbi nefericiţi, ne istovim energia în lupte criminale împotriva propriei noastre seminţii, aceşti agitatori luminaţi lucrează pentru noi, conspiră pentru noi, urcă pe eşafod pentru noi. Da, pentru noi, pentru popor, pentru libertate, mor oameni

ca Borie [1], ca Berton [2] și atîția alții, al căror sînge a curs odinioară fără ca poporul să fi înțeles de ce curge, fără ca poporul să se fi cutremurat. O ! da, sînt eroi aceștia, sînt martiri, iar noi, popor ingrat și neghiob, n-am smuls victimele acestea din mîinile călăului, n-am fărîmat porțile temniței lor, n-am răsturnat eșafoadele. Unde eram, doamne, cînd se întîmplau toate astea, și ce facem astăzi de nu ne gîndim să-i răzbunăm ?"

— Îți cer iertare că ți-am tulburat visarea, spuse în momentul acela o voce necunoscută la urechea lui Pierre Huguenin, dar e multă vreme de cînd te caut și trebuie să sparg gheața dintr-o dată, căci timpul e prețios și sper că n-o să ne trebuiască mult ca să ne înțelegem.

Uimit de această ciudată introducere, Pierre îl privi din cap pînă în picioare pe cel care-i vorbea astfel. Era un bărbat foarte tînăr, foarte bine îmbrăcat și cu o figură destul de plăcută. În felul lui de a fi deslușeai un amestec de bunăvoință și de asprime care plăcea la prima vedere. Avea sau se prefăcea că are ceva milităresc în ținută, deși purta haine civile ; vorbea repede, scurt, hotărît, și, cum îl pronunța cam din gît pe *r*, părea să fie parizian.

— Domnule, răspunse Pierre după ce-l cercetă, mă tem că mă iei drept altul, fiindcă n-am nicidecum cinstea să te cunosc.

— Ei bine, eu te cunosc, replică străinul, și te cunosc atît de bine încît îți citesc gîndurile în clipa asta, așa cum văd pînă în fund prin apa limpede care curge la picioarele noastre. Ești necăjit și într-atît de preocupat, încît merg pas cu pas de un sfert de ceas în urma dumitale, și n-ai băgat de seamă. Ai o supărare adîncă, ți se citește fără voie pe față. Vrei să-ți spun la ce te gîndești ?

[1] Jean-François-Louis *Borie*, sau *Bories* (1795—1822), unul din cei patru sergenți carbonari arestați în La Rochelle (v. nota 4 de la pag. 244) ; a fost executat în 1822.

[2] Jean-Baptiste *Berton* (1769—1822), general bonapartist ; raliat la mișcarea liberală a carbonarilor, trebuia să conducă o insurecție populară din vestul Franței, în 1822 ; arestat, a fost executat în 1822.

— Mi-ai face plăcere, zise zîmbind Pierre Huguenin, care începea să creadă că are de-a face cu un nebun.

— Pierre Huguenin, reluă străinul cu o siguranță care îl făcu să tresară pe eroul nostru, te gîndeai la inutilitatea străduințelor dumitale, la înăsprirea inimilor pe care vrei să le influențezi, la tăria piedicilor care-ți paralizează energia, zelul și intențiile mărețe.

Pierre fu atît de impresionat văzînd în fața lui un om care părea că iese din pămînt și-i reflectă ca o oglindă cele mai tainice gînduri, încît îi veni cît pe ce să creadă într-o apariție supranaturală și n-avu puterea să răspundă un singur cuvînt, atît se simți de tulburat, aproape înspăimîntat, de ce auzea.

— Pierre dragă, mai spuse străinul, ai dreptate să fii abătut și dezgustat de treaba pe care o faci, cînd vorbești unor surzi și întinzi făclia adevărului unor orbi. N-ai să scoți niciodată nimic din sufletele astea mărginite ; n-ai să poți îndrepta moravurile astea sălbatice ; ești un om superior, totuși nu vei face o asemenea minune. Nu-i nimic de așteptat de la companionii dumitale.

— Ce știi dumneata, de-mi vorbești cu atîta siguranță, despre ceea ce presupui dar nu știi ? Îi cunoști pe muncitori ca să te pronunți astfel împotriva lor ? Ești de-ai noștri ? Porți steagul nostru ?

— Port unul mai frumos, răspunse străinul : pe cel de slujitor al omenirii.

— Pesemne că ești un slujitor tare ocupat, zise Pierre dînd din cap cam a batjocură, fiindcă noua sa cunoștință începea să-i inspire mai mult neîncredere decît simpatie.

Străinul, continuîndu-și ghicitul, îi spuse cu un zîmbet binevoitor :

— Dragă meștere Huguenin, în clipa asta te întrebi dacă nu sînt cumva omul poliției, un agent provocator.

Încremenit de această nouă minune, Pierre își mușcă buzele.

— Dacă așa gîndesc, răspunse el, nu ești gata pregătit să suferi consecințele, dumneata, care intri în vorbă în chip atît de ciudat, și pe care nu te cunosc ?

— De ce ți se pare, reluă străinul, că o faptă atît de simplă ca cea de a intra în vorbă cu dumneata pe drum ascunde motive misterioase ? Ești oare dintre aceia care

tremură numai cît aud cuvîntul de conspirație și care se tem de umbra lor ca de un jandarm ?

— N-am a mă teme de nimic și nu sînt fire temătoare, răspunse Pierre.

— Atunci poartă-te deschis cu mine, reluă străinul, căci ai în fața dumitale un om care călătorește pentru a studia și a cunoaște oamenii. Pătruns de o fierbinte iubire de oameni, extind la toate clasele societății zelul investigațiilor mele ; și, în toate, caut sufletele nobile, mințile luminate. Cînd îmi ies în cale, simt nevoia să fraternizez cu ele.

— Va să zică, spuse Pierre zîmbind, dumneata faci meseria de filantrop ; dar dacă procedezi doar așa cum ai spus acum, asta nu-i o meserie atît de folositoare cum o credeam eu ; căci, dacă nu-i cauți decît pe oamenii aleși, aceia neavînd nevoie să fie transformați, rezultă de aici că, dacă în drumul dumitale ai de-a face cu ei, călătorești numai și numai de plăcere. În locul dumitale, mi s-ar părea că-mi întrebuințez mai bine timpul căutîndu-i pe oamenii rătăciți, pe cei cu mintea necultivată, ca să-i îndrept sau să-i cultiv.

— Văd că-ți meriți faima, reluă străinul rîzînd și el, ești un om cu judecată și cu logică, și cine vorbește cu dumneata trebuie să ia seama la tot ce spune.

— O ! să nu-ți închipui, zise Pierre cu blîndețe, că am pretenția să discut cu dumneata ; nu, nu, domnule, cînd întreb ceva, întreb ca să învăț ceva.

— Ei bine, prietene, eu mă preocup de toți oamenii. Pentru unii am respect, pentru alții milă, pentru toți devotament și fraternitate. Dar nu ți se pare că, în vremurile pe care le trăim, avînd de luptat împotriva tiraniei și a corupției legate de ea, împotriva spiritului popesc și al fanatismului pe care-l atițâ, lucrul cel mai urgent este să reunim spiritele luminate și să ne înțelegem cu ele ca să pregătim calea liberalismului ?

— Nu-mi închipui, zise Pierre zîmbind, că pentru asta vii dumneata la mine. Eu am totul de aflat și nimic de învățat pe alții.

— Am să-ți dovedesc că poți fi de mare folos vederilor mele regeneratoare. Dumneata cunoști elementul popular în sînul căruia trăiești, deși te desprinzi de el prin supe-

rioritate intelectuală. Îmi poți da sugestii bune asupra mijloacelor de a răspîndi lumina și de a difuza doctrinele politice sănătoase în acest mediu.

— Asemenea întrebări aș vrea eu să vă pun. E cu putință să mă așteptați pe mine ca să începeți o misiune atît de largă și de grea ? O ! dumneata vrei să-ți bați joc de mine. Știi doar că un biet muncitor nu-ți poate deschide nici o cale spre acest țel imens, că ar merge, cel mult, spre el, tremurînd, și în urma oamenilor luminați care ar voi să-l călăuzească.

— Încep să văd că, deși ești excesiv de modest, ne înțelegem destul de bine. Am să vorbesc deci mai limpede ! Dacă vrei să te asociezi la marea operă de eliberare fizică și morală a popoarelor, ți se vor întinde cu simpatie brațele și, în loc să fii lăsat în locul obscur în care pari că te-ai retras, ți se va ușura nobilul țel, se va găsi o întrebuințare înaltă facultăților dumitale pline de energie. În puținele zile pe care le-am petrecut la Blois, mi-am folosit destul de bine timpul. Am și aflat tot ce se poate aștepta de la dumneata. Am legat în jurul dumitale relații pe care le vei cunoaște curînd ; te-am văzut, și te-am studiat. Știu că ai, pe lîngă un curaj de neclintit, un spirit de conciliere care, din nefericire, nu poate duce decît la eșec în luptele obscure ce te preocupă, dar care va aduce servicii imense patriei cînd vei intra pe o cale mai largă, mai rodnică și mai demnă de dumneata. Nu vreau să-ți spun mai multe deocamdată. Nu poți acum să-mi acorzi încrederea deplină pe care o pretind și pe care voi ști în curînd s-o cuceresc. De altfel, am ajuns în oraș, și pentru mine e important să nu fiu văzut cu dumneata. Un singur lucru îți recomand : să te informezi despre mine pe lîngă persoanele aici notate, să binevoiești a veni la întîlnirea indicată pe acest carton. Îți va servi ca permis de intrare. Să vii luînd anumite măsuri de prevedere care-ți vor fi indicate și să aduci, dacă vrei, pe aceia dintre prietenii dumitale de care poți răspunde ca de dumneata însuți. Rămas bun, și la revedere.

Străinul strînse cu putere mîna muncitorului și se depărtă cu pași repezi.

Capitolul XIV

Pierre n-avu răgazul să se gîndească multă vreme la această întîlnire ciudată. Avea multe de făcut; căci, cu toată descurajarea sa lăuntrică, nu înceta să-i ajute din toate puterile pe nefericiții săi tovarăși. Își dădea atît de bine seama cît de sfîntă e datoria aceasta, încît nu mai luă în seamă îngrijorarea și nerăbdarea tatălui său și își stăpîni cu eroism supărările personale. Alergă toată ziua, împreună cu demnitarul și cu membrii principali ai asociației, de la închisoare la spital, de la locuința autorităților la cea a avocaților. Reuși să obțină eliberarea unora dintre tovarășii săi care fuseseră arestați fără motive suficiente. Activitatea lui, aerul de sinceritate și elocința sa naturală făcură asupra magistraților o asemenea impresie, încît nu îndrăzniră să-i stăvilească zelul. A doua zi, avu o datorie mai tristă de împlinit: să aducă ultimele onoruri unuia din tovarășii săi mort în încăierare. Ceremonia aceasta, la care asistară toți gavoții din Blois, și pe care o prezidă demnitarul, se îndeplini după riturile doctrinei libertății. Cînd sicriul fu coborît în groapă, Pierre îngenunche și rosti o scurtă și frumoasă rugăciune către Ființa Supremă, conform textului din cărțile sfinte, apoi se ridică și, întinzînd mîna unuia din companioni, care-și luă aceeași atitudine, își plecă fața spre a lui ca să schimbe cuvintele misterioase care nu se rostesc cu glas tare; după aceea se îmbrățișară, iar toți ceilalți companioni îndepliniră solemn aceeași formulă, depărtîndu-se doi cîte doi de groapă, după ce aruncaseră în ea cîte trei lopeți de pămînt fiecare.

În momentul cînd gavoții plecau din cimitir, sosea alt cortegiu, și falangele dușmane se întîlniră într-o tăcere posomorită pe pămîntul de odihnă, în locul de adăpost al liniștii veșnice. Erau dulgherii devoranți, care veneau și ei să-și îngroape morții. Gînduri amare aveau fără îndoială în suflet, și o remușcare în zadar înăbușită, iar jandarmii care îi supravegheau de la distanță n-avură nevoie să mențină ordinea între cele două tabere. Împrejurarea era prea lugubră ca să se gîndească cineva, de-o parte sau de alta, să treacă la represalii. La plecare, gavoții auziră

urletele straniі ale dulgherilor devoranți, un fel de bocet sălbatic cu care-și însoțesc solemnitățile și ale cărui intonări ritmate au un înțeles ascuns.

În seara acestei zile triste, Pierre se duse să-l vadă pe Corintian și se bucură mult găsindu-l pe jumătate vindecat. Datorită bunei îngrijiri și rețetelor pricepute ale lui Picior de Lemn, Amaury putea spera să plece curînd, iar Pierre îi explică în amănunt cele ce erau de făcut la castelul Villepreux. Apoi îl lăsă, făgăduindu-i să vorbească serios despre el cu Saviniana, de îndată ce va găsi prilejul potrivit.

Prilejul se ivi chiar în seara aceea. Rămas singur cu ea, după ce adormiră copiii, pe care o ajută să-i îngrijească, intră în materie în chip firesc ; căci ea nu uita să-l întrebe, grijulie, în fiecare seară ce mai e cu Corintianul. Pierre îi vorbi de prietenul său cu delicatețea pe care o avea în tot ce făcea. După ce-l ascultă cu atenție, Saviniana îi răspunse :

— Pot să-ți vorbesc sincer și să mă destăinui dumitale ca unui om deosebit de ceilalți, dragă fiule Villepreux. E adevărat că am ținut la Corintian mai mult decît se cădea și decît voiam. N-am să-i reproșez nimic și nici conștiinței mele n-am să-i reproșez nimic făcut cu bună-știință. Dar, de la moartea lui Savinian, sînt mai înspăimîntată de prietenia asta decît eram cînd trăia el. Mi se pare că săvîrșesc o greșeală mare gîndindu-mă la altul decît la el, cînd pămîntul care-l acoperă e încă proaspăt. Mă învinovățesc lacrimile copiilor mei și-i cer tot timpul iertare lui Dumnezeu de nebunia mea. Dar, de vreme ce acuma voim să lămurim totul și plecarea dumitale apropiată mă silește să vorbesc de lucrurile astea mai curînd decît aș fi vrut, am să-ți spun tot. Mi-au venit uneori, în timpul vieții lui Savinian, gînduri foarte vinovate. Negreșit, mi-aș fi dat viața ca să nu plece de pe lumea asta, dar, în sfîrșit, cum era mai în vîrstă decît mine iar doctorii îmi spuneau de doi ani că are o boală foarte gravă, îmi trecea fără voie prin gînd că, dacă mi-aș pierde bărbatul scump, datoria mea ar fi să mă mărit din nou, și atunci îmi spuneam tremurînd : „Știu eu pe cine aș alege". Asemenea gînduri îi veneau și lui Savinian cînd se simțea mai rău ca de obicei, iar cînd căzu cu totul la pat, îi veniră atît de des, încît

pînă la urmă îmi vorbi de ele. „Femeie, îmi spuse el cu cîteva zile înainte de-a muri, nu mă simt bine, şi mă cam tem că vei rămîne văduvă mai curînd decît socoteam eu. Asta mă îngrijorează pentru tine şi pentru bieţii noştri copii ; eşti încă prea tînără ca să rămîi pradă tuturor declaraţiilor de iubire pe care companionii au să ţi le facă. Cum te ştiu femeie cinstită, ai să suferi că n-ai pe nimeni care să le impună celorlalţi respectul şi-ai să-ţi laşi poate hanul. Iar asta ar fi o adevărată nenorocire pentru copiii noştri, căci nu eşti prea voinică, şi ceea ce poate cîştiga o femeie e atît de puţin, încît nu vei avea cu ce să dai învăţătură micuţilor. Ştii, pe de altă parte, că singurul meu gînd era să poată ei învăţa cititul, scrisul şi socotitul, fără asta nu eşti bun de nimic, şi parcă vă văd pe toţi trei zbătîndu-vă în lipsuri. Dacă aş fi putut să-i plătesc datoria lui Romanet Sprijin Bun, aş fi ceva mai liniştit, dar nu i-am putut întoarce nici măcar a treia parte din ce mi-a împrumutat, şi sînt tare necăjit că mor platnic rău mai ales faţă de un prieten. Nu-i decît un mijloc de îndreptat lucrurile, să-l iei tu de bărbat pe Sprijin Bun, dacă mă prăpădesc eu. El te iubeşte cinstit, te socoteşte cea mai bună dintre femei, şi are dreptate ; ţine la copiii noştri de parcă i-ar fi nepoţi ; o să-i iubească, dacă va fi bărbatul tău, ca pe propriii lui copii. Este omul în care am cea mai mare încredere pe lume. Hanul nostru e proprietatea lui, de vreme ce el l-a plătit în mare parte ; o să-şi recapete astfel banii şi-o să vadă de negoţul nostru. O să dea învăţătură copiilor, căci e instruit şi ştie ce lucru preţios e asta. În sfîrşit, o să te facă fericită şi-o să te iubească aşa cum te iubesc eu. De aceea, vreau să-mi făgăduiţi amîndoi că aveţi să vă căsătoriţi, dacă voi fi silit să vă părăsesc."

Cum bine îţi închipui, am făcut tot ce-am putut ca să-i scot din cap gîndul ăsta ; dar cu cît simţea că se pierde, cu atît se gîndea mai mult să se îngrijească de soarta mea. În sfîrşit, în ziua cînd a primit sfînta împărtăşanie, l-a chemat pe Sprijin Bun şi, pe patul morţii, ne-a unit mîinile. Romanet făgădui plîngînd, eu plîngeam prea tare ca să făgăduiesc. Savinian al meu îşi dădu sufletul, lăsîndu-mă îndurerată că l-am pierdut şi foarte mîhnită că sînt legată de un bărbat pe care-l respect şi pe care-l iubesc, dar pe

care nu voiam să-l iau de soţ. Şi totuşi simt că trebuie, că nu pot rămîne văduvă, că soarta copiilor mei şi ultima dorinţă a soţului meu îmi poruncesc să-l iau pe acest om înţelept şi generos care ne-a încredinţat toată averea şi căruia nu i-o pot da înapoi fără să-mi sărăcesc familia. Iată în ce situaţie mă aflu, meştere Pierre, iată ce trebuie să-i spui Corintianului ca să nu se mai gîndească la mine, după cum şi eu îl voi ruga pe Dumnezeu să nu mă mai lase să mă gîndesc la el.

— Tot ce mi-ai spus e vorbă de femeie virtuoasă şi de mamă bună, răspunse Pierre ; te aprob că lupţi acum împotriva simţămintelor pe care le nutreşti faţă de Corintian şi am să-l sfătuiesc şi pe el să nu se lase în voia unor speranţe prea mari. Totuşi, Maică dragă, îngăduie-mi şi îngăduie şi prietenului meu să nu credem că totul e cu desăvîrşire pierdut. L-am cunoscut destul de bine pe Savinian al nostru ca să fiu foarte sigur că, dacă ar fi putut citi în fundul inimii dumitale, cu Corintianul te-ar fi logodit. Ar fi avut încredere în viitorul acestui tînăr atît de inimos, de bun, de priceput în meserie şi devotat lui însuşi, văduvei şi copiilor săi tot pe-atît cît şi Sprijin Bun. Îl cunosc şi pe Sprijin Bun ; ştiu că are simţăminte prea înalte ca să primească sacrificiul vieţii şi al simţămintelor dumitale. O să fie înţelept în privinţa asta. O să sufere fără îndoială, dar e un om şi un om de inimă. O să rămînă prietenul dumitale şi al lui Amaury. Cît despre datorie, te rog să nu te mai gîndeşti la ea, Maică. Va trebui să daţi înapoi lui Romanet tot ce a dat cu împrumut. Dacă, la timpul cînd se sfîrşeşte doliul dumitale, Corintianul n-a putut, cu tot talentul şi hărnicia lui, să completeze suma aceasta, e treaba mea s-o găsesc ; şi o să mi-o dea înapoi fiul dumitale cînd va fi bărbat şi se va descurca în treburi. Nu-mi răspunde în privinţa asta. Avem destule griji pe cap şi nu trebuie să ne pierdem timpul cu vorbe de prisos. N-am să-i spun Corintianului decît ce trebuie să ştie, şi am încredere în onoarea demnitarului ca să nu-ţi adreseze cît va ţine doliul nici un cuvînt care să te oblige la un legămînt sau la o ruptură. Plînge-l pe bunul dumitale Savinian fără remuşcări şi fără amărăciune, femeie de treabă ce eşti. Nu-l plînge însă atît încît să te îmbolnăveşti ; ai

îndatoriri față de copii, iar viitorul te va răsplăti de curajul pe care-l vei avea.

După ce vorbi astfel, Pierre o îmbrățișă pe Saviniana, așa cum își îmbrățișează fratele sora ; apoi se apropie de leagănul copiilor ca să-i sărute și pe ei.

— Binecuvîntează-i, meștere Pierre, spuse Saviniana, îngenunchind lîngă leagăn și ridicîndu-i perdeluța ; binecuvîntarea unui înger ca dumneata o să le poarte noroc.

Capitolul XV

Povestirea a ceea ce se petrecuse între Pierre și Saviniana îi dădu curaj Corintianului și-i grăbi vindecarea. Fixă pentru a doua zi plecarea la Villepreux și hotărî să-și merite fericirea prin cel puțin un an de curaj și de resemnare. Pierre, fără a înceta de a se ocupa de tovarășii săi care fuseseră închiși, trebui să se gîndească să facă rost de un al doilea companion pentru a-l însoți pe Corintian la drum și a-l ajuta la lucru. Nu era neapărat necesar ca acest al doilea asociat la lucrările din castelul Villepreux să fie un artist deosebit ; talentul lui Amaury ajungea pentru doi. Trebuia doar un lucrător îndemînatic și harnic pentru a tăia cu ferăstrăul, a ciopli și a struji. Demnitarul îi prezentă un tînăr cumsecade din Berry, care nu era frumos, deși i se spunea, în batjocură, desigur, *Cheia Inimilor*. Era un băiat bun și pe care nu-l speria munca, după cît spuneau toți tovarășii săi. După ce Pierre îl găsi pe acest Berrichon care îi era de atîta folos, după ce îl angajă și-l puse la curent cu munca ce-o avea de făcut, acesta își făcu bagajul, ceea ce nu dură mult, fiindcă n-avea multe catrafuse ; și după ce rolerul îi făcu descărcarea, adică după ce constată că meșterului de la care pleca nu-i datora nimic și că n-avea nici el nimic de luat, fu gata de plecare. Pierre mai făcu în ziua aceea, pentru tovarășii săi, mai multe intervenții care nu fură lipsite de succes ; și cum orizontul începea să se lumineze de partea aceea, porni la drum spre *Bolta înțelepciunii*, însoțit de Berrichon, și cu inima mai puțin grea decît în zilele trecute.

Pe drum îl preveni pe Cheia Inimilor de aversiunea pe care o avea tatăl său față de companionaj și încercă să-l facă să înțeleagă cum trebuie să se poarte cu meșterul Huguenin. Cheia Inimilor era, desigur, un lucrător foarte îndemînatic, dar un diplomat foarte stîngaci. Această deplină simplitate se împerechea însă la el cu pretenția ciudată de a fi foarte viclean și de a ști să ducă la capăt cu meșteșug o afacere delicată. Pierre, care nu-l cunoștea, nu prea avu încredere în făgăduielile lui. Dar Berrichonul le repetă cu atîta siguranță, încît Pierre, privindu-l, își spunea în sinea lui : „S-au văzut uneori mult tact și multă deșteptăciune sălășluind, parcă din greșeală, în asemenea capete mari, cu ochi șterși și căscați care seamănă grozav cu ferestrele false zugrăvite pe pereții caselor cu puține deschizături".

Noaptea se lăsase de tot cînd ajunseră la ușa Vaudois-ului. Era închisă cu grijă și trebuiră să-și spună numele ca să poată intra.

— Ce-i cu precauțiile astea ? întrebă Pierre în șoaptă, îmbrățișînd gazda. Nu cumva poliția e pe urmele Corintianului ?

— Nu, slavă Domnului, răspunse Înțelepciune, dar băiatul a ieșit din cotlon ca să răspundă invitației călătorului și trebuia să luăm măsuri de pază, fiindcă asta-i casa Domnului : oricine poate intra.

— Ce călător ? întrebă Pierre mirat.

— Cel pe care-l știi, răspunse Vaudois, de vreme ce vii la întîlnire ; te așteaptă aici cu oameni pe care-i cunoști.

Pierre nu înțelegea nimic din vorbele acestea. Intră în sală și-l văzu cu oarecare surprindere pe străinul misterios, care-l acostase cu trei zile în urmă pe malul Loarei, stînd la masă cu demnitarul, cu unul din cei patru vechi meșteri lăcătuși din doctrina libertății și cu un tînăr avocat din Blois, pe care Pierre Huguenin îl cunoscuse la prima lui ședere în oraș. Acesta din urmă veni spre el, și, luîndu-l de mînă cu un aer afectuos, îl aduse lîngă masă.

— Am de ce să te dojenesc, meștere Huguenin, îi spuse el, n-ai venit să mă vezi de opt zile de cînd ești prin locu-

rile astea și nu mi-ai încredințat mie apărarea tovarășilor dumitale inculpați în ultimul proces. Ai uitat, pare-se, că eram prieteni acum doi ani.

Primirea aceasta amabilă și cuvîntul de prieteni miră puțin urechea lui Pierre Huguenin. Își amintea el că lucrase pentru tînărul avocat și că-l găsise afabil și binevoitor, dar nu-și amintea să fi fost tratat de el ca de la egal la egal, așa cum făcea acum. Nu-i răspunse la avansuri cu toată căldura pe care păreau s-o ceară. Fără voie, se uită mereu cu răceală spre străin, care se ridică văzîndu-l aproape și-i întinse o mînă pe care Pierre șovăi s-o strîngă.

— Sper că nu te mai feriști de mine, îi spuse străinul zîmbind. Ai luat probabil informații satisfăcătoare în privința mea, și mă găsești într-o tovărășie care trebuie să te liniștească pe deplin. Ia stai și bea ceva cu noi! Sper, în calitatea mea de comis-voiajor, să-i procur iubitei noastre gazde băuturi care să-i aducă mai mult cîștig decît pînă acum.

Vaudois răspunse la această făgăduială printr-un zîmbet șiret, clipind din ochi, iar Berrichon, care avea obiceiul simpatic de a zîmbi de cîte ori vedea pe cineva zîmbind, începu să imite, cît putu mai bine, zîmbetul și clipirea Vaudois-ului. Făcu această strîmbătură binevoitoare în momentul cînd străinul întreba din ochi figura aceasta necunoscută — și nu prea frumoasă, trebuie să mărturisim, deși blîndă și plină de nevinovăție. Pretinsul comis-voiajor își închipui, așadar, după acest aer de complicitate, că Berrichon era pregătit pentru propunerile care aveau să i se facă, și-i întinse mîna cu aceeași familiaritate ca și lui Pierre Huguenin. Berrichon strînse din toate puterile și fără urmă de neîncredere mîna aceasta protectoare, exclamînd pe un ton convins:

— Așa zic și eu, uite domni care nu țin nasul sus!

— Îți mulțumesc, dragă, zise străinul, că ai binevoit să vii și să cinezi cu noi. Cordialitatea aceasta sinceră îți face cinste.

— Cinstea e pentru mine, răspunse Berrichon radios.

Și se așeză fără multă vorbă lîngă străin, care începu să-l îmbie la băutură și mîncare.

Pierre vedea bine că e vorba de o neînțelegere și nu se sfii să profite de ea pentru a afla ceva fără să se compromită. Mai avea încă bănuiala că străinul putea fi un spion, un fel de agent provocator, cum ți se părea că vezi peste tot și cum în adevăr erau mulți în vremea aceea. Era în vara lui 1823. Numeroasele conspirații nereușite și crunt pedepsite nu descurajaseră încă societățile secrete. Se lucra poate în Franța cu mai puțină îndrăzneală decît în anii precedenți la răsturnarea Bourbonilor, dar se lucra cu mai multă speranță la frontiera Spaniei. Ferdinand al VII-lea era prizonier în mîinile partidului liberal și se mai spera încă într-o revoltă în sînul armatei franceze comandate de ducele de Angoulême [1]. Totuși secretele carbonarismului cam răsuflaseră și, peste tot, agenții guvernului erau pe urmele lui. Pierre avea deci destul temei să nu aibă încredere în străinul recrutor care se străduia să-i cîștige simpatia. Îi vedea cu spaimă pe Corintian, pe demnitar și pe meșterul lăcătuș avînd de-a face cu el. Era hotărît să-i ferească pe aceștia din urmă de cursa care le putea fi întinsă și-și ascunse la început temerile ca să-l cerceteze mai bine pe necunoscutul lîngă care îl adusese iar întîmplarea.

Mai întîi, acesta nu se dezvălui, așteptînd să vorbească Pierre Huguenin primul.

— Așa, va să zică, spuse el, ai venit aici pentru treburi, nu-i așa ?

— Desigur, răspunse Pierre, care voia să-l lase să înceapă.

— Și tovarășul dumitale la fel ? întrebă comis-voiajorul, uitîndu-se la Berrichon, care zîmbea mereu.

— Da, răspunse Pierre ; e un om foarte potrivit pentru tot felul de treburi.

Demnitarul și meșterul lăcătuș se întoarseră și se uitară cu uimire la Cheia Inimilor. Pierre abia își putu ține rîsul.

[1] În 1823, regele Franței, Ludovic al XVIII-lea, a trimis în Spania o armată condusă de ducele de Angoulême, pentru a-l ajuta pe regele Spaniei, Ferdinand al VII-lea, să-și restaureze puterea absolută, zdruncinată de o revoluție democratică.

— De minune, exclamă călătorul. Ei bine, copii, o să ne putem înțelege, și fără multă vorbă. Fără îndoială că v-ați văzut, adăugă el, uitîndu-se pe rînd la demnitar și la Pierre Huguenin.

— Desigur, răspunse Pierre, ne vedem de dimineața pînă seara.

— Înțeleg, reluă călătorul, prin urmare, n-am să vă fac o introducere prea lungă.

— Îmi dai voie, zise demnitarul ; n-am vorbit de dumneata cu fîrtatul Villepreux.

— Atunci a vorbit prietenul nostru avocatul, reluă călătorul.

— Nici eu n-am vorbit, răspunse avocatul ; dar ce importanță are, de vreme ce prietenul Pierre se află aici ?

— Adevărat, zise călătorul, asta dovedește că e sigur de noi ; iar întrucît ne privește, și noi sîntem siguri de el.

Pierre îl trase pe avocat puțin mai la o parte.

— Îl cunoașteți pe domnul ? îl întrebă el în șoaptă.

— Ca pe mine însumi, răspunse avocatul.

Pierre îi puse aceeași întrebare demnitarului care îi dădu cam același răspuns.

În sfîrșit, îl întrebă pe meșterul lăcătuș, care îi răspunse:

— Nu mai mult decît îl cunoști dumneata, dar mi s-a garantat pentru el și mă trage inima să mă apuc de politică. Totuși aș vrea să știu mai întîi de ce e vorba.

Pierre îl cercetă din ochi pe Vaudois și se convinse în curînd că între el și comis-voiajor există o legătură dacă nu de altă natură, mai tainică, cel puțin de simpatie. Începu deci să-și schimbe părerea în privința străinului și să-l asculte nu în silă, ca la început, ci cu mare interes.

Se pregătea să-l prevină despre nulitatea rolului lui Berrichon, cînd se auziră bătăi în ușă și două persoane în costume de vînătoare, cu pușca pe umăr și cu tolba la oblînc, intrară cu cîinii și cu vînatul lor, pe care-l puseră pe masă, schimbînd strîngeri de mînă afectuoase cu avocatul și cu comis-voiajorul.

— Așa, exclamă unul din ei, a cărui figură nu-i era necunoscută lui Pierre Huguenin, astăzi n-am tras în gol... și văd că vi se poate face același compliment, adăugă el coborînd vocea și adresîndu-se comis-voiajorului, cu ochii la Pierre, la Corintian, la meșterul lăcătuș și la

Berrichon, care se strînseseră din sfială la un capăt al mesei.

— Taică Vaudois, pune-ne la frigare iepuroiul ăsta, zise celălalt vînător, iar Pierre recunoscu în el pe unul din doctorii tineri care-i îngrijiseră la spital pe companionii răniți la Maica; l-au gonit ciinii noștri, o să fie fraged ca o ciocîrlie. Murim de foame și de oboseală și-avem mare noroc că nu sîntem siliți să mergem pînă la Blois pentru cină.

— Strașnic s-a nimerit, exclamă comis-voiajorul, o să ne ajutați să gustăm mostrele de vinișor bun pe care le-am adus cu mine. Dumneavoastră, domnilor, o să-l sfătuiți pe taica Vaudois cum să-și completeze cămara, și cum aveți uneori de-a face cu ea, cînd vă duceți la vînătoare, veți fi siguri că n-o s-o găsiți goală.

Cei doi vînători se minunară de fericita întîmplare care-i făcea să se întîlnească cu prietenii lor. Dar Pierre, care-i observa cu atenție, nu se lăsă înșelat de această pretinsă întîlnire întîmplătoare. Surprinse schimburi de priviri care-i dovediră că atît el cît și meșterul lăcătuș constituiau obiectul unei cercetări serioase din partea domnilor acestora. Cel mai în vîrstă din cei doi era un căpitan concediat din fosta armată, care locuia prin împrejurimi. Pierre avusese ocazia să-l întîlnească altădată la Blois, ba chiar să-i dea cîteva lecții de geometrie, căci, în vremea aceea, căpitanul, înspăimîntat de lipsurile pe care i le impunea înjumătățirea soldei [1], dorise să se apuce de o meserie și să deschidă un atelier de tîmplărie în satul său natal. Dar Pierre găsise creierul acesta milităresc mai tare ca bronzul de tun și educația nu depășise primele noțiuni ale științei.

Simpaticul căpitan îl întîmpină pe fostul său profesor cu multă cordialitate. Ieșit din popor, nu-i venea greu să se întoarcă la popor. Doctorul se străduia să se poarte și el frățește cu muncitorul, dar nu reușea; vedeai îndată că joacă un rol forțat. Avocatul reușea mai ușor și cu mai multă pricepere, dar Pierre își amintea foarte bine că

[1] După înfrîngerea lui Napoleon I și revenirea monarhiei în Franța, ofițerii din armatele napoleoniene au fost puși în retragere cu solda înjumătățită.

tînărul acesta plăcut nu avea obiceiul, cu doi ani înainte, să-i strîngă mîna, cînd venea la el cu socoteala zilelor de muncă.

Se așezară la masă cu toții împreună. Berrichonul se dusese, serviabil, să-l ajute pe Vaudois la întorsul frigării. Pierre îl uită cu atît mai repede cu cît îl interesa mai mult convorbirea; ea fu în curînd îndreptată spre politică.

— Ce veşti, domnule Lefort? îl întrebă căpitanul pe comis-voiajor.

— Veşti din Spania, răspunse acesta, şi veşti bune. Totul merge bine pentru partidul cel bun. Cortès-urile adunate la Sevilla au hotărît plecarea lui Ferdinand la Cadix. Bătrînul viclean a încercat să reziste, dar detronarea lui s-a pronunțat în unanimitate şi s-a constituit o regență provizorie, care e compusă din Valdès, Giscar şi Vigodet.

Vestea aceasta păru să-i umple de bucurie pe prietenii călătorului; dar muncitorii n-o prea împărtăşiră. Ceilalți îşi dădură osteneala să le explice importanța succeselor liberalismului în Spania şi influența pe care izbînda acestui partid o va avea în Europa; în această privință, politica zilei fu dezbătută pe toate fețele. Achille Lefort (aşa se numea comis-voiajorul) demonstră imposibilitatea suportării unei guvernări a Bourbonilor în Europa, şi proslăvi efectul spiritului de propagandă care lucra simultan în mai multe focare la distrugerea guvernelor tiranice. Comesenii se însufleţiră, iar cînd fu adusă friptura de iepure fumegîndă, comis-voiajorul scoase o mulțime de mostre de vinuri, pe care Pierre le găsi mult prea rafinate pentru a se putea crede că sînt destinate pivniței Vaudois-ului. Se feri de aceste stimulente la patriotism şi văzu cu plăcere că şi meşterul lăcătuş avea grijă să se păzească. Deşi nu mai suspectau buna-credință a călătorului, n-aveau de gînd nici unul, nici celălalt să se înroleze sub un steag care n-ar fi reprezentat adevăratele lor simțăminte.

După ce-şi îndeplinise funcția de ajutor de bucătar, Berrichon se pregăti s-o îndeplinească pe cea de comeşean, şi veni să se aşeze la dreapta domnului Achille Lefort, care, ca şi avocatul, se străduí să-i placă; reuşiră cu

ușurință, căci nu era om pe lume mai binevoitor la masă ca Berrichon. Pierre căuta un pretext ca să-l îndepărteze, dar nu era ușor ; căci mîncarea bună, împreună cu paharele care i se turnau din belșug din dreapta și din stînga îl înveseleau și nu-l îndemnau de loc să asculte de sfatul de a se duce la culcare. Nu era ușor nici să-i faci să înțeleagă pe cei de față că acest comesean vesel nu e un neofit înfocat, fiindcă se afla acolo pe răspunderea lui Pierre, iar acesta își amintea că, la plecare, călătorul îi spusese : „Adu pe cine vrei, dar să răspunzi de el ca de dumneata însuți". Pe deasupra, Berrichon aproba voiniceşte tot ce spuneau generoșii săi amfitrioni. Ei voiau să-i cunoască părerile, iar el, dorind să placă și fiind viclean în felul lui, se ferea cît putea să arate că nu înțelege o iotă din întrebările care i se puneau. Răspundea la toate în doi peri, așa cum fac meseriașii din Berry ; și de îndată ce prindea un cuvînt, îl repeta cu entuziasm bînd în sănătatea pămîntului întreg. Bătrînul militar vorbea de Napoleon :

— A ! da, micul caporal, striga Berrichon cît îl ținea gura, trăiască împăratul, eu sînt cu împăratul !

— A murit, îi spuse scurt Pierre.

— A ! da, adevărat. Ei, atunci, trăiască fiu-său, trăiască Napoleon al II-lea ! [1]

După o clipă, avocatul vorbea de La Fayette [2].

— Trăiască La Fayette ! striga Berrichon, dacă nu cumva o fi murit și el !

În sfîrșit, cuvîntul de Republică scăpă din gura comisvoiajorului.

Berrichon strigă :

— Trăiască Republica ! Și de fiecare urare trăgea cîte-o duşcă.

[1] Fiul lui Napoleon I și al împărătesei Maria-Luiza, care a primit la naștere titlul de regele Romei, a fost recunoscut de camerele franceze ca succesor al tatălui său înfrînt (1815), dar n-a domnit niciodată, deoarece tronul a fost reluat de Bourboni ; el a trăit și a murit în Austria sub numele de ducele de Reichstadt (1811—1832).

[2] Marchizul Marie-Joseph de La Fayette (1757—1834), care a participat la războiul pentru independență din America, a avut oarecare popularitate în Franța ca monarhist de tendință liberală.

Comis-voiajorul, căruia-i plăcuse foarte mult la început, începea să-l găsească nițel cam prostuț, și-l întrebă din ochi pe Pierre Huguenin ; acesta nu răspunse decît umplînd mereu paharul Berrichonului și îndemnîndu-l să bea, așa că, după cinci minute, Cheia Inimilor dădea să adoarmă pe masă. Pierre îl luă în brațele lui vînjoase și, cu toate că nu era o povară ușoară, îl duse în chițimie și-l puse pe patul Corintianului. Apoi se întoarse la masă și, liberat de orice grijă, luă parte la convorbire. Pînă atunci fusese o conversație generală, un fel de disertație în care se dezbătuseră, cu semn de întrebare, mai multe păreri. Se vorbea cu însuflețire, dar fără obidă, iar comesenii păreau de acord asupra unui punct principal pe care nu-l formulau, dar care părea să stabilească între ei o legătură de simpatie. Tonul acesta vioi și vesel îl atrăgea pe Pierre, curiozitatea îi era din ce în ce mai aţiţată, și, în curînd, nu mai observă că el însuși era obiectul curiozității celorlalți. Totuși, nu prea se prăpădeau cu diplomația, iar comis-voiajorul, cel care părea a fi președintele improvizat al acestei adunări, era atît de puțin reținut, încît Pierre fu surprins de faptul că un om atît de tînăr și atît de zăpăcit are o misiune atît de primejdioasă. Dar tînărul se exprima cu o ușurință care-i plăcea și care exercita un fel de fascinație asupra demnitarului și asupra Vaudois-ului. Pierre se simți îmboldit să iasă din rezerva lui obișnuită și să pună, la rîndu-i, întrebări :

— Adineaori ai pretins, domnule, îi spuse el străinului, că există în Franța un partid puternic în stare să proclame Republica ?

— Sînt sigur de asta, răspunse străinul zîmbind. Am străbătut destul Franța pentru a fi fost, datorită negoțului meu, în relații cu francezi din toate clasele. Pot să te asigur că, peste tot, am găsit sentimente republicane ; și dacă cine știe ce catastrofă neprevăzută i-ar răsturna pe Bourboni, cred că partidul ultraliberal ar fi mai tare decît toate celelalte.

Bătrînul militar dădu din cap ; medicul zîmbi. Fiecare dintre ei avea altă părere.

— Opinia mea le pare greșită domnilor de față, reluă voiajorul cu politețe ; ei, dar dumneata ce gîndești, dom-

nule Huguenin ? Crezi că există în popor alt sentiment decît cel republican ?

— Mă întreb cum ar putea exista altul, răspunse Pierre. Nu sînteți de aceeași părere, voi care reprezentați aici poporul împreună cu mine ? adăugă el adresîndu-se demnitarului și celorlalți lucrători.

Demnitarul își puse mîna pe inimă, iar tăcerea lui fu un răspuns elocvent. Vaudois își scoase boneta de bumbac și, ridicînd-o deasupra capului, exclamă :

— N-aș vrea s-o moi în sîngele nici unui francez, dar pentru a vedea-o arborată în Franța, mi-aș da și capul o dată cu ea.

Meșterul lăcătuș stătu cîteva clipe pe gînduri, apoi spuse cu reținere :

— Republica nu ne-a adus tot binele pe care ni-l făgăduia ; nu pot prevedea ce ar putea să ne aducă bun acum ; dar cît privește sîngele, adăugă el, cu o furie stăpînită, mi-ar plăcea să-l văr s. Aș vrea să-l văd curgînd pe cel al dușmanilor noștri pînă la ultima picătură.

— Bravo, exclamă comis-voiajorul, da, ură față de străini, război cu dușmanii Franței. Și dumneata, meștere Huguenin, ce dorință ai ?

— Eu aș vrea ca oamenii toți să trăiască laolaltă ca frații, răspunse Pierre ; asta-i tot ce-aș vrea. Cu asta, s-ar putea răbda multe necazuri ; fără asta, libertatea nu ne-ar da nici un folos.

— Vă spuneam eu, reluă comis-voiajorul, e un filantrop, un filozof din secolul trecut...

— Nu, domnule, nu, nu cred, răspunse iute Pierre. Cel mai liberal din toți filozofii aceștia era Jean-Jacques Rousseau, iar el a spus că nu poate exista republică fără sclavi.

— A putut spune așa ceva ? exclamă avocatul, nu, n-a spus ; e imposibil.

— Recitiți *Contractul social*, răspunse Pierre, și vă veți convinge.

— Va să zică nu ești republican în felul lui Jean-Jacques ?

— Bănuiesc că nici dumneata, domnule.

— Prin urmare, nici în felul lui Robespierre.

— Nu, domnule.

— Ei, atunci, eşti în felul lui La Fayette. Este poziţia oamenilor înţelepţi, a duşmanilor anarhiei, a liberalilor adevăraţi, într-un cuvînt. O revoluţie fără surghiunuri, fără eşafoade.

— O revoluţie de care sîntem departe prin urmare, răspunse Pierre, şi totuşi conspirăm...

Cuvîntul acesta fu urmat de o tăcere generală.

— Cine conspiră ? întrebă comis-voiajorul pe ton sigur şi vesel. Aici, nimeni, pe cît ştiu.

— Ba nu, domnule, răspunse Pierre, eu conspir.

— Dumneata ? cum ? în ce scop ? cu cine ? contra cui ?

— Singur, în taina gîndurilor mele, visînd mai totdeauna, plîngînd uneori. Conspir împotriva tot răului care există, şi în scopul, dacă nu cu speranţa, de a schimba totul. Vreţi să intraţi în partidul meu ?

— Eu, da, strigă comis-voiajorul cu un entuziasm cam afectat. Pari a fi şeful nostru, al tuturor, şi-mi place sufletul acesta de tribun şi de reformator, curajul ca al lui Brutus, fanatismul sumbru, fermitatea adîncă, demnă de Saint-Just şi de Danton. Beau în amintirea acestor eroi neslăviţi, martiri iluştri ai libertăţii.

Toastul comisului nu avu decît un singur ecou. Bătrînul meşter lăcătuş întinse paharul şi-l apropie de al oratorului. Dar îl trase îndată înapoi, zicînd :

— Nu ciocnesc paharul plin cu unul gol. M-am ferit totdeauna de asta.

— Nu ciocneşti ca să le cinsteşti memoria ? îl întrebă Vaudois, nehotărît, pe Pierre Huguenin.

— Nu, răspunse Pierre, sînt oameni şi lucruri pe care nu le înţeleg încă bine şi pe care mă simt prea mic ca să le judec.

Comesenii îl priveau pe Pierre Huguenin cu oarecare mirare ; doctorul voi să-l silească să vorbească mai mult.

— Dumneata, deşi ai rezerve demne de tot respectul, pari a avea şi unele idei precise, îi spuse el. De ce ni le ascunzi ? Nu sîntem siguri aici unii de alţii ? Şi, de altfel, ce altceva facem decît să vorbim ca să vorbim ? Există două principii politice care s-au ivit şi se dezbat în Franţa în momentul de faţă : guvernarea absolută şi guvernarea constituţională. Iată ce-i interesează astăzi pe francezii adevăraţi, fără să mai fie nevoie să ne referim la un trecut

dureros de amintit pentru unii şi primejdios de invocat pentru alţii. Lucrurile şi-au schimbat numele : de ce să nu ne conformăm limbajului pe care l-a adoptat Franţa ? Ceea ce părinţii noştri numeau republică indivizibilă noi numim cartă constituţională [1]. Să acceptăm această denumire şi să ne înrolăm sub steagul acesta, de vreme ce e singurul desfăşurat.

— Felul acesta de a vedea lucrurile simplifică mult problema, răspunse Pierre zîmbind.

— Şi acum, că a fost pusă astfel, reluă doctorul, vrei să ne spui dacă eşti pentru, sau contra cartei ?

— Eu sînt, zise Pierre, pentru principiul înscris în fruntea cartei constituţionale : toţi francezii sînt egali în faţa legii. Dar cum nu văd să fi fost pus în practică acest principiu în instituţiile consacrate de cartă, nu mă pot da în vînt după un guvern constituţional, oricare ar fi el, atîta vreme cît voi vedea textul acestei legi sfinte scris pe monumentele dumneavoastră, dar şters din conştiinţele dumneavoastră. Cred că nu aşa vedea lucrurile republica a cărei amintire o evocaţi ; ea căuta să practice dreptatea şi întrebuinţa în acest scop toate mijloacele. Dumnezeu mi-e martor că nu sînt un om sîngeros, şi totuşi, mărturisesc că înţeleg mai bine asprimea sălbatică faţă de puterile răsturnate, cărora li se spunea : „Cădeţi la pace cu noi, sau vă aşteaptă moartea", decît un sistem vag, care ne-ar făgădui egalitatea fără să ne-o dea.

— Vă spuneam eu, exclamă comis-voiajorul pe tonul lui de bunăvoinţă ipocrit admirativă, e montaniard, iacobin curat de viţă veche. Ei bine, asta-i frumos, e sincer, e îndrăzneţ. Ce mai vreţi ? Trebuie să luăm oamenii aşa cum sînt.

— Fără îndoială, răspunse doctorul ; dar nu s-ar putea, pentru mai multă sinceritate şi claritate, să încercăm să ne înţelegem cu meşterul Pierre ? Un om ca el merită să te osteneşti să-i arăţi lucrurile în adevărata lor lumină.

[1] Prima Republică franceză, proclamată la 21 septembrie 1792, purta titlul de republică indivizibilă, pentru a marca desfiinţarea privilegiilor feudale ; împotriva tendinţelor de întoarcere la privilegiile feudale şi la monarhia absolută luptau şi liberalii din vremea Restauraţiei (1815—1830), cerînd o cartă constituţională.

— Asta cer și eu, zise Pierre. Ia să vedem, sînt bine închise ușile ? E cineva printre dumneavoastră față de care să nu pot vorbi ? Întrucît mă privește, n-am nici o temere și nici o greutate să vă spun ce gîndesc. Conspirați sau nu conspirați, domnilor, puțin îmi pasă ; dar exprimați dorințe, sentimente, și nu văd de ce nu mi-aș plăti și eu aceeași plăcere. N-am venit aici, îmi închipui, ca să fiu chestionat ; fiindcă de la mine n-aveți ce învăța, și probabil că aveți cunoștință de tot ceea ce eu nu știu. Lăsați-mă așadar să vorbesc. E cît se poate de limpede că nimeni nu crede în dragostea Bourbonilor pentru instituțiile liberale. E foarte sigur că n-avem nici încredere, nici simpatie pentru cîrmuirea aceasta și că, dacă am putea, am alege alta, chiar de mîine. Care cîrmuire ? Aici, noi, oamenii simpli, stăm și așteptăm răspunsul dumneavoastră. Găsim mai multe nume pe programul dumneavoastră, fiindcă citim uneori ziarele și vedem noi că liberalii nu mai sînt cu totul de acord între ei. Cred, de pildă, că, nu mai departe decît aci, s-ar găsi păreri foarte diferite. Domnul avocat ar fi pentru La Fayette, dacă nu mă înșel, domnul doctor pentru altul pe care nu-l numește, domnul căpitan ar fi pentru regele Romei [1], iar taica Vaudois poate că n-ar vrea să audă vorbindu-se de asta ; și nici eu ; cine știe ? În sfîrșit, toți aveți pe cineva în vedere și n-aș cîștiga nimic aflînd ce vrea fiecare dintre dumneavoastră ; așa că nu asta vă întreb.

— Atunci ce întrebi ? spuse medicul cu oarecare răceală.

— Nu întreb pe cine ați pune în locul regelui ; eu întreb ce ați pune în locul cartei.

— Aha ! carta nu-ți dă satisfacție, zise avocatul rîzînd.

— Se prea poate, răspunse Pierre, cu oarecare șiretenie. Dar dacă o parte a națiunii ar fi în același caz cu mine, ce i-ați răspunde pentru a-i da satisfacție ?

[1] Vezi nota 1 de la pag. 141.

— Ei, asta-i, prea greu nu e, zise vesel comis-voiajorul. Am spune celor care găsesc carta rău făcută : „Faceți-o mai bună".

— Dar dacă noi am spune că o găsim pe de-a-ntregul rea și că vrem una nou-nouță ? întrebă meșterul lăcătuș, care ascultase toată discuția cu austeritatea înciudată a unui bătrîn iacobin.

— În cazul acesta v-am spune, răspunse Achille Lefort : „Faceți repede alta, și să cîntăm marsilieza".

— Asta-i părerea voastră a tuturor ? strigă bătrînul cu o voce tunătoare, rotind o privire întunecată asupra auditorilor încremeniți. În cazul ăsta, sînt cu voi și-mi tai vîna ca să semnez pactul cu sîngele meu ; altminteri, sparg paharul cu care am băut în sănătatea voastră.

Vorbind astfel, întindea brațul drept, suflecat pînă la cot și tatuat cu figuri cabalistice, în vreme ce cu mîna stîngă lovea cu paharul în masa care se clătina. Fața lui tristă și aspră, sprîncenele-i albe și stufoase care fremătau deasupra ochilor înflăcărați, întreaga lui înfățișare brutală și impunătoare totodată făcu o impresie dezagreabilă asupra avocatului și a doctorului. La început, ieșirea acestui bătrîn sanchilot îi făcuse să zîmbească disprețuitor, dar zîmbetul le pieri de pe buze cînd văzură cît de adîncă era convingerea lui și cu cîtă patimă îi apostrofa. Vaudois, electrizat de exemplul lui, se ridicase și el, iar Corintianul, care ascultase totul fără să spună un cuvînt, urmînd discuția cu o atenție melancolică și adîncă, întinse mîna peste cea a meșterului lăcătuș și o ținu neclintită și încleștată, cu inima strînsă și cu buzele albite de indignare. Prea modest sau prea mîndru pentru a vorbi, simțise născîndu-se și crescînd pe fiece minut în el o antipatie de moarte împotriva acestor conspiratori cu mîinile albe, și fiecare din cuvintele lor măgulitoare, fiecare din zîmbetele lor batjocoritoare lăsaseră o rană arzătoare în sufletul lui mîndru.

Pierre îi privi pe cei trei proletari care stăteau în picioare în fața așa-zișilor revoluționari, formînd oare-

cum grupul jurămîntului celor trei elveţieni de la Rütli[1]. Zîmbi văzînd cum atitudinea lor dîrză şi expresia lor hotărîtă îi descumpăniseră deodată pe oamenii aceştia şireţi şi politicoşi. Simţi, în acelaşi timp, o pornire vie de dragoste pentru cei ce-i erau fraţi ; şi, cu toate că n-avea nici pasiunea politică a celor doi bătrîni, nici ambiţia tainică a tînărului, le jură în inima lui credinţă şi tovărăşie, lor şi întregii lor spiţe ; căci de partea aceea era dreptul divin.

Între timp, comis-voiajorul îşi reveni din surprindere. Ca om deprins să înfrunte tot felul de împotriviri şi să facă faţă la tot felul de opoziţii, începu să-l ia uşurel peste picior pe bătrînul patriot.

— Ei, dar pe cine s-a supărat viteazul nostru ? exclamă el voios. Ai zice că ne ia drept oameni care recrutează partizani politici, şi că asistă la cina noastră ca la un complot. Dacă te-ar auzi cineva de-afară, jupîne, ştreangul ne-ar aştepta. Zău, nu e bine să nu ştii să vorbeşti liniştit despre treburile publice. Nu-i liber fiecare să cînte la circiumă cîntecul care-i place şi să ţină sărbătoarea sfîntului la care se închină ? Dacă al dumitale este sfîntul Couthon[2] sau sfîntul Robespierre, cine te împiedică să-i sărbătoreşti ? Nu văd de ce te superi pe noi, afară doar dacă ne iei drept jandarmi. Slavă Domnului, ne aflăm într-o casă sigură şi ne cunoaştem toţi ; altfel, ne-ai înspăimînta, ca gogoriţa pe copii. Haide, jupîne, goleşte-ţi paharul în loc să-l crăpi. Am să-ţi ţin isonul în cinstea cui vrei, căci eu respect toate opiniile şi salut toate gloriile Franţei. Franţa, dragii mei, cînd iubeşti Franţa, nu poţi înţelege cum de se pot certa adevăraţii ei copii între ei pentru nişte nume proprii. Dar ajunge cu politica astăseară, de vreme ce asta tulbură armonia adunării noastre. Taică Vaudois, să vorbim de treburile noastre. Îţi trimit,

[1] Grütli sau Rütli ; pajişte de pe malul celor patru cantoane, în Elveţia, celebră prin jurămîntul depus, în 1307, de către reprezentanţii cantoanelor, în vederea eliberării de sub jugul austriac.

[2] *Georges Couthon* (1755—1794), în ciuda paraliziei care-i ţintuia picioarele, a fost unul dintre cei mai activi şi consecvenţi revoluţionari, alături de Robespierre şi de Saint-Just.

va să zică, două balerci din vinul cel alb... Vorbim numaidecît, căpitane, şi de butoiaşul dumitale de bourgogne ; iar dumneavoastră, domnilor, dacă binevoiţi să vă redactaţi notele de comandă, le înscriu imediat în registrul meu.

Doctorul şi avocatul începură să vorbească temeinic despre vinurile lor, şi orice alt subiect de conversaţie fu înlăturat, ca şi cînd scopul principal al cinei ar fi fost o şedinţă de degustare. Apoi vorbiră de vînătoare ; de port de armă, de cîini şi de potîrnichi, şi, în curînd, nu mai fu vorba de nici o tentativă şi de nici un proiect serios.

Demnitarul îl luă deoparte pe Pierre :

— Însoţitorul cu care ai venit aici, îi spuse el referindu-se la Berrichon, îmi dovedeşte că nu te aşteptai să găseşti anumite persoane. Păreau totuşi să te aştepte. De unde această neînţelegere ?

— M-am întrebat şi eu la început ca şi dumneata, răspunse Pierre, şi-apoi mi-am amintit că mi se dăduse o întîlnire pe care o uitasem. N-am venit aici decît ca să-i pornesc la drum pe Corintian şi Berrichon, aşa cum ne-am înţeles.

— Nu ţi se dăduse o notă ? întrebă demnitarul.

— Ba da, răspunse Pierre, dar am fost prins cu atîtea alte griji, că nici măcar nu m-am gîndit s-o deschid. Trebuie s-o mai am la mine.

Se căută prin buzunare şi găsi într-adevăr nota misterioasă a străinului. O desfăcu, o apropie de lumina vetrei şi citi numele demnitarului şi al avocatului, precum şi al mai multor alte persoane binevăzute şi binecunoscute în oraşul Blois.

— Sînt oamenii care trebuiau să-ţi garanteze lealitatea negustorului, îi spuse Romanet ; dar, de vreme ce nu i-ai consultat şi ne aflăm aici, vom fi noi garanţii lui faţă de dumneata, aşa cum am fost ai dumitale faţă de el. Cît despre întîlnire, mai uită-te la notă, trebuie să fie fixată pentru astă-seară şi pentru locul unde ne aflăm.

— Este, într-adevăr, răspunse Pierre după ce privi din nou hîrtia. Dar pentru ce pretextul ăsta ciudat : în privinţa calităţii vinurilor, a se consulta domnii cutare şi cutare etc ? Pentru a le gusta, a merge la hanul etc. ? E-adevărat că neglijenţa cu care am uitat de notă dovedeşte că lucrurile astea sînt uşor de pierdut.

— Şi cum cel mai mic pretext poate da loc la urmăriri, ai face bine s-o arzi, zise demnitarul.

Pierre îi dădu nota demnitarului, care se grăbi s-o arunce în foc:

— Eşti cumva mai lămurit decît mine în privinţa oamenilor ăstora? întrebă Pierre, arătînd, pe furiş, spre persoanele rămase la masă.

Felul încurcat în care Sprijin Bun răspunse că n-avusese niciodată decît treburi negustoreşti cu voiajorul ca şi tăcerea pe care o păstrase în tot timpul discuţiei de la cină îi dovediră lui Pierre că e mai angajat decît poate mărturisi. Pretextul de care se servea pentru a motiva legătura sa cu agentul societăţilor secrete era prea neverosimil ca să lase cea mai mică îndoială în această privinţă. Pierre înţelese că nu trebuie să pună întrebări unui om legat prin jurăminte şi, prefăcîndu-se că i-ajunge ce păţise, îl lăsă, şi se duse să-l ajute pe Corintian ca să-l trezească pe Berrichon, fiindcă se şi auzea huruind în depărtare poştalionul care trebuia să-i transporte la Villepreux. Cu multă greutate, reuşiră să-l scoale pe companion şi, după ce-şi luară rămas bun frăţeşte, Prietenul Liniei şi Corintianul se despărţiră, unul pornind la drum cu Berrichon spre Villepreux, celălalt apucînd înapoi calea spre Blois împreună cu demnitarul şi cu bătrînul meşter lăcătuş.

— Cred, spuse aceasta din urmă, ieşind din circiumă, că au mers cu noi mai departe decît voiau, sau că ne-au crezut mai proşti decît sîntem. N-are a face, anumite lucruri, pe jumătate ghicite, sînt tot atît de sfinte ca şi cînd ar fi destăinuite cu totul; nu eşti de părerea asta, fîrtate Villepreux?

— E lege pentru conştiinţa mea, răspunse Pierre Huguenin. Demnitarul păstră o tăcere adîncă. Aderase de multă vreme şi, în clipa asta, făcea poate reflecţii care nu-i veniseră încă pînă atunci. Cei doi tovarăşi avură delicateţea să-i vorbească de altceva.

În vreme ce ei mergeau spre oraş, Vaudois, căzut pe gînduri, îşi aşeza farfuriile şi sticlele cu un aer melancolic. Domnul Achille Lefort, pretinsul comis-voiajor, în realitate membru al comitetului de recrutare al carbonarilor, căpitanul napoleonist, avocatul laffayetist şi doctorul

orleanist[1], strînşi sub tăblia căminului, stăteau de vorbă cu glas scăzut.

DOCTORUL: Ei, ai văzut, dragă Achille, încă una din prostiile tale! A! vrei să faci sanchilotism. Uite cum îţi reuşeşte.

ACHILLE LEFORT: E vina ta. Dacă eram singur, îi învîrteam pe degete pe oamenii ăştia. Am crezut că o să le inspir mai mare încredere punîndu-i faţă în faţă cu persoane binevăzute; ar fi trebuit să-mi aduc aminte că persoanele astea nu sînt bune de nimic. Parcă voi ştiţi să vorbiţi poporului?

AVOCATUL (doctorului): Halal de-aşa popor! Ca şi cum nu cunoaştem noi poporul, noi care sîntem tot timpul în relaţii cu el.

ACHILLE LEFORT: Voi nu-l vedeţi decît bolnav, fie la trup, fie la suflet. Unul avocat, altul doctor: n-aveţi de-a face decît cu rănile lui morale şi fizice. Nu cunoaşteţi poporul sănătos. Oare tîmplarul ăsta nu e un om inteligent şi instruit?

DOCTORUL: Mult prea circiogar şi mult prea cultivat pentru un muncitor. Cu capetele astea îmbuibate de lecturi rău orînduite şi de teorii rău digerate nu faci niciodată nici o ispravă. Dacă ar trebui să guverneze o naţiune compusă din asemenea oameni, chiar Napoleon s-ar întoarce degeaba pe lume.

CĂPITANUL: Pe vremea lui, nu erau de-ăştia. Îi ducea la război şi acolo n-aveau timp să taie firul în patru.

AVOCATUL: Erau şi pe vremea lui; fiindcă totdeauna au fost. Tăiau firul în patru şi la război şi în timp de pace. Numai că marele om, căruia nu-i plăceau discuţiile filozofice, îi ruga să facă bine să tacă. Le spunea ideologi[2].

CĂPITANUL: Aşa v-ar fi spus şi vouă. Zău aşa, tare ciudaţi îmi păreţi, cu teoriile voastre, cu constituţiile şi deosebirile de guverne constituţionale şi absolute. Ce ne

[1] Partizan al ducelui de Orléans (vezi nota 2 de la pag. 244).
[2] Numele era purtat în mod curent de gînditorii progresişti de la începutul secolului al XIX-lea, care încercau să rezume şi să completeze ideile iluminiştilor.

interesează asta? Trebuie să-l alungăm pe dușman, să purtăm război cu străinii și cu Bourbonii lor, cu regaliștii și cu popii lor. După aceea, o să vedem noi. Ce nevoie aveți să discutați cu niște bieți lucrători? Trebuia să le spuneți să pună fiecare mîna pe o pușcă militărească și pe douăzeci și cinci de cartușe, ăsta-i singurul limbaj pe care-l înțelege poporul francez.

ACHILLE LEFORT: Ați văzut bine că nu-i așa, și că astăzi vrea să știe încotro se îndreaptă. Mă pricep eu, am înrolat o mulțime, care, ca și mine, habar n-au de ce-o să se-aleagă din activitatea noastră peste douăzeci de ani. Dar ce-are a face? Să agităm lumea, s-o răscolim, s-o asociem, s-o înarmăm, cu asta ajungi oriunde.

DOCTORUL: Chiar la republică. Frumoasă concluzie și demnă de introducere!

ACHILLE: Și de ce, mă rog, n-am ajunge la republică?

AVOCATUL: Bineînțeles, republica. Se poate oare cere ceva mai bun, cînd e reprezentată de oamenii cei mai curați, cei mai integri și cei mai moderați?

DOCTORUL: Oamenii aceia sînt niște neghiobi, dacă-și închipuie că pot pune botniță poporului după ce l-au lăsat liber.

ACHILLE: Da de unde! Poporul e blînd ca un copil, după victorie. Vă spun că nu-l cunoașteți. Eu mă prind să conduc zece mii ca cei pe care i-ați văzut adineaori.

DOCTORUL: Da, ca bătrînul lăcătuș iacobin, de pildă. Frumos exemplar! Mărturisesc că nu mă bat după băutorii de sînge. Cu asemenea mulțime dezlănțuită, n-o să mai putem ține hățurile; o s-ajungem de-a dreptul la anarhie, la barbarie, la teroare, la toate grozăviile lui '93.

ACHILLE: Ei și? s-ajungem, dacă trebuie; tot e mai bine decît obscurantismul iezuiților și liniștea stătătoare a tiraniei. Să înaintăm, să acționăm, oricum ar fi, numai să simțim că trăim, numai să știm că avem ceva măreț de făcut. Nu era frumos pe timpul lui Robespierre? O zi de glorie, o moarte ilustră, un nume nemuritor — numai cît te gîndești și te înfierbînți.

AVOCATUL: Vorbești ca un mare amator de toate

astea. Dacă-ţi place martirajul, de ce nu te-ai dus să fii împuşcat cu Caron [1] ?

ACHILLE : Ei, asta-i ! Caron, Berton, nişte netoţi, nişte nebuni, nişte oameni nemulţumiţi de situaţia lor, care ar fi stat liniştiţi dacă le-ar fi satisfăcut curtea ambiţiile personale.

CĂPITANUL : Spuneţi mai curînd nişte eroi, pe care i-aţi calomniat şi i-aţi părăsit cu laşitate. Mii de bombe ! Dacă mă ascultau pe mine, la vremea aceea, n-ar fi pierit pe eşafod. Iată de ce mi-e scîrbă de carbonarismul vostru. Mi-e ruşine acum că fac parte din el. *(Îşi ia puşca şi se pregăteşte de plecare.)*

ACHILLE : Aşa se întîmplă totdeauna. După o înfrîngere, ne căutăm ceartă unii altora, pînă ce o victorie ne pune iarăşi de acord. Ştim noi, ştim noi...

DOCTORUL (luîndu-şi puşca pentru a pleca) : La drept vorbind, nu mai cred în victoriile voastre. Dacă liberalii sînt înfrînţi în Spania, adio. Va trebui să căutăm ceva mai bun decît carbonarismul vostru, în care lumea nu stă mult, nu se cunoaşte şi nu se înţelege.

AVOCATUL : Bună seara, Achille. Oricum, noi amîndoi sîntem pe calea cea bună. Avem cu noi pe toţi oamenii de talent, pe Manuel, pe Foy, pe Kératry, pe d'Argenson, pe Sébastiani [2], pe Benjamin Constant, şi pe bătrînul patriarh cu calul alb. Ce zici ? Taica La Fayette, ăsta om.

ACHILLE : Bună seara tuturor. Nu mă iau eu după glumele voastre *(Avocatului.)* Bună seara, sămînţă de Mirabeau. O să mai vedem noi multe pînă la moarte, fii pe pace.

AVOCATUL (lui Achille) : Bună seara, Barnave[3] dragă.

[1] *Augustin-Joseph Caron*, colonel pe vremea lui Napoleon, socotit conspirator, a fost împuşcat în 1822.

[2] Deputaţi şi ziarişti liberali din vremea Restauraţiei. Generalul Foy (1775—1825), rănit la Waterloo, a avut o popularitate atît de mare, încît moartea lui a fost considerată de presa liberală ca un doliu public.

[3] *Antoine Barnave* (1761—1793) a fost, ca şi Mirabeau, un orator de seamă al Adunării Constituante ; ulterior, opoziţia lui faţă de desfăşurarea Revoluţiei l-a dus la eşafod.

DOCTORUL (lui Achille): Bună seara, Taică Duchêne[1].

ACHILLE: Cum vreți voi; ori unul, ori altul, după cum va fi prilejul; ceea ce vreau e doar atît: să slujesc Franța.

CĂPITANUL (printre dinți): Toți flecarii ăștia nu merită decît să pui pușca pe ei!

Capitolul XVI

Instrucția judecătorească îndreptată împotriva instigatorilor încăierării de pomină dintre gavoți și devoranți avu ca rezultat disculparea totală a celor dintîi și scoaterea lor de sub acuzație. Pierre și Romanet, chemați ca martori principali, se remarcaseră prin curajul, sinceritatea și fermitatea lor. Capul frumos, aerul distins și limbajul simplu și ales al lui Pierre Huguenin atraseră asupra lui atenția liberalilor din oraș, care asistau cu ziariștii lor la ședința de la tribunal. Dar nu-i făcură noi avansuri, fiindcă el plecă de îndată ce văzu că nu mai e de folos.

La ce se gîndea și ce făcea taica Huguenin în timpul absenței fiului său? Moșneagul se înciuda și se înfuria, dar, mai mult decît orice, se îngrijora. „E atît de punctual și de iute în tot ce întreprinde! își spunea el. Trebuie să i se fi întîmplat o nenorocire." Și atunci îl cuprindea disperarea; căci niciodată ca în timpul acestei ultime despărțiri nu-și dăduse atît de bine seama de dragostea și de stima pe care le purta fiului său.

Febra îi creștea din cauza îngrijorării, așa cum se temuse Pierre, și bătrînul nu se putuse da jos din pat în ziua cînd, din fericire, sosiră Amaury și Berrichon. Pe drum, Corintianul repetase tovarășului său recomandările pe care Pierre le făcuse acestuia în privința părerii preconcepute a lui moș Huguenin față de companionaj; și cum îi venea cam greu s-o înceapă cu o minciună la noul său stăpîn, îl însărcină pe Berrichon să vorbească primul. După ce coborîră din diligență, întrebară de casa tîmplarului și intrară înăuntru, unul cu ușurința unui nerod, celălalt cu rezerva unui om inteligent.

[1] Numele ziarului celui mai radical din timpul Revoluției.

— Hei ! ehei ! hei ! strigă Berrichon, lovind cu bățul în ușa deschisă ; hei, ai casei, salut, bună ziua la ai casei. Nu stă aici taica Huguenin, meșter tîmplar ?

În momentul acela, moș Huguenin odihnea în pat. Era așa de prost dispus, încît nu putea suferi pe nimeni în camera lui. Văzîndu-și singurătatea atît de brusc tulburată, sări în capul oaselor și, trăgînd perdeaua de saia galbenă, văzu fața ciudat de veselă a lui Berrichon Cheia Inimilor.

— Vezi-ți de drum, omule, răspunse el răstit : hanul e mai departe.

— Da dacă noi vrem să luăm casa dumitale drept hanul nostru ? reluă Cheia Inimilor, care, bizuindu-se pe plăcerea pe care sosirea lui avea s-o pricinuiască bătrînului tîmplar, găsea că-i nostim să glumească, înainte de a se prezenta.

— În cazul ăsta, răspunse taica Huguenin, începînd să-și pună haina, am să-ți arăt că cine intră cu ușurință la un bolnav poate să iasă de la el și mai ușor încă.

— Iertați-l pe tovarășul meu, meștere, zise Amaury, arătîndu-se și salutîndu-l cu respect pe tatăl prietenului său, venim din partea lui Pierre, fiul dumneavoastră, ca să vă oferim serviciile noastre.

— Fiul meu, exclamă meșterul, da unde-i fiul meu ?

— La Blois, reținut pentru cel mult două-trei zile, de niște treburi pe care o să vi le spună el ; ne-a angajat și iată două vorbe de la el prin care ne anunță.

După ce citi biletul fiului său, taica Huguenin începu să se simtă mai liniștit și mai puțin bolnav.

— Foarte bine, zise el privindu-l pe Amaury, dumneata știi să te porți, fiule, și ochii dumitale îmi plac, dar ai un tovarăș cu apucături ciudate. Ia spune, omule, zise el măsurindu-l pe Berrichon cu severitate, ești mai de treabă la muncă decît în casă ? Îți stă rău șapca, băiete.

— Șapca mea, zise Berrichon foarte mirat, scoțînd-o din cap și uitîndu-se la ea cu naivitate. Ce să-i faci, nu-i frumoasă, jupîne, da purtăm și noi ce-avem.

— Ne-o scoatem însă dinaintea unui meșter cu părul alb, zise Corintianul, care înțelesese intenția lui moș Huguenin.

— A ! ce să-i faci, n-am fost crescuți prin școli înalte, răspunse Berrichon punîndu-și șapca sub braț ; dar muncim din toată inima, asta-i tot ce știm să facem.

— Bine, o să vedem noi, copii, zise taica Huguenin îmblînzindu-se. Veniți la timp, fiindcă lucrul ne dă zor, iar eu zac aici în pat, ca un cal bătrîn pe paie. O să beți un pahar de vin la mine, și-am să vă duc la castel ; căci, mort sau viu, trebuie să-i liniștesc și să-i mulțumesc pe clienți.

După ce-și chemă slujnica, bietul om încercă să se scoale, în vreme ce companionii onorau răcoritoarele. Dar era atît de bolnav, încît Amaury băgă de seamă și-l imploră cu blîndețea lui obișnuită să nu se ostenească. Îl asigură că, datorită lui Pierre, e la curent cu lucrul ca și cînd l-ar fi început el însuși ; și, ca să i-o dovedească, îi descrise forma și dimensiunea boltiturilor, a panourilor, a cornișelor, a piedestalelor de balustradă, a arcurilor cu curbură dublă, cu calote de asamblare etc., etc., pînă în cele mai mici linii, cu atîta exactitate și ușurință, încît bătrînul tîmplar îl mai privi o dată lung ; apoi, gîndindu-se la avantajele științei care fac atît de limpezi și întipăresc atît de bine în minte operațiile cele mai complicate, se scărpină după ureche, își puse iar pe cap scufia de bumbac și se urcă din nou în pat, zicînd : „Cum o vrea Dumnezeu !“

— Aveți încredere în noi, răspunse Amaury, dorința pe care o avem de a vă mulțumi o să înlocuiască astăzi sfaturile dumneavoastră, și poate că mîine veți avea puterea să ne veniți în ajutor. Pînă atunci, trageți-i un somn bun și n-aveți nici o grijă.

— Nu, nu, să n-aveți nici o grijă, jupîne, exclamă Cheia Inimilor, dînd repede de dușcă un ultim pahar de vin. O să vedeți că ați făcut păcat uitîndu-vă urît la doi companioni frumușei ca noi.

— Companioni ? mormăi taica Huguenin, a cărui frunte se întunecă iar.

— A ! zic eu așa ca să vă necăjesc, ripostă Berrichon rîzînd, pentru că știu că nu vă plac companionii.

— A ! faceți parte din companionaj ? bombăni taica Huguenin, cu sufletul împărțit între vechea lui înciudare și un fel de simpatie subită.

— Da, da, continuă Berrichon, care se pricepea cel puțin să glumească pe socoteala slujeniei lui, facem parte din doctrina băieților frumoși, iar eu sînt port-drapelul regimentului ăstuia.

— Nu cunoaștem decît o doctrină aici, zise Corintianul întorcînd cuvîntul, aceea de a vă sluji bine.

— Să v-audă Dumnezeu, replică taica Huguenin și se înfundă abătut sub pătură.

Dormi totuși liniștit, iar a doua zi se simți mai bine și se duse să-i vadă pe companioni. Îi găsi lucrînd cu toată inima, strunindu-i bine pe ucenici, și făcînd treabă tot atît de bună ca Pierre Huguenin însuși. Liniștit în privința lucrării, împăcat cu domnul Lerebours, care stătuse îmbufnat pînă atunci, plin de nădejde, se întoarse în pat, și, în curînd, fu pe picioare bine de tot, pentru a-și primi fiul, care sosi după trei zile, seara.

O liniște cerească era zugrăvită pe fruntea lui Pierre Huguenin. Avea conștiința împăcată, iar gravitatea lui obișnuită era temperată de o satisfacție interioară care se transmise, pe cale magnetică parcă, și tatălui său. Întrebat de acesta asupra cauzei întîrzierii, îi răspunse:

— Îngăduie-mi, dragă tată, să nu pornesc la o justificare ce ne-ar lua timp. Am să-ți povestesc, cînd vei cere, ce-am făcut la Blois, dar fii bun și trimite-mă acum la tovarășii mei, mulțumindu-te cu cuvîntul pe care ți-l dau. Da, pot să jur pe onoare că n-am făcut altceva decît să împlinesc o datorie, și că m-ai fi binecuvîntat și aprobat dacă m-ai fi văzut.

— Ce mai, îmi răspunzi cum vrei tu, zise bătrînul tîmplar, și sînt momente cînd mă faci să cred că tu ești tatăl și eu fiul. E cam ciudat, dar așa e.

În ziua aceea se simți atît de bine încît putu cina cu fiul său, cu cei doi companioni și cu ucenicii. Începea să țină grozav la Amaury, a cărui blîndețe și ale cărui atenții respectuoase îl încîntau; și, cu toate că nu-i venea să-l întrebe anumite lucruri, își spunea în sine: „Dacă ăsta-i unul din companionii aceia turbați, trebuie să mărturisesc cel puțin că figura și vorbele lui sînt foarte înșelătoare". Începea să-și schimbe părerea și în privința lui Berrichon și să-i recunoască însușiri alese sub înfățișarea lui necioplită. Naivitățile lui îl făceau să rîdă și era bucuros să

aibă pe cineva de muștruluit și de cicălit, căci avea, cum s-a putut vedea, firea cicălitoare a oamenilor activi ; iar demnitatea obișnuită a fiului său și a Corintianului îl cam stingherea.

În seara aceea, după ce Berrichon își potoli foamea dintîi, care, la el, era totdeauna aprigă, începu conversația cu gura plină și cu cotul pe masă :

— Tovarășe, îi spuse el Corintianului, de ce nu vrei să-i povestesc meșterului Pierre ce s-a petrecut adineaori în chestia lui cu prostănacul ăla de Poludore, Théodore, sau cum îi mai spuneți, ei, băiatul intendentului de la castel ?

Nemulțumit de această indiscreție, Amaury dădu din umeri și nu răspunse nimic. Dar taica Huguenin nu era dispus să renunțe la pălăvrăgeala lui Berrichon.

— Dragă Amaury, zise el, nu te sfătuiesc să-ți împarți secretele cu băiatul ăsta. E isteț și ușurel ca o grindă mare de schelărie cînd îți cade pe degetele de la picioare.

— Hai, zise Pierre Huguenin, de vreme ce a început, lasă-l să termine. Văd eu că e vorba de domnul Isidore Lerebours. Cum poți să-ți închipui, Amaury, că îmi pasă de ce-o fi spus împotriva mea ? Ar trebui să fie cineva tare slab la minte ca să se teamă de părerea lui.

— Ei, în cazul ăsta am să-ți spun ; zău am să-ți spun, meștere Pierre, exclamă Berrichon, clipind din ochi înspre Amaury, ca pentru a-l implora să nu-i închidă gura.

Corintianul îi făcu semn că poate vorbi, așa că-și începu povestirea în termenii următori :

— Mai întîi, o cucoană frumoasă, femeie strașnică, zău, mititică și roșie la față, a trecut și-apoi iar a trecut, și din nou a trecut și-ncă o dată a trecut, ca să se uite, chipurile, la ce lucram noi, dar, așa cum e adevărat că acuma mușc din pîine, trecea și ca să se uite la fîrtatul Corintian.

— Ce vrea să spună cu fîrtatul ăsta și cu Corintian ? întrebă taica Huguenin, dinaintea căruia nu trebuia să se folosească denumirile companionajului.

Pierre îl călcă apăsat pe picior pe Berrichon, care se strîmbă urît, și reluă la repezeală :

— Cînd zic fîrtatul, e ca și cum aș spune prietenul, tovarășul... Sîntem dintr-un loc, el și cu mine ; el e din Nantes, în Bretania, iar eu sînt din Nohant-Vic, în Berry.

— Foarte bine, zise taica Huguenin prăpădindu-se de rîs.

— Iar cînd zic Corintian, continuă Berrichon, pe care-l călcau mereu pe picioare, ăsta-i un nume, așa, pe care i-l dau eu de plăcere.

— Ei, și cucoana se uita la Amaury ? reluă taica Huguenin.

— Ce cucoană ? întrebă Pierre, care, fără să-și dea seama, începu să asculte cu atenție.

— O femeie înaltă și frumoasă, mititică, cum v-a spus el, răspunse Amaury rizînd, dar n-o cunosc.

— Dacă e roșie la față, obiectă taica Huguenin, atunci nu e domnișoara de Villepreux, că aceea e palidă ca o moartă. O fi fost jupîneasa ei.

— A ! se prea poate, răspunse Berrichon, fiindcă-i spuneau doamnă.

— Atunci nu venise singură să se uite la voi ? întrebă Pierre.

— Singură-singurică, răspunse Cheia Inimilor, numai că era cu ea domnul Colidore.

— Isidore, întrerupse taica Huguenin, cu o voce groasă, ca să-l descumpănească.

— Da, Théodore, continuă Berrichon, care era și el mucalit. Ei, domnu Molitor ăsta i-a spus așa : „Aveți nevoie de ceva, doamnă marchiză ?“

— A ! o fi fost nepoata, conița de Frenays, observă taica Huguenin... Ea nu e coconoasă și se uită la toată lumea... Se uita la Amaury, zău ?

— Așa cum mă uit eu la dumneavoastră, exclamă Berrichon.

— O ! nu, într-alt fel, răspunse bătrînul, rîzînd de căutătura strîmbă a lui Berrichon. Ei, și a stat de vorbă cu voi ?

— Neam ! a spus doar atîta : „Caut cățelușul, nu cumva l-ați văzut pe aici, domnilor tîmplari ?“ și se uita la fîrtatul... la tovarășul Amaury, ce mai, se uita la el și parcă voia să-l mănînce din ochi.

— Lasă, nerodule, că la tine se uita, zise Amaury. Poți să mărturisești, că doar nu-i vina ta dacă ești băiat frumos.

— O ! cît despre asta, văd că glumești, răspunse Berrichon. Niciodată, nici un fel de femeie nu s-a uitat

la mine, nici bogată, nici săracă, nici tînără, nici bătrînă, afară de Maica... adică Saviniana, pînă nu-l jelea pe răposatul.

— Se uita ea la tine? întrebă Amaury roșind.

— Da, cu milă, răspunse Berrichon, care nu era lipsit de bun-simț în chestiunile personale, și-mi spunea deseori: „Berrichon dragă, caraghios nas mai ai și caraghioasă gură. Taică-tu, ori maică-ta avea așa nas și așa gură?"

— Ei, s-auzim povestea cu cucoana, reluă taica Huguenin.

— Povestea s-a sfîrșit, replică Berrichon; a ieșit cum a intrat, iar domnul Hippolyte...

— Domnul Isidore, întrerupse încăpățînatul moș Huguenin.

— Cum vă place, reluă Berrichon. Pe cît îi e nasul de frumos, pe-atîta și numele. Așa că s-a înfipt lîngă noi, cu brațele încrucișate ca împăratul Napoleon cînd își ținea binoclul; și numai ce începe să spună că facem lucru prost, treabă de mîntuială, ce mai! Și uite că deodată fîrtatul... tovarășul Amaury nu i-a răspuns nimic, iar eu, pe loc, am continuat să-mi tai scîndurile cu ferestrăul fără să spun nimic. Asta l-a supărat pe domnișorul. Ar fi vrut, fără îndoială, să-l întrebăm de ce nu-i place lucrul nostru. Și-atunci a luat o bucată lucrată spunînd că e material prost, că lemnul e gata crăpat și că, dacă-i dă drumul din mînă, se sparge ca sticla. Și uite că Corintianul (iertați, jupîne, m-am deprins eu să-i spun așa), Corintianul, zic, i-a răspuns: „Încearcă, jupîne, dacă ai poftă". Și uite că zvîrle pe jos bucata de lemn din toate puterile, și uite că nu se sparge, că altfel îi spărgeam și eu capul cu ciocanul.

— Asta-i tot? întrebă Pierre Huguenin.

— Nu găsești că-i destul, meștere Pierre? Iartă și dumneata, zise Berrichon.

— Eu găsesc că e prea mult, zise taica Huguenin, care căzuse pe gînduri. Vezi, Pierre, ți-am spus eu, băiatul lui Lerebours îți vrea răul și-o să ți-l facă.

— O să vedem noi, răspunse Pierre.

În adevăr, Isidore Lerebours, aflînd în ce fel Pierre Huguenin îi criticase și-i refăcuse planul scării, nutrea împotriva lui o ură adîncă. În ajun, luase masa la castel, cu contele de Villepreux, fiindcă era duminică și, în

ziua aceea, contele îi invita la masă, în afară de preot, de primar și de perceptor, pe domnul Lerebours cu fiul său. Principiul contelui era că, într-o comună, sînt totdeauna patru-cinci inși pe care trebuie să-i ai mereu în mînă și pe care îi legi mai mult prin amabilitatea unei invitații la masă decît prin argumente sau prin drepturi. Domnul Isidore era foarte mîndru de privilegiul acesta. Venea la castel cu hainele sale cele mai bătătoare la ochi și mai ridicole, spărgea de fiecare dată ceva farfurii și garafe, savura cele mai bune vinuri cu un aer de cunoscător, primea totdeauna de la stăpînul casei cîte-o lecție bună din care nu știa să tragă folos, și-și permitea s-o privească cu nerușinare pe drăguța marchiză de Frenays.

Prima duminică îi prinse bine lui Isidore pentru a-și satisface setea de răzbunare. Bineînțeles, după masă, în timp ce contele își făcea partida de pichet cu preotul, se vorbi de lucrurile din capelă și bătrînul conte îl întrebă pe intendent dacă au fost în sfîrșit reluate.

— Da, domnule conte, răspunse domnul Lerebours, lucrează, patru lucrători, și chiar astăzi sînt la lucru.

— Cu toate că-i duminică ? observă preotul.

— Să le dai dezlegarea, părinte, zise contele.

— Mă tem, zise atunci Isidore, care aștepta cu nerăbdare momentul să-și plaseze insinuarea, că domnul conte n-o să fie mulțumit de cum lucrează. Întrebuințează lemn nu destul de uscat și nu se pricep de fel la treaba pe care o fac. Bătrînul Huguenin nu e nepriceput, dar e rănit ; iar fiu-su e un ignorant și jumătate, un țăran palavragiu, un dobitoc într-un cuvînt.

— Mai lasă dobitoacele în pace, zise contele amestecînd liniștit cărțile, că uitasem de ele.

— Să-mi permită domnul conte să-i spun că țărănoiul ăsta nu e potrivit pentru lucrările care i s-au încredințat. Ar fi bun, cel mult, la spart bușteni.

— În cazul ăsta, tu n-ai fi în siguranță, răspunse contele, care, în felul lui, era tot așa de batjocoritor ca și taica Huguenin. Dar cine oare l-a ales pe lucrătorul ăsta ? Nu cumva taică-tu ?

Domnul Lerebours se afla la celălalt capăt al încăperii, nemaiștiind ce exclamații de extaz să scoată în fața

tapiseriei pe care o broda doamna de Frenays, şi nu auzea insinuările fiului său împotriva lui Pierre Huguenin.

— Tata s-a înşelat în privinţa omului ăstuia, răspunse Isidore cu glas scăzut. I-l lăudaseră unii şi alţii. A crezut că face o afacere bună fiindcă-l plătea mai ieftin decît pe un om de talent adus din altă parte. Dar e o greşeală. Căci tot ce a fost făcut şi tot ce o să mai fie lăsat să facă va trebui luat de la început. Să nu-mi spuneţi mie pe nume dacă n-o să se întîmple aşa cum zic eu.

— Să nu-ţi spunem pe nume? reluă contele, jucînd mereu cărţi şi bătîndu-şi joc de el pe faţă fără ca nătîngul să bage de seamă; ar fi mare păcat. Dacă aş avea norocul să mă cheme Isidore Lerebours, n-aş risca aşa ceva.

Marchiza des Frenays, pe care domnul Lerebours o plictisea grozav cu complimentele lui, luă cuvîntul cu o voce dulce şi subţirică:

— Eşti prea sever, domnule Isidore, spuse ea cu vorbirea ei copilăroasă şi cochetă; eu am trecut din întîmplare prin bibliotecă şi am găsit că noua lemnărie e tot atît de frumoasă şi tot atît de bine făcută ca şi cea veche. Tare frumoasă e lemnăria asta! Ai avut dreptate, unchiule, să pui s-o repare, o să fie de foarte bun-gust şi foarte la modă.

— La modă? exclamă cu ascuţime Isidore; sînt mai bine de trei sute de ani de cînd a fost făcută.

— Te-ai gîndit mult pînă să spui asta? întrebă contele.

— Păi, mi se pare... reluă Isidore.

— Aşa e moda acum, întrerupse supărat preotul, pe care flecăreala lui Isidore îl făcea să nu fie atent la joc. Toate modele vechi se întorc... Da mai lasă-ne să jucăm, domnule Isidore.

Domnul Lerebours aruncă o privire cruntă fiului său, care, mulţumit că a putut să-i dea o primă lovitură lui Pierre Huguenin, se apropie de doamne. Domnişoara Yseult, care nu-şi putea învinge repulsia faţă de el, se sculă şi-şi schimbă locul. Doamna de Frenays, care avea

nervi mai puțin delicați, nu refuză să stea de vorbă cu salariatul de la poduri și șosele. Îi puse întrebări asupra bibliotecii și asupra acelui Pierre Huguenin, pe care-l vorbea așa de tare de rău ; în sfîrșit, îl întrebă care dintre lucrătorii pe care-i văzuse ea de dimineață, cînd traversase atelierul, era Pierre Huguenin.

— Este acolo unul care mi s-a părut că are o figură distinsă, zise ea cu mare nevinovăție.

— Pierre Huguenin nu era acolo, răspunse Isidore, iar cel de care vorbiți e un companion. Nu știu cum îl cheamă, dar are o poreclă caraghioasă.

— A ! zău, ia spune-mi-o, că mă distrează.

— Tovarășul lui îi spune Corintianul.

— O ! ce drăguț, Corintianul. Dar de ce, ce înseamnă asta ?

— Oamenii ăștia au tot felul de porecle. Celălalt se numește Cheia Inimilor.

— O ! Strașnică glumă ! Bine, dar e de speriat, n-am văzut în viața mea un om așa de urît.

Altul decît Isidore ar fi putut observa că, în calitatea ei de marchiză, doamna de Frenays se uitase poate prea mult la lucrătorii din bibliotecă și că nu justifica, în acest moment, sentința lui La Bruyère : „Doar o călugăriță poate considera bărbat pe un grădinar". Dar Isidore, care o știa pe marchiză cam cochetă, și care se credea foarte agreabil, se mărgini să-și închipuie că îi spune fleacuri și că se preface a se interesa de ele, pentru a-l ține lîngă ea și a se bucura de conversația lui.

Marchiza de Frenays, născută Joséphine Clicot, fiica unui mare fabricant de stofe din provincie, fusese măritată foarte tînără cu marchizul de Frenays, nepotul domnului de Villepreux. Marchizul acesta era un gentilom foarte autentic, ca aristocrat, dar foarte păcătos ca om. Fusese militar în timpul Imperiului, dar cum nu prea era capabil, iar purtări bune n-avea de loc, nu ieșise niciodată din gradele inferioare, în care își mîncase în mod destul de grosolan averea. În perioada celor o sută de zile, nu știuse să ia o hotărîre nici cu pricepere, nici cu curaj, adică îl trădase prea tîrziu pe Împărat, și nu știuse să-și atribuie nici profitul trădării, nici meritul fi-

delităţii. Căzuse atunci iar pe braţele contelui de Villepreux, care, găsindu-i tovărăşia cam supărătoare şi datoriile cam numeroase, se gîndise să se descotorosească de el pe spinarea familiei Clicot, însurîndu-l cu bogata moştenitoare Joséphine. Familia Clicot ştia dinainte foarte bine că marchizul nu e nici frumos, nici tînăr, nici plăcut, că moravurile îi sînt tot aşa de zdruncinate ca şi averea, într-un cuvînt că nu există, pentru nevasta lui, nici o perspectivă de fericire şi de consideraţie veritabilă. Dar alianţa cu *familia*, cum spunea foarte bine domnul Lerebours, le sucise capul, iar domnişoara Clicot se consolase de toate cu titlul de marchiză.

N-au trebuit mulţi ani ca să-şi piardă iluziile ; marchizul tocă îndată, în chip trivial, zestrea neveste-si. Familia Clicot, voind să-i păstreze acesteia din urmă ceva avere pentru viitor, propuse o separaţie prin bună înţelegere, fixă o pensie de şase mii de franci soţului, cu condiţia s-o cheltuiască la Paris sau în străinătate, şi-şi luă fata înapoi. Bătrîna Clicot murise în timpul acestui aranjament, bătrînul Clicot se apucase iar de afaceri, ca să repare ştirbirea adusă averii sale, iar Joséphine venise să locuiască cu el şi cu două mătuşi bătrîne într-o hărăbaie de casă de ţară foarte puţin nobilă, aşezată lîngă fabrică, pe malurile Loiret-ului, la cîteva poşte de Villepreux.

În mijlocul forfotei şi al vieţii industriale, înconjurată de oameni foarte prozaici şi condamnată la o viaţă austeră (căci rudele o supravegheau ca pe vremea cînd era fetiţă), biata Joséphine se plictisi de moarte. Apucase să vadă un colţ din lumea mare şi deprinsese nevoia nemăsurată a vieţii elegante şi a agitaţiei frivole. Un an sau doi avusese la Paris echipaj, apartament frumos, lojă la Operă, un cerc de filfizoni, de modiste, de croitorese şi de parfumieri. Zvîrlită deodată într-o uzină plină de fum şi de mirosuri urîte, înconjurată de lucrători cu intenţii mai bune decît manierele, neauzind vorbindu-se decît de lîneturi, de războaie de ţesut, de salarii, de vopsele, de preţuri curente şi de furnituri, n-avea altă ieşire din disperare decît să citească romane seara şi să doarmă o parte din zi, în vreme ce rochiile ei frumoase, penele şi

dantelele, ultime urme ale unui lux dispărut, se îngălbeneau în cutii, așteptînd în zadar prilejul să mai iasă la lumină. Joséphine primise o educație jalnică. Mamă-sa era mărginită și îngîmfată de banii ei, tată-su n-avea altă preocupare și altă ocupație decît să adune bani; fiica lor n-avea altă dorință și nu se pricepea la altceva decît să cheltuiască bani. De îndată ce nu mai avea toalete de comandat sau petreceri de pregătit, nu mai era bună de nimic. Avea cel mult douăzeci de ani și era tare frumușică, dar de o frumusețe din cele care vorbesc ochilor mai mult decît spiritului. Nemaiștiind așadar ce să facă cu frumusețea, cu tinerețea și cu gătelile ei, își avîntase imaginația, vie și zîmbitoare ca și figura, și-și modelase caracterul în lumea romanelor. Își plăsmuia în singurătate aventuri și cuceriri minunate, dar, silită să recadă în realitate, era cu atît mai de plîns. Fusese cuprinsă de melancolie, ceea ce sugerase mătușilor ei precauția primejdioasă de a o sechestra încă mai mult; și biata minte a Joséphinei, închisă în cazanul industrial, amenința să facă explozie, cînd un eveniment neașteptat veni să-i schimbe soarta.

Bătrînul Clicot căzu grav bolnav și, mișcat de îngrijirea atentă pe care o primea de la fiică-sa, jignit, pe de altă parte, de intențiile josnice pe care le lăsau să se întrevadă bătrînele lui surori, conspiră împotriva lor în momentul cînd le părăsea. Le asigură existența, dar le suprimă autoritatea, chemînd la patul lui de moarte pe contele de Villepreux și punînd-o pe Joséphine și averea sa sub protecția lui. Contele își dădu foarte bine seama că, de vreme ce o nenorocise pe biata fată de familie burgheză, căsătorind-o cu pramatia lui de nepot, avea multe obligații față de ea. Își înțelese îndatoririle și, după ce o ajută să închidă ochii tatălui ei, se declară locțiitor de tutore pînă la majorat ceea ce avea să se întîmple curînd. Avu grijă să se execute testamentul, adună consiliul de familie, le expulză din fabrică, după dorința răposatului, pe cele două mătuși bătrîne, încredință conducerea exploatării industriale unui director priceput și cinstit; apoi, o luă pe marchiză în propria lui familie și o tratâ cu afecțiune de tată. Primul lucru pe care-l făcu fu să-i pună în vedere marchizului de Frenays că-l va obliga

să respecte separația convenită și că o va ocroti pe soția lui chiar împotriva lui însuși la nevoie.

În fața acestei purtări lăudabile, ramura familiei de care ținea marchizul de Frenays se dezlănțui împotriva domnului de Villepreux. Ramura aceasta era ultraregalistă, ruinată și invidioasă, și-l acuza pe bătrînul conte că e spoliator, zgîrcit și iacobin.

Scăpată de toți cei ce-o persecutau și o tiranizau, Joséphine începu în sfîrșit să răsufle. La început, intimitatea plăcută și cordială din casa unchiului său, prietenia delicată a lui Yseult, calmul binevoitor al manierelor și al obiceiurilor i se părură raiul după ieșirea din iad. Dar minții ei atîtate i-ar fi trebuit ceva mai multă mișcare — fie ele petreceri sau aventuri — decît găsea în viața liniștită și rînduită a bătrînului conte. Yseult era de asemenea o tovarășă cam serioasă pentru romanțioasa Joséphine. Fiind deprinsă să se izoleze cu mintea de cei care o înconjurau și să-și plăsmuiască o lume de himere în taina gîndurilor sale, ea se prefăcu așadar că e la unison cu familia și, fără să se destăinuiască nimănui, își reluă firul obișnuit al visărilor sentimentale.

Capitolul XVII

Lui Pierre Huguenin îi venise inima la loc. Capela i se părea încă mai frumoasă decît în ziua cînd îi trecuse pentru prima dată pragul. Vindecarea tatălui său, tovărășia plăcută și ajutorul prețios al scumpului său Corintian îi împlineau fericirea. Își luă dalta și intonă cu voce proaspătă și limpede cîntecul despre tîmplărie :

Crescu al nostru meșteșug
În temple de cînd vremea,
Și ca dovadă că-i străvechi,
Pe-altare și-a pus stema [1].

[1] Echerul, insignă a muncii, care închipuie și triunghiul simbolic al Treimii dumnezeiești. (N. A.)

Apoi, înainte de a da prima lovitură de daltă, îl îmbrățișă pe tată-su, strînse mîna Corintianului și se apucă de lucru cu însuflețire. Berrichon lăsă nasul în jos.

— Și pentru mine, răbdări prăjite, spuse el îmbufnat, cu un aer trist și bun.

— Și pentru tine, inima și mîna, zise Pierre strîngîndu-i mîna aspră.

Înveselit, Berrichon făcu o cruce cu dalta pe lemnul pe care se pregătea să-l lucreze, conform străvechii datini creștine din ținutul lui, și începu să cînte la rîndu-i un cîntec de *Angevin Înțelepciune*, unul din simpaticii poeți din Ocolul Franței.

Taica Huguenin, cu brațul legat, îi urmărea din ochi zîmbind. În momentul acela intră contele de Villepreux, urmat de nepoata lui, de marchiză și de domnul Lerebours. Contele, chinuit de gută, mergea sprijinit de-o parte într-un baston cu cîrjă, de cealaltă de brațul lui Yseult, care-l însoțea neclintit în toate plimbările sale de proprietar. Domnul Lerebours îndrăznise să ofere brațul Joséphinei care îl primise cu resemnare grațioasă. Contele se opri la intrarea bibliotecii ca să asculte cu curiozitate cîntecul lui Berrichon.

Să alungăm necazul care pe oameni roade,
Să-l luăm mai cu ușorul,
Căci pentru noi trecutul nimica nu mai poate
Și-n nori e viitorul.

— Rima nu e bogată, îi spuse contele nepoatei sale, dar ideea e cu tîlc.

Și se apropiară fără a fi văzuți. Zgomotul ferăstrăului și al rindelei îl acoperea pe cel al pașilor și al vorbelor.

— Care dintre toți e Pierre Huguenin ? îl întrebă marchiza pe intendent.

— Cel mai înalt și mai voinic dintre toți, răspunse domnul Lerebours.

Ochii marchizei se plimbară de la Corintian la Prietenul Liniei, neștiind care e mai frumos, cel care semăna cu vînătorul din antichitate, prin bărbăția și forța lui elegantă, sau celălalt, care amintea de tînărul Rafael, prin

grația lui visătoare, prin paloarea feței și pletele care-i încadrau chipul.

Bătrînul conte, care avea gustul și simțul frumosului, fu și el impresionat de nobilul trio de capete grecești, pe care îl completa moș Huguenin cu fruntea lui mare, cu părul argintat, cu liniile accentuate ale profilului, cu ochii plini de flăcări.

— Se zice că poporul nu e frumos în Franța, îi spuse el nepoatei sale, întinzînd cîrja ca și cum i-ar fi arătat un tablou. Și ia te uită ce exemplare de rasă frumoasă.

— Adevărat, răspunse Yseult, uitîndu-se la bătrîn și la cei doi tineri cu calmul cu care ar fi privit niște picturi.

Taica Huguenin, care nu lucra, veni să-i întîmpine pe nobilii vizitatori cu politețe neprefăcută. Aspectul contelui era în adevăr venerabil și oricine îl vedea era silit să renunțe în prezența lui la orice rezervă impusă de ideile democratice. Contele îl salută scoțîndu-și pălăria de tot și coborînd-o foarte jos, de parcă ar fi salutat un duce-pair. El nu se luase după aristocrații destrăbălați și insolenți din vremea regenței[1] care, familiarizîndu-se cu poporul, îl familiarizase cu ei; moștenise și păstrase tradițiile sănătoase ale marilor seniori ai lui Ludovic al XIV-lea care erau cît se poate de politicoși, deși erau convinși în sinea lor de inferioritatea poporului. Bătrînul conte aducea un sentiment nou în această amabilitate de mult dobîndită; avea amintiri de pe timpul Revoluției care-l făceau să accepte jumătate ironic, jumătate sincer, principiul egalității; spunea chiar el că, de cîte ori intra în vorbă cu un om din popor, murmura în sinea lui această formulă: „Popor suveran, tu ceri să fii salutat".

Se informă mai întîi despre rana bătrînului tîmplar și-i spuse cu amabilitate cît de rău îi pare că a suferit accidentul lucrînd pentru el.

[1] Din perioada minorității lui Ludovic al XV-lea, perioadă în care Franța l-a avut ca regent pe Filip de Orléans (1715—1723) cunoscut pentru risipa și depravarea lui.

— Adevărat că lucram cam repede, răspunse moș Huguenin. La vîrsta mea n-ar trebui să fie cineva nepreväzător ; dar domnul Lerebours mă zorea atîta, încît, ca să-l mulțumesc pe domnul conte, loveam cît puteam în lemn, și mi-am dat seama că am o daltă bună cînd a scrijelit și pielea mea bătrînă, cam la fel de tare ca stejarul vechi.

— Mă faci, va să zică, să trec drept un om foarte rău, domnule Lerebours, zise contele, întorcîndu-se spre intendent. Dar, pe cît știu, n-am schilodit niciodată pe nimeni.

Pierre Huguenin, nemișcat, cu capul gol, și cu o apăsare în piept, o privea pe domnișoara de Villepreux cu o emoție de nedescris. Își amintise, numai cît îi auzise numele, de veghile sale în cabinetul de studiu și de cultul pe care-l închinase zeității necunoscute a acestui sanctuar. Se simțea tulburat în prezența ei, de parcă o legătură misterioasă ar fi fost gata să se lege sau să se frîngă la această primă întrevedere. Mai întîi se miră că n-o găsește chiar atît de frumoasă cum și-o închipuise. Era, într-adevăr, mai mult distinsă decît drăguță. Avea trăsături fine, fruntea netedă și plăcut desenată, capul elegant și cu ovalul frumos, dar nimic nu era impunător sau izbitor în persoana ei. Era cu totul lipsită de strălucire. Totuși, dacă o priveai bine vedeai că nu voia ea să facă impresie, căci ochii mici și negri ar fi putut să se însuflețească, gura să zîmbească și întreaga ei persoană delicată să dezvăluie grația pe care o ascundea. Dar parcă ținea cu orice chip să dispreţuiască încercarea de a atrage. Era totdeauna îmbrăcată potrivit acestei intenții ; rochiile ei erau de culoare închisă și fără nici o podoabă, iar părul îl purta cu cărare și pieptănat lins. Dar cu toată această înfățișare voit rigidă, avea un farmec pătrunzător pentru cine știa s-o înțeleagă ; la prima vedere, lucrul era însă imposibil, și totdeauna destul de greu.

Pierre Huguenin o cerceta din ochi, dar deodată îi întîlni privirea. Privirea aceasta era aproape îndrăzneață, atît era de indiferentă și de calmă. Pierre roși, întoarse ochii și simți că toate închipuirile lui dăduseră greș ; nu că ar fi găsit-o dezagreabilă sau antipatică pe eroina turnulețului, dar gravitatea ei, stranie pentru o fată atît de

tînără, îi încurca toate închipuirile și-i răsturna toate visele. Nu știa dacă trebuie să o considere drept un copil bolnav, sau drept o ființă cu organismul atins pe veci de apatie și debilitate. Și apoi își spuse că n-o va cunoaște niciodată mai mult, că poate n-o va mai vedea, că nu va avea nici un prilej să mai schimbe o privire cu ea ; și se simți trist, ca și cînd ar fi pierdut ocrotirea unei puteri ideale pe care se bizuise fără s-o cunoască.

Între timp, contele se apropiase de lucrări. Le cercetă atent pe toate părțile.

— Totul e perfect executat, zise el, și nu pot decît să vă aduc elogii ; dar sînteți siguri, domnilor, de calitatea lemnului pe care-l folosiți ?

— Fără îndoială, nu e, răspunse Pierre, ca cel din lemnăria veche. Va fi bun peste două sute de ani, iar cel vechi nu va mai ține poate. Dar ceea ce pot garanta e că lemnul pus acum nu se va mișca într-atîta încît să compromită ansamblul. Dacă se strînge vreo scîndură, dacă vreun panou crapă, ceea ce nu e sigur, îl voi înlocui pe socoteala mea și înainte de a deveni supărător la privire.

— Dar dacă v-ați înșelat în privința calității întregului material, întrebă contele, dacă toată lucrarea ar trebui refăcută ?

— Aș reface-o pe socoteala mea, și m-aș angaja să pun lemn mai bun, răspunse Pierre.

— În cazul acesta, zise contele întorcîndu-se spre nepoata lui ca pentru a o lua de martoră, cred că trebuie să avem încredere și să ne bizuim pe conștiința și pe talentul oamenilor. Nici vorbă, lucrați foarte bine, domnilor, și n-aș fi crezut că se pot reproduce atît de aproape de original vechile modele.

— Meritul nu e mare, răspunse Pierre, e treabă de meșteșugar conștiincios și atent. Dar cel care a desenat modelul era un artist ; acela avea gustul, inventivitatea și sentimentul astăzi pierdut al proporției elegante și simple.

Ochii contelui se însuflețiră ; bătu ușor în podea cu cîrja, ceea ce la el era semn de mirare și de satisfacție interioară. Taica Huguenin știa asta și băgă de seamă.

— Dacă înțelegi și te exprimi astfel, se cheamă că ești artist, zise contele.

— Titlul acesta ni-l luăm toți, răspunse Pierre, dar nu-l merităm. Pe cînd el, adăugă arătîndu-l pe Amaury, e un artist în toată puterea cuvîntului. Practică tîmplăria — așa cum se lucrează astăzi — fiindcă trebuie să-și cîștige existența, dar ar putea să plăsmuiască lucruri tot atît de frumoase ca cele de aci. Dacă ar fi la castel vreo cameră de împodobit, s-ar putea consulta desenele pe care le-a făcut în orele libere ca să se distreze, și s-ar găsi modele la care cunoscătorii n-ar avea ce critica.

— Așa, zise contele, privindu-l pe Amaury care, neașteptîndu-se la această dezvăluire, roșea pînă-n albul ochilor. E fratele dumitale ?

— Nu, domnule conte, dar e ca și cînd ar fi, răspunse Pierre.

— Ei, atunci, o să-i folosim talentele, ca, de altfel, și pe ale dumitale, domnule. Încîntat că te-am cunoscut, am onoarea să te salut.

Și contele se depărtă, după ce-l salută cu politețe și chiar cu oarecare deferență de Pierre Huguenin, minunîndu-se în șoaptă cu nepoata lui de bunul-simț și de modestia răspunsurilor acestuia.

Prima figură pe care o întîlniră ieșind din bibliotecă fu cea a lui Isidore, care pîndise momentul și aștepta efectul delațiunii sale. Nu știa că bătrînul conte, care avea instinctul și gustul a ceea ce frenologii [1] numesc astăzi *constructivitate*, se pricepea mult mai bine decît el să judece lucrările din atelier, și că nu era ușor să-l induci în eroare. Isidore se bizuise pe firea iute pe care i-o cunoștea și pe orgoliul cam supărăcios al lui moș Huguenin. Spera că primul va exprima vreo îndoială și că al doilea va răspunde fără respect și fără măsură. Contele, care auzise de dimineață de la arhitect întîmplarea cu planul scării, își explica acum foarte bine purtarea lui Isidore, și o disprețuia din inimă.

— Sînt foarte mulțumit de ce-am văzut, îi spuse el ridicînd vocea și privindu-l drept în față cu un aer sever ;

[1] Vezi nota de la pag 196.

sînt lucrători buni, și-i mulțumesc mult tatălui dumitale că i-a folosit. Cine oare spunea aseară că lucrează prost? Oare arhitectul? Nu cumva dumneata, Isidore?

— Nu cred să fi spus arhitectul asta, răspunse domnul Lerebours, fiindcă el e foarte mulțumit de lucrul celor doi Huguenin.

— Atunci poate dumnealui, zise contele arătîndu-l malițios pe Isidore.

— Fiul meu n-a văzut ce fac ei; de altfel nu se pricepe la asta. Științele pe care le-a studiat el sînt de un grad mai înalt, iar proverbul care sună: „Cine poate mai mult poate și mai puțin", nu e totdeauna adevărat. Dar cine oare o fi încercat să-l stîrnească pe domnul conte împotriva lucrătorilor mei? O fi părintele; are necaz pe mine fiindcă-l bat la biliard.

— O fi părintele, răspunse contele, e un prefăcut, o să-i spunem, cînd l-om vedea, să-și vadă de treburile lui.

Isidore nu înțelese lecția. Își închipui că bătrînul n-are memorie și făcu planul să profite de acest lucru pentru a mai da un atac. Făcea parte din acel soi de oameni care nu pot recunoaște niciodată față de ei înșiși că au greșit; prin urmare, era convins că planul scării făcut de el era bun și că cel al lui Pierre era greșit. Se mira cu candoare de părtinirea cu care judecase arhitectul, și aștepta să-și vadă adversarul la lucru pentru a-l umili. În zadar îl sfătuise prudentul autor al vieții sale să nu ia în seamă o înfrîngere care avea să se uite sau despre care nu avea să se vorbească; Isidore se făcea că-i primește sfatul, dar nu renunța la proiectul de a se răzbuna.

Seara, pe cînd se lua cina în casa Huguenin, un servitor de la castel veni să-l roage pe Pierre să se prezinte la domnul conte. Mesajul fu transmis cu o politețe care îl impresionă pe taica Lacrête, prezent la cină.

— Nu i-am văzut niciodată pe lacheii lor atît de cuviincioși, îi spuse el în șoaptă cumătrului său.

— Îți spun eu că fiu-meu are ceva al lui, răspunse la fel taica Huguenin; le impune la toți.

Pierre se urcase în camera lui. Se întoarse îmbrăcat și pieptănat ca de duminică. Taică-su se gîndi să-l ia peste picior, dar nu îndrăzni.

— Nu-i bai, zise Berrichon, de îndată ce Pierre plecă la castel. S-a făcut frumos jupînaşul nostru. Dacă merge tot aşa, vai de dumneata, fîrtate Corintian, n-o să te mai mănînce din ochi baroniţa.

— Destul cu gluma în privinţa asta, zise taica Huguenin pe un ton sever. Flecărelile nu poartă noroc, iar astea ar putea să-i aducă necazuri lui fiu-meu. Dacă nu-ţi plac, Amaury taică, nu-l lăsa s-o ţie aşa.

— Vorbele de pomană îmi plac tot aşa de puţin ca şi dumitale, meştere, răspunse Corintianul, aşa că, Berrichon dragă, nu mai vorbim de asta, aşa-i ?

— Gata, zise Cheia Inimilor, mie-mi place să fac lumea să rîdă ; dacă nu mai rîde nimeni...

— Ştim noi că eşti deştept, băiete. O să ne faci să rîdem de altceva.

— Oricum, zise Berrichon, mie-mi plac ăştia de la castel ; nu se ţin mîndri, iar domnişoarele sînt grozav de drăguţe.

Cînd Pierre văzu deschizîndu-se în faţa lui uşa cabinetului domnului de Villepreux, se simţi cuprins de o neliniştе groaznică. Nu vorbise niciodată cu oameni atît de sus-puşi în viaţa socială. Burghezii cu care avusese de-a face nu-l intimidaseră niciodată ; se simţise totdeauna egalul lor, chiar în felul de a se purta. Dar îşi spunea că bătrînul senior deţine fără îndoială altă superioritate decît cea a rangului. Ştia că va fi foarte politicos, dar după un cod al etichetei căruia va trebui şi el să i se supună, chiar dacă nu se potriveşte cu ideile lui. Codul acesta e atît de straniu, încît un om din popor care s-ar purta ca un om din lumea mare ar fi considerat obraznic. Nu se cade, de pildă, ca un lucrător să salute prea adînc ; ar însemna să ceară un salut asemănător, la care n-are dreptul. Pierre citise destule romane şi comedii, ca să ştie ce forme de politeţe existau în lumea aceea, pe care n-o văzuse. Dar care vor fi aceste forme faţă de el, şi cum trebuia să le răspundă ? Ca un egal ? Însemna să treacă drept prost. Ca un inferior ? Însemna să se umilească. Îngrijorarea aceasta cam copilărească nu l-ar fi cuprins poate dacă n-ar fi deslușit, la lumina lămpii care lumina slab cabinetul bunicului, pe domnişoara de Villepreux scriind după dictarea

contelui. Și toate gîndurile astea năpădindu-l deodată îi strînseră inima, fără să știe cum și fără să pot nici eu bine să vă spun pentru ce.

La intrarea lui, Yseult se ridică. Pentru a-l saluta oare, sau pentru a-i face loc? Pierre își scoase șapca fără a îndrăzni să se uite la ea.

— Șezi, te rog, domnule, zise contele, arătîndu-i un scaun.

Pierre se tulbură și puse mîna pe un scaun plin de cărți și de hîrtii. Yseult îi veni în ajutor, așezînd alt scaun lîngă masă, apoi se depărtă puțin. Pierre nu-și dădu seama unde se așezase ea, atît îi era de teamă să nu-i întîlnească privirea.

— Te rog să mă ierți că te-am chemat, zise contele; dar sînt prea bătrîn și plin de gută ca să mă deplasez. Am văzut azi de dimineață că reparația lemnăriei merge foarte repede, și aș vrea să-mi spui dumneata dacă te poți angaja să faci sculpturile ornamentale.

— Nu e specialitatea mea, răspunse Pierre, dar cu ajutorul tovarășului meu, pe care l-am văzut executînd ornamente foarte fine, cred că le voi putea copia de aproape pe cele de care e vorba.

— Va să zică, vrei să-ți iei sarcina asta? zise contele. Aveam la început intenția să aduc sculptori în lemn, dar după cîte mi-ai spus azi-dimineață, și după lucrurile pe care le-am văzut făcute, mi-a venit ideea să-ți încredințez și sculptura. De aceea am vrut să te văd singur, ca să nu-l jignim pe tovarășul dumitale în cazul cînd conștiința te-ar face să consideri această lucrare peste puterile lui.

— Cred că veți fi mulțumit de el, domnule conte. Dar trebuie să vă spun dinainte că lucrarea aceasta va cere mult timp, fiindcă nu ne-ar putea ajuta nici unul dintre ucenici.

— Ei bine, luați timpul care vă trebuie. Îmi poți făgădui că nu te vei lăsa întrerupt de alte lucrări decît cele din casa mea?

— Pot, domnule conte. Dar mă reține un scrupul. Aș îndrăzni să vă întreb dacă v-ați gîndit mai înainte la vreun sculptor căruia să-i încredințați lucrarea.

— La nici unul. Mă gîndeam să-i cer arhitectului meu de la Paris să-mi trimită pe cei consideraţi de el mai potriviţi. Dar pot să te întreb, la rîndul meu, de ce îmi pui această întrebare ?

— Pentru că este împotriva spiritului din meseria noastră şi a bunei purtări, în general, cred, să ne angajăm la o lucrare care nu intră în atribuţiile noastre obişnuite, cînd ne găsim în concurenţă cu cei pe care ea îi priveşte în mod exclusiv. Ar însemna să încălcăm drepturile altora, şi să lipsim unii lucrători de un cîştig care li se cuvine în chip firesc, mai mult decît nouă.

— Scrupulul acesta îţi face cinste şi nu mă mir din partea dumitale, răspunse contele. Dar poţi fi liniştit, nu mă adresasem nimănui, şi, de altfel, voinţa mea e liberă în această privinţă. Deplasarea unor lucrători străini de ţinut mi-ar mări mult cheltuielile. Ia în consideraţie motivul acesta, dacă-ţi trebuie unul. Întrucît mă priveşte, eu am altul : plăcerea de a-ţi încredinţa o lucrare care-ţi place probabil şi a cărei frumuseţe dumneata o simţi atît de bine.

— Nu voi începe totuşi, răspunse Pierre, înainte de a vă prezenta o mostră de cum ştim să lucrăm, ca să vă puteţi schimba hotărîrea dacă nu ne pricepem bine.

— Ai putea să mi-o aduci peste cîteva zile ?

— Cred că da, domnule conte.

— Iar eu, zise domnişoara de Villepreux, pot să-ţi fac o rugăminte, domnule Pierre ?

Pierre tresări pe scaun auzind că i se adresează lui vocea aceasta. Îşi închipuise că dacă vreodată s-ar putea întîmpla asemenea lucru, ar fi datorită unor împrejurări bizare, ca în romane. Ceea ce e foarte firesc nu satisface o imaginaţie înfierbîntată.

Se înclină fără să poată rosti un cuvînt.

— E vorba, reluă Yseult, de uşa cabinetului meu, care ar trebui pusă la loc. Domnul Lerebours a cerut-o de mai multe ori, dar e rătăcită, pe cît pretinde el. Mi-ar face mare plăcere dacă ai căuta-o şi ai pune-o la loc, în orice stare s-ar afla.

— Aşa e, e-adevărat, zise contele. Îi place cabinetul şi nu poate sta în el.

— Se va face mîine, răspunse Pierre.

Se retrase foarte abătut și foarte înspăimîntat de tristețea care-l cuprindea iarăși. „Sînt un nebun, își spuse el pornind spre casă. Ușa va fi pusă la loc mîine, neapărat, și va trebui să stea pe veci închisă între ea și mine."

Capitolul XVIII

Cînd Pierre, care, acasă la el, ca și în călătorie, își împărțea patul cu Amaury, ca frații de arme de odinioară, îi povesti prietenului său propunerea făcută de conte, tînărul artist fu cuprins de un sentiment puternic de speranță și de bucurie. Simțise întotdeauna că dibăcia fină a mîinilor și gustul rafinat al plăsmuirilor îl împingeau spre sculptură, dar cum începuse meseria de tîmplar și se afiliase la un companionaj din această ramură, se temea să nu-și întîrzie cariera îmbrățișînd o cale nouă. Îi lipsiseră încurajările. Singur Pierre îl sfătuise să meargă la Paris pentru a se familiariza cu noțiunile artei sale preferate. Dar, în perioada aceea, Corintian era reținut la Blois de dragostea sa pentru Saviniana. Renunțase așadar la visul său și-și mărginise pretențiile la sculptura ornamentelor pe care le comportă tîmplăria de interior. După cum recunoșteau toți companionii, excela în părțile grele ale calotelor cu ornamente din firide, și nimeni nu știa să decupeze ca el frunzele dantelate de acantă ale unui capitel grecesc. Chiar din cauza acestei specialități i se dăduse porecla elegantă pe care o purta.

— Ah, prietene, exclamă el, ce bună-i soarta că trimite tristeții mele această schimbare. N-am avut puterea să-ți vorbesc despre admirația mea pentru îmbrăcămintea de lemn atît de frumoasă a capelei și despre impresia pe care mi-a făcut-o cînd am privit-o prima dată. De la început, am admirat mult frumoasa repartizare atît de bine chibzuită a planurilor, de care mi-ai vorbit la Blois. Am observat și impresia de spațiu pe care o dau chiar detaliile de cea mai mică dimensiune. Da, am înțeles ceea ce îmi explicai odinioară : că măreția nu constă în întindere, ci

în proporții, și că se poate construi în chip meschin un colos de arhitectură, în timp ce se poate da aparență de înălțime și de forță unui model de cîțiva centimetri. Dar îți mărturisesc că privind arabescurile acestea semănate cu atîta bogăție și sobrietate totodată (căci și asta ține de aceeași chestiune : mijloace puține, efecte mari), și văzînd medalioanele acestea încrustate în panouri și din care ies ca dintr-o fereastră micuțele capete de sfinți frumos lucrate, cu expresiile și cu pieptănăturile lor felurite ; unele grave ca de filozofi bătrîni, altele zîmbitoare și ironice ca de călugări șireți ; ici, un ostaș mîndru cu coiful tras pe ochi, colo o sfîntă drăguță încununată cu flori și cu perle ; dincolo un serafim frumos cu păr buclat pe umeri ; mai încolo, o sibilă bătrînă cu vălul pe jumătate căzut întinzîndu-și gîtul slab și colțuros ; iar jur împrejur păsări zburînd printre ghirlandele de flori, diavoli urmărind suflete înspăimîntate prin rețeaua de frunze de iederă, și capetele mari de leu care par că mîrîie pe la toate colțurile, și toate basoreliefurile, toate figurinele, toate festoanele, și toată mișcarea aceasta de ființe de tot felul care par că trăiesc, că aleargă, că fug, că dansează, cîntă sau meditează pe lemnul neînsuflețit... O ! la vederea tuturor acestor minuni dintr-o vreme cînd arta înnobila meseria, m-am simțit transportat în altă lume, și era gata să-mi curgă lacrimi cît pumnul din ochi. „Fericit, de trei ori fericit, gîndeam eu, lucrătorul care a putut, după voia lui, să însuflețească aceste lambriuri cu propria lui viață, și să scoată din trunchiul grosolan al stejarului poporul scump al visurilor sale." Și cum umbrele serii începeau să se lase, mi s-a părut că văd forfotind în jurul meu legiuni de mici fantome care se tîrau pe panouri, se agățau de cornișe și se băteau cu străvechile creații ale artistului. Arhanghelii duceau trîmbița la gură, păcatele capitale și monștrii fantastici scotoceau prin acanta cu spini, iar frumoasele fecioare creștine se jucau printre crinii pașnici, în vreme ce călugării, uitîndu-și datoria și amețiți de vin ca niște satiri, îi trăgeau de barbă pe teologii gravi. Eram beat eu însumi, eram nebun. Cu cît încercam să-mi vin în fire, cu atît prindea viață și se însufleța nălucirea mea, iar tîmplele mi se înfierbîntau. Mi se părea că toți gnomii și toți spiridușii aceștia ieșeau din capul, din mîinile și

din buzunarele mele. Îmi venea să alerg după ei, încercînd să-i prind, să-i rînduiesc iar, să-i încrustez în lemn, să-i așez respectuoși și muți în locurile goale și în firidele părăsite, scobite de timp, alături de strămoșii lor, cînd glasul lui Berrichon m-a smuls din halucinația aceasta. El m-a tras de-acolo și mi-a pus pe umeri ferăstrăul și rindeaua, unelte grosolane ale unei munci și mai grosolane. M-am resemnat și am muncit după cerințele datoriei, dar nu și ale vocației. Și vezi acuma, Pierre, că visul acela era ca un avertisment profetic al soartei mele fericite. Iată că voi putea, în sfîrșit, spune la rîndu-mi : „Și eu sînt artist, voi face sculptură, voi crea ființe, voi da viață, iar închipuirea mea, care mă chinuia, îmi va dărui bucurie și putere !"

Delirul Corintianului îl miră întrucîtva pe prietenul său. Pierre nu cunoștea încă toată exaltarea acestei minți tinere care devorase multe cărți și țesuse multe vise de aur în cursul călătoriilor sale. Îl îmbrățișă cu o admirație plină de înduioșare, și-l îndemnă să se liniștească pentru a se odihni puțin. Dar Corintianul nu putu dormi și fu în picioare înainte de a se lumina. Nu se gîndi să mănînce, și cînd prietenul său sosi la atelier, îl găsi sculptînd o figură.

— Am început cu ce-i mai greu, îi spuse el, pentru că de rest n-am grijă. Dar o să-mi reușească oare capul ăsta ? Știu eu că n-o să fie aidoma cu modelul. Dar dacă va avea adevăr, expresie și grație, va fi demn să dăinuiască. Ce admir eu la lemnăria asta e că nu există două ornamente sau două figuri asemănătoare. Varietate și fantezie necuprinsă alături de armonie și de ordine. O, prietene, de-aș putea să găsesc și eu frumusețea ! De-aș putea să aduc la lumină ce am în suflet și să exprim ceea ce simt !

— Dar unde ai învățat arta desenului ? îl întrebă Pierre, mirat de a vedea ieșind un cap omenesc de sub dalta Corintianului.

— Nicăieri și pretutindeni, răspunse tînărul. Am fost totdeauna împins de un instinct de neînfrînt către statui și către basoreliefuri. N-am trecut niciodată prin fața vreunui monument fără să mă opresc pentru a-i privi

multă vreme toate ornamentele și toate sculpturile. Dar mai ales în muzeele din orașele mari am petrecut în ascuns ceasuri de lungi contemplări și am sorbit bucurii pe care n-am îndrăznit să le spun nimănui. Ne ducem toți să vedem colecțiile acelea, cum te duci să privești obiecte noi și stranii. Ne alegem cu oarecare noțiuni de istorie, de mitologie și de alegorie. Dar cea mai mare parte dintre noi se duc pentru a-și satisface o curiozitate fără țel ; pe cînd eu, pot spune că mă duceam să-mi potolesc pasiunea. Am făcut chiar cîteva desene după modele. La Arles, am încercat să copiez statuia antică a lui Venus și am schițat conturul cîtorva vase și cîtorva sarcofage pe care mă gîndeam să le fac din lemn și să le așez ca ornament în vreo lucrare decorativă. Dar știam oare ce făceam ? Și acum, știu oare ce-am făcut ? Poate că niște caricaturi grosolane. Proporțiile le-am calculat geometric, dar grația, finețea, mișcarea, frumusețea, într-un cuvînt... Cine-mi va spune dacă mîna mea ascultă de gînd, cine-mi va dovedi că nu m-au înșelat ochii cînd li s-a părut că regăsesc pe hîrtie ce descoperiseră și observaseră în piatră și în marmură ? Mă frămînt poate zadarnic, în deșert. Am văzut copii desenînd pe ziduri fețe grotești, fără nici o noimă, pe care ei le credeau conforme legilor naturii ; se înșelau și erau totuși mulțumiți de opera lor. Am văzut însă alți copii conturînd în chip firesc, și ascultînd parcă de un imbold misterios, figuri însuflețite, atitudini firești, trupuri bine așezate și bine proporționate. Aceștia nu știau dacă au lucrat mai bine ca ceilalți. Iar eu, în ce categorie să mă așez ? Nu știu. Nu-mi poți spune tu, Pierre dragă ?

In timp ce vorbea astfel, Corintianul lucra cu ardoare. Ochii îi erau strălucitori și umezi, fruntea scăldată în sudoare. Era în adîncul sufletului său o puternică neliniște, nespus de plăcută. Pierre o împărtășea. Cînd termină figura, Amaury, văzîndu-i sosind pe ucenici și pe taica Huguenin, își șterse fruntea și ascunse într-un colț opera și uneltele de care se servise ca s-o facă. Se temea de judecata nepriceputilor și nu voia să fie descurajat prin vreo vorbă batjocoritoare. Nu voia nici măcar să se uite pe furiș la ceea ce făcuse, de teamă să nu-și dea seama că nu s-a priceput și să nu-și piardă prea repede spe-

ranța fermecătoare în reușită. Cînd lucrătorii ieșiră la amiază să prînzească, el nu-i urmă și-l rugă pe Pierre Huguenin să-i aducă o bucată de pîine. Dar cînd acesta i-o aduse, nici nu se gîndi să se atingă de ea.

— Pierre, exclamă el, cred că am reușit, dar mă tem să-ți arăt ce-am făcut. Dacă nu-ți place, nu-mi spune încă, te rog. Lasă-mă să mai sper pînă diseară.

Seara, înfășură figurina în batistă și, dîndu-i-o lui Pierre, îi spuse :

— Ia-o și așteaptă să fii singur ca s-o privești. Dacă o găsești proastă, sfărîm-o și nu-mi mai vorbi niciodată de ea.

— Nici nu mă gîndesc, zise Pierre ; eu nu pot judeca valoarea unui asemenea lucru, dar știu pe cineva care trebuie să se priceapă, și pînă într-un ceas îți spun dacă trebuie să continui sau să te lași. Du-te de m-așteaptă acasă și mănîncă, că n-ai pus nimic în gură toată ziua.

Pierre nu se gîndi să-și ia hainele cele bune. Nici măcar nu-și aminti cît de încurcat se simțise în ajun, cînd se prezentase în fața contelui și a nepoatei sale. Nu se gîndi decît la neliniștea prietenului său și ceru să vorbească cu domnul de Villepreux. Fu poftit ca și în ajun în cabinet. Yseult nu se afla acolo. Pierre intră fără teamă.

— Iată, zise el, ce a încercat prietenul meu. Mi se pare că-i ceva bun, dar nu mă pricep destul ca să hotărăsc.

— Cum ? o figură ? exclamă contele. Dar nu cerusem așa ceva, sau, mai bine zis, nu mă așteptam la așa ceva, adăugă el, privind figura cu mirare.

— Nu face parte din ornamentele pe care domnul conte voia să mi le încredințeze ?

— Ce să zic, nici nu m-am gîndit să-ți spun că am de gînd să trimit la Paris cîteva modele ca să fie copiate de artiști de meserie. Nu mi-aș fi închipuit niciodată că prietenul dumitale se va încumeta să întreprindă un lucru atît de important. Îndrăzneala lui mă miră puțin, mărturisesc... dar ceea ce mă miră mult e reușita, fiindcă obiectul mi se pare remarcabil ; totuși, cum nu sînt nicidecum mai bun cunoscător decît dumneata, îl voi arăta copilei mele care desenează foarte bine și care are mult gust.

Contele sună.

— Nepoata mea este în salon ? îl întrebă el pe lacheu.

— Domnișoara e în cabinetul său din turnuleț, răspunse lacheul.

— Roag-o să vină pînă la mine, reluă contele.

„In turnuleț, gîndi Pierre Huguenin, era acolo adineaori cînd mă aflam în atelier, iar eu habar n-aveam. Și totuși ușa n-a fost încă pusă la loc..."

Inima îi bătu cu putere cînd intră Yseult.

— Uită-te la asta, copila mea, zise contele arătîndu-i capul sculptat. Cum ți se pare ?

— E un lucru tare frumos, spuse domnișoara de Villepreux. E o figură din vechea lemnărie, care a fost curățită ?

— Nu e una din cele vechi, răspunse Pierre cu o siguranță voioasă ; e opera tovarășului meu.

— Sau a dumitale, spuse ea privindu-l.

— Eu n-am atîta îndemînare, răspunse el, nu m-aș încumeta să încerc. Aș putea face frunze și borduri, cîteva animale, cel mult ; dar personajele nu pot ieși decît de sub dalta prietenului meu. Binevoiți să vă spuneți părerea, domnule.

In tulburarea lui, Pierre nu nimeri să spună „domnișoară" adresîndu-se lui Yseult, și rușinarea îi crescu cînd o văzu zîmbind de greșeala lui ; dar ea își reluă îndată aerul serios și zise :

— Știi, bunicule, că obiectul acesta e foarte curios și cu totul deosebit ? Se află în el un sentiment natural care prețuiește mai mult decît arta ; iar un artist de profesie n-ar fi înțeles niciodată stilul, așa cum a făcut lucrătorul acesta. Artistul ar fi venit să corecteze, să înfrumusețeze. Ceea ce e o calitate principală — lipsa de tehnică — i-ar fi părut un defect. Ar fi chinuit și ar fi meșteșugit lemnul fără să scoată din el forma aceasta simplă, adevărată, plină de grație în stîngăcia ei. S-ar zice că a ieșit, ca și modelul, din mîna unui lucrător din secolul al XV-lea : același caracter, aceeași naivitate, aceeași ignoranță a regulilor, aceeași sinceritate în intenție. Te asigur că e frumos în genul de care-ți vorbeam, și că nu trebuie să cauți în altă parte sculptorul care va repara întreaga lemnărie. Și va trebui bine răsplătit, meritã, fiindcă e o lucrare care dovedește multă inteligență. Întîmplarea te-a servit totdeauna, bunicule, iată încă o dovadă.

Pierre asculta cuvintele lui Yseult, care-i răsunau în urechi ca o muzică. Laudele pe care le aducea prietenului său și expresiile de care se folosea i se păreau că vin dintr-un vis. Nu se mai gîndea să vadă altceva în ea decît femeia inteligentă și de gust, a cărei cameră de studiu îl umpluse de entuziasm înainte de a o cunoaște. În timp ce vorbea cu bunicul ei, îndrăznise s-o privească și o găsea, în momentul acela, foarte frumoasă, așa cum și-o închipuise. Din pricină că vorbea cu însuflețire de lucruri care umpleau inima și gîndul Prietenului Liniei și prietenului Corintianului. O simțea egala lui, atîta vreme cît o vedea prețuind lucrurile artistic lucrate.

„Putem, așadar, însemna ceva în ochii ei, gîndea el, iar dacă are gîndul josnic de a disprețui hainele și felul nostru necioplit de a fi, e silită cel puțin să înțeleagă că există un anumit geniu care înnobilează munca mîinilor noastre."

Mai mîndru și mai fericit de laudele aduse Corintianului decît dacă le-ar fi meritat el însuși, Pierre simți deodată că i se risipește timiditatea.

— Aș vrea să fie aici Corintianul, zise el, și să audă cum se vorbește de lucrarea lui. Aș vrea să pot ține minte cuvintele care au fost rostite pentru a i le transmite ; mă tem, însă, că nu le-am înțeles destul ca să i le repet.

— Ce să zic, abia dacă le înțeleg și eu, zise bătrînul conte rîzînd. Limba se îmbogățește pe zi ce trece cu subtilități încîntătoare. Vrei să-mi explici mie tot ce ai spus, drăguță ?

— Bunicule, răspunse Yseult, nu-i așa că există lucruri care arată cu atît *mai bine* cu cît nu sînt cu desăvîrșire *bine* ? Oare zîmbetul naiv al unui copil nu e de o mie de ori mai încîntător decît amabilitatea studiată a unui prinț ? În orice artă, lucrul cel mai greu de păstrat e grația naturală și tocmai asta ne atrage în operele din trecut. Desigur, nu sînt toate bune, iar sculpturile în lemn din capela noastră vădesc o ignoranță desăvîrșită a principiilor și a regulilor. Cu toate astea, e cu neputință să le privești fără plăcere și fără interes. Din cauză că lucrătorii din epoca aceea, și îndeosebi lucrătorul necunoscut care le-a făcut, avea sentimentul frumosului și al adevărului. Sînt acolo, ce-i drept, capete prea mari, brațe și picioare greșit lucrate, dar ca-

petele acestea au toate o expresie vie, brațele au grație, picioarele merg. Totul e plin de forță și de mișcare. Ornamentele sînt simple, fără întortocheri. Într-un cuvînt, se vede acolo creația talentelor înnăscute și cu adevărat inspirate ca și acea sfîntă încredere care face farmecul copilăriei și forța artistului.

Bătrînul conte se uită la nepoată-sa și, fără voia lui, se uită și la Pierre, simțind nevoia de neînvins de a împărtăși cuiva plăcerea pe care o avea auzind-o ce frumos vorbește. Un zîmbet de fericire și de înțelegere înfrumusețea fața, și așa frumoasă, a tînărului meseriaș. Băgă oare de seamă și domnișoara de Villepreux? Contele văzu că ceea ce spusese ea fusese deplin înțeles și nu mai avu nici o îndoială asupra acestui lucru cînd Pierre exclamă:

— Voi fi în stare să-i spun totul, cuvînt cu cuvînt, Corintianului.

— Corintianul își justifică porecla, zise contele. Mă interesează băiatul ăsta. Unde a fost crescut?

— Ca noi toți, pe drumuri, răspunse Pierre. Lucrăm și studiem oprindu-ne din oraș în oraș. Avem atelierele și școlile noastre, și sîntem unii elevii altora. Cît privește însă înclinarea deosebită pe care o vădește această lucrare, nimeni n-a cultivat-o la Corintian. I-a venit singură, într-o bună dimineață.

— Nu cumva e fiul vreunui artist sărăcit? întrebă contele.

— Tată-su era lucrător tîmplar, ca și el, zise Pierre.

— Și e sărac băiatul ăsta?

— Nu, nu chiar; e tînăr, voinic, harnic, și plin de speranță.

— Dar n-are nimic.

— Nimic decît brațele și uneltele sale.

— Și geniul, zise Yseult privind capul sculptat; fiindcă are geniu, vă asigur.

— Ei, atunci ar trebui să-l cultivăm, reluă contele, să-l trimitem la Paris, într-un atelier de desen, și apoi să-l plasăm la un sculptor bun, cine știe? Ar putea să învețe a face statui și să ajungă, într-o zi, un mare artist. O să ne gîndim la asta, nu-i așa, drăguță?

— Din toată inima, răspunse Yseult.

— Îndeamnă-l să continue, îi spuse contele lui Pierre Huguenin. Am să vin să-l văd lucrînd; asta o să mă distreze, iar pe el o să-l încurajeze, poate.

Pierre relată cuvînt cu cuvînt prietenului său toată această convorbire; iar Amaury visă toată noaptea la arta de a face statui. Cît despre Pierre, el o visă pe domnișoara de Villepreux. O văzu în toate chipurile, cînd rece și disprețuitoare, cînd binevoitoare și familiară; și nu știu cum se făcea, dar imaginea ușii din turnuleț era mereu amestecată cu viziunea aceasta. La un moment dat, i se păru că tînăra castelană, în picioare, în pragul cabinetului, îl cheamă și că el urcă pînă la această ușă fără scară, doar prin puterea voinței. Ea îi arată o carte mare pe care erau desenate figuri și litere misterioase. Dar, în momentul cînd el încerca să le descifreze, încurajat de zîmbetul inspirat al tinerei Sibile, ușa i se închidea în față cu violență, iar pe panoul acestei uși vedea figura lui Yseult, care nu era acum decît o figură de lemn sculptat, și își spunea: „N-am fost eu nebun să iau sculptura asta drept o ființă vie?"

Cînd se trezi din somnul acesta dureros, nemulțumit de tulburarea care-i năpădise fără voie gîndurile altădată atît de senine, se hotărî să pună capăt visurilor și să așeze ușa la loc. Prima lui grijă fu s-o scoată din colțul unde o ascunsese. Balamalele erau încă bune și, cum i se poruncise s-o pună la loc în orice stare s-ar afla, apropie scara pe roate de perete și începu lucrul.

În timp ce ciocănea cu putere, întors cu fața spre atelier, domnișoara de Villepreux intră în cabinet să caute o însemnare cerută de bunicul ei, iar cînd Pierre se întoarse, o văzu în picioare, lîngă o masă, frunzărind niște hîrtii fără să-i dea nici o atenție lui. Era imposibil totuși să nu-i fi observat prezența, fiindcă el făcea zgomot mare cu ciocanul.

Gălăgia pe care o făcea se opri o clipă. Trebuia să măsoare o bucată care lipsea sus, la plintă. În momentul acela, Pierre era cu fața spre cabinet. Era pe palier și se simțea mai puțin timid. Avu curiozitatea să se uite la domnișoara de Villepreux, fiind sigur că ea n-o să bage

de seamă. Stătea cu spatele la el, dar el îi vedea talia subțire și grațioasă și minunatul păr negru de care era atît de puțin făloasă încît îl purta răsucit strîns, deși în vremea aceea femeile adoptaseră moda buclelor înfoiate, semețe și amenințătoare. În lipsa de cochetărie e ceva mișcător, care nu putea scăpa spiritului delicat al lui Pierre ; și se opri din lucru privind-o, iar domnișoara de Villepreux fu sustrasă de la preocuparea ei de această tăcere, așa cum se întîmplă cînd adormi în zgomot și te trezești dacă zgomotul încetează.

— Te uiți la policioară, îi spuse ea cu multă naturalețe în glas și fără să-i vină în gînd că ea e obiectul unei asemenea atenții.

Pierre se tulbură, roși, se bîlbîi și, vrînd să răspundă da, răspunse nu.

— Ei, atunci, privește-o mai de-aproape, zise Yseult, care nu-i ascultase răspunsul și începuse să-și rînduiască hîrtiile.

Pierre făcu cîțiva pași în cabinet cu curajul disperării.

„N-am să mai văd niciodată locul unde am petrecut atîtea ore prețioase, gîndea el, trebuie să-mi iau rămas bun privindu-l pentru ultima dată."

Yseult, care se așezase în fața mesei, îi spuse fără să ridice capul :

— Nu-i așa că-i frumoasă ?

— Fecioara aceasta de Rafael, zise Pierre cu totul tulburat și fără să se gîndească la ce spune, o ! da, e foarte frumoasă.

Yseult, mirată că gravura îl interesa pe tîmplar mai mult decît policioara, ridică ochii la el și-i văzu emoția, dar fără s-o înțeleagă. O atribui timidității, pe care o mai observase la el, și, dintr-un obicei de amabilitate binevoitoare învățată de la bunică-su dori să-l liniștească :

— Dumitale îți plac gravurile ? îl întrebă ea.

— Îmi place mult aceasta, zise Pierre, și dacă tovarășul meu ar vedea-o, ar fi tare fericit.

— Vrei să ți-o împrumut ca să i-o arăți ? zise Yseult. Ia-o !

— N-aș îndrăzni să-mi îngădui... bîigui Pierre încremenit de această bunătate familiară la care nu se aștepta.

— Ba da, ba da, scoate-o din cui, zise Yseult ridicîndu-se. Scoase chiar ea gravura din perete și i-o dădu. Ai putea copia rama? adăugă ea, atrăgîndu-i atenția asupra ramei de lemn sculptat care încadra madona.

— E lucru de tîmplărie fină, răspunse el, dar cred totuși că aș putea face una la fel.

— În cazul acesta, ți-aș cere mai multe. Am aici cîteva gravuri vechi foarte frumoase.

Și, în timp ce vorbea, deschise mapa în care se aflau și i le arătă lui Pierre.

— Iată cea care-mi place mai mult, zise el oprindu-se la un Marc-Antoniu.

— Ai dreptate, e cea mai bună, răspunse Yseult, care observa cu plăcere sinceră bunul-simț și gustul subțire al meseriașului.

— Doamne, cît e de frumoasă! reluă el; nu mă pricep dar simt că e un lucru minunat. Fericit cine poate privi des lucruri frumoase.

— Sînt rare peste tot, zise Yseult, cu dorința de a îndepărta amărăciunea tainică dezvăluită de această exclamație.

Pierre se uita mereu la gravură. O admirase fără îndoială, dar se gîndea la altceva. Fiecare secundă care se scurgea în această aparență de intimitate cu ființa care începea să-i răscolească sufletul trecea peste el ca un secol de fericire pe care-l savura tremurînd. Timpul nu mai avea valoare reală în acel moment, sau, mai bine zis, momentul acela se desprindea pentru el de viața reală, așa cum ni se pare că se întîmplă în vis.

— Dacă-ți place așa de mult, zise Yseult mișcată în sufletul ei de artistă, ia-o, ți-o dăruiesc.

Pierre ar fi preferat să-i spună: „Te rog". O sili să i-o spună, refuzînd cu oarecare mîndrie.

— Îmi vei face mare plăcere primind-o, reluă Yseult. Voi găsi alta pentru mine. Să nu te temi că-mi va lipsi.

— Ei, atunci, zise Pierre, am să vă fac o ramă în schimb.

— În schimb? zise domnișoara de Villepreux, care găsi cuvîntul cam familiar.

— De ce nu? zise Pierre care, în ocaziile delicate, regăsea în mod firesc tactul și siguranța firilor nobile. Nu sînt obligat să primesc un cadou.

— Ai dreptate, răspunse Yseult cu o pornire de nobilă sinceritate. Primesc rama, chiar cu foarte mare plăcere.

Și adăugă văzînd mîndria plăcută care strălucea pe fruntea meseriașului:

— Dacă bunicu-meu s-ar afla aici, ar fi încîntat să vadă gravura asta în mîinile dumitale.

Poate că această convorbire nevinovată și primejdioasă s-ar fi prelungit, dar o întrerupse micuța marchiză de Frenays. Ea începu printr-un foarte ciudat strigăt de mirare.

— Dar ce ai, draga mea? o întrebă Yseult, cu un singe rece care o descumpăni deodată.

— Mă așteptam să te găsesc singură, răspunse marchiza.

— *Și cum? nu sînt singură?* zise Yseult coborînd vocea, pentru ca lucrătorul să nu audă acest cuvînt înfiorător. Dar el îl auzi; inima prinde uneori mai bine decît urechea. Groaznicul răspuns îi răni de moarte sufletul învăpăiat de dragoste și de fericire. Aruncă gravura în fundul mapei și mapa pe un scaun, cu o mișcare îngrozită care nu putu scăpa domnișoarei de Villepreux; și, luîndu-și ciocanul, termină de așezat ușa cu cea mai mare iuțeală. Apoi, depărtîndu-se fără să salute, fără să întoarcă ochii spre cele două doamne, ieși din atelier plin de ură pentru idolul său și plin de dispreț și pentru sine însuși, fiindcă se lăsase legănat de închipuiri nebunești.

Capitolul XIX

Cînd tinerele doamne rămaseră singure, avu loc între ele o convorbire destul de ciudată.

— Ai spus o vorbă grea de tot pentru bietul tînăr, zise marchiza, văzîndu-l pe Pierre Huguenin plecînd.

— N-a auzit-o, răspunse Yseult, și de altfel n-ar fi putut-o înțelege.

Yseult simțea că se minte pe ea însăși. Observase foarte bine indignarea meseriașului și, cum în ciuda prejudecăților pe care i le putuseră da convenințele din lumea mare, era profund bună și dreaptă, simțea o remușcare adîncă și un fel de neliniște. Dar era prea mîndră ca să mărturisească.

— Poți spune ce vrei, reluă Joséphine, băiatul ăsta a fost rănit în inimă, era ușor de văzut.

— S-ar înșela dacă ar crede că m-am gîndit să-l umilesc, răspunse Yseult, care căuta să se scuze în propriii ei ochi. Dacă m-ai fi găsit singură cu orice alt bărbat afară de bunicul sau fratele meu, aș fi putut să-ți răspund la fel.

— Da de unde, replică marchiza, nu mi-ai fi răspuns la fel, verișoară; ar fi însemnat să sfidezi pe altcineva decît pe un biet meseriaș; dar cum știi că din partea unui asemenea om n-ai a te teme de nimic, ai fost vitează și crudă, neavînd a te teme de urmări.

— Ei, atunci, dacă am greșit, e vina dumitale, Joséphine, zise domnișoara de Villepreux cam supărată. Dumneata ai provocat răspunsul meu prostesc printr-o exclamație deplasată.

— Ei, Doamne, ce-am făcut așa de revoltător? Fapt e că am fost mirată găsindu-te stînd cu însuflețire de vorbă cu un lucrător tîmplar. Cine n-ar fi fost mirat în locul meu! Am țipat fără voia mea, și cînd l-am văzut pe băiatul acela roșind pînă-n albul ochilor, mi-a părut rău că am intrat așa de brusc. Dar cum puteam prevedea...

— Draga mea, zise Yseult cu o înciudare pe care nu-și amintea s-o fi simțit vreodată, dă-mi voie să-ți spun că explicațiile, reflecțiile și expresiile dumitale sînt din ce în ce mai ridicole, și că toate astea vădesc proastă creștere. Fă-mi plăcerea și vorbește de altceva. Dacă l-aș lua pe bunicul de judecător în afacerea asta, el ar ști poate mai bine decît mine la ce te gîndești, dar nu știu dacă ar vrea să mi-o spună.

— Îmi dai o lecție foarte jignitoare, răspunse Joséphine, și e prima dată că-mi vorbești astfel, dragă

Yseult. Am spus probabil ceva foarte necuviincios, de vreme ce am putut să te ating așa de tare. De vină e proasta mea educație. Dar dumneata, care ești atît de inteligentă, verișoară, mă mir că nu ești mai indulgentă față de mine. Dacă te-am ofensat, iartă-mă.

— Eu te implor să mă ierți, zise Yseult cu voce înăbușită, sărutînd-o tare pe Joséphine, eu sînt vinovată în toate chipurile. O greșeală o atrage pe alta ; am spus adineaori o vorbă urîtă și, pentru că sufăr din cauza ei, te fac acuma și pe dumneata să suferi. Te asigur că eu sufăr mai mult în clipa de față.

— Să nu mai vorbim de asta, zise marchiza sărutînd mîinile verișoarei sale ; o vorbă din partea dumitale, Yseult, mă va face totdeauna să uit totul.

Yseult se strădui să zîmbească, dar îi rămăsese o greutate pe inimă. Își spunea că dacă meseriașul auzise cuvîntul crud pe care și-l reproșa, nu va putea niciodată să i-l șteargă din amintire ; și, fie din mîndrie nemulțumită, fie din dragoste pentru dreptate, își simțea conștiința rănită ; nu era deprinsă să nu se înțeleagă cu ea însăși.

Marchiza încerca s-o distreze.

— Vrei, o întrebă ea, să-ți arăt desenul pe care l-am făcut ieri ? ai să mi-l corectezi.

— Bucuros, răspunse Yseult.

Cînd avu desenul în fața ochilor spuse :

— Ai avut o idee bună să desenezi capela înainte de a-și fi pierdut aspectul ruinat și părăsit. Îți mărturisesc că voi regreta dezordinea pe care eram deprinsă s-o văd înăuntru, culoarea întunecată pe care i-o dădeau praful și vechimea. Și-mi pare rău de pe-acum după vuietele jalnice pe care le făcea vîntul pătrunzînd printre crăpăturile zidurilor vechi și prin ferestrele fără geamuri, după țipetele bufnițelor, și după pașii mărunței și tainici ai șoarecilor, asemenea unui dans de spiriduși sub clar de lună. Atelierul va fi foarte comod pentru mine, da, ca tot ce tinde spre confort și util, își va fi pierdut poezia romantică după ce-l vor termina lucrătorii.

Yseult cercetă desenul verișoarei sale, îl găsi destul de plăcut, corectă cîteva greșeli de perspectivă, o în-

demnă să-l coloreze cu tușuri diluate în apă, și o ajută să-și așeze șevaletul pe palierul tribunei. Spera poate că, venind din cînd în cînd să stea lîngă ea, va găsi prilejul să fie amabilă cu Pierre Huguenin și să-l facă să uite ceea ce, în sinea sa, numea obrăznicia ei. E sigur că dorea s-o facă și că, din ziua aceea, nu-l mai vedea trecînd fără să simtă oarecare rușine. Era în suferința aceasta o nevinovăție desăvîrșită, un fel de scrupul religios în care cazuistul cel mai auster n-ar fi găsit nimic de reprobat, dar de care unele femei din lumea mare ar fi ris, sau, poate, s-ar fi scandalizat.

Nu găsi însă prilejul pe care-l căuta. Pierre, de cum o zărea, ieșea din atelier, sau stătea atît de departe și se cufunda în așa fel în lucru, încît nu era cu putință să schimbi cu el un cuvînt, un salut sau măcar o privire. Yseult înțelese supărarea lui și nu mai îndrăzni să vină pe palier cît desenă Joséphine. Astfel, lucru ciudat, exista un secret dintre cele mai delicate între domnișoara de Villepreux, fiica seniorului, și Pierre Huguenin, lucrătorul tîmplar, un secret care se ascundea în fibrele inimii mai curînd decît se formula în gînduri, și de care fiecare știa că celălalt e probabil preocupat, deși nici unul din ei n-ar fi admis să-și dea seama de simpatia aceasta dureroasă.

În mintea marchizei se petrecea, însă, altceva ; și nu știu de unde s-o apuc, o, respectabilă cititoare, ca să te fac să ghicești. Desena, și desenul ei nu se mai termina. Yseult, care se consacra mult lecturii și redacta rezumate analitice după unele lucrări destul de serioase pentru sexul și vîrsta ei, stătea o parte din zi în cabinet, a cărei ușă rămînea deschisă între ea și verișoară-sa, dar a cărui tapiserie o ferea de privirile lucrătorilor. Nu mai venea pe palier și privea desenul Joséphinei doar cînd aceasta i-l aducea. Iar Joséphine i-l arăta din ce în ce mai rar și pînă la urmă nu i-l mai arătă de loc. Yseult se miră, și-i spuse într-o seară :

— Ei, verișoară, ce se-aude cu desenul tău ? trebuie să fie o capodoperă fiindcă lucrezi de opt zile la el.

— E groaznic, răspunse repede marchiza, înfiorător, stricat, mîzgălit. Nu-mi cere să-l vezi, că mi-e rușine de el ; vreau să-l rup și să-l fac din nou.

— Admir curajul tău, reluă Yseult, dar dacă nu-ţi cer un sacrificiu prea mare, eu te-aş implora să te mulţumeşti cu atît. Zgomotul lucrătorilor şi praful pe care-l fac mă supără mult. M-am deprins să lucrez aici şi cred că n-aş fi în stare să lucrez în altă parte. Va trebui să renunţ dacă tu continui să-mi laşi uşa deschisă.

— Am să desenez atunci cu uşa închisă, propuse marchiza cu timiditate.

— Nu prea ştiu cum să justific ce am să-ţi spun, răspunse Yseult după o clipă de tăcere, dar mi se pare că asta nu s-ar cuveni pentru tine ; tu ce crezi ?

— Nu s-ar cuveni ! Cuvîntul mă miră din partea ta.

— O, ştiu că ţi-am spus că eşti singură cînd se află în cameră un lucrător, dar era o idee greşită şi o vorbă necuviincioasă, şi tu ştii că mi-o reproşez. Nu, n-ai fi singură în mijlocul a şase lucrători.

— În mijlocul lor, spui ? Doar n-o să mă aşez, Doamne fereşte, chiar în mijlocul atelierului ! N-ar fi de loc perspectiva cea mai bună pentru desenat.

— Ştiu şi eu că tribuna se află la şase metri jumătate deasupra podelei şi că e ca şi cînd te-ai afla în altă încăpere decît cea în care lucrează ei, dar, în sfîrşit... ştiu eu... Te întreb pe tine, Joséphine. Trebuie să ştii mai bine ca mine ce se cade şi ce nu.

— Am să fac ceea ce doreşti, răspunse marchiza cu un botişor care nu o urîţea de loc.

— Asta pare să te necăjească, drăguţa mea ? reluă Yseult.

— Mărturisesc, desenul ăsta mă amuza. Era ceva bun de scos de aici, şi-aş fi reuşit pînă la urmă.

— Nu te-am văzut niciodată aşa de pasionată după desen, Joséphine.

— Iar pe tine nu te-am văzut niciodată aşa de englezoaică [1], Yseult.

— Ei bine, dacă ţii atîta, continuă. Am să îndur mai departe zgomotul ciocanului, care-mi sparge creierul, şi nenorocitul de ferăstrău, care-mi dă dureri de dinţi, şi

[1] In sensul de „puritană", vădind principii rigide şi austeritate exagerată.

blestematul de praf care-mi strică toate cărţile şi toate mobilele.

— Nu, nu, nu vreau asta ! Dar ce diferenţă găseşti tu dacă sîntem despărţite de o uşă sau de o tapiserie ?

— Eu ? nu ştiu ; am impresia că, datorită tapiseriei, nu pari singură, iar cu uşa închisă ar fi cu totul altceva.

— Crezi oare că oamenii aceia mă bagă în seamă, de la distanţa la care sînt faţă de tribună ? Mai mult chiar : crezi oare că eu *însemn ceva pentru ei* ?

— Joséphine, zise Yseult rîzînd şi roşind totodată, eşti o prefăcută. De ce ai ţipat, cînd l-ai găsit pe Pierre Huguenin aici, stînd de vorbă cu mine, acum opt zile ?

— Nu mai ştiu nici eu, zău, habar n-am, Yseult, era o prostie din partea mea.

— Şi poate că era una din partea mea să consider fără însemnătate convorbirea aceasta în doi ; m-am gîndit de-atunci. Un bărbat rămîne un bărbat, orice s-ar spune. N-aş sta de vorbă în cabinetul meu singură cu Isidore Lerebours, de exemplu.

— Pentru că e prost, îngîmfat, necuviincios !

— Un meseriaş, ca Pierre Huguenin, de pildă, care nu e nici necuviincios, nici îngîmfat, nici prost, e prin urmare mult mai mult un bărbat decît domnul Isidore ?

— O ! nici vorbă.

— Şi cu toate astea nu te-ai duce să desenezi într-un atelier unde ar fi adunaţi mai mulţi de-alde Isidore, nu-i aşa ?

— O, nu ! desigur. Totuşi m-aş crede acolo singură de tot, şi dacă aş fi condamnată să trăiesc într-o insulă pustie cu cel mai desăvîrşit dintre ei...

— Ai face mai curînd portretul dobitoacelor celor mai urîte, decît al lui, îmi închipui... Dar ce-i cu personajul pe care-l văd aici ?

În timp ce vorbea cu verişoara ei, Yseult deschisese mapa cu desene, şi-l găsise pe cel al atelierului. Aruncase ochii pe el fără ca Joséphine, cu gîndul în altă parte, să apuce s-o împiedice, şi observase o figurină drăguţă aşezată graţios pe un trunchi de coloană gotică.

Joséphine scoase un ţipăt uşor, se repezi la desen, şi voi să-l smulgă din mîinile verişoarei sale, care îl ferea

alergînd în jurul camerei. Jocul acesta dură cîteva clipe ; apoi Joséphine, care era foarte nervoasă, se făcu roşie toată de ciudă şi smulse desenul din care o jumătate rămase în mîinile lui Yseult, tocmai jumătatea unde figura personajul.

— N-are a face, zise Yseult rîzînd, e tare drăguţ, zău. De ce te superi aşa ? Uite că ai ochii plini de lacrimi, ce copilă eşti ! Ţineai să rupi desenul ? Uite că l-ai rupt. Îţi pare rău ? Mă oblig eu să ţi-l lipesc la loc ; nici n-o să se mai cunoască. La drept vorbind, ar fi păcat, e tare drăguţ.

— Nu e frumos ce faci, Yseult. Eu nu voiam să-l vezi.

— Eşti orgolioasă faţă de mine, dar nu eşti oare eleva mea acuma ? De cînd îşi ascund elevii lucrările de profesor ? Dar ia spune-mi, Joséphine, cine e personajul acesta ?

— Vezi şi tu, o figură imaginară, un paj din evul mediu.

— Ce vorbeşti ? e un anacronism. Dacă s-ar fi păstrat bine capela, pajul ar fi la locul lui ; dar cînd e ruinată, nu se potriveşte. E puţin probabil ca bietul tînăr să fi rămas acolo neatins şi cu aceleaşi haine de acum trei sute de ani.

— Vezi cum îţi baţi joc de mine ? de asta mă temeam.

— Dacă te superi, n-am să mai îndrăznesc să-ţi spun nimic. Şi totuşi...

— Ei, dacă ai pornit, spune mai departe.

— Joséphine, pajul ăsta seamănă cu Corintianul ca două picături de apă.

— Corintianul cu o tunică despicată şi cu o tocă de paj ? eşti nebună !

— Tunica e rudă bună cu surtucul, iar cît despre tocă, e vară primară cu cea o Corintianului, care nu e de loc urîtă şi care îi stă foarte bine. Poartă părul lung şi tăiat întocmai ca cel de aici ; în sfîrşit, are o figură încîntătoare ca pajul acesta. Ei, lasă, trebuie să fie strămoşul lui, să nu mai vorbim de asta.

— Yseult, zise marchiza plîngînd, nu te credeam răutăcioasă.

Tonul cu care fură rostite aceste cuvinte, ca şi lacrimile care căzură din ochii Joséphinei o făcură să tresară de uimire pe Yseult. Lăsă desenul din mînă, crezînd că visează, şi se strădui s-o mîngîie pe verişoara ei, dar fără

să-şi lămurească în ce fel o putuse jigni ; căci n-avusese altă intenţie decît să facă o glumă foarte nevinovată şi care nu era cu totul nouă între ele. Nu îndrăzni să-şi oprească gîndul asupra descoperirii pe care lacrimile acestea lăsau s-o presimtă, şi respinse foarte repede ideea, ca fiind absurdă şi jignitoare faţă de verişoara sa. Aceasta, văzînd candoarea lui Yseult, îşi şterse lacrimile, şi cearta lor se încheie, cum se încheiau toate, cu alintări şi cu hohote de rîs.

Ei, da, ai ghicit, o, cititoare plină de pătrundere, biata Joséphine, care citise multe romane (şi asta să-ţi fie de bună învăţătură) simţea nevoia de neînfrînat să introducă în viaţa ei un roman avînd-o pe ea drept eroină ; iar eroul era gata găsit. Se afla acolo, tînăr, frumos ca un semizeu, inteligent şi mai neîntinat ca nici unul din cei cărora li se deschid porţile romanelor celor mai cuviincioase. Numai că era lucrător tîmplar, ceea ce contrazice, mărturisesc, uzanţele din lumea bună, dar era încununat, pe lîngă părul lui frumos, cu aureolă de artist. Geniul acesta născut ca prin minune era răsfăţat şi lăudat în fiecare seară în salon de către bătrînul conte, care se amuza şi se mîndrea de faptul că îl descoperise, iar această situaţie interesantă făcea ca tînărul să fie foarte la modă la castel. Rolul ar fi astăzi răsuflat ; am văzut atîţia tineri minune că am obosit ; şi-apoi e neîndoielnic că s-a ajuns să se recunoască faptul că poporul este marele focar de inteligenţă şi de inspiraţie. Dar în zilele acelea faimoase ale Restauraţiei, de care vă vorbesc, era o noutate să-ţi dai seama de el, o îndrăzneală să nu-l negi, şi o generozitate seniorială să-i ajuţi dezvoltarea. Amintiţi-vă că în vremea aceea, care pare atît de depărtată de anul 1840 [1] prin moravurile şi ideile sale, oamenii *bine* nu admiteau ca poporul să înveţe să citească, şi ştiau ei de ce. Bătrînul conte de Villepreux trecea ca fiind de un liberalism deşucheat în ochii boerna-

[1] Din 1823 — anul cînd se petrece acţiunea romanului — şi pînă în 1840 — cînd George Sand îl scrie — se schimbaseră multe în Franţa : fuseseră răsturnaţi Bourbonii şi, odată cu ei, tendinţele feudale de guvernare ; după 1830, liberalismul părea în creştere.

şilor vecini, iar acest liberalism părea plin de originalitate şi de gust ales tineretului cult din regiune. Era natural ca romanţioasa Joséphine să se molipsească de acest entuziasm la modă, fără să-i înţeleagă însă consecinţele. Ea vedea în eroul ei un Giotto sau un Benvenuto în devenire ; şi, pe deasupra, nu-l chema nici *Trandafirul*, nici *Laleaua*, nici *Bucuria*, nici *Făclia Dragostei* ; oricare dintre poreclele acestea ar fi sunat prost şi l-ar fi depoetizat, cum se spune azi, ci avea o poreclă plăcută şi cu care cădeai bucuros de acord : se numea Corintianul.

De ce a fost Corintianul luat în seamă şi nu Pierre Huguenin ? Acesta din urmă nu avea nicidecum mai puţin succes în salonul de la castel, în sensul că, de cîte ori era pomenit Corintianul în convorbirile de seară, jumătate din laude erau totdeauna pentru Pierre. Contele îi admira prestanţa, aerul distins, felul de a se purta, remarcabil prin demnitatea lui firească, limbajul onest, inteligent, plin de bun-simţ, şi, mai ales, prietenia lui fierbinte şi poetică pentru tînărul sculptor. Atîta doar că sculptorul era înzestrat cu focul sacru care se răsfrîngea, probabil, şi asupra prietenului său, tîmplarul. Cînd se spuneau aceste lucruri, fruntea marchizei se însufleţea ; greşea cărţile cînd juca *reversi* cu unchiul ei, sau dădea pe jos ghemurile de mătase cînd broda la gherghef ; apoi risca o privire timidă spre verişoară-sa. Îşi închipuia că va surprinde mai curînd sau mai tîrziu un roman asemănător între verişoara ei şi Pierre Huguenin, şi această năzărire a imaginaţiei îi dădea curaj. Dar Yseult, liniştită cum era ea, îi vorbea de Pierre cu atîta calm şi sinceritate, încît nu era rost de iluzii de partea aceea.

Deşi Joséphine înţelegea că Pierre era demn de toată consideraţia, ea îi acordase totuşi lui Amaury preferinţa. Te puteai familiariza mai uşor cu acesta, care era socotit oarecum ca un copil. Îi spuneau sculptoraşul ; vorbeau despre viitorul pe care i-l preziceau ; se duceau să-l vadă lucrînd în fiecare zi ; contele îl tutuia, îl numea băiatul lui, şi-l lua pe după cap cînd îl prezenta persoanelor care veneau să-l viziteze şi pe care le ducea în atelier. Remarcau cît de largă şi de înaltă îi era fruntea. Un doctor din partea

locului, partizan al lui Lavater și Gall [1], voia să-i facă un mulaj al craniului. În sfîrșit, avea un succes mai strălucit decît meșterul Pierre, cu care nu te puteai juca la fel. E trist de spus, dar majoritatea femeilor din lumea mare așteaptă aprecierea saloanelor ca să dea preferință unui bărbat ; și cel mai apreciat e, după ele, cel mai desăvîrșit. Joséphine plecase prea mult urechea la atracțiile vanității ca să nu fi luat puțin acest defect. Se entuziasmase așadar după băiatul cel frumos, și nu mai putea să se ascundă. Lucrurile ajunseseră pînă acolo încît glumeau deschis pe socoteala ei în familie, iar ea primea glumele cu foarte mare plăcere. Le provoca chiar, la nevoie ; ceea ce era o manevră destul de bună pentru ca cele observate să nu fie luate în serios. Iată de ce verișoara ei își îngăduia uneori să rîdă cu ea de asta, neînchipuindu-și nicidecum că s-ar putea întrista de ceea ce îi părea un joc ; și iată și motivul pentru care a fost atît de mirată cînd a văzut-o plîngînd cu acest prilej. Dar nici lacrimile acestea n-o lămuriră, căci Joséphine le explică prin amorul ei propriu de artistă, printr-o migrenă, prin tot ce-i veni în minte.

Toate alintările de la castel nu amețiseră încă mintea Corintianului. Entuziasmul bătrînului conte pornea desigur dintr-o bunăvoință și o generozitate adîncă ; dar era foarte imprudent, căci putea duce la rătăcire judecata unui tînăr smuls din obscuritatea lui liniștită pentru a fi aruncat dintr-o dată pe drumul succesului și al ambiției. Din fericire, Pierre Huguenin veghea asupra lui ca o providență, nelăsîndu-l să se abată, prin sfaturile lui înțelepte, din făgașul bunului-simț. De partea lui, taica Huguenin, deși admira sincer îndemînarea și gustul tînărului sculptor, îl sfătuia părintește să se păzească de laude. N-avea a se plînge încă de noua direcție pe care avea s-o ia munca lucrătorului : căci acesta, respectîndu-și cuvîntul, nu se ocupa de sculptură decît duminicile sau seara, un ceas, două după-masă, făcînd încercări, iar în toate zilele săptămînii lucra la terminarea lemnăriei pentru care se angajase. Avea să se

[1] Filozoful elvețian *Johann Gaspar Lavater* (1741—1801) era creatorul așa numitei fiziognomonii, pe atunci la modă ; frenologia, preconizată de medicul german *Franz Josef Gall* (1758—1828), studia firea și însușirile omului după protuberanțele craniului.

ţină de sculptură numai după ce îşi împlinea toate obligaţiile faţă de meşter. Dar dacă bătrînul tîmplar nu condamna încercarea aceasta îndrăzneaţă (la care îl vedea chiar cu plăcere pe fiul său asociindu-se, căci în direcţia aceasta înceta orice gelozie profesională, orice concurenţă a talentelor), nu aproba întru totul relaţiile frecvente şi amicale care se stabiliseră între salon şi atelier.

— Nici vorbă, zicea el, n-am a mă plînge de contele cel bătrîn ; e un om drept şi înclinarea lui spre economie se schimbă în dărnicie cînd dă de cineva cu merite. Se poartă ca un om foarte cumsecade. Nepoată-sa e şi ea îndatoritoare şi bună sub înfăţişarea ei potolită şi nepăsătoare. Tînărul (vorbea de Raoul, fratele lui Yseult) e cam mărginit, leneş şi, cum spune Berrichon al nostru, *bun de nimic*, dar la urma urmei, nu e un copil rău. Şi cînd cîinii lui ne mănîncă găinile, îşi bate cîinii fără cruţare. În sfîrşit, se vede după cum se poartă intendentul cu noi că stăpînu-său i-a poruncit să fie politicos şi omenos cu *necăjiţii*. Dar, cu toate astea, eu nu mă pot apuca să-i iubesc pe oamenii ăştia, cum aş iubi alţi oameni de felul nostru. Îl văd pe moş Lacrête că nu e mulţumit, fiindcă purtările lui cam otova şi dorinţa lui foarte firească de a cîştiga cît mai mult nu sînt binevăzute la castel. Orice ar face domnul conte, n-o să mă facă el pe mine să cred că iubeşte poporul, deşi trece drept un liberal straşnic şi deşi dobitocii îl fac iacobin. Îşi scoate el pălăria în faţa unuia mai deştept dintre noi, dar ia să-ţi dai niţel drumul în faţa lui, şi-ai să vezi cum se *îmbăţoşează* iar, şi-i striveşte pe ţărănoi. Scoate el din buzunar un ludovic de aur ca să bea un amărît în sănătatea lui, dar ia să încercăm să bem pentru republică, şi-o să vedem ce mai lăutari ne plăteşte. O văd eu pe domnişoara de la castel făcînd pomeni, mergînd de la un bolnav la altul ca o soră de caritate, stînd de vorbă cu un om sărac ca şi cu unul bogat şi purtînd rochii mai puţin frumoase ca cele ale fetei ei din casă : nu se poate spune că se uită de sus la săteni sau că refuză vreodată să facă un serviciu ; dar ia să-i propui să se mărite cu fiul unui mare fermier ; chiar dacă n-are educaţie mai proastă şi bani mai puţini decît ea, o să spună că nu-şi poate călca demnitatea de boieroaică. N-o ţiu de rău : burghezii nu fac mai multe parale decît nobilii. Dar

țineți minte, copii, că cei mari vor fi totdeauna cei mari, iar cei mici totdeauna cei mici. S-ar părea că încearcă să vă facă să uitați asta ; dar ia luați-o de bună și-o să vedeți cum o să vi se aducă aminte ! O, o ! n-am trăit atîta vreme fără să învăț cît cîntărește un țăran în mîna boierului său.

Un lucru, mai ales, nu-i plăcea lui moș Huguenin : asiduitatea cu care marchiza venea să se instaleze pe tribună pentru a desena, în timp ce lucrătorii lucrau în fața ei. Părea a se teme ca fiu-su să nu-i dea prea mare atenție. Ce caută acolo cucoana asta frumoasă ? spunea el în șoaptă după plecarea ei. E locul unei marchize să stea acolo sus cocoțată ca o găină, în vreme ce flăcăi ca alde voi îi privesc vîrful piciorului ? Nu zic că n-are picior mic ; și durdulia de Marton ar avea picioare mici, dacă în loc să poarte galenți, și le-ar fi strîns toată viața în pantofi de lux, măcar că eu nu văd ce-i frumos în asta : ce, mergi mai bine, sau sari mai sus ? Și, la urma urmei, cui vrea ea să placă, cu cine vrea să se mărite ? Nu e măritată ? și dacă n-ar fi, ar lua cumva pe-un meseriaș ? În sfîrșit, ce tot stă cocoțată acolo sus ? Stă ca să ne supravegheze sau ca să ne facă portretul ? Grozave modele mai sîntem, îmbrăcați în halate și în cămașă ! Se zice că la Paris sînt oameni plătiți ca să-și lase barbă mare și să fie puși în tablouri. Dar asta-i o meserie de trîntor, nu-i a noastră.

— Ce să zic, spunea Berrichon, eu n-aș cîștiga mult cu meseria asta, frumos cum sînt ; doar dacă ar fi nevoie de vreun maimuțoi de pus în vreo pictură, altfel n-aș avea mulți clienți. Dar să știi, jupîne, că are noroc baroniță sau contița, sau cum îi spune, că are de-a face cu băieți de treabă ca noi, care nu spunem niciodată vorbe urîte, și care nu cîntăm decît cîntece cuviincioase ; căci, la urma urmei, sînt mulți lucrători care n-ar răbda să se zgîiască cineva la ei așa și care ar face-o să plece spunînd dinadins măscări în fața ei.

— Asta noi n-o să facem niciodată, nădăjduiesc, zise Amaury ; datorăm respect unei femei, fie că-i cerșetoare, fie că-i marchiză, și, de altfel, ne respectăm prea mult pe noi înșine ca să rostim cuvinte urîte. Sîntem aici ca să lucrăm, și lucrăm ; doamna aceea lucrează și ea, nu știu

dacă la ceva frumos sau folositor ; pesemne că da ; altfel ce plăcere ar avea să-şi lase lumea ei pentru a noastră ?

Marchiza nu-i făcea cine ştie ce impresie lui Amaury : băgase el de seamă că e drăguţă, tot auzind spunîndu-se asta, dar nu voia să creadă că vine acolo pentru el, cum gîndeau Berrichon şi ucenicii. De altfel, nu avea în minte decît sculptura, şi în inimă numai chipul Savinianei.

Capitolul XX

Bătrînul conte nu era prea cunoscut la Villepreux, în comuna lui. Nu intrase în posesiunea domeniului decît după Revoluţie şi nu venise aci decît rareori, nerămînînd mai mult de trei luni de fiecare dată. Era cea mai neînsemnată dintre reşedinţele lui şi cea mai retrasă dintre moşii aşa cum era situată spre interiorul paşnic al Franţei. In vremea aceea, provincia Sologne nu era presărată, ca azi, de păduri tinere şi frumoase, nici tăiată de drumuri bune. Ţinutul acesta unde mai este încă atîta de făcut era un pustiu în care populaţia nevoiaşă de la ţară abia îşi putea duce viaţa, dar în care capitaliştii puteau încerca să aducă terenurilor ameliorări reuşite. Sub pretext că se consacră agriculturii, bătrînul senior îşi prelungise şederile în ultimii doi ani, iar de data asta venea să se instaleze aici cu toate pregătirile cerute de un plan de şedere lungă. Reparaţiile pe care le poruncise şi numărul mare de cufere, de cărţi şi de servitori care erau văzuţi sosind în fiecare zi anunţau o înscăunare în regulă ; lucrul acesta dădea loc, cum bine vă închipuiţi, la multe comentarii, căci în provincie nimic nu se poate petrece în chip firesc, se caută pentru orice o explicaţie misterioasă.

Unii spuneau că bătrînul senior vine aici ca să-şi scrie memoriile, ceea ce părea să reiasă din lungile dictări pe care i le făcea nepoatei sale şi din viaţa studioasă pe care o ducea alături de ea. Alţii înclinau a crede că aceeaşi copilă, la care părea să ţină atît de mult, îşi băgase în cap probabil, la Paris, vreo dragoste nefericită, de care voiau

s-o îngrijească și s-o tămăduiască prin singurătate și reculegere. Paloarea obișnuită a acestei tinere fete, aerul ei grav, deprinderea de a sta retrasă, veghile ei lungi erau lucruri destul de ciudate în ochii locuitorilor din ținut pentru a cere o explicație de roman.

Vorbele acestea din urmă ajungeau uneori la urechile lui Pierre Huguenin, căruia nu-i păreau lipsite de temei. Domnișoara de Villepreux era în adevăr atît de diferită de tinerele fete de vîrsta ei, prospețimea și vioiciunea verișoarei sale formau un asemenea contrast cu ea, și apoi se exagera atît de mult cînd era vorba de obiceiurile ei excentrice, încît nu știa la ce părere să se oprească. Dar ce-i păsa lui de toate astea? Așa își spunea lui însuși și totuși, cînd auzea vorbindu-se de presupusa ei pasiune, simțea că i se strînge inima în chip ciudat, și făcea sforțări zadarnice să gonească o asemenea preocupare, care îi părea dăunătoare și bolnăvicioasă.

În puțină vreme, contele de Villepreux se făcu popular în comună cum nu se mai poate; dădea mult de lucru și plătea cu o dărnicie pe care nu i-o cunoșteau oamenii. Îl ținea în mînă pe preot și, tot făcîndu-i daruri pentru pivniță și pentru biserică, îl silea să fie tolerant și să lase lumea să danseze duminica [1]; ținea piept prefectului în privința recrutărilor, influențînd pe doctorii care făceau controlul în consiliile de revizie, în sfîrșit lăsa deschis parcul duminica pentru toți locuitorii din comună, ba chiar plătea lăutarul să le cînte la jocul din răspîntia crescătoriei de iepuri, la umbra unui stejar bătrîn numit Rosny, ca toți copacii seculari onorați de această origine ilustră [2].

Lucrătorii lui moș Huguenin se îmbrăcau cît puteau mai frumos în ziua aceea și le jucau, mai degrabă decît pe țărance, pe fetele din casă, grozav de gătite, de la castel. Berrichon își desfășura toate grațiile iar săriturile lui complicate nu erau lipsite de succes. Corintianul se deda și el

[1] În Franța din vremea Restaurației, biserica, redevenită puternică, le interzicea țăranilor să iasă duminica la joc; unul din pamfletele celebrului polemist din acea vreme, Paul-Louis Courier, e îndreptat tocmai împotriva acestei restricții.

[2] Aluzie la ulmii care, din porunca lui Sully, *marquis de Rosny*, au fost plantați, în secolul al XVI-lea, de-a lungul drumurilor.

acestei petreceri, dar fără să se ocupe de o dansatoare anume, ci doar ca să-şi satisfacă oarecare cochetărie copilăroasă, căci era atît de graţios în bluza lui de pînză cenuşie brodată cu verde, iar toca lui bearneză, pe care o adusese din călătorie, îi şedea atît de bine, încît atrăgea toate privirile şi fetele tînjeau după cinstea de a dansa cu el.

Bătrînul conte venea cu familia, la ora cînd soarele coboară, şi aerul se răcoreşte, ca să privească aceste dansuri ţărăneşti şi să-i deprindă pe oameni cu prezenţa lui seniorială. Lumea era măgulită de faptul că asta-i făcea plăcere ca şi de lucrurile agreabile pe care ştia să le spună fiecăruia. Era, sub stejar, o ridicătură de pămînt acoperită cu iarbă, unde nimeni n-ar fi îndrăznit să se aşeze alături de el sau de nepoata lui, dar lîngă care el ştia să-i atragă pe bătrînii din partea locului ca să stea de vorbă cu ei, chiar pe taica Huguenin, care în zadar îşi da aere băţoase de republican şi care se lăsa ademenit, ca oricare altul, deşi n-o recunoştea niciodată.

La început, tînărul Raoul de Villepreux dansa cu cele mai frumoase fete şi nu pregeta să le sărute, ceea ce nu le plăcea de loc pretendenţilor lor, care se uitau urît, mulţumindu-se cu atît ; aşa încît, într-o zi, taica Lacrête, care se afla în apropierea băncii verzi, strînse pumnul cu un aer pe jumătate glumeţ, pe jumătate fioros, şi se jură pe toţi Dumnezeii de care-şi aduse aminte că, pe vremea lui, el n-ar fi lăsat să-i sărute cineva iubita, de-ar fi fost chiar şi Delfinul Franţei. Taica Lacrête avusese un cont achitat de arhitectul castelului şi, nemulţumit de sumă, făcea opoziţie deschisă împotriva familiei.

Contele, care nu voia să-şi compromită popularitatea, nu stărui asupra vorbei bătrînului lăcătuş, dar nici n-o lăsă fără urmare, şi tînărul senior nu mai apăru la jocul de sub stejar.

Domnul Isidore dansa şi el, şi încă cu cîtă îngîmfare ridicolă, cu ce aere de semeţie obraznică, numai Dumnezeu ştie ! Pe fetele din sat le zăpăcea cu aerele lui, dar fetele din casă, care se pricepeau la maniere distinse, ca şi fata ajutorului de primar, care făcea pe prinţesa, îl găseau prea familiar. Doamna de Frenays dansase la început cu vărul său, Raoul, şi catadicsise să pună mînuţa ei în cea a ţăranului care-i stătea în faţă la şirul englezesc.

Dar mîna aceasta era acoperită de mănuşă, ceea ce păru foarte jignitor celor mai mulţi dansatori, şi ceea ce îi făcu să n-o mai invite, deşi ea murea de pofta de a fi invitată, căci dansa minunat; picioruşele ei abia atingeau iarba, iar o femeie frumoasă care se vede admirată nu ţine seama dacă dansează cu un ţărănoi.

După ce Raoul se făcu nevăzut de la balul cîmpenesc, în urma ordinului primit de sus, marchiza, nemaiputînd răbda, acceptă invitaţia lui Isidore. Dar după Isidore nu se mai prezentă nimeni şi ea se plînse de asta, cu toată naivitatea, unchiului său, cînd el o întrebă de ce nu dansează.

— Vezi ce înseamnă să fii o cucoană frumoasă? zise contele. Ia să vedem dacă nu-ţi găsesc eu un dansator. Vino încoace, băiete, îi spuse el Corintianului, care era la doi paşi. Văd că mori de poftă s-o inviţi pe nepoata mea şi nu îndrăzneşti; eu te asigur că va fi încîntată să danseze. Haide, dă-i mîna şi luaţi-vă locurile pentru contradans, am să comand eu figurile.

Corintianul era prea răsfăţat la castel ca să fie mirat sau ruşinat de o asemenea onoare. „E prima dată că dansez cu o marchiză, îşi spunea în sinea lui. Ce-are a face, am s-o joc ca pe oricare alta, şi nu văd de ce m-aş zăpăci pentru atîta lucru."

Aşa răspundea în sinea lui ochilor holbaţi ai lui Berrichon, aşezat în faţa lui, şi năucit de întîmplare.

Tot sărind uşurel pe pajişte cu dansatoarea sa, Corintianul care, cu tot curajul lui lăuntric, nu îndrăznise încă s-o privească în faţă, băgă de seamă că regina aceasta a balului era atît de tulburată, încît se încurca în figurile dansului. La început, nu înţelese nimic, şi, voind s-o ajute să-şi reia locul fără să fie atinsă de aprigele zvîrlituri de picioare ale lui Berrichon, îndrăzni, dar fără alt sentiment decît cel al unui respect firesc, să-şi pună mîna sub cotul marchizei, ca s-o împiedice să cadă. Cotul acesta gol, între o mînecă scurtă şi o mitenă de mătase neagră, era atît de rotund, de micuţ şi de moale, încît Corintianul nu-l simţi deodată; văzîndu-l însă pe Berrichon avîntat într-o învîrtitură fără putinţă de oprire, iar pe marchiză clătinîndu-se, îi strînse cotul ca să-i redea echilibrul. Dar strîngerea aceasta fu ca un curent electric. Joséphine se

făcu roșie ca o cireașă, iar Corintianul avu dintr-o dată un acces de timiditate și fu cuprins de o tulburare greu de îndurat. Se grăbi s-o ducă la loc de îndată ce se termină contradansul și să se depărteze cu un fel de spaimă. Dar nu apucă vioara să dea semnalul contradansului următor că se și pomeni, ca printr-o vrăjitorie, lîngă doamna de Frenays, iar mîna acesteia se afla într-a lui. De ce formulă se folosise pentru a o invita din nou și cum de îndrăznise ? N-a știut-o niciodată. În jurul lui plutea un nor iar el mergea ca în vis.

Din ziua aceea, Corintianul dansă cu marchiza în toate duminicile, și nu cîte-o singură dată. Exemplul lui îi încurajă pe ceilalți, și Joséphine nu mai scăpă nici un contradans. Cînd n-o invita, Corintianul era totdeauna în fața ei la dans, iar mîinile li se atingeau, respirațiile li se contopeau și privirile lor se căutau. Toate aceste mici minunății se petrec de la sine cînd îți place dansul, de nici n-ai timp să le bagi în seamă.

Yseult nu dansa niciodată, deși bunicul ei o îndemna deseori, iar marchiza, cam rușinată de plăcerea pe care ea însăși o simțea, ar fi vrut s-o atragă în vîrtejul jocului cîmpenesc. Era oare, din partea tinerei castelane, dispreț sau nepăsare ? Pierre Huguenin, stînd veșnic la mare distanță de ea și ascuns, fie în spatele unor grupuri de oameni, fie de tufișuri, în dosul cărora se plimba încet, avea deseori ațintiți ochii asupra ei, și se întreba ce gînduri erau sub fruntea ei de nepătruns, care ascundea atîta energie sub o înfățișare atît de plăpîndă. Domnișoara de Villepreux avea întotdeauna aerul unei persoane obosite care își îngăduie să nu-și folosească puterile pînă în momentul cînd le va îndrepta spre noi acțiuni hotărîtoare. Pierre Huguenin o studia ca pe o carte scrisă într-o limbă necunoscută, în care speri să dai de un cuvînt care să te facă să-i ghicești înțelesul. Dar cartea aceasta era pecetluită, și nici o silabă nu-i dezvăluia taina.

Yseult nu părea totuși să se plictisească. Din cînd în cînd se adresa sătencelor, vorbindu-le cu o familiaritate politicoasă, a cărei nuanță era foarte greu de prins. Părea că evită bunătatea ostentativă, pe care o dezvăluia fiecare gest al bunicului ei, dar, în același timp, avea o bunăvoință gravă și liniștită. Nu intimida niciodată pe cei cu

care stătea de vorbă, și era cu neputință să constați cea mai mică deosebire în atitudinea și trăsăturile ei, fie că vorbea cu bunicu-său sau cu verișoara ei, fie că vorbea cu taica Huguenin sau cu copiii din sat. Deși bietul Pierre avea pe inimă o jignire care i se părea de nesters, își spunea uneori că ea are sentimentul sau instinctul egalității în gradul cel mai vădit și mai desăvîrșit. Dar oamenii din sat n-o judecau cu tot atîta înțelepciune. N-o urau pe „domnișoara", cum îi ziceau, dar nici n-aveau pentru ea afecțiunea pe care știuse să le-o inspire bătrînul conte. „Nu arată, ziceau ei, dar parc-ar fi făloasă pe dinăuntru."

Într-o zi, Amaury găsi un volum pe care marchiza, care nu mai venea să deseneze în atelier, îl lăsase în parc. Îl duse prietenului său Pierre, știind cît îi plăceau acestuia cărțile.

În adevăr, vederea unei cărți îl făcea întotdeauna pe Pierre să tresară de interes și de bucurie. De foarte multe zile nu mai citise nimic, și Amaury își închipuia că această recreare preferată va goni gîndurile triste care-l bîntuiau.

Era un roman de Walter Scott, nu mai știu care ; dar unul din cele în care eroul, simplu țăran de la munte sau biet vîntură-lume, se îndrăgostește de vreo doamnă, regină sau prințesă, e iubit de ea într-ascuns și, după o serie de întîmplări încîntătoare sau înfiorătoare, sfîrșește prin a deveni iubitul sau soțul ei. Intriga aceasta, simplă și mișcătoare totodată, este, după cum se știe, tema favorită a regelui romancierilor. El este poetul lorzilor și al monarhilor, dar și poetul țăranului, al soldatului, al proscrisului și al meseriașului. Credincios predilecțiilor sale aristocratice, e-adevărat, și prea englez pentru a fi îndrăznet pînă la deznodămînt, le descoperă întotdeauna nobililor săi vagabonzi o familie ilustră, o moștenire bogată, sau îi face să urce, treaptă cu treaptă, scara onorurilor și a averii, pentru a-i aduce la picioarele iubitelor lor, fără să le expună pe acestea la mezalianță printr-o căsătorie făcută numai din dragoste. Dar e tot atît de sigur că trebuie să-i fim recunoscători fiindcă ne-a zugrăvit poporul în culori poetice, și fiindcă din sînul lui a creat figuri mărețe și impunătoare, al căror devotament, vitejie, inteligență și frumusețe rivalizează cu strălucirea eroului principal, deseori pînă la a-l întrece și a-l lăsa deoparte. Nici vorbă

că artistul a înțeles și a iubit poporul, nu din principiu, ci din instinct, și n-a fost orbit de prejudecățile senioriale.

Romanele acestea, cu toată castitatea lor delicată și încîntătoare, sînt primejdioase pentru capetele tinere și subversive pentru vechea ordine socială, atîta cît trebuie să fie romanele pentru a fi romanțioase și pentru a fi citite cu aviditate de toate clasele societății. Lui Sir Walter Scott, prin urmare, trebuie să-i atribuim dezordinea care se organizase, dacă se poate spune așa, în mintea Josephinei. Ea visa că e o doamnă din secolul al XV-lea sau al XVI-lea, pe care o curtează un tînăr meseriaș, copil pierdut din vreo familie nobilă, lansat de curînd pe drumul talentului și al gloriei, și care trebuia să-și recapete titlurile sau să le dobîndească prin meritele și reputația sa. Cea mai mare parte dintre marii maeștri ai artei au ieșit doar din plebe ; și care marchiză, chiar avînd arbore genealogic, n-ar fi fost măgulită să fie idolul și iubita ideală a unor proletari iluștri ca Jean Goujon, Puget, Canova [1] și mulți alții pe care-i numără istoria artelor în toate ramurile ei ?

Volumul fu devorat într-o singură seară de cei doi prieteni și le dădu o asemenea dorință de a cunoaște restul romanului, încît, neîndrăznind să-l ceară cu împrumut de la castel, îl închiriară de la librarul orașului vecin. Lectura aceasta le făcu o impresie la fel de adîncă, dar fiecăruia în alt sens : Pierre vedea în el idealizarea fantastică a femeii ; Corintianul vedea realizarea posibilă a propriului său destin, nu ca moștenitor necunoscut al vreunei mari averi, ci ca cuceritor predestinat gloriei artistice. Îi mărturisea cu simplitate lui Pierre ambiția și speranțele sale.

— Ești fericit, îi răspundea prietenul său, că ai în minte asemenea dulci iluzii. Și, la urma urmei, de ce nu s-ar realiza ? Artele sînt astăzi singura carieră în care titlurile și privilegiile nu sînt absolut necesare. Muncește, așadar, frățioare, și nu te descuraja. Dumnezeu ți-a dat mult : geniul și dragostea. S-ar zice că ți-a pus pe frunte semnul unei vieți strălucite ; căci, la vîrsta cînd cei mai mulți dintre noi ne mai zbatem într-o ignoranță grosolană, întrebîndu-ne cu tristețe neputincioasă ce viitor ne aș-

[1] Mari sculptori francezi de origine modestă.

teaptă, tu ești sigur de vocația ta, ești remarcat de oameni în stare să te aprecieze și să te ajute. Și asta încă nu-i tot, ești iubit de femeia cea mai frumoasă și cea mai nobilă poate din lume.

Cînd Pierre vorbea de Saviniana, Amaury cădea într-o melancolie pe care prietenul său se străduia în zadar să i-o spulbere :

— Cum poți să te mîhnești atît de adînc de o absență a cărei durată o cunoști, îi spunea el, și în timpul căreia te susține siguranța că ești iubit cu statornicie și cu curaj. Eu mă pomenesc uneori că-ți invidiez nefericirea.

Amaury avea obiceiul să răspundă la aceste mustrări că viitorul e acoperit cu un văl de nepătruns și că speranța în care se legănase e poate prea frumoasă ca să se realizeze.

— Crezi tu, oare, zicea el, că Romanet va renunța ușor la comoara la care rîvnesc și eu ? Vreme de un an cît va petrece lîngă Maica, văzînd-o în fiecare zi și dîndu-i în fiecare zi dovezi de devotament și de pasiune, crezi că ea nu va avea gînduri mai înțelepte decît cele pe care ți le-a mărturisit ție, într-un moment de tulburare și de înflăcărare ? Cînd a vorbit cu tine, eram toți înfierbîntați. Eram după multe emoții puternice, după o încăierare în care, pentru a o răzbuna, făptuisem un omor ; un omor a cărui amintire fatală mă urmărește fără încetare și aruncă o pată întunecată asupra gîndurilor mele de dragoste. Poate că astăzi îi și pare rău de ce ți-a spus și, înainte ca doliul să i se sfîrșească, va regreta poate că, prin această destăinuire, s-a legat oarecum față de mine, așa cum regreta atunci că soțul ei o făgăduise lui Sprijin Bun.

Aceste îndoieli, care nu se potriveau cu firea îndrăzneață și încrezătoare a Corintianului, îl mirau pe Pierre, cu atît mai mult cu cît păreau să crească pe zi ce trece, pînă într-atît încît el atribui mîhnirea aceasta omorului involuntar înfăptuit de prietenul său. Încercă să alunge neliniștea adusă de amara amintire și să-l justifice pe Corintian în propriii săi ochi.

— Nu, n-am remușcări, îi răspunse tînărul. În fiecare dimineață și în fiecare seară îmi înalț sufletul către Domnul și știu că în fapt e alături de el, căci urăsc violența, nu

sînt nici dușmănos, nici nestăpînit, nici răzbunător, iar certurile companionajului îmi stîrnesc acuma groază și milă. Am văzut-o pe femeia iubită căzînd de o lovitură pe care am crezut-o ucigătoare, și l-am nimicit pe ucigașul ei, cu un gest de apărare, mai îndreptățit decît cel al soldatului în vreme de război. Dar sîngele acesta care a curs între Saviniana și mine va lăsa urme dureroase, e un semn nespus de rău, la care nu mă pot gîndi fără să nu mă înfior.

— Gîndul ăsta ți-l face și mai cumplit absența ei. Dacă Saviniana ar fi aici, fericirea de-a o privi și de-a o auzi te-ar face să uiți imaginile sinistre care-ți plutesc în amintire.

— Asta-i sigur ; dar atunci aș fi și mai vinovat decît sînt. Pierre, îmi spuneai nu de mult că ești dezgustat de companionaj și că simți nevoia să închei cu tot ce se leagă de luptele acestea criminale și nebunești. Eu am astăzi și mai multe motive decît aveai tu atunci să simt același dezgust. Nu pot îndura ideea să mă mai cufund în ele și, mai ales, s-o las să trăiască în mijlocul lor pe soția pe care mi-am visat-o. Ar trebui ca Saviniana să se poată lăsa de meseria asta păcătoasă. Aș vrea s-o smulg din locul acela primejdios unde nu voi mai putea să calc fără să mă treacă sudori reci și fără să simt un fior de moarte.

— Sper, răspunse Pierre, că timpul va potoli impresia asta, a cărei amărăciune o înțeleg prea bine, dar de care te lași stăpînit poate mai mult decît ar trebui. Amintește-ți zilele fericite pe care le-ai petrecut în casa aceea primitoare, pe care Saviniana o sfințește prin prezența ei. Mai statornică și mai tare decît tine, ea și-a păstrat în furtună credința și îndurarea, gata să ajute victimele pe care noi mînii ar mai putea să le zdrobească de pietrele vetrei ei. Rolul ei e măreț, te asigur ; și cu cît o văd mai înconjurată de pericole, cu atît o găsesc mai demnă de respect și de dragoste pe femeia aceasta, neprihănită în mijlocul dezmățului și calmă în mijlocul furiilor care vuiesc în jurul ei. Cred că îndeplinește acolo o datorie mai augustă decît cea a unei regine în mijlocul curții sale și că, dacă ar căuta o viață mai liniștită și mai elegantă, ar renunța la o misiune pe care i-a încredințat-o cerul.

— O ! Pierre, zise Corintianul mișcat, spiritul tău înnobilează lucrurile cele mai josnice și le divinizează mai mult încă pe cele mai înalte. Da, Saviniana e o sfîntă, dar n-o pot iubi fără să nu doresc s-o smulg din iadul acela.

— O vei face într-o zi, răspunse Pierre. Cînd vei fi cucerit cu sudoarea frunții o viață mai ușoară, îți va fi îngăduit s-o faci să se bucure de ea pe tovarășa ta. Atunci, biata femeie va fi muncit îndeajuns și va fi suferit îndeajuns pentru numeroșii ei copii din Ocolul Franței, și schimbarea aceasta va fi răsplata și nu renegarea datoriei ei.

— Și peste cîți ani se va întîmpla asta ? exclamă Corintianul cu o expresie de sfîșiere care-l impresionă mult pe Pierre.

— O, băiete dragă, nu te-am văzut niciodată așa de grăbit să trăiești. Cum de-ți lipsește curajul tocmai în ceasul vieții tale cînd ai mai multă forță și mai multă putere ?

Corintianul își ascunse fața în amîndouă mîinile. Cei doi prieteni stăteau astfel de vorbă de o oră, șezînd pe un copac răsturnat din parcul castelului. Era duminică și lăutarii care se duceau la răspîntie pentru balul cîmpenesc treceau de-a lungul zidului exterior, cîntînd din instrumente, în mijlocul rîsetelor și cîntecelor tineretului din sat care se ținea după ei.

Corintianul se ridică brusc :

— Pierre, zise el, destulă tristețe pe ziua de azi, hai să mergem la joc sub stejarul Rosny, vrei ?

— Eu nu joc niciodată, răspunse Pierre, și-mi prinde bine, căci mi se pare că-i un leac păcătos împotriva necazului.

— După ce vezi asta ?

— După aerul cu care mă poftești.

— E o plăcere ciudată, într-adevăr, zise Corintianul așezîndu-se iar. E ca vinul care ți se urcă la cap și care-ți alungă necazurile, ca să ți le aducă înapoi, mai grele încă, a doua zi.

— Hai, zise Pierre, ridicîndu-se la rîndul lui. Toate mijloacele sînt bune dacă te țin în viață ; e bine să uiți, căci e bine să-ți amintești după aceea. Primul lucru e plăcut, al doilea e sănătos. Hai să te duc la joc.

— Ar trebui mai degrabă să nu mă lași să mă duc, Pierre, răspunse Corintianul fără să se ridice. Nu știi ce mă sfătuiești, nu știi unde mă duci.

— Mi-ai ascuns oare ceva ? întrebă Pierre așezîndu-se iar lîngă prietenul său.

— Și tu n-ai ghicit oare nimic ? răspunse Amaury. N-ai văzut oare că se află acolo, sub stejar, o femeie pe care n-o iubesc, desigur, căci n-o cunosc, dar de la care nu-mi pot lua ochii, pentru că e frumoasă, iar frumusețea are o putere căreia nu i te poți împotrivi ? Oare arta nu înseamnă cultul frumosului ? Cum aș putea vreodată să întîlnesc privirea a doi ochi frumoși și s-o întorc pe-a mea de la ei ? Una ca asta nu-i cu putință, Pierre, și totuși n-o iubesc, n-o pot iubi, nu-i așa ? Toate lucrurile astea sînt așadar tare nesăbuite.

— Dar ce vrei să spui ? Nu te înțeleg, cine e femeia asta ? Cum îți poate părea frumoasă altă femeie decît Saviniana ? Eu, dacă aș iubi pe cineva și aș fi iubit, cred că pentru mine n-ar mai fi decît o femeie pe lume, de celelalte nici n-aș ști că există.

— Pierre, tu nu înțelegi nimic din toate astea. N-ai fost niciodată îndrăgostit. Crezi poate într-o putere supraomenească, pe care n-o are dragostea. Ascultă, am să-ți deschid inima mea ; am să-ți spun ce se petrece în mine, și, dacă vezi mai limpede decît mine, am să-ți urmez sfaturile. Ți-am spus că se află acolo o femeie pe care o privesc cu tulburare și la care mă gîndesc cu și mai mare tulburare cînd n-o văd. Adu-ți aminte de ce-mi spuneai în atelier, acum cinci-șase zile, în legătură cu o figurină pe care am săpat-o într-unul din medalioane.

— Era capul, pieptănătura, dacă nu chiar trăsăturile unei doamne...

— Nu e nevoie să-i spui pe nume. Nu sînt decît două : una e întruchiparea indiferenței, cealaltă e întruchiparea vieții. Tu ai pretins că am vrut să fac portretul acesteia din urmă ; eu am protestat. Nu voiam să-l fac, în adevăr ; dar, fără voia mea, ceva din forma ei grațioasă a răsărit sub dalta mea. Tu ai insistat, l-ai luat de martor pe Guillaume. Vorbeam cu toții cam tare, poate, și nu știu dacă din cabinetul turnului nu se aude ce se vorbește în atelier. Am ieșit, și apoi, seara, am intrat iar să iau cartea pe

care o lăsasem acolo. Tu mă aşteptai acasă ca s-o terminăm. M-ai aşteptat destul de mult. Ţi-am spus că am umblat puţin prin parc, ca să-mi treacă durerea de cap. Nu te-am minţit ; aveam capul în flăcări şi am mers mult cînd am ieşit din atelier.

— Dar ce s-a petrecut acolo ? Nu sînt în stare să-mi închipui. O doamnă ? O marchiză ?... Tu, un lucrător ! un companion !... Corintiene, n-ai visat, dragă ?

— N-am visat, şi nu s-a petrecut nimic prea romanţios. Ascultă, totuşi. Intru în atelier fără luminare ; n-aveam nevoie ca să găsesc cartea, ştiam exact locul unde o lăsasem ; văd fundul atelierului luminat, şi o doamnă care se uita la sculptura mea, tocmai la căpuşorul care-i seamănă. Cînd m-a văzut, a scos un ţipăt şi a scăpat sfeşnicul din mînă. Acum eram în întuneric amîndoi ; n-o recunoscusem bine, nu ştiu de ce mă apropii pe dibuite întrebînd : „Cine e acolo ?“ Întindeam mîinile şi, deodată, mă pomenesc mai aproape de ea decît credeam ; ea nu răspunde, deşi o iau în braţe. Îmi pierd capul, întunericul mă face îndrăzneţ, mă prefac că mă înşel ; îmi apropii buzele tremurătoare chemînd-o pe nume pe domnişoara Julie ; ating părul, al cărui parfum mă îmbată... Sînt împins înapoi, dar nu prea tare şi mi se spune : „Nu e Julie, eu sînt, domnule Amaury, nu te înşela“. Ea nu încerca cu tot dinadinsul să scape, iar eu nu mă puteam hotărî s-o las să fugă. „Cine, dumneata ? zic eu, nu-ţi cunosc vocea.“ Atunci, ea scapă, căci nu mai îndrăzneam s-o ţin şi începe să fugă pe întuneric. Eu nu mă ţineam după ea ; se loveşte de o masă de lucru şi cade scoţînd un ţipăt. Eu mă reped, o ridic, credeam că s-a rănit. „Nu, nu-i nimic, îmi spune ea, dar m-ai speriat groaznic, şi era să mor.“ „Cum aţi putut să vă speriaţi de mine, doamnă ?“ „Dar cum de nu m-ai recunoscut, domnule ?“ „Dacă doamna marchiză şi-ar fi spus numele, nu mi-aş fi îngăduit să mă apropii.“ „Credeai c-ai s-o găseşti pe Julie în locul meu ? Trebuia să vină aci ?“ „Nicidecum, doamnă ; dar credeam că fata din casă a dumneavoastră îmi face vreo şolticărie, şi... eram atît de departe să-mi închipui...“ „Căutam o carte pe care credeam că am lăsat-o în tribună şi pe care am zărit-o lîngă sculptura dumitale.“ „Cartea e a doamnei marchize ? Dacă aş fi ştiut...“ „O ! ai făcut foarte bine că ai citit-o dacă te-a

ispitit. Vrei să ți-o mai las ?“ „O citește Pierre.“ „Și dumneata, dumneata n-o citești ?“ „Ba da, și eu citesc mult.“

Atunci, ea mă întreabă ce cărți am citit, și uite ce se apucă să stea de vorbă cu mine de parcă eram la contradans. Venea ceva lumină pe fereastra deschisă, o vedeam lîngă mine ca o umbră albă, și vîntul i se juca în păr, care mi s-a părut că-i despletit. Redevenisem atît de timid încît abia îi răspundeam. Mă simțisem mai îndrăzneț cînd fugea de mine, dar cînd a început să-mi pună întrebări, am simțit că-mi piere avîntul, am roșit de neștiința mea, m-am temut să nu mă exprim în mod grosolan, am fost atît de laș că mi-era rușine. Mi se părea că trebuie să mă disprețuiască, dar ea nu pleca, i se schimbase mult vocea și, punîndu-mi întrebări ca unui copil pe care-l ocrotești, părea atît de tulburată, încît i-am spus, ca să schimb vorba : „Sînt sigur că v-ați lovit cînd ați căzut“. Știu și eu că trebuia să spun : „Doamna marchiză s-a lovit“. N-am vrut să spun așa. Nu, pentru nimic în lume n-aș fi spus așa. „Nu m-am lovit, a răspuns ea, dar m-am speriat atît de tare că îmi bate și acum inima. Am crezut că e unul din lucrători care aleargă după mine.“

Vorba asta m-a mirat mult, Pierre. Ce voia să spună ? Ce, eu nu sînt un lucrător ? A crezut că mă măgulește spunîndu-mi că mă socotește altfel, sau poate e un gînd disprețuitor care i-a scăpat fără voie ? De altfel, mă recunoscuse foarte bine de vreme ce, la început, îmi spusese pe nume. Ea s-a ridicat prima. S-a ridicat ca să plece, și i s-a agățat rochia de un ferăstrău care se afla acolo. A trebuit să-i ajut să se desprindă, și rochia aceea de mătase, care era așa de moale, m-a făcut să tresar pînă în vîrful degetelor. Am fost ca un copil care ține un fluture și se teme să nu-i strice aripile. Ea a căutat apoi să se îndrepte spre scara de scînduri, ca să urce la tribună, iar eu nu îndrăzneam nici s-o urmez, nici să mă depărtez. Cînd a ajuns pe primele trepte, a mai scos un mic țipăt și am auzit scîndurile pîrîind. Am crezut că iar cade și, din două sărituri, am fost lîngă ea. Rîdea, spunînd că s-a lovit la picioare și mai spunea că nu îndrăznește să urce, de teamă să nu vină jos de-a dura. I-am propus să mă duc după lumînare.

— O ! nu, nu, a exclamat ea, nu trebuie să mă știe lumea aici ! și și-a luat inima în dinți să urce. Aș fi fost tare

mojic, nu-i așa ? dacă n-aș fi ajutat-o. Era în adevăr în primejdie urcînd pe întuneric pe scara aceea care n-ar fi la îndemînă nici ziua nămiaza mare, pentru o femeie. M-am urcat cu ea prin urmare, și ea s-a sprijinit pe mine. Și uite că la ultima stinghie iar a dat să cadă, și iar am fost silit s-o iau în brațe. Cînd a trecut primejdia, mi-a mulțumit pe un ton atît de dulce și cu o voce atît de mîngîietoare, încît m-am simțit înduioșat. Și cînd a închis ușa turnului în urma ei, am avut ca un acces de nebunie, mi-am proptit brațele de ușă, de parcă voiam s-o forțez... dar am fugit îndată prin parc, și tare mă tem că nu mi-am venit încă în fire din ziua aceea. Totuși, sînt momente cînd lucrurile îmi apar altfel. Am impresia că trebuie să fie foarte cochetă o femeie ca să dorească a suci capul unui bărbat pe care n-ar îndrăzni să-l iubească. Ar fi ceva foarte laș ; și dacă marchiza a avut gîndul ăsta, nu e o femeie care se respectă... Răspunde-mi, Pierre, tu ce crezi ?

— E o chestiune foarte delicată, răspunse Pierre, pe care povestirea aceasta îl tulburase mult ; o femeie în situația ei, care ar iubi de-a binelea un om din popor, n-ar fi oare foarte nobilă și foarte curajoasă ? n-ar fi condamnată tare de unii și de alții și, în iubirea asta, n-ar fi silită să facă ea, oarecum, primii pași ? Căci ce om din popor ar îndrăzni s-o iubească primul, și n-ar avea, ca și tine, unele îndoieli ? Vezi, prin urmare, că n-o pot ține de rău pe doamna aceea, dacă te iubește. Dar, nu știu de ce, n-am mare încredere în sinceritatea acestei iubiri. Marchiza asta, deși e fiică de burghez și poate alege între cei de-o seamă cu ea, s-a lăsat măritată cu o secătură fără pereche fiindcă el avea un titlu de nobleță. S-a înjosit prin căsătoria asta, crezînd că se va depărta și mai mult de poporul din care ieșise.

— Nu s-ar putea răspunde, zise Amaury, că era o copilă pe atunci ? că nu știa ce face, că părinții au sfătuit-o rău ? Și nu se poate ca acum să se fi gîndit mai temeinic, să se fi căit de greșeala ei și, primind de la soartă o lecție crudă, să fi revenit la sentimente mai nobile ?

— Da, se poate, răspunse Pierre. Mi-e plăcut să ascult tot ce poate scuza sau justifica o femeie nefericită și mă străduiesc să cred că-i așa ; dar ce importanță are să știm

dacă e sinceră sau cochetă ? Te-ai putea opri un moment la gîndul de a răspunde la asemenea avansuri ? O ! dragul meu, dacă o dragoste nepotrivită și fără sorți de izbîndă ar pune stăpînire pe tine, poți fi sigur că viitorul ți-ar fi compromis, iar sufletul, într-un fel, veștejit. Ferește-te, așadar, de visuri primejdioase și de rătăciri ale imaginației. Nu știi cît suferă cel ce a lăsat, fie și o singură dată, să-i treacă prin minte unele năluciri înșelătoare care nu se pot statornici în viața noastră de mizerie și de lipsuri.

— Vorbești de iluziile astea ca și cînd mintea ta puternică și înțeleaptă le-ar putea cunoaște, răspunse Amaury, impresionat de tonul plin de amărăciune cu care prietenul său rostea aceste cuvinte. Ai mai văzut pînă acum vreun exemplu de asemenea iubiri nepotrivite pe care le condamni ?

— Da, am văzut unul, răspunse Pierre cu emoție, și am să ți-l povestesc poate într-o zi, dar acum îmi vine prea greu ; e o rană proaspătă de tot, făcută în inima unui om cinstit, care n-o merita, fără îndoială ; dar îi va servi de învățătură, și-i mulțumește pentru asta lui Dumnezeu.

Amaury înțelese pe jumătate că Pierre vorbește de el însuși și nu îndrăzni să-l întrebe mai departe. Dar, după cîteva clipe de tăcere, nu se putu opri să-i pună întrebarea dacă marchiza e amestecată sau nu în exemplul citat de el.

— Nu, dragul meu, răspunse Pierre, o cred pe marchiză mai bună decît persoana la care mă faci să mă gîndesc. Dar oricum ar fi ea, Amaury, să nu-ți închipui că marchiza asta fără soț, fără legătură conjugală, fără prevedere și fără putere asupra ei însăși poate fi o ființă la fel de frumoasă, la fel de curată și la fel de prețuită în ochii Domnului ca vrednica Saviniana, însuflețită de resemnarea, de hotărîrea, de curajul ei, de cinstea ei fără pată și de dragostea ei de mamă. O rochie de mătase, picioare mici, mîini moi, păr pieptănat ca cel al statuilor grecești, iată, mărturisesc, ispite mari, mai ales pentru noi, care nu vedem asemenea frumuseți așa de gătite decît agățate sus, deasupra noastră, ca Sfintele Fecioare bogat împodobite din biserici. Vorbe frumoase, un aer de bunătate suverană, un spirit mai fin, mai cultivat decît al nostru, și asta ne poate ameți și ne poate face să ne îndoim dacă asemenea femei sînt din același aluat cu mamele și suro-

rile noastre; căci acestea stau sub ocrotirea noastră, pe cînd în fața celorlalte stăm noi ca niște copii. Dar, fii sigur, Amaury, femeile noastre au mai multă inimă și prețuiesc mai mult decît cucoanele astea mari care ne disprețuiesc măgulindu-ne și ne calcă în picioare întinzîndu-ne mîna. Trăiesc în aur și în mătase. Un bărbat trebuie să se prezinte în fața lor ferchezuit și parfumat ca și ele; altfel nu e un bărbat. Noi, cu hainele noastre grosolane, cu mîinile aspre și cu părul ciufulit, sîntem niște mașini, niște animale, niște dobitoace de povară; iar cea care ar putea-o uita o clipă, în clipa următoare ar roși de noi și de ea însăși.

Pierre vorbea cu amărăciune și, puțin cîte puțin, ridicase vocea. Se întrerupse deodată, căci i se păru că se mișcase frunzișul în spatele lui. Corintianul fu și el impresionat de fișiitul acesta misterios. Se temea ca marchiza sau vreuna din servitoarele de la castel să nu-i fi auzit destăinuirile. Lui Pierre îi venise alt gînd; dar îl goni și nu vorbi de el. Își ținu pe loc prietenul care voia să se repeadă în desiș ca s-o urmărească pe căprioara curioasă și făcu haz de nebunia lui. Dar bănuielile lor se întăriră cînd, după ce făcură cîțiva pași, zăriră o siluetă zveltă și ușoară lunecînd ca o fantomă pe sub bolta unei alei și pierzîndu-se în amurg.

Se duseră sub stejar ca să vadă ce persoane de la castel se aflau acolo înaintea lor. Marchiza tocmai sosise cu fata ei din casă, Julie, tînără gîsculiță spălătică, cum îi spunea în batjocură moș Lacrête, destul de cochetă și oarecum drăguță. Contele de Villepreux nu venise, și nici nepoata lui. Se putea prea bine să fi fost ea cea care traversase tufișurile în momentul cînd Pierre rostea împotriva ei, fără să-i spună numele, un fel de imprecație. Pierre știa că se interesează de botanică și o văzuse uneori intrînd în desiș ca să culeagă mușchi și jungermanns. Dar și marchiza se putuse strecura acolo ca să asculte ce vorbesc. Erau amîndoi intrigați de întîmplare, cînd Corintianul, fie pentru a căuta prilejul să dezlege misterul, fie tirit de o atracție de neînfrînt, lăsă deodată brațul prietenului său și se duse s-o invite pe Joséphine. Pierre încercă un sentiment de stînjeneală văzînd cît de

puternică era această atracție reciprocă. Se trase deoparte ca să-i observe și își dădu curînd seama că o mare primejdie amenință mintea și liniștea Corintianului. Marchiza nu-i păru mai puțin de plîns. Părea amețită și uluită totodată. Cînd tînărul sculptor era lîngă ea, nu-l mai vedea decît pe el ; dar de îndată ce se depărta, arunca în jurul ei priviri speriate și rușinate. „Trebuie să-l iubească mult, își spunea Pierre, ca să vină aci, aproape singură, și să danseze cu țăranii, oameni de treabă, dar care nu sînt desigur în ochii ei decît niște necioplițI". Pierre se înșela în această privință. Necioplții aveau ochi ; ei admirau prospețimea strălucitoare a Joséphinei Clicot și grația ușoară a mișcărilor ei. Și-o spuneau unii altora. Corintianul auzea aceste laude naive iar Joséphine vede bine că el nu le aude fără emoție. Dorea deci să placă tuturor dansatorilor, ca să-i placă și mai mult celui pe care-l prefera.

Capitolul XXI

Pierre se străduí în zadar să-l smulgă pe Corintian de la joc.

— Lasă-mă să-mi istovesc nebunia, îi răspunse tînărul. Te asigur că sînt încă stăpîn pe mine. De altfel, e ultima dată cînd voi înfrunta primejdia asta. Dar privește ! Uite-o singură printre sătenii de aici, dintre care unii sînt băuți. Flecușteața de Julie nu-i e de nici o apărare, iar dacă a venit cumva, cum crezi tu, pentru mine, să se expună la neplăceri în mijlocul acestei mulțimi cam necioplite, nu e de datoria mea să veghez asupra ei și s-o ocrotesc ? O femeie rămîne o femeie, Pierre, iar sprijinul unui bărbat, oricare ar fi el, îi e totdeauna de trebuință.

Prietenul Liniei fu nevoit să-l lase pe Corintian să facă ce vrea. Se simțea din ce în ce mai trist la priveliștea acestei fericiri pline de primejdii și de beție, care îi răscolea în mod dureros suferința lui ascunsă. Se întreba chiar dacă are dreptul să condamne o slăbiciune căreia

fusese gata să-i cedeze în taina gîndurilor lui şi de care n-ar fi putut, fără să mintă, să se declare vindecat cu desăvîrşire. Se afundă în parc, sfîşiat de o neliniște ciudată.

Umbla la întîmplare de cîtăva vreme, cînd se pomeni, la cotitura unei alei, nu departe de două persoane care mergeau înaintea lui. Recunoscu rochia de culoare închisă şi vocea cam deosebită a domnişoarei de Villepreux. Era un timbru elegant şi curat, dar de obicei lipsit de inflexiuni şi nu prea vibrant. Glasul acesta era în armonie cu înfăţişarea ei. Dar cine era oare bărbatul care-i dădea braţul ? Purta o manta care se chema pe atunci *quiroga* [1] şi o pălărie zisă *à la Morillo* [2]. Mersul lui sigur, ca şi costumul, arătau că nu e contele de Villepreux. Nu era nici tînărul Raoul, pe care Pierre tocmai îl văzuse trecînd în costum de vînătoare şi cu puşcă, pentru a se duce să pîndească iepuri. Putea fi vreo rudă de curînd sosită la castel. Pierre continuă să meargă în urma lor, la distanţă. Întunericul din alei îl împiedica să-i vadă bine ; dar cînd traversau vreun luminiş, se puteau vedea gesturile însufleţite ale bărbatului cu *quiroga*. Vorbea cu înflăcărare şi cîteva note ale unei voci răsunătoare, care nu-i părea necunoscută lui Pierre Huguenin, ajungeau din timp în timp pînă la el.

Intrigat, frămîntat, Pierre nu putu rezista plăcerii de a grăbi pasul pentru a-i auzi mai de-aproape. Dar, în momentul cînd traversa un loc întunecat, băgă de seamă că cei doi care se plimbau se întorceau înapoi şi se apropiau de el din ce în ce mai mult. Consideră că n-are de ce să-i evite, şi curînd, adunîndu-şi amintirile, recunoscu vocea, ţinuta şi vorba scurtă şi sacadată a domnului Achille Lefort, recrutorul patriotic.

În timp ce trecea foarte aproape de Pierre, Achille rosti aceste cuvinte cu un accent foarte însufleţit :

[1] De la numele liberalului spaniol foarte popular în acea vreme, generalul Antonio Quiroga (1784—1841), şeful trupelor care luptau pentru obţinerea unei constituţii, susţinînd astfel revoluţia democratică împotriva lui Ferdinand al VII-lea.

[2] De la numele pastorului spaniol Pablo Morillo, care se distinsese în timpul războiului contra lui Napoleon

— Nu, nici vorbă, nu voi renunța la speranța mea, și sînt sigur că domnul conte...

Se întrerupse zărindu-l pe Pierre Huguenin care mergea prin aleea laterală.

Domnișoara de Villepreux se aplecă înainte plecînd puțin capul, în atitudinea cuiva care caută să recunoască pe cineva în întuneric.

— Uite, zise ea oprindu-se, iată persoana pe care doreai s-o întîlnești. Vă las împreună.

Își trase brațul, răspunse salutului tăcut al lui Pierre, și voi să se depărteze.

— Oricîtă plăcere am de a-l fi întîlnit pe meșterul Pierre, zise comis-voiajorul pregătindu-se s-o urmeze, nu mă pot hotărî să vă las să vă întoarceți singură la castel.

— Dumneata uiți că am trăit la țară, răspunse ea, și că sînt deprinsă să mă lipsesc de cavaleri? Mă duc la bunicul, care trebuie să-și fi terminat siesta. La revedere.

Apoi trecu parcă dinadins de partea opusă lui Pierre, și alergă cîțiva pași, dar curînd, stăpînindu-și accesul acesta de vioiciune care nu era în firea ei, se depărtă cu pași ușori, dar egali și măsurați.

Răscolit de această dublă întîlnire, Pierre urmărea cu urechea zgomotul slab al nisipului care scîrțîia sub picioarele ei și nu auzea cuvintele prin care Achille intrase în subiect. Cînd ieși din preocuparea lui, își dădu seama că tînărul îi spune lucrurile cele mai amabile din lume, și își reproșă că răspunde cu atîta răceală. Dar, fără voia lui, cînd îl văzuse căzînd încă o dată din cer și ieșindu-i în fața ochilor singur cu Yseult, simți față de el mai puțină simpatie ca oricînd.

— Ei, dragul meu, îi spunea Achille, ai și uitat întîlnirea noastră veselă de la *Bolta înțelepciunii*? De treabă om taica Vaudois, plin de inteligență, de patriotism și de curaj. Dă-mi vești, rogu-te, despre bătrînul lăcătuș iacobin care l-a scandalizat atîta pe fostul dumitale elev, căpitanul, și despre demnitarul vostru, pentru care nutresc stimă și respect de fiu. Vorbește-mi de toți prietenii noștri. Despre Corintian nu te întreb nimic, mi s-a vorbit acum la castel despre el cu atîtea laude, încît n-aș fi mirat să-l văd făcînd neîntîrziat o carieră strălucită. Toată familia Villepreux moare după el. Mi s-au și arătat

sculpturile lui, care m-au încîntat mai mult decît m-au surprins. Presimțeam în el, cînd l-am văzut, un mare artist, un om de geniu.

— Aveți, răspunse Pierre, un exces de bunăvoință pe care l-am lua drept ironie, dacă nu ne-am spune că nu merităm osteneala. Lăsați puțin complimentele, și spuneți-mi de îndată dacă vă pot fi de folos prin locurile astea în vreo chestiune personală. Nu-mi închipui că v-ați întrerupt plimbarea de adineaori ca să vorbiți cu mine despre lucruri neimportante ; cît privește politica, știți că nu mă pricep la ea.

— Mînuiești gluma de minune, meștere Pierre, și dacă aș fi copil m-aș lăsa descumpănit. Dar sînt deprins să citesc în conștiințe, sînt un soi de duhovnic și pot să spun că am spovedit inși mai bănuitori ca dumneata. Pretinzi că nu pricepi de fel politica ? Desigur, dacă o judeci pe cea de azi după divagațiile stranii pe care le-am auzit ultima dată la cina noastră de la Vaudois, trebuie să-ți fie milă de noi toți. Sper totuși că n-ai să mă confunzi întru totul cu ceilalți.

— Ceilalți sînt prietenii, asociații, aș spune *complicii* dumitale, dacă aș fi regalist. Cum de poți vorbi cu atîta dispreț de ei, cu mine, pe care nu mă cunoști ?

— Te cunosc bine, dimpotrivă. N-am căutat să intru în relații cu dumneata pînă nu ți-am studiat caracterul și sentimentele și pînă nu mi s-a povestit în amănunțime purtarea pe care-ai avut-o la Blois, cu frații dumitale gavoți. Știu că, în adunările pe care le-ați avut, ai fost mare orator, mare filozof, chiar mare om politic ; și aș putea să-ți reproduc în parte discursurile pe care le-ai ținut tovarășilor dumitale ca să-i faci să renunțe la concurs. Ei bine, meștere Pierre, ți s-a întîmplat acolo ceea ce ar putea să mi se întîmple și mie, dacă aș fi, cum presupui dumneata, înrolat în vreo doctrină politică. Te-ai pomenit singur cu părerea dumitale, singur cu bunul-simț și cu bunele dumitale intenții, în mijlocul unor oameni demni de stimă, de altfel, și demni de toată prietenia dumitale, dar plini de credințe greșite, de prejudecăți și de patimi contradictorii. Iată răspunsul meu la ceea ce-mi spuneai adineauri referitor la pretinșii mei complici.

— Ascultă, domnule, zise Pierre, după ce tăcu un moment, ce spui dumneata e adevărat poate. Dar dacă vrei să stăm de vorbă, să-mi vorbești fără ocolișuri. Nu mă crezi atît de prost ca să consider avansurile dumitale ca o chestiune de pură simpatie din parte-ți. Laudele nu m-au făcut niciodată să-mi pierd capul. Nu te întreb de numele asociaților dumitale ; bănuiesc că, așa cum e și cu noi în asociațiile noastre, ești legat de ale dumitale prin anumite făgăduieli. Să zicem că persoanele cu care m-ai pus în legătură nu se ocupă de comploturi. Dar vreau să-mi spui ce pui la cale dumneata personal... căci, sau mă iei drept un nătărău care se va lăsa dus cu ochii legați (și în cazul acesta trebuie să-ți spun că te înșeli), sau știi că nu sînt în stare să fac meseria infamă de denunțător, și în cazul acesta nu trebuie să-mi vorbești în enigme. N-aș avea timpul să le dezleg.

— Fie, dragul meu ! Voi vorbi cît de limpede vrei. Nu te întreb dacă poți garanta că nu vei avea un moment de zăpăceală sau de ușurință, care mi-ar putea compromite libertatea și viața ; sînt convins dinainte că nu, fiindcă te știu omul cel mai serios și poate cel mai scrupulos din lume. De altfel, acolo unde nu risc decît capul meu, n-am obiceiul să-mi neglijez datoria din prudență.

— Opinia dumitale adevărată, domnule, principiile dumitale, credința politică, asta vreau să știu. Nu-ți cer socoteală de acțiunile prin care îți servești cauza ; știu că nu le poți dezvălui ; dar vreau să-ți cunosc țelul. Fără asta n-ai să mă clintești, așa cum nu se clintesc munții.

— Credința mută munții din loc, tovarășe dragă. Așa încît sînt sigur că te voi clinti, căci credința mea e și a dumitale : sînt republican.

— Ce înțelegi prin asta ?

— Ciudată întrebare ! Ceea ce înțelegi și dumneata !

— Dar eu ce înțeleg ? dumneata știi ?

— Presupun, și de altfel ai să mi-o spui.

— Nicidecum, am să aștept să-mi spui dumneata ce plan de republică ai ; căci sînt sigur că ai. Altfel nu te-ai fi pus pe treabă ; pe cînd eu, care nu fac altceva de dimineață pînă seara decît să tai scînduri și să le dau la

rindea, s-ar putea să nu mă fi gîndit niciodată să refac societatea.

— Mă întrebi într-un fel cam perfid, amice, bagă de seamă. Dacă sîntem de acord asupra fondului, ne putem înțelege dezvăluindu-ne unul altuia. Dacă nu sîntem, vei păstra dreptul să pui bețe în roate proiectelor mele, pe cîtă vreme eu n-am nici o putere față de ale dumitale.

— E-adevărat, de vreme ce eu n-am proiecte. Atunci, ce e de făcut? Dacă îți spun ideile mele, iar dumneata vrei să te folosești de mine, vei putea să-mi răspunzi că sînt și ale dumitale.

— Am să-ți spun ce-mi spuneai dumneata la început: sau ai încredere în mine, sau...

— Dar de ce aș avea încredere în dumneata? Te-am căutat eu? Mă gîndeam eu la dumneata cînd m-ai oprit pe malul Loarei? Umblam eu după republică în momentul cînd m-ai oprit pe aleea asta? Insist eu acum să fiu inițiat în secretele dumitale? Ai nevoie de mine, sau n-ai nevoie? Poți să vorbești și poți să taci...

— Ai o logică necruțătoare, și văd că am de-a face cu un adversar tare. Ei bine, voi vorbi, căci altfel discuția ar deveni comică, și ca s-o încheiem conform pretențiilor noastre reciproce, ar trebui să ne apucăm să vorbim amîndoi odată, ceea ce n-ar fi mijlocul cel mai bun de a ne înțelege. Încep: am pronunțat cuvîntul de republică, și iată că, de la început, trebuie să ne oprim. Ce înseamnă republica? E vorba de cea a lui Platon? De cea a lui Isus Hristos? De cea din vechea Romă sau din vechea Spartă? De cea din cele Treisprezece Cantoane[1]? De cea din Statele Unite? În sfîrșit, de cea a Revoluției Franceze, în care se pot număra vreo cincisprezece-douăzeci de forme de republică pe rînd încercate, depășite și răsturnate?...

Aici, Achille Lefort se opri ca să-și tragă răsuflarea. Bietul tînăr era cam încurcat de definiția pe care trebuia s-o dea, și spera să-și zăpăcească adversarul prin eru-

[1] Confederația elvețiană era constituită din treisprezece cantoane, devenite independente din 1499.

diția lui. Dar Pierre îl urmărea foarte bine, și nimic din ce auzea nu-i era necunoscut.

— Nici vorbă că dumneata n-ai adoptat nici una din formele acestea, replică el. Ai prea multă judecată ca să nu știi că republica lui Platon, ca și cea de la Roma sau din Sparta, e de neînchipuit fără iloți ; că cea din cele Treisprezece Cantoane e de neînchipuit fără munți ; că cea din Statele Unite e tot așa fără sclavia negrilor, și că toate cele ale Revoluției noastre sînt de neînchipuit fără temniceri și fără călăi. Rămîne prin urmare cea a lui Isus Hristos, asupra căreia nu mi-ar displăcea să-ți cunosc părerea.

— Ar fi poate cea mai populară, dacă s-ar înțelege bine Evanghelia, răspunse Lefort, dar aceea e de neînchipuit fără preoți. Astfel că toate ridică pentru noi o piedică din cele mai mari, și trebuie să găsim una nouă.

— Am ajuns unde trebuia, zise Pierre, așezîndu-se pe marginea unui șanț și încrucișîndu-și brațele. Și își spunea lui însuși : „Acum am să știu dacă omul ăsta e un înțelept sau un netot".

Achille Lefort nu era nici una, nici alta. Era omul timpului său, unul din miile de tineri curajoși, întreprinzători, devotați, dar ignoranți și temerari, din care Franța avea cu duiumul în pîntecele ei frămîntat de muncile facerii. Dominat de o mare idee patriotică, aceea de a-i alunga pe Bourboni și de a aduce instituțiile la un liberalism mai sincer, tineretul acesta curajos lucra la întîmplare, fără preocuparea de a formula teorii imediat aplicabile, nevăzînd în orice împrejurare decît faptul în sine, pe care-l împodobea în vremea aceea cu numele de principiu (neștiind ce este cu adevărat un principiu), și ascultînd totuși de legea progresului, care-i antrena pe toți membrii săi laolaltă, fiecare cu micul său bagaj de filozofie școlărească și de pasiune politică : Voltaire, Adam Smith, Bentham [1], Constituanta, Convenționea, Carta, Brissot [2], La Fayette, ducele de Orléans și *tutti*

[1] Jeremy Bentham (1748—1832), filozof utilitarist englez.

[2] Jacques-Pierre Brissot (1754—1793), unul din șefii girondinilor în timpul Revoluției.

quanti[1] : ca să-şi înmulţească rîndurile, tinerii aceştia ajunseseră la ideea de a iniţia în societăţile lor secrete pe nemulţumiţii din partidul imperial, falangă eroică prin inimă şi mărginită prin minte, care a jucat oarecum rolul lui Bertrand din fabula cu castanele[2] şi care se răzbună astăzi îndreptînd tunurile şi puştile ordinei represive împotriva Republicii răsculate. Exista deci în vremea aceea un schimb inevitabil de mici şiretenii, de făgăduieli înşelătoare şi de tranzacţii niţeluş iezuitice între conspiratorii de diverse opinii şi de diverse nuanţe. Totul se făcea cu intenţii bune şi dacă astăzi ne e permis să glumim pe socoteala acestor episoade, nu trebuie să uităm a ţine socoteală de fineţea zeflemistă şi de îndrăzneala veselă a spiritului francez[3].

[1] *Toţi ceilalţi* (ital.).

[2] Aluzie la fabula lui La Fontaine *Maimuţa şi pisica.*

[3] Orice perioadă istorică are două feţe: una săracă şi cam ridicolă, sau cam nefericită, întoarsă spre calendarul epocii; cealaltă, măreaţă, eficace şi serioasă, privind spre cel al eternităţii. Nu putem dezvolta mai bine această idee aplicată la evenimentele de care e vorba aici, decît citînd un pasaj din domnul Jean Reynaud asupra carbonarismului. Dacă cineva ne-ar acuza că nu tratăm cu destul respect nişte încercări care au avut perioadele lor tragice şi martirii lor încununaţi, am invoca acest text frumos, ca expresie a simpatiei noastre şi a aprecierii noastre definitive: „Vai! aceste comploturi ne-au costat sînge şi încă din cel mai curat! A fost nevoie ca inimi generoase să fie condamnate prematur la exilul mormîntului şi ca atîtea capete nobile, jertfite în holocaust, să se plece dureros sub mîna grea a călăului... Sacrificiul lor n-a fost inutil lumii; iar posteritatea, comemorîndu-şi morţii, le va păstra numele. Nu, sîngele vostru, o, patrioţi nefericiţi, n-a curs în zadar, căci a inspirat tuturor celor care-i iubesc pe oameni dorinţa de a muri cu aceeaşi măreţie şi pentru aceeaşi cauză ca voi; a înălţat mărturie împotriva monarhiilor, în momentul cînd monarhiile erau puternice şi cînd cei care erau priviţi ca reprezentînd Franţa trebuiau să se plece în faţa lor; a marcat cu un semn de neşters în analele noastre reapariţia revoluţiei în sînul poporului, în chiar clipa cînd sceptrul reapărea în mîna monarhilor; s-a prelins, ca un tribut al epocii noastre, pentru a se amesteca cu rîurile sfinte formate din sîngele părinţilor noştri şi care, sub prima republică, au udat graniţa noastră naţională formînd un brîu de nestrăbătut; iar dacă e vorba de glorie, o, Borie, Raoulx, Goubin, Pommier, Vallée, Caron, Berton, Caffé, Saugé, Jaglin, gloria aceasta se concentrează întreagă în voi, care singuri aţi apărut la lumina zilei şi aţi căzut pe ghilotina regilor." (N. A.)

Încolțit de spiritul neclintit, de conștiința nepătată și de setea arzătoare de adevăr care-l împingeau pe omul din popor să dorească a cunoaște soluția viitorului, Achille Lefort ieși din încurcătură cît putu mai dibaci și, cu tot bunul simț neinduplecat al lui Pierre Huguenin, care nu era nici el lipsit de agerime, reuși să iasă din încolțirea lui fără prea mare rușine nici pierderi. Făcîndu-se că se întreabă pe sine în toată conștiința (iar prilejul fiind bun, Achille Lefort luă jocul în serios), îl aduse pe nesimțite pe Pierre să-i spună ce repulsii, ce simpatii și ce dorinți are, și să scoată la lumină o lume întreagă de probleme pe care muncitorul și le pusese lui însuși și care rămăseseră fără răspuns, dar care nu erau mai puțin importante, și singure demne de o inimă mare, plină de aspirații și de un spirit înalt, pornit pe căutare. Aceste fulgerări care țișneau din sufletul lui aruncară lumină în cel al tînărului cărbunar. Bietul băiat, plin de defecte, de încredere în sine, de prost-gust și de îngîmfare, era totuși una din conștiințele cele mai curate care se puteau întîlni. Mintea lui, plină de entuziasm și avidă de emoție, se înflăcără în contact cu acest om obscur care îi ridica într-un ceas mai multe probleme fundamentale, decît îi ieșiseră în cale de cînd era pe lume. Înțelese că avea de-a face cu ceva măreț, iar prietenia lui prefăcută pentru adeptul pe care voia să-l cucerească se schimbă într-o afecțiune veritabilă, într-o încredere fără margini.

De partea lui, Pierre își dădu seama că dacă nu întîlnise pe filozoful care putea să-i răspundă la întrebări, avea cel puțin de-a face cu o fire bună și generoasă. Îi văzu și defectele și îndrăzni să i le spună. Achille nu îndrăzni să se supere. Se înclină în fața superiorității meseriașului fără s-o admită totuși în sinea lui, căci îl oprea amorul propriu ; și, în timp ce-i declara că-l socotește magistrul său, recunoscîndu-l chiar ca atare în conștiința sa, în anumite privințe, mai căuta încă mijloacele de a-i lua ochii demonstrîndu-i forța sa morală și făcînd caz de virtutea sa civică.

Convorbirea lor se prelungi atît de mult, încît lăutarii plecaseră, satul se culcase, iar luminile de la castel pieri-

seră una cîte una și orologiul cel mare bătea ceasurile două din noapte cînd se gîndiră să se despartă. Își făgăduiră să se revadă a doua zi. Achille o luă spre castel, și Pierre îl însoți pînă la ușa unui turn unde i se pregătise un apartament. Abia atunci îndrăzni să-l întrebe cu ce titlu și în ce situație se afla în familia Villepreux.

— Îi cunosc de mult pe alde Villepreux, răspunse Achille, cu tonul familiar care-i era propriu ; sînt prieten cu bătrînul.

— Și l-ai cunoscut în calitate de cumpărător-vînzător de vinuri ? Dumneata chiar vinzi vinuri ?

— Fără îndoială, altfel cum aș avea liberă trecere peste tot și cu ce garanție aș călători fără să se ia poliția după mine ? Vînd vinuri și de toate soiurile. Cu cel de Xeres și cu Malvoisie, pătrund în castele, cu rachiu și cu rom, în cafenele, și tot așa, pînă în cîrciumile de prin sate. Altfel cum l-aș fi cunoscut pe Vaudois ?

— Nu te întreb asta. De multă vreme vii dumneata la castel ?

— De cinci-șase ani ; eu le-am asortat pivnița.

— Și la Paris, ai păstrat relații cu familia Villepreux ?

— Bineînțeles. Nu-ți pare un lucru firesc ?

— Ei, doamne, ba da, răspunse Pierre cu oarecare ironie, nu e nevoie de inventat altceva.

— Cum, de inventat, ce vrei să zici ? Bănuiești că sînt în raporturi politice cu bătrînul conte ? Ar fi un lucru foarte neverosimil și, de altfel, nu s-ar cădea să-mi pui întrebări asupra unui punct în care nu e vorba numai de mine.

— Nici nu mă gîndeam. Dar fiindcă am văzut că ești bine cu domnișoara de la castel...

— Ei și ! Dar termină ! Ce anume bănuiai ? E inteligentă, fetița Yseult, nu-i așa ? Mi-a spus că a stat de vorbă cu dumneata, și nici nu mai știu cîte lucruri bune mi-a spus despre dumneata, în trei vorbe scurte și precise, cum îi e obiceiul. Curioasă fată, o găsești drăguță ?

Felul acesta de a caracteriza și de a analiza persoana la care Pierre nu îndrăznea să se gîndească fără să tremure

îl răscoli într-atît, încît nu putu răspunde timp de cîteva clipe. În sfîrșit, cum Achille insista în mod ciudat, răspunse că n-a privit-o.

— Ei, atunci, privește-o, reluă Achille, și-apoi îți voi spune ceva.

— Ei, nu, spune-mi acuma ca să-mi aduc aminte s-o privesc, răspunse Pierre, a cărui curiozitate era viu și dureros atîțată, dar care nu voia să arate nimic.

Achille îl luă de braț și, depărtîndu-se de castel, îl duse la oarecare distanță cu un aer înveselit și misterios care-i pricinui mii de chinuri lui Pierre Huguenin. Cînd se depărtară cît trebuia întrebă încet :

— N-ai auzit nimic despre ea ?

— Absolut nimic, răspunse Pierre, dar, cum se temea că celălalt nu-și va continua flecăreala, adăugă îndată ca să-l facă să vorbească : A ! ba da, am auzit că are o mare pasiune pentru un tînăr pe care nu vor să i-l dea de bărbat.

— Zău ? adevărat ? exclamă Achille. N-am auzit niciodată vorbindu-se de asta ; s-ar putea... de ce nu ? Dar eu nu știam nimic.

— Și ce voiai să spui ?

— Un lucru foarte curios. Știi a cui fată zice lumea că e ?

— Nu știu.

— A împăratului Napoleon, nici mai mult nici mai puțin.

— Cum e cu putință ?

— Foarte bine. Tată-su, fiul bătrînului conte, se căsătorise cu o tînără doamnă de onoare a împărătesei Josefina, astfel încît primul copil din această căsătorie s-ar fi născut, după cît spune lumea, ceva mai devreme decît trebuia, și ar avea în liniile profilului o oarecare asemănare cu vulturul corsican. Ce zici de asta ?

— Nimic. N-am băgat niciodată de seamă așa ceva. Totuși, firea ei mîndră mă face să cred că ar putea avea în vine sîngele vreunui despot.

— E disprețuitoare, sau batjocoritoare ?

— Te întreb eu pe dumneata. O cunoști bine, iar eu, de loc. În situația mea față de ea, nu pot...

— Dar trece aci drept dispreţuitoare ?

— Cam.

— Iar dumitale cum îţi pare ?

— Ciudată.

— Da, ciudată, nu-i aşa ? fantastic de serioasă, cu un bun-simţ care e o enigmă : rece, orgolioasă, un adevărat caracter de prinţesă.

— Ai studiat-o mult...

— Eu ? Nu mi-am dat osteneala. Ştii, dragul meu, eu n-am timp să mă usuc pe lîngă o femeie. Viaţa pe care o duc mă sileşte să nu acord niciodată mare atenţie acelora dintre ele care nu fac nimic ca să mă atragă. Fiica lui Napoleon nu face pentru mine o ceapă degerată, dacă, în loc să caute să-mi placă, încearcă să-mi ia ochii. Se află, în schimb, pe-aici, o mică persoană care mi-ar suci capul, dacă nu m-aş ţine bine. Drăguţa de marchiză. Dar, ce să fac, aş fi silit s-o las şi să plec după opt zile. E mai bine să-mi văd de treabă, nu-i aşa ? Dumneata, care eşti virtuos...

— Iar dumneata eşti un lăudăros, zise Pierre pe un ton hotărît, a cărui sinceritate îl făcu pe comis-voiajor să izbucnească în rîs.

Genul acesta de conversaţie frivolă îi displăcea meseriaşului, care avea firea gravă şi pasionată ; îi ură definitiv noapte bună noului său prieten şi-şi reluă prin parc drumul spre sat.

Dar îi fu cu neputinţă să iasă. Parcul era închis din toate părţile. Prea greu n-ar fi fost să sară zidul, dar Pierre se simţea cuprins de o asemenea lîncezeală încît îi era aproape indiferent că petrece noaptea în parc sau în pat. Putea în caz de furtună (timpul era ameninţător), să se adăpostească în atelier, deoarece purta tot timpul una din chei la el. Simţindu-se împins de această toropeală neobişnuită mai mult spre visare decît spre somn, se afundă în partea cea mai deasă a pădurii şi continuă să meargă la întîmplare, cu paşi rari, aci aşezîndu-se pe muşchi, silit de oboseala picioarelor, aci reluîndu-şi mersul, silit de neliniştea spiritului.

Capitolul XXII

La început, visarea sa fu nedesluşită şi melancolică. Ultima impresie cu care rămăsese, despărţindu-se de Achille Lefort, era aceea privind descoperirea sau născocirea ilustrei origini din flori a domnişoarei de Villepreux. Pierre nu se putea opri să nu-şi aducă aminte de toate romanele pe care le citise şi nu găsea nici unul atît de ciudat ca cel pe care-l plăsmuise în taina inimii lui, el, cel îndrăgostit şi aproape gelos de fiica Cezarului. „Stranie soartă pentru ea, îşi spunea el, dacă este şi dacă se simte oarecum croită din coasta colosului, să se afle între un meseriaş care îndrăzneşte s-o admire şi un comis-voiajor care-şi permite să n-o ia în seamă. Cît ar avea de suferit orgoliul ei, dacă i s-ar putea dezvălui ce se petrece în juru-i !“

Şi totuşi, cuvintele pe care le auzise ieşind din gura lui Achille în momentul cînd convorbirea acestuia cu domnişoara de Villepreux fusese întreruptă îi reveneau în minte şi-l nelinişteau. „Poate că e mai şiret decît îmi pare mie ? îşi spunea el, poate că pe el îl iubeşte în taină şi împotriva voinţei părinţilor ? Poate că se preface că nu-i pasă de ea ca să-şi ascundă fericirea ?“ Şi îndată Pierre găsea mii de argumente temeinice ca să se convingă că aşa e. Dar cu ce drept căuta să pătrundă o taină care putea fi gravă şi demnă de respect ? „Dacă iubeşte, îşi spunea, un om obişnuit şi fără avere, cum zice el că e, nu e oare un lucru foarte gingaş şi foarte romantic atitudinea ei aparent mîndră, rezerva faţă de toată lumea, aerul de indiferenţă pentru toţi ceilalţi ? În sfîrşit, ceea ce pare straniu la ea nu devine oare poetic şi mişcător ? Să nu-i iert oare răul pe care mi l-a făcut fără să vrea, fără să ştie poate ?“ Dar străduindu-se să participe la presupusa fericire a lui Achille Lefort, Pierre se simţea bolnav şi disperat. În cursul acestei nopţi de insomnie şi chin îşi mărturisi pînă la urmă că iubeşte cu pasiune şi avu deplina conştiinţă a nebuniei sale.

Totuşi, spaima pe care o simţi în urma acestei descoperiri se risipi curînd. Aşa cum se întîmplă în crizele mari, cînd vederea lucidă a primejdiei înviorează forţele şi tre-

zește prudența, simți revenind puțin cîte puțin în el voința și puterea de a lupta împotriva nălucirii din imaginația sa. Hotărî să gonească năluca aceasta fără rost și să-și întoarcă gîndul spre subiectele mai serioase despre care îi vorbise toată seara Achille Lefort.

Reuși să se cufunde în aceste reflecții noi ; dar cu asta nu făcu decît să-și schimbe suferința. Era o asemenea nelămurire în creierul cărbunarului, încît nu lăsase în cel al neofitului său decît incoerență și confuzie. Încordarea intelectuală cu care Pierre încerca să descurce ceva în haosul de teorii pe care Achille le amestecase în fața lui ca pe niște cărți de joc îi dădu febră ; gîndurile i se întunecară. Neliniștea pe care pare a o simți natura la apropierea zilei trecu în el ; se aruncă pe mușchi cît era de lung, cu inima grea, doborît, simțind deodată în toată ființa durerile gingașe și adînci ale lui René și Childe Harold [1], în care legea epocii venea să-l inițieze, pe el, simplu muncitor manual, cu atîta putere, de parcă societatea l-ar fi format pentru suferințele spiritului, în loc să-l menească numai celor ale trupului.

Cînd se făcu ziuă și cînd obiectele se luminară puțin, se simți, dacă nu ușurat, cel puțin nu atît de tulburat. Furtuna trecuse ; aerul uscat și greu se umezea de răcoarea dimineții, iar adierile zorilor păreau că mătură grijile nopții. Oamenii crescuți în vigurosul mediu popular au simțurile mult dezvoltate și această însușire înseamnă o perfecționare a ființei cînd e unită cu cea a inteligenței. Întunericul prelungit ore în șir contribuise mult la tristețea lui Pierre. Cînd lumina se răspîndi asupra naturii, se simți renăscînd și admiră, cu un fel de entuziasm de artist, parcul frumos, arborii uriași prin frunzișul și prospețimea lor, iarba netedă și verde în mijlocul verii ca în primele zile de primăvară, cărările fără bolovani, și fără spini, toată natura aceasta îngrijită, luxoasă și împodobită a grădinilor moderne.

[1] René, eroul romanului autobiografic cu același nume de Chateaubriand (1802), și Childe Harold din poemul lui Bryon, *Pelerinajul lui Childe Harold* (1812—1818), sînt amîndoi prototipuri de eroi romantici.

Dar admirația lui îl readuse puțin cîte puțin la problema care-l obsedase toată noaptea.

Citise în filozofii și în poeții secolului trecut că *coliba plugarului*, pășunea *smălțuită cu flori* și cîmpul presărat cu femei care strîng spicele sînt mai frumoase decît rondurile de flori, aleile drepte, tufișurile tunse, iarba netedă și bazinele împodobite cu statui care înconjoară *palatele puternicilor*, și se lăsase amăgit, căci gîndul acesta îi plăcea mult. Dar, silit să străbată Franța, pe jos și pe orice vreme, își dăduse seama că *Natura* aceasta, atît de lăudată în secolul al XVIII-lea, nu se afla în realitate nicăieri, pe pămîntul împărțit la infinit și chinuit în mod nemernic de nevoile individuale. Cînd, din vîrful unui deal, contemplase cu încîntare vreun ținut întins, asta se datorase faptului că, din depărtare, împărțirea se șterge și nu apare vederii. Reliefurile își reiau aparența de măreție și armonie ; frumoasele forme inițiale ale pămîntului, culoarea bogată a vegetației pe care omul n-o poate distruge precumpănesc și ascund, de la distanță, mutilarea nefericită pe care au suferit-o. Dar, apropiindu-se de detalii, pătrunzînd în sînul perspectivelor, călătorul nostru încercase întotdeauna o dezamăgire adîncă. Ceea ce, din depărtare, părea o pădure virgină nu mai era de aproape decît un șir de copaci aliniați stîngaci pe marginile dizgrațioase ale ocolurilor. Arborii aceștia, ei înșiși, erau lipsiți de ramurile cele mai frumoase și nu mai aveau nici o formă. Pitorețtile colibe erau murdare, înconjurate de apă stătută, lipsite de adăposturi naturale împotriva vîntului sau a soarelui. Nici un lucru nu era la locul lui. Casa bogatului distrugea simplitatea peisajului de țară : coliba săracului îi lua castelului orice caracter de izolare și de măreție. Cea mai frumoasă livadă, lipsită de șuvița de apă pe care oamenii n-aveau dreptul sau mijlocul s-o tragă de la rîuleț vecin, era adesea lipsită de iarbă și de prospețime. Nici o armonie, nici o estetică și, mai ales, nici un belșug adevărat. Pretutindeni pămîntul dat în mîna ignoranței și a lăcomiei se istovea fără să dea belșug, sau, lăsat pe seama neputinței săracului, se ofilea într-o ariditate seculară. Iar pentru călător, nici o potecă pe care să nu trebuiască s-o caute, să și-o aducă aminte, prin care să nu se strecoare repede, căci totul e închis, totul e apărat, totul

e plin de țepi și înconjurat de șanțuri și de garduri. Cea mai mică bucățică de pămînt e o fortăreață, iar legea face un delict din fiecare pas al unui om pe proprietatea aprigă și sălbatică a altui om. „Asta e, prin urmare natura, așa cum am făcut-o noi, gîndea Pierre Huguenin, cînd străbătea pustietățile acestea create de omenire. Oare Dumnezeu își mai poate recunoaște opera ? Acesta e frumosul rai pămîntesc pe care ni l-a încredințat ca să-l înfrumusețăm și să-l lărgim din orizont în orizont, pe toată fața pămîntului ?“

Uneori, străbătuse munți, mersese pe marginea torentelor, rătăcise prin păduri dese. Doar acolo unde natura rezista cotropirii omului, opunîndu-se culturii, își păstra forma și frumusețea. „Care poate fi cauza, se întreba el, că mîna omului e blestemată și că numai unde nu domnește ea își regăsește pămîntul bogăția și se învestmîntează în măreție ? Se opune oare munca legilor divine, sau poate legea e să muncești cu tristețe, să nu poți crea decît uriciune și sărăcie, să usuci în loc să produci și să distrugi în loc să construiești ? Este oare în adevăr lumea o vale a plîngerii, cum spun creștinii, și nu sîntem aruncați în ea decît pentru a ispăși crimele dinaintea acestei vieți nenorocite ?“

Pierre Huguenin se pierduse deseori în gîndurile acestea întunecate și nu putuse găsi o soluție. Căci dacă marea proprietate păstrează cel mai bine natura, dacă ea înfăptuiește cu mai multă lărgime și știință opera muncii omenești, nu-i mai puțin adevărat că prezintă la rîndu-i o încălcare monstruoasă a dreptului nepieritor al omenirii. Dispune în profitul cîtorva de bunul tuturor ; înghite cu nerușinare viața celor slabi și a celor dezmoșteniți, care se plîng zadarnic cerului.

„Și totuși, își spunea el, cu cît e mai mare împărțeala, cu atît se prăpădește mai mult pămîntul ; cu cît e mai mult asigurată existența fiecărui membru al său, cu atît trupul omenirii lîncezește și suferă. Au fost dărîmate castelele, s-a semănat grîu în parcurile senioriale, fiecare a tras la el un petic din pradă și lumea s-a crezut salvată. Dar de sub fiecare piatră a ieșit un roi de săraci flămînzi, iar pămîntul se vădește astăzi prea mic. Zadarnic se ruinează și dispar cei bogați. Cu cît se frînge pîinea

în mai multe bucăți, cu atît mai multe mîini se întind ca s-o capete, iar minunea lui Isus nu se mai întîmplă. Nimeni nu e sătul ; pămîntul se usucă și, o dată cu pămîntul, și omul. Industria desfășoară în zadar forțe miraculoase ; creează nevoi pe care nu le poate satisface, scoate din belșug plăceri la care familia umană nu participă decît impunîndu-și, în alte domenii, privațiuni necunoscute pînă azi. Se recurge peste tot la muncă, și peste tot mizeria crește. S-ar părea că sîntem în drept să regretăm feudalitatea care-l hrănea pe rob fără să-l istovească, și care, scăpîndu-l de chinurile unei speranțe zadarnice, îl punea cel puțin la adăpost de disperare și de sinucidere."

Aceste reflecții contradictorii, aceste nesiguranțe dureroase îi reveniră pe măsură ce vedea dezvăluindu-se în lumina dimineții frumusețile parcului seniorial de la Villepreux. Fără voia lui, compara grija și inteligența care orînduiseră această natură cu efectul educației asupra caracterului și spiritului omenesc. Prin tăierea crengilor inutile ale copacilor, li se dăduse acestora grația, sănătatea și statura maiestuoasă pe care le-o aduce clima sub latitudini mai prielnice decît a noastră. Tunzînd des și stropind mereu iarba, i se dăduse admirabila prospețime pe care o primește de la căderile abundente de apă pe coasta munților. Se aclimatizaseră acolo flori și fructe din diverse regiuni procurîndu-le aer, umbră și lumină cît le trebuie. Era o natură artificială, dar studiată cu pricepere, așa încît să semene cu natura liberă, fără a pierde însușirile de bunăstare, de protecție, de ordine și de farmec pe care trebuie să le aibă pentru a servi de adăpost omenirii civilizate. Se regăsea în ea toată frumusețea creației lui Dumnezeu și se simțea mîna omului, dominînd cu dragoste, păstrînd cu discernămînt. Pierre recunoscu față de sine însuși că, în clima noastră, nimic nu seamănă mai mult cu adevărata natură divină, cu Natura într-un cuvînt, așa cum au definit-o filozofii care au luat drept drapel cuvîntul de Natură, decît o grădină înțeleasă în acest chip ; pe cîtă vreme nimic nu se depărtează de ea ca lucrarea pămîntului așa cum o impun împărțirea terenurilor și îmbucătățirea micii proprietăți. În luminișurile destul de întinse și mereu vînturate, se semănaseră grîne a căror vigoare și abundență erau înzecite prin cultura îngrijită.

Vînatul, ocrotit prin prevederea înțeleaptă a stăpînului, era destul de îmbelșugat ca să-i alimenteze masa fără a compromite produsele solului. Asta însemna, așadar, idealizarea și nu mutilarea naturii. Asta însemna producția bine înțeleasă, bine repartizată și îndeajuns ajutată. Asta era acel *utile dulci* al vieții patriciene, care ar trebui să fie viața normală a tuturor oamenilor civilizați.

Erai, așadar, obligat să recunoști că ai de-a face cu locuința și proprietatea unei familii care trăia în ea în mod simplu și nobil, într-un fel cu totul conform legilor providenței. Și totuși nici un sărac n-ar fi putut și n-ar fi trebuit să vadă așa ceva fără să simtă ură și invidie, iar dacă legea forței nu l-ar fi ocrotit pe cel bogat, orice sărac ar fi găsit și ar fi simțit că violarea acestui adăpost și jefuirea acestei proprietăți sînt acte legitime. Cum să pui de acord deci cele două principii : dreptul omului fericit de a-și păstra fericirea, dreptul omului amărît de a pune capăt mizeriei ?

Amîndoi par deopotrivă odraslele Domnului, întruparea sa pe lume, mandatarii pe care i-a investit cu proprietatea și cu îngrijirea întregului pămînt. Bătrînul acesta bogat, care-și odihnește capul albit și care-și crește copiii la umbra copacilor sădiți de el, n-ai săvîrși oare o crimă dacă l-ai smulge de pe domeniul său și l-ai arunca pe drumuri, gol și cerșetor ? Și totuși, pe cerșetorul acesta, și el bătrîn, și el tată de familie, care întinde mîna la ușa boierului, nu e tot o crimă să-l lași să piară de frig, de foame și de durere, pe drumuri ?

Se va spune oare că bogatul s-a bucurat prea destul de avere și că e rîndul săracului să-l înlocuiască la ospățul vieții ? bucuria aceasta tîrzie va șterge oare la cel sărac urmele lungilor privațiuni pe care le-a îndurat ? va putea ea oare să-i plătească datoria din trecut, să compenseze necazurile pe care le-a suferit și să risipească tulburarea adusă minții sale de către nefericire ?

Se va spune oare că săracul acesta a răbdat prea destul suferința și că e rîndul bogatului să-i cedeze locul la ospățul vieții ? pentru că bogatul s-a bucurat de darurile Domnului, urmează oare că trebuie să fie smuls de la ele cu violență, pentru a recădea în mizerie ? Nevoia de fericire, pe care cel Veșnic a sădit-o în inima omului ca

un drept și, fără îndoială, ca o datorie, constituie oare o crimă, pentru care trebuie să-l pedepsești și a cărei ispășire au dreptul alți oameni să i-o impună ?

De altfel, dacă cel sărac are dreptul la fericire, bogatul acesta pe care l-ați făcut sărac va avea și el îndată dreptul să ceară partea lui de fericire, iar dreptul noului bogat va fi întemeiat, ca și cel al predecesorului său, pe bunul plac și pe forță. Va trebui deci înăbușită plîngerea și revolta noului sărac prin război, iar singurul sfîrșit posibil al noului război va fi exterminarea bogatului deposedat. Să zicem că acceptați această soluție sălbatică ; pămîntul tot n-a scăpat decît de o mică minoritate, e încă supraîncărcat de o mulțime de nevoi individuale pe care nu le poate satisface în condițiile de pînă acum. Cei pe care jaful îi va fi îmbogățit — și aceștia nu vor constitui decît tot o minoritate — îi vor auzi văitîndu-se și blestemînd la ușile lor pe cei care nu vor fi apucat nimic din pradă, iar aceștia vor fi, ca și mai înainte, cei mai numeroși. Îi veți ține un timp în frîu prin forță, dar ei se vor înmulți ca boabele de grîu, se vor umfla ca valurile mării, așa încît fiecare generație va vedea schimbîndu-se stăpînii fără să vadă închizîndu-se nemăsurata prăpastie căscată din care va ieși mereu vocea omenirii suferinde, un strigăt prelung de disperare, de blestem, de ocară și de amenințare. Trebuie oare să ne aventurăm pe această pantă fatală, pe care ispășirile vor urma ispășirilor, dezastrele dezastrelor și victimele victimelor ? Sau trebuie să lăsăm lucrurile așa cum sînt, să perpetuăm nedreptatea dreptului exclusiv și a împărțirii inegale, să punem o castă privilegiată pe tronuri inamovibile și să condamnăm națiunile la mizerie, sau la eșafod și la ocnă ?

Să ne întoarcem atunci la împărțirea la care au visat părinții noștri. Pămîntul a fost împărțit de ei ; să-l mai împărțim încă ; copiii noștri îl vor împărți la infinit, fiindcă se vor înmulți mereu, și fiecare generație va pretinde o nouă împărțire, care va îngusta mereu domeniul strîmt al strămoșilor și moștenirea urmașilor. Cu timpul, fiecare om va ajunge deci să posede un fir de nisip, afară doar dacă foamea și toate cauzele de distrugere care provin din barbarie nu vor decima la timp populația în fiecare secol. Și cum barbaria este rezultatul inevitabil al împărțelii

și al individualismului absolut, viitorul omenirii e întemeiat pe ciumă, război, cataclisme, pe toate flagelurile care vor tinde să întoarcă omenirea la vremile copilăriei ei, să răărească speța umană, să aducă stăpînirea aprigă a naturii, risipirea și abrutizarea care se întîlnesc în viața sălbatică. Multe capete din secolul al XIX-lea, care nu trec drept neîndurătoare, nici descreierate, au ajuns la această concluzie absurdă și inumană, fiindcă n-au găsit alta mai bună, nici plecînd de la punctul de vedere socialist [1], nici plecînd de la punctul de vedere individualist.

În mijlocul acestor ipoteze, bietul Pierre, neputînd să considere nici una fără spaimă și fără groază, fu cuprins de un acces de disperare. Uită timpul care trecea și soarele care, urcînd la orizont, îl obliga să-și împlinească ceasurile de muncă. Căzu cu fața la pămînt și-și frînse mîinile, vărsînd torente de lacrimi.

Stătea așa de multă vreme cînd, ridicînd capul ca să privească cerul cu îngrijorare, văzu dinainte-i o apariție pe care o luă în delirul său drept geniul pămîntului. Era o făptură aeriană, cu picioare ușoare, care abia atingeau iarba, și cu brațele încărcate de cele mai frumoase flori. Se ridică deodată, iar Yseult, căci ea era și-și făcea liniștită poetica recoltă de dimineață, lăsă să-i cadă coșul și se află în fața lui palidă și uimită, înconjurată de florile care căzuseră pe iarbă la picioarele ei. Venindu-și în fire și recunoscînd-o pe cea care-i făcuse atîta rău, Pierre voi să fugă, dar Yseult puse pe mîna lui o mînă rece ca dimineața și-i spuse cu o voce mișcată :

— Dumneata ești foarte bolnav sau ai o mare supărare, domnule. Spune-mi ce necaz ți s-a întîmplat sau vino de i-l spune bunicului ; el va încerca să-i găsească leac ; îți va da sfaturi bune și prietenia lui îți va face poate bine.

— Prietenia dumneavoastră, doamnă ! exclamă Pierre rătăcit încă și pe un ton amar ; e de închipuit oare prietenia între mine și dumneavoastră ?

[1] „Socialist", opunîndu-se lui „individual", are aici mai curînd sensul de „social" ; socialismul epocii este, de altfel, cel al adepților lui Saint-Simon și Fourier.

— Nu-ți vorbesc de mine, domnule, răspunse domnișoara de Villepreux cu tristețe, n-am dreptul să-ți ofer simpatia mea. Știu că nu ai accepta-o.

— Dar cui i-am spus eu că sînt nefericit? întrebă Pierre cu un fel de rătăcire pe care i-o risipeau puțin cîte puțin rușinarea și mîndria. Sînt eu nefericit?

— Fața dumitale e încă plină de lacrimi, și dacă am venit pînă aci e fiindcă ți-am auzit hohotele de plîns.

— Sînteți bună, domnișoară, foarte bună într-adevăr! Dar ne desparte o întreagă lume. Domnul conte, bunicul dumneavoastră, pe care-l respect din tot sufletul, nu m-ar înțelege nici el mai bine. Dacă aș fi făcut datorii, ar putea să mi le plătească; dacă aș duce lipsă de pîine, sau de lucru, ar fi în stare să-mi procure și una și alta; dacă aș fi bolnav sau rănit, știu că nobilele dumneavoastră mîini ar binevoi să-mi vină într-ajutor. Dar dacă mi-aș fi pierdut tatăl, al dumneavoastră n-ar putea să-l înlocuiască...

— O, Doamne! exclamă Yseult cu o căldură de care Pierre n-ar fi crezut-o în stare. A murit moș Huguenin, o, cît te plîng, sărmane, sărmane fiu!

— Nu, dragă domnișoară, răspunse Pierre cu simplitate și blîndețe; tata e bine sănătos, slavă Domnului. Voiam să spun numai că dacă aș fi pierdut un prieten sau un frate, nu venerabilul dumneavoastră părinte ar putea să-l înlocuiască.

— Ei bine, te înșeli, meștere Pierre. Bunicul ar putea să devină cel mai bun prieten al dumitale. Dumneata nu ne cunoști, nu știi că bunicul meu n-are prejudecăți și că, oriunde întîlnește un om cu merite, cu sentimente și idei înalte, îl consideră egalul său. Aș vrea să-l auzi vorbind de dumneata și de prietenul dumitale, sculptorul; n-ai mai avea neîncrederea și aversiunea față de clasa noastră pe care ți le ghicesc acum și care mă mîhnesc mai mult decît îți închipui.

În alte împrejurări, Pierre ar fi avut multe lucruri de răspuns; dar întîlnirea aceasta emoționantă și semnele acestea de simpatie într-un moment cînd inima îi era fărîmată de durere erau o mîngîiere pe care n-avea puterea s-o respingă, un balsam pe care-l simțea fără voia lui ungîndu-i inima. Slăbit de lacrimi și aproape înspăimîn-

tat de bunătatea lui Yseult, se sprijini de un copac. abătut, neputîndu-se ţine pe picioare. Ea stătea mereu în faţa lui, gata să se depărteze îndată ce l-ar vedea liniştit, dar neputîndu-se hotărî să-l lase singur după ce rostise nişte cuvinte atît de amare. Şi văzîndu-l cu ochii plecaţi, cu pieptul încă frămîntat, în atitudinea unui om zdrobit de oboseală, care n-are curajul să-şi mai ia povara de jos şi să pornească, adăugă la ce spusese :

— Văd eu că eşti foarte nemulţumit, parcă aproape umilit de simpatia mea. Poate că eu sînt vinovată şi mă tem că am meritat ceea ce mi se întîmplă.

Mirat de aceste vorbe, Pierre ridică ochii şi o văzu cînd pălind, cînd roşind, pradă unei puternice lupte lăuntrice, cu orgoliul ei care nu voia să cedeze. Totuşi, era atîta noblеţe şi atîta curaj în exprimarea căinţei sale, încît Pierre simţi că i se topeşte orice supărare ; dar voi să fie sincer :

— Vă înţeleg, domnişoară, spuse el cu siguranţa pe care i-o dădea întotdeauna sentimentul demnităţii. E foarte adevărat că aţi rănit fără rost un suflet şi aşa suferind. Nu aveam nevoie să mi se amintească respectul pe care vi-l datorez, şi răspunsul dumneavoastră către doamna de Frenays nu m-a convins că nu sînt o fiinţă omenească. Nu, nu, meseriaşul şi lemnul lucrat care iese din mîinile sale nu sînt chiar acelaşi lucru. Nu eraţi *singură* în ziua aceea, căci eraţi cu cineva care vă înţelegea bunătatea amabilă şi care se închina în faţa ei. Dar vă jur că amintirea aceasta dureroasă nu avea nimic de-a face cu accesul de durere şi de nebunie pe care l-aţi surprins.

— Şi acum, zise Yseult, nu vrei să-mi ierţi o greşeală care n-are nici o scuză ?

Învins de atîta umilinţă, Pierre o mai privi o dată. Stătea în faţa lui, cu capul plecat, şi două lacrimi mari îi lunecau pe obraji. El se sculă în picioare, cuprins de un avînt generos.

— O, să vă iubească Dumnezeu şi să vă binecuvînteze, aşa cum vă stimez şi vă iert eu, exclamă Pierre, ridicînd mîinile deasupra capului aplecat al tinerei fete... Dar prea multe lucruri au venit deodată, adăugă el, căzînd în genunchi şi închizînd ochii.

În adevăr, atîtea emoții îl zdrobiseră. Yseult nu putea ghici virtutea fanatică și dragostea exaltată care fierbeau împreună în sufletul lui entuziast. Scoase un țipăt cînd îl văzu pălind asemeni crinilor din coșul ei și căzîndu-i la picioare, sugrumat, beat de bucurie și de groază, leșinat la început, apoi îndată pradă unei crize nervoase care îi smulse strigăte înăbușite și noi torente de lacrimi.

Cînd își veni iar în fire, o văzu la cîțiva pași pe domnișoara de Villepreux, mai palidă încă decît el, speriată și consternată totodată, gata să alerge după ajutor, dar țintuită pe loc fără îndoială de speranța că este mai curînd utilă acestui suflet îndurerat prin mîngîieri morale decît prin îngrijiri materiale. Rușinat de slăbiciunea pe care o arătase, Pierre o imploră, de îndată ce putu vorbi, să nu se mai ocupe de el. Fața lui avea o expresie de tristețe adîncă, privirea îi era aproape întunecată.

— Ești tare nefericit, repetă ea de mai multe ori, și eu, eu nu-ți pot face nici un bine ?

— Nu, nu, nu puteți, răspunse Pierre.

Atunci Yseult făcu un pas spre dînsul și, după cîteva clipe de șovăială, în timp ce el își ștergea obrajii scăldați de lacrimi și de sudoare îl întrebă :

— Meștere Huguenin, crezi, în sufletul și conștiința dumitale, că nu trebuie să-mi spui din ce cauză plîngi ? Dacă răspunzi că nu poți, n-am să te mai întreb.

— Vă jur pe cinstea mea că acum plîng fără vreo cauză anume, pe cît mi se pare. Nu știu zău de ce mă simt atît de copleșit și mi-ar fi cu neputință să vă explic.

— Dar adineaori, reluă Yseult cu o sforțare, te-am surprins în aceeași stare în care ai căzut din nou acum. Ce-aveai atunci ? Ce fel de secret ai de nu mi-l poți destăinui ?

— Aș putea și ați vedea că nu sînt gînduri nedemne de a vă preocupa și pe dumneavoastră.

— Dar nu vrei să destăinuiești aceste gînduri bunicului meu ?

— Aș putea să le spun cu voce tare și în fața lumii întregi ; dar nu știu dacă s-ar găsi în lumea întreagă un singur om care să le poată da răspuns.

— Eu cred că omul acesta există şi că e cel de care-ţi vorbesc. E cel mai drept, cel mai luminat, cel mai bun pe care-l cunosc ; trebuie să ţi se pară firesc că ţi-l recomand. Ştii ce, peste două ceasuri va veni să se aşeze sub teiul acela pe care-l vezi la intrarea grădinii cu flori. Acolo vine în toate zilele pe vreme bună să-şi ia cafeaua, să citească ziarele şi să stea de vorbă cu mine. Nu vrei să vii să stai şi dumneata de vorbă ? dacă te stingheresc, am să te las singur cu el.

— Mulţumesc, mulţumesc, răspunse Pierre. Vreţi să-mi faceţi un bine, sînteţi miloasă, ştiu. Ştiu şi că bunicul dumneavoastră este un savant, că e înţelept şi generos, dar eu sînt poate prea nebun şi prea bolnav ca să-mi libereze mintea de o îngrijorare crudă. De altfel, am un sfătuitor mai bun; îl întreb adesea şi sper că pînă la urmă îmi va răspunde : pe Dumnezeu.

— Să-ţi vină atunci într-ajutor, răspunse Yseult. Îl voi ruga pentru dumneata.

Şi se depărtă, după ce-l salută cu timiditate ; dar, plecînd, se opri şi se întoarse de mai multe ori, ca să fie sigură că nu-l mai cuprinde delirul. Văzînd această atenţie gingaşă şi sinceră, Pierre se ridică în picioare ca s-o liniştească şi porni spre atelier. Dar îndată ce o văzu pe Yseult intrînd în castel pe una din uşi, se înapoie şi adună cîteva din florile pe care le lăsase ea pe iarbă. Le ascunse în sîn ca pe-un lucru sfînt şi se duse la lucru. Dar n-avea puteri. Pe lîngă că era flămînd, fiindcă n-avusese nici poftă nici curaj să se ducă să mănînce, îşi simţea oasele frînte şi, dacă nu l-ar fi susţinut beţia unei iubiri de neînfrînt, ar fi fugit de atelier.

— Ce ai ? îl întrebă moş Huguenin, care băgă de seamă că e schimbat la faţă şi că lucrează fără nici un chef. Eşti bolnav, trebuie să te duci să te odihneşti.

— Tată, răspunse bietul Pierre, astăzi n-am putere nici cît o femeie, şi lucrez ca un rob. Lasă-mă să dorm puţin pe talaş, şi pînă m-oi trezi poate c-o să-mi treacă.

Amaury, Berrichon şi ucenicii îi făcură un pat din hainele şi halatele lor, făgăduindu-i să cîştige în locul lui timpul pierdut, şi Pierre adormi în zgomotul ferăstrăului şi al ciocanului, care-i era prea cunoscut ca să-i strice somnul.

Capitolul XXIII

Sînt unele împrejurări foarte simple care se leagă, în amintirea fiecăruia dintre noi, de unele crize ale vieții intelectuale, de unele transformări ale ființei morale și, oricît de robită ar fi existența noastră realității celei mai reci, nu există om care să nu fi avut ceasul său de revoluție și de extaz, cînd sufletul i-a prins noi puteri, cînd viitorul i s-a dezvăluit ca prin minune. Lumea lăuntrică din noi e plină de mistere și de oracole adînci. Citim în ea mai mult sau mai puțin vag, dar vine totdeauna o epocă, un ceas, o clipă poate, cînd, fie datorită credinței în Dumnezeu, fie cînd meditățm asupra problemelor sociale, fie cînd sîntem îndrăgostiți, o lumină dumnezeiască străbate ca un fulger întunericul inteligenței. La naturile alese și contemplative, criza aceasta e solemnă și revine în toate fazele importante ale existenței pentru a trage o linie de hotar între disperările din ajun și cuceririle zilei următoare. Metafizicianul și geometrul, pierduți în căutarea abstracțiilor, au avut momentele lor de revelație neașteptată și minunată, ca și credinciosul fanatic, ca și amantul și poetul. Cum să nu fie ajutat în strădania sa de către spiritul Domnului și omul care se gîndește la ceilalți și se devotează lor, a cărui inimă și al cărui creier se muncesc să descopere adevărul, care plutește într-adevăr peste toate inimile, străbătînd cu flacăra sa divină bolta temnițelor și a celulelor, acoperișul atelierelor și al mansardelor, ca și domul palatelor și al templelor ?

Pierre Huguenin și-a amintit toată viața cu o emoție adîncă ceasul de somn pe talașul atelierului. Totuși, în jurul lui nu s-au întîmplat decît lucruri foarte obișnuite. Rindeaua și dalta s-au plimbat triumfătoare ca de obicei pe lemnul care se împotrivea și gemea. Brațele vînjoase ale lucrătorilor s-au acoperit de sudoare. Iar cîntecul consolator a răsunat, dînd muncii un ritm regulat, evocînd poezia în mijlocul oboselii și a încordării spiritului. Dar, în vreme ce lucrurile acestea își urmau cursul firesc, cerurile se întredeschideau deasupra capului apostolului proletar, iar sufletul său își lua zborul prin ținuturile lumii ideale. Avu un vis ciudat. Se făcea că e culcat nu pe talaș,

ci pe flori. Iar florile creşteau, se întredeschideau, deveneau din ce în ce mai suave şi mai minunate şi urcau desfăcîndu-se către cer. În curînd deveniră arbori uriaşi care îmbălsămau aerul şi, pe treptele unui noian de verdeaţă, ajungeau pînă la splendorile empireului. Purtat de flori, spiritul celui adormit urca o dată cu ele spre cer şi se înălţa, fericit şi puternic, împreună cu vegetaţia aceasta care n-avea răgaz, nici limite. În sfîrşit, ajunse la o înălţime de unde descoperi toată faţa unui pămînt nou ; iar pămîntul acesta era, ca şi drumul care-l dusese la el, un ocean de verdeaţă, de fructe şi de flori. Tot ceea ce întîlnise Pierre mai poetic, pe vremea cînd călătorea pe pămîntul oamenilor, în munţii sublimi şi în văile încîntătoare, era adunat acolo, dar cu mai multă varietate, bogăţie şi măreţie. Ape năvalnice şi limpezi ca cleştarul se revărsau de pe toate crestele, alergau şi se încrucişau voioase pe toate povîrnişurile şi în toate adîncimile. Construcţii de arhitectură elegantă, monumente admirabile, împodobite cu capodoperele tuturor artelor, se ridicau în toate colţurile acestei grădini universale, iar nişte fâpturi care păreau mai frumoase şi mai pure decît speţa umană, toate vesele şi avînd de lucru, o însufleţeau cu munca şi cu cîntecele lor. Pierre străbătu toată lumea aceasta necunoscută cu iuţeala unei păsări şi, oriunde îi poposea mintea, vedea rodnicia, fericirea şi pacea înflorind în forme noi. Atunci, o fiinţă care zbura lîngă el de multă vreme fără ca Pierre s-o recunoască îi spuse : „Iată-te, în sfîrşit, în cerul pe care ai dorit atîta să-l ai, şi te afli printre îngeri, căci vremurile s-au împlinit. O veşnicie urmează după altă veşnicie, şi cînd vei reveni la sfîrşitul acesteia vei mai vedea şi alte minunăţii, alt cer şi alţi îngeri." Pierre deschise atunci ochii şi recunoscu locul unde se afla şi pe fiinţa care-i vorbea. Era parcul Villepreux şi era Yseult ; dar parcul acesta ajungea la marginile cerului şi ale pămîntului, iar Yseult era un înger strălucitor de înţelepciune şi frumuseţe. Şi uitîndu-se bine la îngerii care treceau, recunoscu pe tatăl său şi pe bunicul lui Yseult care mergeau ţinîndu-se de braţ ; recunoscu pe Amaury şi pe Romanet, care stăteau de vorbă ca doi prieteni ; recunoscu

pe Saviniana și pe marchiză, care culegeau în același coș flori și spice ; îi recunoscu, în sfîrșit, pe toți cei pe care-i iubea și pe toți pe care-i cunoștea, dar transformați și idealizați. Și se întreba ce minune se petrecuse cu ei de erau toți astfel învestmîntați de frumusețe, plini de vigoare și iubire. Atunci Yseult îi spuse : „Nu vezi că sîntem toți frați, toți bogați și toți egali ? Pămîntul a redevenit cer, fiindcă am smuls toți țepii din șanțuri și toate pietrele de hotar, iar noi am redevenit îngeri fiindcă am șters toate deosebirile și am îndepărtat toate urile. Iubește, crede, muncește, și vei fi înger în lumea aceasta de îngeri."

— Da ce-are de doarme așa cu ochii deschiși ? Pare rătăcit în friguri. Trezește-te de-a binelea, Pierre băiete, o să-ți prindă mai bine decît să tremuri și să oftezi ca acum.

Așa vorbea taica Huguenin, și îl scutura pe fiu-su ca să-l trezească. Pierre ascultă în mod mașinal și se sculă ; dar cerurile nu se închiseseră încă pentru el. Nu mai dormea, dar vedea trecînd în jurul lui forme ideale, iar acordurile lirelor sacre îi răsunau la urechi. Era în picioare și abia i se risipise vedenia. Era mai ales impresionat de parfumul florilor care-l urmărea pînă și în realitate.

— Nu simți mireasma trandafirilor și a crinilor ? îl întrebă el pe tatăl său care îl privea îngrijorat.

— Cred și eu, zise taica Huguenin, ai cămașa plină de flori ; parc-ai vrut să faci din pieptul tău un altar pentru Joia verde.

Pierre văzu într-adevăr florile lui Yseult ieșindu-i din cămașă și căzîndu-i la picioare.

— A ! spuse el adunîndu-le, iată de ce am visat așa de frumos. Și fără să se plîngă că a fost întrerupt, se apucă de lucru plin de forță și de ardoare.

Dar curînd fu chemat la contele de Villepreux sub un pretext relativ la munca lui, și se duse fără a bănui via dorință pe care o avea bătrînul patrician de a sta de vorbă în tihnă și fără să se compromită cu omul din popor. Pentru a explica această fantezie a contelui, e bine să facem cunoscute cititorului antecedentele ciudatului bătrîn.

Fiu al unuia dintre nobilii legați de situația și de com-

plotul lui Philippe-Egalité[1], participase indirect la toate fazele complotului acestuia în timpul Revoluției. Se ascunsese ca să nu aibă parte de soarta tatălui său, cînd acesta ispăși pe eșafod complicitatea cu prințul : ieși apoi binișor din încurcătură cu mare noroc și se refăcu pe nesimțite datorită lui 9 thermidor. Sub Imperiu, fusese prefect, dar nu dintre cei mai buni, în sensul că, fără să ridice obiecții față de decretele violente ale guvernului, fusese înclinat prin caracterul său blajin și ușor de înduplecat la mai multă indulgență și omenie decît cerea funcția pe care o îndeplinea. Destituit dintr-un post din sudul Franței, căpătase, prin protecția domnului de Talleyrand, care-i aprecia inteligența și care pusese în valoare moartea lui Eugène Villepreux (fiul bătrînului nostru conte și tatăl lui Yseult), ucis în războiul din Spania[2], o prefectură mai importantă drept compensație. Averea i se mărise prin aceste slujbe și prin afaceri reușite care îi plăceau și la care se pricepea. Destituit la întoarcerea Bourbonilor, rău văzut de un partid care-i reproșa purtarea sa din vremea Revoluției și rolul jucat în timpul Imperiului, luă atitudinea de opozant liberal. Pierduse ocazia de a fi pair, dar disprețui acest titlu sau se făcu că-l disprețuiește și se alese deputat.

Nobilii din familia lui și din vecinătate îl acuzau de meschinărie, de perfidie și de ambiție, iar liberalii îi atribuiau o mare forță sufletească, o energie cu adevărat republicană și vederi adînci în materie de politică. Trebuie să spunem că bietul aristocrat bătrîn, om de spirit și foarte plăcut orator de salon nu merita

Nici prea mare cinstire, dar nici grea defăimare.[3]

Făcea o opoziție de bun-gust și fără scandal. Avea atîta sare și era atît de vesel încît era o plăcere să-l auzi zeflemisind puterea familiei regale, pe favorite sau pe prelații cu trecere. Cînd o pornea astfel pe satiră, Voltaire reînvia

[1] Louis-Philippe-Joseph de Orléans (1747—1792), numit *Philippe-Egalité*, fiindcă se alăturase la început Revoluției, a complotat ulterior împotriva ei, ceea ce l-a dus la moartea pe eșafod.
[2] Aluzie la campania lui Napoleon în Spania (1808).
[3] Vers din *Britannicus*, de Racine (Actul II, scena 3).

întreg în trăsăturile şi în persoana lui, şi nu exista alegător liberal în stare să refuze votul unui candidat care îi dăduse o masă atît de bună şi-l făcuse să rîdă cu atîta poftă.

Acţiunea care dezvăluise cel mai mult poziţia sa politică fusese cea care-l adusese la conacul din Villepreux în vremea cînd îl regăsim ocupîndu-se de literatură şi de tîmplărie. Era al şaizeci şi treilea deputat care, la 4 martie din acelaşi an, se ridicase de pe banca sa, în costumul de deputat, şi părăsise Camera în momentul cînd Manuel [1] fusese *înhăţat*, după expresia şi la ordinul domnului viconte de Foucault. Semnase protestul depus la 5 martie pe biroul Camerei. Faptele acestea arată destul ce atitudine politică lua făţiş, dar nu vădesc doctrinele pe care le avea în realitate, nici măcar partidul ocult a cărui cauză o susţinea sub forma vagă şi foarte elastică a constituţionalismului. Printre parlamentarii care au luat parte la actul onorabil amintit mai sus, se numără numele cele mai eminente şi mai slăvite ale Franţei în vremea Bourbonilor, păcat că nu le putem slăvi şi în vremurile noastre. Dar, în mişcarea spontană care le-a făcut să protesteze împotriva măsurilor ilegale şi violente ale guvernului din perioada aceea, era o diversitate de cauze pe care orice opoziţie politică le adună sub steagul său. Stînga Camerei avea limbajul său mărturisit şi oficial, dar sub limbajul acesta se ascundeau bineînţeles oarecare secrete, iar extrema stîngă avea, pare-se, oarecare raporturi cu societatea secretă a carbonarilor, despre care procurorul general Bellard spunea : „De acord asupra acestui prim punct : *distrugerea a ceea ce este ;* duşmanii tronului sînt împărţiţi între ei asupra celorlalte puncte şi asupra a *ce va fi*. Napoleon al II-lea, un prinţ străin, republica, şi *o mulţime de alte idei* la fel de absurde şi la fel de contradictorii, învrăjbindu-i pe reformatori în privinţa viitorului pe care ni-l rezervă, sînt de ajuns pentru a arăta, nu numai oame-

[1] Deputatul democrat *Jacques-Antoine Manuel* (1775—1827) a fost expulzat din Cameră în 1823, de către guvernul monarhist al Restauraţiei, fiindcă s-a opus expediţiei militare împotriva revoluţiei liberale din Spania.

nilor noştri, dar şi oamenilor de bun-simţ, ce rară fericire ar ieşi pentru Franţa din această primă frămîntare, preludiu fatal al multor alte frămîntări."[1] Cititorul va descoperi poate mai tîrziu de cine era apropiat contele de Villepreux, în taina gîndurilor şi faptelor sale : de Napoleon al II-lea, de prinţul străin de care vorbeşte domnul Bellard, de republică, sau de *un anumit personaj*[2] ascuns în mod atît de ciudat de domnul Bellard sub perifraza de *o mulţime de alte idei absurde* ; dar noi nu ne ocupăm aci decît de caracterul şi de ideile sale.

Om spiritual înainte de orice, mai degrabă isteţ şi perspicace în materie de fapte politice, decît profund în materie de teorie socială şi pretinzînd totuşi că ştie tot şi înţelege tot, contele de Villepreux era poate expresia cea mai avansată a nobilimii din timpul său ; îl iubea pe La Fayette, îl stima pe d'Argenson[3], adusese servicii pe sub mînă multor nobili proscrişi ; se entuziasmase chiar de sistemul lui Babeuf fără să-i acorde încredere şi fără să-l ia în serios. Era, în acelaşi timp, mare admirator şi al domnului de Chateaubriand şi al lui Béranger. Inteligenţa lui înregistra cu ardoare tot ce era frumos şi măreţ, fără ca sufletul lui frivol, ca al unui prinţ, să se angajeze cu seriozitate la vreo concluzie. Credea în toate sistemele, însuşindu-şi-le cu o uşurinţă extraordinară timp de un sfert de oră şi trecînd de la unul la altul fără ipocrizie şi fără inconsecvenţă ; căci trăsătura lui dominantă şi adevărată era cea de amator. Avea toate calităţile şi toate de-

[1] Din rechizitoriul la procesul sergenţilor din garnizoana La Rochelle*. (N. A.)

[2] E vorba de ducele d'Orléans, adus la tron de marea burghezie financiară, după revoluţia din 1830, sub numele de Louis-Philippe (Ludovic-Filip).

[3] Marc-René d'Argenson (1771—1842), aghiotant al lui La Fayette, a activat tot timpul Restauraţiei în rîndurile liberalilor.

* Patru sergenţi din garnizoana portului la Rochelle (Bories, Goubin, Pommier şi Goupillon), afiliaţi la carbonarism, organizaseră o conspiraţie împotriva regimului Bourbonilor ; au fost arestaţi şi trei dintre ei au fost executaţi la 21 septembrie 1822 ; al patrulea, Goupillon, a fost achitat deoarece destăinuise firele conspiraţiei.

fectele unui artist și ale unui mare senior; hapsîn și blajin, entuziast și sceptic, după împrejurări, se înfuria adesea, dar nu ținea niciodată supărarea. Nimeni nu cunoștea viața mai bine ca el în ce privește plăcerile pe care le dă, independența și bunul-simț practic care-l ocrotește pe individ fără să atingă prea mult societatea. La baza tuturor acestor trăsături era o bunătate adevărată, o politețe elegantă, o generozitate bine înțeleasă, dar, pe lîngă aceste virtuți domestice, și o ușurință fără pereche, un egoism batjocoritor, ca și o deplină nepăsare, legate chiar de înflăcărarea lui aprinsă pentru toate principiile generale și pentru toate ideile sociale fără aplicații practice și fără consecințe.

Trecuse prin evenimente cu brațele încrucișate, cu epigrama pe buze și uneori cu lacrimile în ochi. Orice acțiune măreață îi cîștiga simpatia, dar nici o doctrină nu-l captiva mai mult decît timpul cît îi trebuise ca s-o asculte și s-o cunoască. Citea în oamenii și faptele timpului său ca în niște cărți distractive și, după ce-și potolea curiozitatea, adormea zîmbind pe ultima pagină, fiind de acord ca fiecare să gîndească cum vrea, cu condiția ca ordinea socială să nu fie prea zdruncinată, iar teoriile să n-aibă pretenția de a trece în practică.

Cu asemenea deprinderi și cu asemenea înclinări, deși, într-un fel, avea inimă bună și ținea la familie, își lăsase copiii să crească oarecum în voia lor, iar pe nepoți cu totul la întîmplare. Cu toate că se ocupase mult de ei și le dăduse din plin toate mijloacele de a se instrui, nu pusese nici consecvență, nici unitate, nici discernămînt în noțiunile contradictorii cu care le încărcase mințile tinere și, cînd i se arătase uneori primejdiile unei asemenea educații, își băgase în cap că face asta în virtutea unui sistem. Sistemul, modificat oarecum după cel din *Émile* [1], era lipsa de sistem : așa se scuza față de sine însuși, ca să-și ascundă incapacitatea de a face mai bine. De fapt, i-ar fi fost greu să pună în mintea elevilor săi unitatea și siguranța care nu se găseau în a lui. Cînd își dădea uneori seama de asta,

[1] Aluzie la romanul pedagogic al lui Jean-Jacques Rousseau, scris în 1762.

se consola cu gîndul că, cel puțin, nu ridică stavile pentru învățămintele viitorului.

Metoda aceasta produsese efecte contrare în două firi atît de opuse ca cea a lui Yseult și a fratelui său, Raoul. Una, concentrată, înțeleaptă, fermă, profund dreaptă și sensibilă, setoasă de instruire solidă și de cultură poetică, se formase mult și aștepta într-adevăr să ajungă la concluziile impuse de timp și de împrejurări. Nu contractase multe prejudecăți în lumea mare cu care avea de-a face, și cea mai mică suflare de adevăr putea să i le alunge. Față de ea, educația de tip Jean-Jacques reușise de minune ; și poate că nici o educație, chiar rea, n-ar fi putut corupe o fire atît de dreaptă și atît de deplin înțeleaptă.

Celuilalt, care vădise o minte foarte recalcitrantă față de studiu, i se dăduseră profesori doar ca să se respecte obiceiul ; dar nu se împinseseră niciodată lucrurile pînă acolo încît băiatul să plîngă. Bunicul avea indulgența egoistă care nu poate lupta împotriva revoltelor și lacrimilor de copil. Tînărul Raoul nu învățase așadar decît arta de a se distra. Știa să călărească, excela la tir, înot, vals ori biliard. Deși în aparență era foarte plăpînd, era neobosit în toate exercițiile fizice și asta era mîndria lui cea mai mare, după aceea a numelui, pe care o dobîndise frecventîndu-i pe tinerii eleganți din lumea mare. În privința asta, bătrînul conte era cam înspăimîntat de rezultatele planului său de educație liberă. Tînărul nu arăta nici o atracție pentru ideile liberale. Dimpotrivă, îmbrățișase genul *ultra* [1] cu care-și dădeau aere tovarășii lui de petreceri. Era bine primit în lumea mare și felicitat că *gîndește bine*. Se plictisea de moarte în societatea bunicului său, pe care-l acuza în sine că are relații proaste. Toată ambiția lui era să intre ofițer în garda regală. Dar aici bunicul se opusese și discuțiile dintre ei fuseseră destul de aprinse. Cînd interesul său era atins fățiș, contele nu era lipsit de mînie și hotărîre. Se temea ca, punîndu-și nepotul în serviciul casei domnitoare, să nu-și piardă popularitatea. De partea lui, tînărul era foarte nemulțumit că bunicul său, pentru a plăcea *moșicimii*, își permitea să afișeze o opinie

[1] Ultra-regaliștii erau partizani ai monarhiei absolute.

care putea să-i taie orice acces la favorurile curții. Aștepta deci cu nerăbdare să devină major și să poată juca un rol cu totul opus ; iar contele își bătea capul să-l rețină și nu vedea cum ar fi posibil. Țineau de fapt unul la altul, căci bătrînul avea inimă iubitoare și largă, iar Raoul nu era lipsit de însușiri bune. Era victima lipsei de principii care frîngea legătura morală și politică din familia sa, dar ar fi fost capabil să primească o îndrumare mai bună, și avea o oarecare delicatețe de conștiință care îl mai reținea.

Yseult avea pentru conte o dragoste mai adîncă și mai conștientă. În sufletul ei nu-și găseau loc decît afecțiunile mari și, cum n-avea destulă experiență ca să-și dea seama de frivolitatea bătrînului, credea orbește în el. Îi lua în serios toate vorbele și toate opiniile, și, pentru a ieși din contradicțiile pe care nu le înțelegea bine, își situase convingerile între liberalismul aprins și respectul instinctiv față de legile societății. Cîteodată însă, ridica în această din urmă privință obiecții pe care contele le asculta cu bunăvoință și pe care nu-i prea era la îndemînă să le respingă. Atunci ieșea din încurcătură spunîndu-și că Yseult are logica rigidă a unei minți tinere și că nu vrea să taie prea curînd aripile acestor facultăți generoase. Răspunsul trebuia acceptat de bine de rău ; iar biata Yseult, lăsată pe seama ei însăși, își făurea multe visuri fără să știe dacă-i va fi vreodată îngăduit să le realizeze.

Capitolul XXIV

Cînd Pierre Huguenin ajunse la nobilele sale gazde, contele ședea pe un scaun de grădină, la umbra teiului său preferat. Își citea gazetele luînd un dejun frugal, iar nepoata lui îi tăia cu un cuțit de aur o broșură politică abia sosită ; cîinele favorit dormea la picioarele lor. Un lacheu bătrîn se învîrtea împrejur, avînd grijă să le ghicească dorințele. Yseult ținea ochii ațintiți pe aleea pe care sosi Pierre. O găsi timidă, tremurînd aproape. El, exaltat

și înviorat de cine știe ce forță necunoscută, se simțea plin de curaj și de seninătate.

— Apropie-te, apropie-te, dragă meștere Pierre, exclamă contele, punîndu-și ziarul pe masă și scoțîndu-și ochelarii. Îmi face mare plăcere să te văd, și-ți mulțumesc că ai răspuns invitației mele. Fii bun și șezi aci. Și îi arătă un scaun la stînga lui, Yseult fiind la dreapta.

— Veneam să ascult ordinele dumneavoastră, răspunse Pierre șovăind să se așeze.

— Nu e vorba de ordine, reluă contele, nu se dau ordine unui om ca dumneata; slavă Domnului, am renunțat la vechile formule ale calfelor. De altfel, nu ești și dumneata maestru în arta dumitale?

— Arta mea nu e decît o meserie neînsemnată, răspunse Pierre, care nu prea se simțea dispus la expansiuni.

— Dumneata ești bun de orice, reluă contele, și dacă ai vreo altă ambiție...

— Nici una, domnule conte, întrerupse Pierre cu fermitate calmă.

— Trebuie totuși să ajungi la ce te doare, dragă tinere, și să te așezi lîngă mine, ca să stai de vorbă fără neîncredere și fără răceală cu un bătrîn care te roagă asta prietenește.

Învins de vorbele acestea afectuoase, poate și de atitudinea tristă și îngrijorată a domnișoarei de Villepreux, Pierre se lăsă să cadă pe scaunul din fața ei. Își închipuia că o să se scoale și o să plece, cum făcea de obicei cînd avea el de vorbit cu bunicu-său, dar de data asta ea rămase pe loc, și nici măcar nu-și trase scaunul de lîngă masa îngustă, care nu lăsa între fața ei și cea a lucrătorului tîmplar decît o mică distanță, iar între genunchii lor un interval poate și mai mic. Pierre se feri să-și apropie cu totul scaunul de masă; se simțea calm și stăpîn pe sine, dar avea impresia că, dacă ar fi atins doar rochia lui Yseult, i-ar fi fugit pămîntul de sub picioare și ar fi căzut iar pradă viselor.

— Pierre, reluă contele pe un ton de autoritate părintească, trebuie să-mi deschizi inima dumitale. Nepoata mea te-a întîlnit azi-dimineață în parc copleșit de durere, disperat, ieșindu-ți din fire. A venit la dumneata, ți-a pus întrebări; bine a făcut. Ți-a propus, în numele meu, ser-

vicii și prietenie ; a vorbit cum o îndemna inima. Dumneata ai respins propunerile acestea cu o mîndrie care te face în ochii mei și mai demn de stimă și care mă obligă să-ți fiu de folos fără voia dumitale. Ia seama, așadar, să nu fii nedrept, Pierre. Știu dinainte tot ce a putut să-ți spună bătrînul republican, tatăl dumitale, ca să te pună în gardă împotriva mea. Îl stimez nespus pe tatăl dumitale și nu vreau să-i jignesc convingerile lui, dar între el și mine există deosebirea că el e omul trecutului, iar eu, mai în vîrstă decît el, sînt omul prezentului. Am pretenția că înțeleg mai bine decît el egalitatea ; iar dacă refuzi să-mi dezvălui taina supărării dumitale, am să cred că înțeleg mai bine decît dumneata fraternitatea dintre oameni.

I-ar fi fost greu tînărului lucrător să refuze încrederea și admirația sa celui care folosea un asemenea limbaj. Se simți pătruns de recunoștință și de simpatie. În timp ce contele îi vorbea, Yseult împinsese o ceașcă de porțelan vechi pînă la mîna lucrătorului, iar contele îi turnase cafea cu atîta naturalețe și simplitate, încît Pierre înțelese că lucrul cel mai cuviincios posibil în această împrejurare era s-o accepte așa cum i se oferea, fără șovăială și fără vorbe mari. Dar se tulbură cînd Yseult se ridică pe jumătate ca să-i întindă zahărul. Avu doar puterea s-o privească și expresia de sensibilitate afectuoasă pe care o citi pe fața ei îi făcu și bine și oarecum rău. Roși ca un copil și începu să mănînce fără să-și dea prea bine seama ce face. Primea și înghițea tot ce-i oferea dînsa, neîndrăznind să refuze nimic și mai ales temîndu-se să schimbe vreo vorbă cu ea în momentul acela. Totuși, pe măsură ce mînca (și avea mare nevoie, fiindcă era flămînd), simțea că-i reînvie prezența de spirit. Cafeaua, care era nespus de savuroasă și cu care nu era deprins, îi dezmorți pe loc și de-a binelea mintea. Simți că i se dezleagă limba, că-i circulă sîngele în voie, că i se limpezesc ideile și că teama de ridicol cedează în fața unor considerații mai serioase.

— Vreți să vorbesc ? îi spuse el contelui, după ce răspunsese negativ la toate presupunerile pe care le făcea acesta asupra cauzei durerii sale. Ei bine ! voi vorbi. Va fi fără îndoială o cuvîntare de prisos, și cred că acest ciine frumos de aci, a cărui trupeșie și curățenie ar invidia-o

mulți oameni, ar fi cel dintîi s-o dispreţuiască dacă ar putea-o înţelege.

— Dar noi nu sîntem ciini, replică rîzînd bătrînul conte, sper că vom înţelege şi ne vom feri să fim dispreţuitori, ca nu cumva să fim dispreţuiţi la rîndul nostru. Haide, tinere trufaş, spune-ţi gîndul.

Atunci, Pierre începu să expună simplu toate ideile care-i veniseră în parc din zori pînă la răsăritul soarelui. O făcu fără emfază, dar fără codeală şi fără sfială. Nu se temu să-i spună contelui tot ce găsea nedrept în bogăţia lui, căci, în acelaşi timp, îi spuse tot ce găsea sfînt în dreptul lui la fericire. Îi prezentă întreaga problemă socială care îl frămînta cu o claritate şi chiar cu o elocvenţă care-i arătară contelui că are de-a face cu un om puţin obişnuit şi care-l siliră să se uite din cînd în cînd la nepoată-sa cu o expresie de mirare şi de admiraţie pe care o împărtăşea şi ea în mod vădit. Nu ştiu dacă Pierre bagă de seamă acest ultim punct ; cred că n-a vrut să se uite la Yseult de teama ca un aer de îndoială sau de milă să nu-i taie puterea de a spune tot. Cred, de asemenea, că, dacă ar fi privit-o şi dacă ar fi văzut-o zîmbind cu aprobare, cu ochii umezi de simpatie, şi-ar fi pierdut capul sau cel puţin şirul vorbei.

După ce spuse tot, toată spaima şi toată durerea pe care i-o pricinuiseră reflecţiile sale şi vorbi de prăpastia de îndoială şi disperare la care-l duseseră, destăinui că în momentul acela de sfîşiere simţise groaza de viaţă şi nevoia de a fugi spre o lume mai bună. Mărturisi că se gîndise la sinucidere, şi că numai sentimentul datoriei de fiu putuse să-l mai ţină legat de o existenţă care nu-i mai apărea decît ca o încercare copleşitoare într-un loc de chinuri şi de nedreptăţi.

Cînd pronunţă aceste cuvinte cu vocea tulburată şi pălind, Yseult se ridică deodată şi parcurse de mai multe ori aleea, ca şi cînd ar fi căutat ceva. Dar cînd se întoarse la locul ei, avea faţa trasă şi ochii lucioşi ; poate că plînsese.

Uimirea contelui de Villepreux era fără pereche. Se uita cu ochi pătrunzători la figura inspirată a tînărului proletar şi se întreba unde putuse omul acesta, deprins să

mînuiască rindeaua, să descopere și să dezvolte germenul unor idei atît de vaste și al unor preocupări atît de înalte.

— Știi dumneata, meștere Pierre, îi spuse el după ce-l ascultă pînă la capăt cu cea mai mare atenție, că ai putea fi un mare orator și poate un mare scriitor ? Vorbești ca un apostol și judeci ca un filozof.

Deși această remarcă îi păru ușuratică, fiind vorba de o discuție atît de serioasă, Pierre fu măgulit fără voia lui de a fi astfel lăudat de față cu Yseult.

— Nu știu nici să vorbesc nici să scriu, răspunse el roșind și, cum n-am decît probleme de prezentat, aș fi un predicator prost, afară de cazul cînd ați vrea dumneavoastră, domnule conte, să-mi indicați concluziile și capetele de credință.

— Nu, zău așa, exclamă contele, bătînd cu tabachera în masă și uitîndu-se la nepoata lui, ce ușor vorbește de asta. Răscolește cerul și pămîntul din adîncuri pînă în culmi, scotocește în tainele vieții omenești mai aprig decît toți înțelepții din antichitate, și-apoi vrea să cunosc eu secretele Tatălui din cer. Dar, ce, mă iei drept Diavolul sau drept papa de la Roma ? Și-ți închipui că nu e nevoie de înțelepciunea a două mii de ani de aci înainte, adăugată la toată înțelepciunea trecutului, pentru a răspunde la problemele dumitale ? Mințile cele mai strălucite din secolul nostru nu vor putea să-ți spună altceva decît atît : „Ce te prăpădești cu firea ? Caută să fii bogat și să te deprinzi să vezi săraci în jurul tău". Ori așa : „Prietene dragă, ești nebun, trebuie să te îngrijești". Da, pe cuvîntul meu, dragă meștere Pierre, din o sută de mii de sisteme, care de care mai frumoase și mai imposibile ce ți *s*-ar putea prezenta, nici unul nu face cît cel pe care mi l-am luat pentru mine personal.

— Și care e acela, domnule conte ? întrebă repede Pierre. Căci asta vă întreb și eu.

— Să admir ceea ce spui dumneata și să suport ceea ce se întîmplă pe lumea asta.

— Asta-i tot ? exclamă Pierre ridicîndu-se în picioare cu un aer exaltat. Într-adevăr, nu era nevoie să mă întrebați dacă n-aveați nimic mai bun să-mi răspundeți. A ! vă spuneam eu, domnișoară, adăugă el, privind-o pe

Yseult fără să simtă nici o tulburare de îndrăgostit, atît era de absorbit în gînduri mai înalte, vă spuneam eu că tatăl dumneavoastră nu poate face nimic pentru mine.

— Resemnarea nu e oare rezultatul experienței și ultimul cuvînt al înțelepciunii ? răspunse Yseult cu o sforțare.

— Resemnarea pentru sine e o virtute pe care trebuie s-o ai și care nu e prea grea cînd te respecți puțin, răspunse Pierre. Întrucît mă privește, declar că sărăcia și neînsemnătatea mea nu mă apasă încă și că aș fi mult mai nefericit, mult mai tulburat în sentimentul meu de dreptate, dacă m-aș fi născut bogat, ca dumneavoastră, domnișoară. Dar să te resemnezi de nefericirea altuia, să rabzi jugul care apasă capete nevinovate, să privești liniștit mersul lumii fără să încerci să descoperi altă cale, alt adevăr, altă ordine, altă morală... O, e cu neputință... cu neputință ! Poți din pricina asta să nu mai ai somn, să nu te mai distrezi, să nu mai cunoști o clipă de fericire, poți să-ți pierzi curajul, rațiunea sau viața.

— Ei, bunicule ? exclamă Yseult ridicînd spre conte niște ochi umezi, aprinși de speranță și de nerăbdare.

Așteptă în zadar un răspuns care să sublinieze printr-o judecată temeinică entuziasmul evanghelic al tînărului lucrător. Contele zîmbi, ridică ochii spre cer și o strînse lîngă el pe fată, în timp ce întindea cealaltă mînă lui Pierre.

— Tinere suflete generoase, le spuse el după o clipă de tăcere, o să mai țeseți încă multe vise de felul acesta pînă vă veți da seama că sînt paradoxuri imense și probleme sublime fără o rezolvare posibilă pe lumea asta. Nu vă doresc să cunoașteți prea curînd descurajarea și dezgustul care sînt partea înțelepciunii cu păr alb. Făuriți dorințl, făuriți sisteme, făuriți-le cît veți vrea, și renunțați să credeți în ele cît mai tîrziu posibil. Meștere Pierre, adăugă el sculîndu-se în picioare și scoțîndu-și tichia de catifea neagră în fața tînărului buimăcit, bătrînul meu cap se pleacă dinaintea dumitale. Te stimez : te admir și te iubesc. Vino cît mai des să stai de vorbă cu mine. Virtutea dumitale o să mă întinerească puțin și poate că, după multe visări, muntele care apasă pe idealul nostru va fi ușurat de imensa greutate a unui fir de nisip.

Vorbind astfel, își petrecu brațul sub cel al nepoatei și se depărtă, luîndu-și broșurile, ochelarii și gazetele, cu calmul unui om deprins să se joace cu ideile cele mai măreţe și cu sentimentele cele mai sfinte.

Pierre rămase la început descumpănit, apoi fu cuprins de o ironie amestecată cu indignare și cu milă. Se consideră ridicol că-și lăsase profanată taina celor mai înalte gînduri de suflarea înghețată a acestui bătrîn deprins cu dezertările. Abia se stăpîni să nu-l acopere în sinea lui de cel mai adînc dispreț.

„Cum așa, își spunea el, să cunoști lucrurile astea, să n-ai nici mijlocul, nici dorința de a le găsi neadevărate, și să le ții pentru tine, ca o comoară inutilă, căreia nu-i înțelegi nici valoarea, nici întrebuințarea? Să fii un mare senior, bogat și puternic, să fi îmbătrînit în mijlocul luptelor sociale, să fi trecut prin republică și prin curți regale, și să n-ai totuși o credință temeinică, nici un sentiment stăpînitor, nici o năzuință, nici măcar o speranță generoasă? Și să ajungi la capătul vieții fără să fii în stare să exprimi altceva decît un regret steril, o simpatie neînsemnată, o descurajare ipocrită? Dacă așa arată unul dintre cei mai spirituali și mai instruiți din casta lui, apoi cum sînt ceilalți, și ce se poate spera de la niște cadavre care dețin cele mai frumoase insigne ale vieții: puterea și renumele?“

În dreapta lui mînie, Pierre se înfurie în sine-și pînă la nedreptățire. Nu-și putea da seama de efectul primei educații și de prejudecățile supte o dată cu laptele. Nimic nu e mai greu decît să judeci dintr-un punct de vedere cu totul diferit de cel din care privești. Dacă Pierre ar fi cunoscut societatea, nu așa cum trebuie ea să fie, ci așa cum este, ar fi păstrat, cu toată impetuozitatea virtuosului său avînt, oarecare respect și multă afecțiune pentru acest bătrîn, superior majorității celor de seama lui și remarcabil printre toți oamenii prin pornirile sale bune și prin simplitatea primelor sale impresii. Dar fusese adus către el de făgăduielile lui Yseult și, un moment, fiind ascultat cu atîta interes, se bizuise pe o soluție conformă dorințelor sale. Simțea o mare durere văzîndu-se lăudat și compătimit totodată, ca un apostol și ca un nebun.

Un singur lucru îi dădu puterea să se întoarcă la muncă, adică să reia cu răbdare jugul vieții, și anume, amintirea expresiei pe care o avea Yseult la plecare. I se păru că uimirea, dezamăgirea, consternarea pe care le simțea el în acel moment cuprinseseră sufletul nobilei fete ca și pe al său. Simțise întîlnindu-i ultima privire ceva solemn, ca un legămînt veșnic, sau ca un veșnic rămas bun. Amintindu-și comoția aceasta misterioasă, sufletul său se simțea încărcat de bucurie și de durere în același timp. Își dădea seama, în momentul acela, că iubește cu pasiune, și nu știa dacă tresăririle sufletului său se datorau disperării sau fericirii.

Capitolul XXV

În momentul cînd Pierre relua drumul către atelier, bătrînul lacheu al contelui îl chemă înapoi ca să-l roage să vină să repare masa pe care stăpînu-su își luase cafeaua. Era o mobilă mică și drăguță cu placaj de diferite culori, cu o tăblie pentru mîncare și alta pentru scris, și cu un sertar dedesubt. Pierre se întoarse ca să se-apuce cu resemnare de lucru și, cu ajutorul lacheului, răsturnă masa ca să vadă unde e stricată. Goliră sertarul, lacheul strînse într-un coș un pachet de ziare și de hîrtii vechi, iar Pierre luă masa pe umăr ca s-o ducă la atelier.

După ce termină reparația, scuturară sertarul ca să-l curețe înainte de a-l pune la loc ; și atunci zări un cartonaș intrat într-o crăpătură și care ieșea pe jumătate afară. Îl scoase de tot și în clipa cînd era să-l arunce ca pe un lucru inutil, fu izbit de forma lui ciudată. Era doar o jumătate de cartonaș, dar cu marginile tăiate oblic de mai multe ori, într-un fel care părea anume făcut. Pierre, care-l știa pe conte foarte priceput în geometrie, căută să vadă dacă nu e vorba de vreo problemă din această știință ; dar nu putu găsi nimic de acest fel și puse cartonașul în buzunar, gîndindu-se că poate Yseult într-un moment de visare îl decupase la întîmplare : „Cine poate ști, se în-

treba el, ce gînduri au frămîntat-o tainic cînd s-a dedat acestei ocupații ? Și cum, la urma urmei, nimic nu se datorează întîmplării, decuparea aceasta deține poate într-un chip simbolic toate secretele sufletului ei."

Achille Lefort îl anunțase în ajun că va petrece cîteva zile la Villepreux avînd niște socoteli vechi de încheiat cu economul, relativ la vinurile din pivnița castelului. Își dăduseră întîlnire seara în parc. Era încă ziuă cînd se duse la locul stabilit și, așteptîndu-l, începu să privească cu atenție cartonașul. Gînduri nedeslușite îi reveniră atunci în minte. Urmărise cu interes în ziare cu un an în urmă procesul sergenților din La Rochelle. Citise rechizitoriile fanatice sau declamatorii ale procurorului general Bellard și ale avocatului general Marchangy. Revelația a numeroase amănunte relative la secretele carbonarismului îl impresionase. Văzîndu-l venind către el pe Achille Lefort, avu deodată inspirația să-i arate cartonașul întrebîndu-l cu voce sigură :

— Cunoști asta ?

— Cum ? ce văd ? exclamă comis-voiajorul, eram *veri* și-ai ținut ascuns. Ei bine, grozav ți-ai mai bătut joc de mine. Dar cine putea ghici ? Mă încercai, va să zică, aveai așadar sarcina să mă supraveghezi, să mă sondezi ? Erau bănuieli împotriva mea ? zău așa, parcă visez ! Da vorbește, răspunde-mi !

— Dacă nu sîntem veri, sîntem pe cale să devenim, răspunse Pierre, care, văzînd uimirea naivă a lui Achille, abia-și putea ține rîsul. Contele de Villepreux mi-a încredințat semnul acesta ca să mă pot înțelege cu dumneata.

— Dar dacă nu ești inițiat, zise Achille din ce în ce mai mirat, asta-i contrariu tuturor regulilor.

— Probabil, continuă Pierre, că are dreptul să facă asta.

— Nicidecum, exclamă celălalt ; o fi el afiliat la Venta Supremă, dar nu-i e îngăduit să comunice astfel semnele și secretele noastre. Văd eu că fricosul de bătrîn se lasă păgubaș sau că spaima îi tulbură creierul într-atît încît nu mai știe ce face. Trebuia să mă aștept la așa ceva după

tot ce mi-a spus ieri. Vestea despre Trocadero [1] l-a întors pe dos de-a binelea ; crede că totul e pierdut. Era şi-aşa destul de îngrijorat la începutul războiului ; n-a venit să se refugieze în donjonul lui străvechi decît ca să stea departe de evenimente, iar acum ar vrea să se ascundă cu huhurezii lui în crăpăturile zidurilor blazonate. Aşa sînt oamenii, după ce-au avut un moment de curaj, au îndată laşităţi îndoite. Zău dacă înţeleg nebunia comitetului de conducere, care speră să scoată ceva de la nobilii lui bătrîni. Ca şi cînd ei ar putea uita Teroarea şi ca şi cînd ar putea face altceva decît să ne stingherească planurile şi să ne zădărnicească combinaţiile. Iartă-mă, meştere Pierre, nu spun asta fiindcă n-am încredere în dumneata. Te ştiu cinstit şi discret ca cel mai bun dintre noi. Dar, oricum, nu-i e îngăduit nici unuia dintre noi să-şi bată joc de legămintele şi secretele noastre.

— Linişteşte-te şi potoleşte-te, domnule Lefort, răspunse Pierre, nimeni nu mi-a dat cartonaşul ăsta. L-am găsit în fundul unui sertar, iar dacă cineva mi-a dezvăluit secretele asociaţiei, apoi acela eşti dumneata, care mi-ai spus mult mai multe decît ceream.

— Aşa, va să zică îţi rîzi de mine, zise Achille cu ochii scînteind de ciudă şi pe un ton care părea a voi să fie mai înţepat ca de obicei.

— Binişor, jupîne, răspunse Pierre Huguenin, ia-ţi înapoi cartonaşul ; nu mi-e de nici un folos, iar secretele voastre nu mi se par prea compromise prin descoperirea fleacului ăstuia. N-aveţi decît să vă distraţi cu asemenea lucruri, nu eu am dreptul să rîd de ele, eu, care sînt legat prin copilării de acelaşi soi de o societate mai secretă, mai largă, mai temeinică şi mai credincioasă decît a voastră.

— S-ar părea că-mi dai lecţii, meştere Pierre, reluă Achille, supărat de-a binelea. Oricîtă stimă aş avea pentru dumneata, nu-ţi recunosc dreptul acesta. Dacă ai fi ignorant şi grosolan ca majoritatea semenilor dumitale, aş putea să răspund prin tăcere şi milă la glumele dumi-

[1] Căderea fortului spaniol Trocadero, de lîngă Cadix, a avut loc în 1823 şi a însemnat o victorie importantă pentru armata franceză trimisă împotriva mişcării liberale din Spania.

tale proaste. Dar din moment ce te consider egalul meu prin educație și judecată, îți declar că nu voi avea cu dumneata mai multă răbdare decît aș avea cu unul din tovarășii mei.

— Domnule Lefort, răspunse Pierre cu cel mai mare calm, îți mulțumesc pentru expresiile măgulitoare cu care-ți însoțești amenințările, dar prin ele văd ieșind la iveală orgoliul omului care-și pune mănușa înainte de a trage o palmă. Uite, am să fiu mai îndrăzneț decît dumneata, am să-ți întind mîna spunîndu-ți că regret faptul de a te fi jignit.

— Pierre, zise Achille strîngînd afectuos mîna lucrătorului, simt că te iubesc, dar fă, te rog, în așa fel ca prietenia asta să nu fie niciodată zdrobită de orgoliul unuia din noi.

— Și eu te rog același lucru, zise Pierre zîmbind.

— Rolul meu e mai greu decît al dumitale, reluă Achille. Dumneata ești poporul, adică stăpînul, suveranul, pe care noi, conspiratorii din starea a treia, venim să-l implorăm pentru cauza dreptății și a adevărului. Ne tratați ca pe niște subalterni, ne puneți întrebări cu dispreț și neîncredere, ne întrebați dacă sîntem nebuni sau intriganți ; ne aduceți mii de afronturi, recunoaște-o. Și cînd nu împingem spiritul de propagandă pînă la umilința creștină, cînd ne tresare sîngele în vine și pretindem să ne tratați ca pe niște egali, ne spuneți că n-am fost sinceri, că avem în noi ură și orgoliu, într-un cuvînt, că sîntem niște impostori sau niște lași, care ne coborîm să vă adresăm rugăminți pentru a vă exploata. Guvernul a adoptat acest sistem de calomnii pentru a ne discredita pe lîngă voi, pentru a rupe poporul de adevăratii și singurii lui prieteni, și astfel, cădeți în cursa absolutismului. Ceea ce nu dovedește nici generozitate, nici înțelepciune.

— Din punctul dumitale de vedere, reluă Pierre, spui adevăruri foarte juste. Dar sînt multe de răspuns pentru a ne justifica. Chiar în ceea ce vă privește pe voi, cei sinceri, aș putea obiecta că n-ați primit din cer misiunea de a ne agita și de a ne răscula, voi, care nu v-ați gîndit niciodată serios la condiția noastră și care, deși o deplîngeți, nu cunoașteți nicidecum mijlocul de a o schimba. Aș

mai putea să vă spun că, în meseria pe care o faceți (fiindcă e o meserie, iartă-mi expresia) contractați obiceiuri tot atît de iezuite, în felul lor, ca și cele pe care le atribuiți unui guvern corupător. Ne faceți cu ușurință făgăduieli pe care știți că nu le puteți ține ; apoi ne examinați, pătrundeți printre noi, vă informați de slăbiciunile noastre, și, după ce ați suportat un timp contactul aspru cu poporul, cum nu sînteți într-adevăr pătrunși de spiritul caritătii și al apostolatului, cum sînteți niște frămîntați de idei doar politice și de loc morale, vi se face silă și vă depărtați de noi spunînd : „Am văzut poporul, e sălbatic, e abrutizat, îi mai trebuie secole ca să fie în stare să se cîrmuiască singur. Să luăm seama la popor, dragii mei, să nu mergem prea iute. Poporul e în urma noastră, gata să ne năpădească. Vai de noi, dacă dăm drumul fiarei turbate..."

— Nu spunem asta ! exclamă Achille.

— O spuneți, nu vă puteți ține să n-o scrieți și să n-o publicați ; ziarele voastre sînt pline de protestele avocaților și oratorilor voștri care ne reneagă și care ne disprețuiesc. Crezi dumneata că noi nu citim ziarele ? „Poporul, spuneți voi, nu e mulțimea ticăloasă care urlă cînd se adună grămadă, care cere sînge și jaf, care cerșește cu bățul în mînă, gata să ia viața cui nu-i dă punga. Poporul este partea sănătoasă a populației, care-și cîștigă cinstit viața, care respectă drepturile dobîndite, căutînd să merite aceleași drepturi, nu prin violență și anarhie, ci prin stăruință în muncă, înclinare spre învățătură și respect față de legile țării". Iată cum definiți voi poporul și cum vă îmbrăcați cu hainele lui de duminică pentru a vă prezenta în fața tribunalelor, a Camerelor și în fața tuturor celor care au mijloacele să se aboneze la foile voastre. Dar haina grosolană pe care o poartă muncitorul în zilele de lucru, dar rănile sale groaznice, bolile lui rușinoase, și păduchii lui, dar indignarea lui adîncă, atunci cînd îl încolțește mizeria, dar preaîndreptățitele lui amenințări cînd se vede uitat și călcat în picioare, dar aiurelile lui îngrozitoare cînd regretul zilei trecute și spaima de ce va fi a doua zi îl silesc *să bea*, cum spune unul din poeții voștri,

uitarea durerilor[1], dar tot ce e turbare, lipsă de ordine și uitare de sine, starea de mizerie, de asta vă spălați pe mîini, de asta n-aveți cunoștință ; v-ar fi rușine să justificați asta ; spuneți : „Aceia sînt și ei dușmanii noștri : sînt spaima și rușinea societății", și totuși și aceia sînt poporul. Ștergeți-le petele, vindecați-le bolile și veți vedea că și turma asta ticăloasă a ieșit din sînul Domnului ca și voi. În zadar vreți să faceți deosebiri și categorii, nu există două feluri de popor, nu există decît unul. Cel care muncește în casele voastre, zîmbitor, liniștit și bine îmbrăcat, este același care urlă la porțile voastre, mînios, întunecat și îmbrăcat în zdrențe. Singura deosebire e că ați dat de lucru și pîine unora, și că n-ați găsit nimic de făcut pentru ceilalți. Pentru ce, de pildă, dumneata, domnule Lefort, mă pui mereu, cînd mă lauzi în afara familiei populare ? Crezi că mă onorezi ? Nicidecum, eu nu vreau așa ceva. Ultimul dintre cerșetori este semenul meu. Nu roșesc de el, ca mulți dintre noi cărora le-ați strecurat, o dată cu deprinderile voastre de bunăstare, ingratitudinea și vanitatea voastră. Nu, nu, ticălosul acela nu face parte dintr-o castă inferioară față de a mea ; e fratele meu, iar ticăloșia lui mă face să roșesc de bunăstarea în care trăiesc. Să știi bine asta, domnule Lefort ; atîta vreme cît vor fi ființe umane pline de lepra mizeriei, voi spune că n-ați făcut nici o ispravă cu conspirațiile, cu cartele burgheze și cu schimbările voastre de insigne.

— Dragă Huguenin, zise Achille cu emoție, ai sentimente înalte, dar prea te grăbești să ne acuzi. Crezi că-i așa de ușor să fii doctorul de morală al omenirii, și să găsești fără șovăială și fără greș leacul la atîtea boli ?

— Dar înseamnă oare a căuta leacul, cînd întorci ochii cu groază și-ți astupi nasul spunînd că în infirmerie nu-i decît putreziciune și infecție ? Ce-ai zice de un doctoraș care n-ar putea să vadă un picior gangrenat fără să leșine de scîrbă ? ar însemna asta devotament ? ar fi măcar dragoste de știință ? ar fi semnul unei vocații reale ? Ei bine, îndrăzniți de coborîți în leprozeriile morale ale omenirii,

[1] Domnul de Sénancourt : *Obermann*. (N. A.)

cum spui dumneata, îndrăzniți de sondați cu mîinile voastre adîncul bolilor noastre, și nu pierdeți timpul spunînd că sînt groaznice la vedere ; gîndiți-vă să le lecuiți, fiindcă n-am văzut niciodată un doctor, oricît de leneș și de mărginit ar fi el, care să-și părăsească bolnavul sub pretext că e prea dezgustător ca să fie lecuit.

Acuma, dacă trec de la republicanii sinceri dar ușuratici la cei care nu sînt nici una nici alta, unde să găsesc cuvinte cu care să-i înfierez ? Află că am cunoscut vreo cîțiva, deși n-am frecventat altă lume decît cea din ateliere. Doctorul acela cu care m-ai pus să cinez în cîrciuma lui Vaudois nu e oare un om care, în caz de revoluție, are în buzunar un personaj puternic, poate chiar un prinț de sînge regal, pentru a-l înlocui cît mai repede pe cel răsturnat ? Și fără să mergem mai departe, deputatul dumitale conspirator, afiliatul dumitale la Venta Supremă, bătrînul dumitale conte de Villepreux, cu care faci, sînt sigur, mai multă politică decît negoț, nu mi-ai făcut acum despre dînsul un portret fidel ?

— Am mers poate prea departe, l-am acuzat, în furia mea, de o greșeală pe care n-a făcut-o.

— Nu încerca să-l reabilitezi în stima mea. Am stat de vorbă cu el timp de o oră astăzi. Am văzut cît de adîncă îi e conștiința. Nu se înecă în conștiință, te asigur, nimeni din cei cărora le place să urmeze fără oboseală și fără pericol cursul evenimentelor.

Și Pierre povesti întrevederea lui cu contele, fără să spună totuși ce împrejurare romanțioasă provocase această apropiere. Povestirea lui îl făcu să reflecteze mult pe bietul Achille. Se întreba ce-ar fi putut răspunde la întrebarea pe care i-o pusese meseriașul bătrînului bogat și, pe de altă parte, nu putea obiecta nimic împotriva dreptului pe care-l avea meseriașul de a pune astfel problema proprietății.

— E neîndoios, spuse el, că e o chestiune foarte gravă și care va cere oamenilor timp și geniu.

— Și inimă, reluă Pierre ; căci numai cu inteligența nu veți găsi niciodată nimic.

— Și fără ea, la ce-ar mai fi bun devotamentul ? Nu trebuie oare ca oamenii superiori maselor prin știință și

cugetare să vină în ajutorul poporului ca să-l lumineze asupra adevăratelor lui interese ?

— Nu te sluji de cuvîntul acesta, domnule Achille. Adevăratele noastre interese, Dumnezeule mare, știm noi ce înseamnă asta în gîndul viitorilor voștri legislatori.

— Și pe mine nu mă bănuiești, Pierre ?

— Nu, desigur, dar nu cred în dumneata, fiindcă nu știi mai mult decît mine, care nu știu nimic.

— Să recurgem atunci la oamenii superiori și să avem încredere în ei.

— Unde sînt ? ce-au făcut ? ce învățături au dat ? Și cum ? i-ai auzit, acționezi sub ordinele lor, lucrezi în folosul lor, și nu știi nimic, n-ai să-mi spui nimic din partea lor ? Au un secret și nu-l încredințează adepților lor, nu-l lasă nici măcar să-l întrevadă poporul ? sînt cumva brahmani din India ?

— Ai o logică crudă și descurajatoare, meștere Pierre. Ce crezi că e de făcut, dacă nimeni nu știe ce face și ce zice ? Să ne încrucișăm brațele și să așteptăm ca poporul să se elibereze singur ? crezi că va izbuti fără sfaturi, fără călăuze, fără organizare ?

— Va izbuti totuși. Și va avea toate astea. Organizarea și-o va face singur, călăuzele le va scoate din sînul său, sfaturile le va lua din duhul Domnului care va coborî asupra lui. Trebuie să ne bizuim puțin și pe Providență.

— Așadar ai respinge orice fel de lumină venind de la șefii liberalismului ? e de ajuns ca un om să aibă renume, talent și influență asupra claselor mijlocii, pentru ca poporul să nu aibă încredere în el ?

— În ziua cînd un asemenea om va veni să ne spună : „mi se laudă meritele, mi se admiră știința, lumea se pleacă în fața puterii mele, dar ascultați ce vă spun, copii, știința mea, forța mea sau geniul meu nu constituie nici un drept dăunător vouă. Recunosc prin urmare că cel mai simplu dintre voi are dreptul, tot atît cît mine și ai mei, la bunăstare, la libertate, la cultură, că cel mai umil dintre voi are dreptul să-mi înfrîneze forța dacă abuzez de ea, și cel mai neînsemnat să-mi respingă părerea dacă e imorală ; în sfîrșit, că trebuie să dau dovadă de virtute și de cari-

tate, ca să fiu în propriii mei ochi, ca și într-ai voștri, mare savant, mare suveran sau mare poet..." O ! să vină să ne spună asta cei care sînt socotiți oameni mari, și ne vom arunca la sînul lor, ca la sînul lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu nu creează numai prin știință și prin forță, creează și prin iubire. Dar atîta vreme cît, disprețuind neciopleala inteligenței noastre, ne vor închide ca pe niște dobitoace într-un țarc unde nu e nici măcar iarbă de păscut, unde nu încăpem toți decît strivindu-ne și înăbușindu-ne unii pe alții și din care totuși nu putem ieși fiindcă au fost puși peste tot soldați care să păzească de mîinile noastre frumoasele roade ale pămîntului, le vom spune : „Tăceți, și lăsați-ne să ieșim de aici cum vom putea ; sfaturile voastre sînt trădări și izbînzile voastre sînt jigniri. Nu călcați pe lanțurile noastre cu un aer trufaș și nu vă plimbați printre rîndurile noastre necăjite cu vorbe de milă prefăcută. Nu vrem să facem nimic pentru voi, nici măcar să vă salutăm, căci voi, care vă ploconiți în fața noastră cînd vă e teamă sau cînd aveți nevoie de noi, știți bine că n-aveți în inimă nici cea mai mică dorință să încredințați mîinilor noastre comorile pe care le stăpîniți, puterea și gloria voastră." Iată ce vom spune oamenilor dumitale inteligenți.

— Dar tot ce-ai pus în gura omului care vrea să obțină de la popor forța și celebritatea, simt și eu în inima mea. Dacă am asemenea sentimente, eu, slujitor obscur al cauzei, de ce nu admiți ca niște inteligențe alese să le poată avea în cel mai înalt grad ?

— Pentru că, pînă acum, asta nu s-a văzut ; pentru că am citit tot ce puteam citi și nici măcar n-am zărit ceea ce căutam, pentru că am găsit că sînt orgolioase, crude și neumane toate soluțiile date de marile spirite trecute și prezente ale dumitale.

— Vezi că și dumneata vorbești dintr-un punct de vedere prea ideal, ceri oamenilor mai mult decît pot face. Ai vrea niște conducători și niște sfătuitori care să rezume în ei îndrăzneala lui Napoleon și umilința lui Isus Hristos. Asta înseamnă a pretinde prea mult deodată de la firea omenească ; și, de altfel, dacă s-ar ivi un asemenea om, n-ar fi înțeles. Dumneata stai și judeci lucrurile, dar poporul nu judecă.

— Poporul judecă mai bine decît crezi dumneata; și dovada e că nu poți reuși să-l agiți. Simte că nu i-a sosit încă ceasul. Preferă să-și rabde necazurile cîteva zile mai mult decît să-și ridice coasta plină de vînătăi ca să se lovească de cealaltă parte cînd își va schimba poziția. Așteaptă să se înalțe bolta și să poată sta în picioare, și știi dumneata din ce e făcută bolta asta? Din burghezi jos și din nobili deasupra. Burghezilor, scuturați-vă de nobili dacă vă apasă prea tare, e treaba voastră. O să vă ajutăm dacă ni se dovedește într-o zi că asta ne aduce ușurare. Dar dacă atîrnați greu ca și ei, vai de voi, o să vă scuturăm și noi la rîndul nostru.

— Dar ce-o să faceți pînă atunci?

— Ceea ce ne sfătuiți. Vom munci din răsputeri ca să nu murim de foame, și vom mai găsi și mijlocul de a ne ajuta unii pe alții. Vom păstra companionajul nostru printre muncitori, cu toate abuzurile și excesele lui, pentru că principiul său e mai frumos decît cel al carbonarismului dumitale. Tinde să restabilească egalitatea printre noi, pe cînd al dumitale tinde să mențină inegalitatea pe pămînt.

Capitolul XXVI

În ziua aceea, marchiza nu luase masa la castel. Se dusese în vizită la una din rudele sale stabilite într-un orășel din împrejurimi. Plecase de dimineață într-o caleașcă ușoară și descoperită, trasă de un singur cal, și însoțită de un singur servitor care conducea trăsura. Luase dinadins, sau mai degrabă după sfatul lui Yseult, echipajul cel mai modest de la castel ca să nu strivească amorul propriu al rudei sale, care nu era bogată. Măsura aceasta de prevedere nu-i împiedicase însă pe micii burghezi din oraș să iasă pe la porți și pe la ferestre ca s-o vadă trecînd, în timp ce-și spuneau unii altora cu acreală: „Ia priviți-o pe marchista asta, cu rădvanul *dumisale* și cu vizitiul *dumisale*; și nu-i alta decît fata lui moș Clicot, vopsitorul de postavuri".

Joséphine fu oprită la masă de verișoara ei și nu putu relua drumul spre Villepreux decît pe seară. Observă cu oarecare îngrijorare, urcîndu-se în trăsură, că Wolf, vizi-

tiul, vorbea tare și avea obrajii foarte aprinși. Îngrijorarea îi crescu cînd îl văzu cu ce iuțeală coboară strada prost pavată a orașului, hîrșiind în treacăt bornele din fața porților, cu îndrăzneala și cu norocul rar pe care-l au deseori oamenii băuți. Fapt este că Wolf *întîlnise niște prieteni,* expresie consacrată la bețivi pentru a explica și justifica desele lor buclucuri. Oamenii ăștia au atîția prieteni că nu le știu numărul și nu poți merge nicăieri cu ei fără să nu întîlnească vreo cîțiva.

După două sute de pași, Wolf, împreună cu caleașca și cu marchiza, scăpaseră ca prin minune de atîtea dezastre încît era de temut ca Providența să nu obosească. În zadar îi poruncea și-l implora Joséphine să meargă mai încet ; el nu se sinchisea și părea că-i dă aripi calului potolit pe care-l mîna. Din fericire, poate cerul îi inspiră gîndul de a înlocui un șfichi la bici, și de a se opri în acest scop la ușa unei căsuțe așezate la ieșirea din mahalale și împodobite cu această inscripție : *Taica Labrique, potcovar, găzduiește oameni și cai, vinde tărîțe, fîn, ovăz etc.*

Seara continua să se lase și spaima Joséphinei creștea. De îndată ce-l văzu pe Automedon [1] coborît de pe capră și stînd de vorbă cu oamenii casei, care-i aduceau o dată cu șfichiul de bici și un păhărel de rachiu, se hotărî să coboare din trăsură și să se întoarcă în oraș pentru a cere verișoarei sale un om care s-o ducă, sau găzduirea pînă a doua zi. Nu era de sperat ca Wolf, care avea, cum se întîmplă de obicei, pretenția că e absolut treaz, să consimtă a-i asculta doleanțele. Chemă așadar pe cineva să-i deschidă portiera.

— Domnule, strigă ea la întîmplare unui bărbat pe care-l oprise în mijlocul drumului, fii bun și ajută-mă să ies din trăsură.

Înainte de a-și termina fraza, portiera era deschisă și un cavaler respectuos și amabil îi oferea mîna. Era Corintianul.

— Dumneata aici ! exclamă marchiza cu mai multă bucurie decît prudență.

— Vă așteptam să treceți, răspunse Amaury coborînd vocea.

[1] Personaj din *Iliada,* cel care conduce carul lui Achille.

Marchiza, tulburată, se opri cu un picior afară din trăsură și cu o mînă în cea a lui Amaury.

— Nu știu ce vrei să spui, reluă ea cu voce tremurătoare. Cum și de ce mă așteptai ?

— Venisem astăzi aici ca să fac unele cumpărături de-ale meseriei. M-am nimerit la masă în cîrciuma asta în același timp cu domnul Wolf, vizitiul dumneavoastră. L-am văzut bînd așa de zdravăn că m-am îngrijorat de felul cum va conduce trăsura și așteptam aici ca să văd dacă merge drept și dacă nu-i primejdie să vă răsturnați.

— E într-un hal de beție de neîngăduit, răspunse marchiza, și dac-ai avea bunătatea să mă duci înapoi în oraș...

— Și de ce nu la castel ? răspunse Corintianul. N-am condus niciodată o caleașcă, dar nu cred să fie mare lucru.

— Nu ți-ar veni greu să te urci pe capră ?

— Mi-ar veni foarte greu în altă împrejurare, răspunse Corintianul zîmbind, dar în clipa de față nicidecum.

Joséphine înțelese, și se simți împărțită între spaima de ceea ce se petrecea în ea, și dorința irezistibilă de a accepta oferta lui Amaury, spre care o împingea nu numai frica.

— Dar cum să facem, zise ea, nu e decît un loc pe capră, și Wolf n-o să vrea să se urce în spatele trăsurii. E plin de amor propriu, și nu se crede de fel amețit. O să facă scandal. Mi-e o frică groaznică de omul ăsta. Aș prefera să mă întorc pe jos la castel decît să las să mă ducă el.

— Aș prefera să trag eu trăsura, decît să vă las să faceți cinci poște pe jos, răspunse Corintianul.

— Ei, atunci, o să-l lăsăm aici, zise Joséphine, căreia-i ardeau obrajii. Să fugim !

— Să fugim, zise Corintianul. Uite-l că intră în cîrciumă ; o să fim departe pînă se îndură el să iasă.

Închise repede portiera, se avîntă pe capră, puse mîna pe bici și pe hățuri, și porni ca o săgeată, fără s-o mai lase pe marchiză să stea la gînduri.

De unde îi venise atîta îndrăzneală ? Știu și eu ? Ți-e mai ușor dumitale, cititorule, să înțelegi, decît mie să-ți explic. Există firi timide, ca Pierre Huguenin ; sau rezervate, ca Yseult. Există și firi spontane, ca marchiza, sau avîntate cum era Corintianul. Apoi, mai e și tinerețea, frumusețea care caută și atrage frumusețe, dorința care nive-

leazâ rangurile şi-şi ride de ce se cade ; mai e şi ocazia care dă îndrăzneală, ca şi noaptea care ocroteşte.

Corintianul coborî dealul cu mai multă temeritate, nici vorbă, decît ar fi coborît Wolf, şi totuşi Joséphinei nu-i era frică, iar bietul Wolf nu el era cel mai beat din toţi trei.

Cînd ajunseră la poalele dealului, mai trebui urcată o coastă, timp în care îi era cu neputinţă calului să meargă la trap. De altfel, nu luaseră oare destul avans, ca să-l lase să răsufle pe bietul dobitoc ? Dar marchiza tot nu era liniştită. Beţivul acela putea să alerge după trăsură şi să pretindă a-şi lua în primire capra şi biciul, la care ţinea tot aşa de mult ca un rege la tronul şi sceptrul său, ba chiar să le ia cu forţa de la uzurpator. Marchiza se înfioră la gîndul unui scandal şi, fiind îngrijorată, era destul de firesc să se agite în trăsură, să nu-şi găsească locul, să se aşeze chiar pe bancheta din faţă ca să vadă dacă nu vine cineva din spate. Era, de asemenea, lucru firesc ca, din cînd în cînd, Corintianul să se întoarcă şi să se sprijine cu cotul pe speteaza banchetei din faţă a caleştii ca s-o liniştească pe marchiză şi să răspundă la desele ei întrebări. În sfîrşit, întîlnirea aceasta neaşteptată, hotărîrea bruscă şi fuga grăbită erau destul de ciudate ca cei în cauză să-şi exprime uimirea şi să schimbe unele explicaţii.

Joséphine, care nu putuse niciodată să se descotorosească de naivitatea burgheză numită purtare nelalocul ei în lumea mare, lăsă să-i scape o reflecţie care, dintr-un salt, făcea să înainteze mult conversaţia.

— Dar, Doamne, exclamă ea, ce-o să zică lumea despre mine în oraş, cînd servitorul acela va striga în plină circiumă şi în toată mahalaua că am fugit fără el ? Şi ce-au să creadă cei de la castel cînd au să mă vadă sosind singură cu dumneata ?

Într-o asemenea împrejurare, Pierre Huguenin ar fi răspuns cu oarecare amărăciune că nimeni nu se va gîndi să se mire măcar. Mai puţin mîndru şi în acelaşi timp mai puţin modest, Amaury nu se gîndi decît cum să îndepărteze îngrijorările marchizei.

— Am să vă conduc pînă la poarta castelului, răspunse el, şi acolo am să fug fără să mă vadă nimeni. Dumneavoastră o să vă suiţi pe capră, o să luaţi hăţurile şi o să le spuneţi servitorilor care vor veni să deschidă că Wolf

şi-a făcut de cap la cîrciumă, că aveaţi motive întemeiate să nu vă încredeţi în el, şi că aţi condus singură trăsura.

— Nimeni n-o să creadă. Mă ştiu ei cît sînt de fricoasă.

— Frica poate da curaj. Între două primejdii o alegi pe cea mai mică. Vedeţi, doamnă, vă spun la proverbe ca Sancho, ca să vă fac să rîdeţi, dar dumneavoastră nu rîdeţi, tot vă e frică.

— Dumneata nu poţi înţelege asta, domnule Amaury, femeile sînt aşa de nefericite, aşa de robite, aşa de uşor sacrificate în lumea în care trăiesc eu !

— Dumneavoastră nefericite, robite ? Eu credeam că sînteţi toate nişte regine.

— Şi ce te făcea să crezi asta ?

— Sînteţi toate atît de frumoase, atît de frumos gătite ! Aveţi întotdeauna aerul atît de voios, atît de fericit !

— Adevărat, găseşti că am întotdeauna asemenea aer ?

— V-am văzut totdeauna cu zîmbetul pe buze şi tenul dumneavoastră e întotdeauna atît de curat, purtarea atît de graţioasă... vă spun asta, doamnă marchiză, fără să ştiu dacă mă exprim cum se cuvine, şi aşteptîndu-mă mereu să vă fac să rîdeţi, ca Sancho cînd îi vorbea ducesei.

— Nu-mi vorbi aşa, Amaury, dumneata ai aerul că rîzi de mine. Nu eşti Sancho, iar eu nu sînt nici ducesă nici marchiză adevărată ; sînt fiica unui om muncitor şi n-am pretenţia să fiu altceva.

— Şi totuşi... Dar îmi interziceţi să fiu Sancho şi nu mai am voie să spun tot ce-mi trece prin cap.

— O ! ştiu eu ce voiai să-mi spui ; că m-am măritat cu un nobil, aşa-i ? Mi-au reproşat-o destul cei din lumea lui ca şi din a mea. Şi-am ispăşit destul de crunt ca să mi-o ierte Dumnezeu.

Amaury făcuse sforţări ca să stea de vorbă pe ton vesel. Se simţi prea mişcat ca să continue pe tonul acesta, dar nu destul de îndrăzneţ ca să vorbească serios. Căzură amîndoi într-o tăcere adîncă, şi abia se înţeleseră mai bine. Ce-ar fi putut să afle unul de la celălalt ? Nu-şi destăinuiseră încă nimic, şi ştiau totuşi foarte bine că se iubesc. Amaury simţea că doar un cuvînt mai e de schimbat între ei, dar că pentru asta lipseşte curajul şi de-o parte şi de alta.

— Doamne, domnule Amaury, spuse marchiza care se așezase iar în spatele trăsurii, mi se pare că am lăsat pe stînga drumul cel scurt. Trebuia s-o luăm la stînga. Dumneata cunoști drumul ?

Și se așeză iar pe bancheta din față.

— Azi-dimineață l-am făcut pentru prima oară, răspunse Corintianul, dar cred că o să ne ducă de la sine calul, afară doar dacă n-o fi și el în situația mea.

— Chiar așa, e un cal care vine de la Paris ; nu ne poate scoate din încurcătură.

— Cred că trebuie să mai mergem drept înainte.

— Nu, nu, trebuie să ieșim din șosea și s-o luăm prin landă. Am pierdut drumul, dar o să-l găsim pe-acolo.

Nimic nu era mai greu decît să te orientezi în landa aceea, după niște drumuri de căruță tăiate în toate direcțiile, toate la fel, și neoferind altă indicație călătorului decît cîteva ridicături de teren cunoscute doar de localnici. Deși Joséphine străbătuse deseori aceste cărări abia schițate, nu putea fi atît de sigură de ea, încît să nu confunde vreun tufiș sau vreun stîlp indicator cu cel pe care credea că-l recunoaște. Pe deasupra, se făcuse întuneric de tot ; nori subțiri voalau slaba lumină a stelelor și, pe nesimțite, bruma albă care dormea peste bălțoace se răspîndi pe toate lucrurile, așa încît nimic nu se mai văzu lămurit.

Mersul acesta nesigur în ceață nu era lipsit de primejdii. Provincia Sologne, landa aceasta vastă care se întinde de-a curmezișul celor mai roditoare și mai plăcute ținuturi din centrul Franței, este un pustiu străbătut în mod capricios de zone uscate în care înfloresc minunate buruieni și de zone umede în care zac, printre trestii, ape fără mișcare și fără culoare. O vegetație cenușie acoperă aceste bălți mîloase, mai primejdioase decît torentele și decît prăpăstiile. Călătorii noștri rătăciră multă vreme prin acest labirint fără să găsească o ieșire. Înșelat de aparența unor drumeaguri, calul intra în niște fundături la capătul cărora, oprit în loc de hîrtoape, trebuia să se întoarcă înapoi. Din cînd în cînd, cîte-o roată se scufunda în nisipul muiat pe care era cu neputință să-l prevezi sau să-l eviți ; trăsura se pleca atunci pe-o rînă într-un chip amenințător, iar marchiza, speriată, îl strîngea de braț cît putea pe Corintian, scoțînd țipete urmate curînd de rîsete, care îi ascundeau rușinea.

Amaury ar fi căutat accidentele acestea dacă le-ar fi putut prevedea ; dar ele se înmulțiră într-atît, iar primejdia deveni atît de reală, încît trebuiră să renunțe a merge mai departe. Așa cerea marchiza, care începea să se înspăimînte de-a binelea, iar vizitiul nu mai îndrăznea să garanteze că nu se vor răsturna în vreo mlaștină. Calul, istovit de cele două ore de mers cînd prin buruieni cu spini, cînd prin noroi pînă la genunchi, se opri singur și începu să pască.

Marchiza spunea rîzînd că-i e foame, neștiind prea bine, cred eu, ce să spună.

— Am în traistă o pîine de secară, zise Amaury. Ce n-aș da s-o pot schimba în pîine albă ca să v-o ofer !

— Pîine de secară ! exclamă Joséphine. O, ce fericire ! Mor după ea, și-i duc lipsa de-atîta vreme. Dă-mi puțină, asta o să-mi aducă aminte vremurile bune din viața mea, cînd nu eram marchiză.

Amaury deschise traista și scoase pîinea de secară. Joséphine o rupse în două și-i dădu jumătate.

— Sper că ai să mănînci cu mine, îi spuse ea.

— Nu m-așteptam să cinez vreodată cu dumneavoastră, doamnă marchiză, răspunse Amaury, luînd bucuros pîinea pe care o atinsese ea.

— Da nu-mi mai spune marchiză, zise ea cu o melancolie încîntătoare. Sîntem pe-un cîmp pustiu, n-aș putea oare să-mi uit robia măcar un ceas ? Ah ! dacă ai ști tot ce-mi aduce aminte mărăcinișul ăsta ! Copilăria, jocurile dintîi, scumpa mea libertate pierdută, sacrificată la șaisprezece ani și pentru totdeauna. Eram o adevărată țărancă pe vremea aceea ; alergam cu picioarele goale după fluturi, după păsări ; eram mai prostuță decît fetițele care păzeau gîștele și cu care îmi făceam veacul ; căci ele știau să toarcă și să împletească, iar eu nu știam nimic ; și cînd mă înfigeam și eu să păzesc oile, eram așa de zăpăcită că totdeauna pierdeam cîte una. Mă crezi că la doisprezece ani nu știam să citesc ?

— Mă tem că eu nu știam să citesc la cincisprezece, răspunse Amaury.

— Dar cîte lucruri ai învățat, în puțină vreme, dumneata. Unchiul meu spune că ești mai cult decît nepotu-su. Nici vorbă că ești mai cult decît mine. Văd eu, după cîte am apucat să vorbim la dans, că ai citit enorm.

— Prea puțin ca să fiu cult, destul ca să fiu nefericit.

— Și dumneata ești nefericit ? dar pentru ce ?

— Nu erați mai fericită cînd erați o mică păstoriță cu galenți ?

— Dar dumneata nu ți-ai pierdut libertatea !

— Poate că da, știu eu, dar la ce mi-ar folosi dacă aș regăsi-o ?

— Cum așa ? Lumea întreagă e a dumitale, viitorul îți surîde, dragă Corintiene, ai geniu, vei fi artist, vei fi bogat poate, și cu siguranță celebru !

— Și dacă toate visele acestea s-ar realiza, o să fiu oare mai fericit ?

— A ! văd eu, ai idei sociale, ca prietenul dumitale, Pierre. Unchiu-meu ne spunea aseară că Pierre are mintea plină de visuri filozofice ; habar n-am ce-nseamnă asta ! Vezi, Amaury, că n-am atîta cultură ca dumneata.

— Eu, idei sociale, visuri filozofice ? zău dacă mă mai gîndesc la așa ceva ! Inima e cea care mă chinuie mai mult decît capul.

Urmă un moment de tăcere. Masa aceasta frățească șterse între ei multe distanțe. Rupînd pîinea neagră a muncitorului, marchiza parcă luase cu ea împărtășania, și nicicînd vreun elixir pregătit în modul cel mai iscusit nu produsese un efect mai magic asupra unor îndrăgostiți sfioși :

— Sînt sigur că vă este frig, zise Amaury, simțind-o tremurînd pe marchiză, al cărei umăr îl atingea pe al lui.

— Mi-e doar cam frig la picioare, răspunse ea.

— Cred și eu, dacă aveți pantofi de mătase.

— De unde știi asta ?

— N-ați scos piciorul din trăsură cînd v-am deschis portiera ?

— Da ce faci ?

— Îmi scot haina ca să vă învelesc picioarele. Altceva n-am.

— Dar ai să capeți guturai. Nu îngădui așa ceva. Cu ceața asta, nu, nu, nu vreau.

— Nu-mi refuzați favoarea asta, e singura probabil pe care am să v-o cer în toată viața mea, doamnă marchiză.

— Ah ! dacă îmi mai spui așa, nici nu mai stau de vorbă.

— Dar cum pot să vă spun ?

Joséphine nu răspunse. Corintianul își scoase haina și, pentru a-i înveli picioarele, coborî de pe capră și veni la portieră.

— Dacă v-ați așeza pe bancheta din spate, îi spuse el, ați fi cel puțin adăpostită de coșul trăsurii, n-ați mai sta cu capul în ceață.

— Și dumneata, zise Joséphine, ai să stai așa, cu umerii în frig și cu picioarele în iarba udă ?

— Am să mă urc iar pe capră.

— N-o să mai putem sta de vorbă, ai să fii prea departe.

— Ei, atunci, am să mă așez pe scară.

— Nu, așază-te în trăsură.

— Și dacă ne duce calul la helește ie ?

— Agață hățurile de capră ca să le poți lua repede în mînă la caz de nevoie.

— La drept vorbind e ocupat, zise Amaury, văzînd că drăguțul de dobitoc păștea fără nici un gînd rău.

— Paște ferigi, cum am mîncat eu pîine de secară, zise Joséphine rîzînd ; cu siguranță că landa îi amintește și lui de tinerețe și de libertate.

Amaury se așează în caleașcă, în fața marchizei. Era ultimul act de respect care-i rămînea de făcut. Dar noaptea era atît de răcoroasă, iar el se dezbrăcase ca să-i acopere picioarele. Îi spuse să se așeze lîngă ea ca să aibă măcar puțin adăpost împotriva ceții. Ceva îi spunea, nu-i vorbă, în fundul inimii, că asta însemna ultima lovitură dată unui om gata învins. Tînărul se apărase în mod curajos timp de două ore, iar ea nu avea, desigur, intenția să-l provoace. Își zicea că timiditatea unui bărbat de douăzeci de ani o va apăra pînă la capăt și că o dragoste curată și frățească va fi de ajuns pentru bucuria lor reciprocă. Dar în sufletul ei era spaimă din pricina lumii în care trăia, iar în sufletul Corintianului era remușcare din pricina Savinianei. Dragostea curată are nevoie de liniștea desăvîrșită a conștiinței și nici unul, nici celălalt nu erau liniștiți. Un fior ciudat îi cuprinsese pe amîndoi. Se străduiau să rîdă

și să stea de vorbă : nu mai găseau nimic să-și spună, iar Corintianul era de o tristețe care se transforma în amărăciune. Tăcerea, pe măsură ce se prelungea, devenea mai stingheritoare și mai înspăimîntătoare, iar Joséphine își dădea bine seama că trebuie să fugă sau să capituleze.

— Nu crezi, îl întrebă ea înfricoșată, că am putea porni iar la drum ?

— Dar unde e drumul ? zise Corintianul cu o furie tainică.

Marchiza îl văzu că suferă și fu învinsă.

— De fapt, zise ea, n-am face altceva decît să ne rătăcim și mai rău. E mai bine să stăm aici și să avem răbdare pînă dimineață. Nopțile sînt așa de scurte în anotimpul ăsta.

Își puse ceasul să sune : era miezul nopții. Și adăugă, pentru a scoate de la el un răspuns :

— O să se facă ziuă peste două ceasuri, nu-i așa ?

— Vine curînd ziua, n-aveți grijă, răspunse Amaury cu o voce disperată.

Sunetul vocii lui o făcu să tresară pe Joséphine. O nouă tăcere urmă după furia mută a lui Amaury. Calul necheza în semn de plictiseală și de jale. Broaștele orăcăiau în baltă.

Deodată Amaury văzu că Joséphine plînge. Se aruncă la picioarele ei și alte două ceasuri se scurseră într-o îmbătare atît de deplină, încît uitară de toate, și de lume, și de iubirile trecute, și de viitor, și de frică, și de zorile care mijeau, și de calul care pornise iar la drum.

Un strigăt de groază îi scăpă marchizei cînd văzu, la lumina zorilor, un bărbat apropiindu-se de portieră. Era o spaimă firească și care îl smulse pe Corintian ca dintr-un vis, iar mai tîrziu cînd s-a gîndit la asta, și-a spus că marchiza ar fi fost pe jumătate mai puțin înfricoșată și rușinată dacă ar fi fost surprinsă în brațele unui nobil.

Cît despre el, se simți și el rușinat în fața martorului fericirii sale : era Pierre Huguenin.

— Liniștiți-vă, doamnă marchiză, spuse acesta văzînd paloarea înspăimîntătoare și aerul rătăcit al Joséphinei. Sînt singur și n-aveți a vă teme de nimic. Dar trebuie să vă întoarceți repede la castel. V-au așteptat pînă tîrziu de tot noaptea. Verișoara dumneavoastră a fost atît de în-

grijorată, încît a trimis la oraș. Vă caută poate și în altă parte.

— Ascultă, Pierre, zise Corintianul. Uite ce să spui. Eu am petrecut noaptea în oraș, nu m-ai văzut ; ai găsit-o pe doamna marchiză singură, rătăcită, dusă de cal, pe la miezul nopții...

— Ar fi cu neputință, am fost văzut la castel, nu-i nici o jumătate de ceas de-atunci.

— Dar unde ne aflăm ?

— La un sfert de poștă, cel mult, de castel. Ce să spun?

— Că Wolf s-a îmbătat aseară, ceea ce-i adevărat ; că era să se răstoarne de zece ori în zece minute ; că a coborît la o cîrciumă la ieșirea din oraș.

— Bine, zise Pierre ; atunci calul s-a speriat și a alergat prin landă toată noaptea. Acuma, fugi, Amaury, ascunde-te în buruieni ; și să nu te întorci decît către amiază. Se cheamă că ai dormit în oraș.

Corintianul se grăbi să coboare și să se înfunde printre tufișuri. Marchiza n-avu puterea să spună nici o vorbă. Pe jumătate leșinată în fundul trăsurii, era într-o stare nervoasă care făcu foarte verosimilă povestea spusă de Pierre.

Acesta luă calul de hățuri și-l ajută să iasă din mlaștini, mergînd înaintea lui și încercînd cu piciorul soliditatea terenului pe unde-l ducea. Cînd ajunseră la castel, prima persoană pe care o văzură alergînd fu Yseult, care nu se culcase și care, de la fereastră, cerceta toate drumurile de cînd se făcuse ziuă.

Pierre îi povesti că o găsise pe marchiză singură în trăsură, dusă de cal, care, după ce alergase toată noaptea, se întorcea la întîmplare ; că, în primul moment, avusese puterea să-i spună cum se întîmplase accidentul ; și relată, în această privință, povestea aranjată cu Corintianul. Apoi, o ajută pe domnișoara de Villepreux s-o transporte pe verișoară-sa în apartamentul ei, în timp ce servitorii cercetau hamurile calului, pe care Pierre avusese grijă să le miște din loc și să le rupă în mai multe părți, ca să se creadă într-o răzvrătire serioasă din partea lui. Bietul animal fu singurul năpăstuit în toată povestea. Nimeni nu bănui adevărul. Wolf, care nu văzuse nimic și care nici măcar nu-și amintea cum se petrecuseră lucrurile, nu se putu dezvinovăți. Ar fi fost concediat dacă marchiza, după ce

avu o criză de nervi, n-ar fi cerut stăruitor să fie iertat. Contele de Villepreux îi mulțumi lui Pierre în cei mai aleși termeni. Dar nimic nu prețuia pentru el cît un cuvînt din partea lui Yseult, și cum pe-acesta îl aștepta de mult, era să se întoarcă trist la atelier, cînd ea se apropie, îi întinse mîna și i-o strînse de față cu toată lumea, cu o prietenie sinceră, a cărei efuziune luminoasă i se citea și în ochi. Era altfel de fericire decît cea a Corintianului, dar poate că nu era mai mică.

Capitolul XXVII

Buletinele războiului din Spania soseau tot mai pompoase pentru armata franceză oficială, și tot mai alarmante pentru armata secretă a carbonarismului.

Capitularea orașului Málaga urmase curînd după victoria de la Trocadero. Riego[1] mai rezista încă, în așteptarea zilei cînd același rege care-i întinsese tremurînd țigara aprinsă, avea să-l trimită la tortură călare pe un măgar. Ballesteros[2] trata cu ducele de Angoulême. Liberalismul avea să fie zdrobit în Spania și era foarte descurajat în Franța.

Contele de Villepreux, pe care opoziția îl distrase timp de cîțiva ani, începea să găsească prea serios jocul și se căia în ascuns că nu-și mărginise rolul politic la lupta parlamentară. Departe de a primi vizita lui Achille Lefort cu bunăvoința obișnuită, îl repezea acum deseori și încerca prin ironiile sale să-l dezguste de propagandă. Nu era lucru ușor. Cu toate demonstrațiile fără replică ale lui Pierre Huguenin, pe care le uita îndată după ce le ascul-

[1] Generalul patriot Riego y Nuñez (1785—1823), unul din conducătorii mișcării revoluționare din Spania, a fost ucis din ordinul regelui Ferdinand al VII-lea, după victoria trupelor franceze de expediție.

[2] Francisco Ballesteros (1770—1832), general spaniol aflat în fruntea mișcării naționale din 1822; condamnat la moarte după înfrîngere, izbutește să scape cu viață fugind în Franța.

taşe, Achille ţinea morţiş la ideea lui : să organizeze o ventă la Villepreux. Avea vreo cinci-şase afiliaţi, îi mai trebuiau încă vreo nouă-zece ca să ajungă la cifra obligatorie ; şi tot trăgea nădejde să-i găsească curînd, cu tot efectul sinistru al veştilor telegrafice. Era o fire din cele care se devotează orbeşte şi se înfumurează de propria lor vitejie ; care, de mult ce se bizuie pe ele, ajunge să nu se mai îndoiască de nimic. Cu cît vedea frica rărind rîndurile din juru-i, cu atît spera să le împlinească cu noi campioni, mai bine călîţi pentru a rezista. Se străduia aşadar să recruteze la dreapta şi la stînga mai mult cu zel decît cu înţelepciune, nu prea băgînd de seamă, bietul tînăr, că-şi serveşte mai puţin cauza prin declaraţiile lui înfierbîntate şi prin graba lui zăpăcită decît ar fi făcut-o prin prudenţă şi puţină dibăcie.

Bizuindu-se pe faptul că un afiliat la venta supremă n-ar îndrăzni să-l stinghereaşcă, Achille îşi stabilise deci cartierul general la castelul Villepreux, uzînd şi abuzînd de pretextul că vinde vinuri şi are socoteli de încheiat, răbdînd cu eroism contrazicerile muşcătoare ale gazdei sale care începea să-l ia cam repede, şi în faţa căreia nu ridica vocea aşa de mult cum făcea în parc, cînd îşi dădea drumul în faţa lui Pierre Huguenin împotriva *nătărăilor de la Cameră*.

Cu toată iritarea pe care i-o pricinuia, contele îl menaja totuşi, căci secătura îl ajutase mult să-şi creeze popularitate în regiune, şi, cînd se temea că l-a jignit, îl împăca prin vorbe dibace de măgulire, rostite ca din partea unui părinte morocănos. Liberalii vechi le cîntau în strună tinerilor din vremea aceea, pînă în ziua cînd, ajunşi la rîndu-le pe băncile pairiei, aveau să-i trimită la închisoare pentru a ispăşi crima de a face parte din societăţi secrete, lucru considerat de ei sfînt şi sfinţit pe vremea Restauraţiei, dar ilegal şi mîrşav sub Ludovic-Filip.

Seara, după ce oaspeţii obişnuiţi şi întîmplători de la castel se retrăseseră, Achille, întors din excursiile lui politice, venea să dea socoteală de treaba pe care o făcuse. Îi făcea contelui onoarea de a-l privi ca pe un superior, iar contele era obligat să accepte acest rol. Yseult nu era exclusă de la convorbirile acestea. Pe lîngă faptul că bunicu-său avea deplină încredere în ea, zarva din jurul

diverselor procese intentate carbonarismului o inițiase în toate misterele conspirației permanente. De copilă încă, fusese aruncată în visurile luptei politice și, ca toate mințile tinere, mintea ei se exaltase pînă la bravura bărbătească, fără a pierde acea nuanță de ideal romantios care caracterizează un temperament ales de femeie. N-aș putea să vă spun dacă era într-adevăr, cum pretindea lumea, fiica lui Napoleon, dar e sigur că avea ceva eroic în felul cum îi era croit spiritul, și o independență de caracter deosebit de originală.

Cu o fire ca asta, desigur că înclina spre părerea lui Achille Lefort, și-și întărea speranțele pe măsură ce creștea primejdia. Între bătrînul conte și tînărul carbonar, ea era ca oglinda curată a adevărului, în care fiecare dintre ei își putea privi petele sau erorile conștiinței, reflectate ca într-un cristal de nepătruns. Își asculta întotdeauna cu respect bunicul, dar cînd îl vedea slăbind, căuta cauza în altă parte decît într-o lipsă de curaj, iar candoarea ei îl intimida pe bătrîn. Cînd Achille se lăsa furat de înfumurare, ea își închipuia că avusese vreun succes extraordinar în acțiunea lui, iar el, rușinat de încrederea ei, roșea simțind că încrederea aceasta nu era întemeiată. Contele ar fi preferat să nu fie ea de față cînd aveau de vorbit, dar Achille, știind ascendentul pe care-l avea ea asupra bunicului ei, avea grijă să fie amîndoi cînd dădea raportul, și atunci domnul de Villepreux nu îndrăznea să-și arate toată ciuda și toate repulsiile.

De mai multe ori, veni vorba de Pierre Huguenin. Achille spunea că ar fi una din cele mai frumoase cuceriri pe care le-ar putea face el pentru ventă, că ar fi greu să-i învingă cineva obiecțiile, dar că, o dată angajat, s-ar găsi în el un erou. Yseult spunea că are cea mai bună părere despre el și că s-ar bucura văzîndu-l intrînd în relații frecvente cu bunicu-său și căpătînd astfel cultura politică de care era însetată o inteligență atît de frumoasă ca a lui. Yseult tot își mai închipuia că bunicul ei deține cine știe ce mare revelație asupra ideii sociale care-l frămînta pe meseriașul filozof.

— Pierre Huguenin al vostru e un nebun, le spuse contele într-o seară, scos din fire ; un cap aiurit și bun de

pus sub aceeași căciulă cu exaltatul ăsta de Lefort. E bine, fără îndoială, ca oamenii din popor să-i citească pe J.-J. Rousseau și pe Montesquieu. Nu rîd de asta, auzi, fetițo, sînt sigur că o să iasă ceva bun de-aici. Dar să le dăm timpul să-i digere, ce dracu! Abia au înfulecat mana și li se și spune să găsească pămîntul făgăduinței. Poporului lui Moise i-au trebuit pentru asta patruzeci de ani, care înseamnă poate patruzeci de secole în limbajul biblic, să știți de la mine. Lăsați-i prin urmare să-și vadă de treabă; asta cer și ei. Sînt oare destul de avansați ca să facă politică? e treaba noastră să căutăm ce le convine și să le făurim o soartă cît mai bună cu putință fără să-i consultăm, căci ei nu se pot încă pronunța în propria lor cauză. Ar însemna să fie și judecător și parte.

— Nu sîntem și noi în aceeași situație? întrebă Yseult.

— Dar noi avem educație; noi avem asupra dreptății idei sprijinite pe o anumită știință pe care ei n-o au încă și n-o vor avea prea curînd. Să le dăm răgazul să urce pînă la noi. Nu trebuie să ne murdărim mîinile ca să le facem plăcere, trebuie să și le spele ei, pe-ale lor, ca să semene cu noi.

— Dar e necesară o criză politică imensă, ca să aibă timpul și pornirea de a se civiliza, exclamă Lefort.

— De aceea, dragă domnule, vom crea criza la timpul și locul cerut, dar fără ca ei să ne ajute în mod prea conștient; căci, în acest caz, a doua zi ne-ar porunci ei, și ar urma barbaria.

— Dar, bunicule, zise Yseult, cred că, pînă atunci, am putea să-i instruim și să-i ajutăm să se civilizeze.

— Nici vorbă! În tot ce nu se leagă direct de politică, trebuie să le întindem mîna, să-i încurajăm, să le procurăm de lucru și învățătură, să creștem în ei sentimentul demnității umane. Fac eu oare altceva? Nu-i tratez ca pe egalii mei? Îi oblig oare să-mi vorbească în picioare? Nu caut să dezvolt toți germenii de inteligență pe care-i descopăr la ei?

— Desigur, domnule conte, zise Achille, purtarea dumneavoastră personală este vădit liberală; dar de ce nu admiteți că oarecare inițiere în mișcarea politică e un mijloc de educare pentru proletarii inteligenți și curajoși?

Credeți oare că Pierre Huguenin nu înțelege tot atît de bine ca și mine acțiunea noastră ?

— Asta nu înseamnă poate mare lucru, răspunse contele rîzînd ; și nici aici n-a ajuns măcar ; dovadă că te refuză și se lasă rugat.

Cîteva zile după această convorbire, plimbîndu-se prin parc cu Achille, și vorbind tocmai de Pierre Huguenin, Yseult îl văzu pe acesta îndreptîndu-se spre atelier.

— Îmi vine să-i vorbesc, spuse ea, să văd dacă nu voi reuși mai bine ca dumneata. Aș fi mîndră să determin această conversiune și s-o pot anunța diseară bunicului.

— Tare mă tem că domnul conte nu se mai interesează de nici o conversiune politică, răspunse Achille, care era și el cam descurajat în ziua aceea.

— Te înșeli, domnule, răspunse Yseult, care vedea mereu în bunicul ei un patriarh al revoluției. Îi cunosc mai bine decît dumneata dispozițiile. Are accese mari de tristețe, dar o vorbă bună, un sentiment generos, cel mai mic act de curaj și de patriotism, iată, adeziunea lui Pierre Huguenin ar fi de-ajuns ca să-i redea nobilul entuziasm pe care i-l cunoaștem. Vrei să-i vorbesc? mă sfătuiești s-o fac?

— De ce nu ? răspunse Achille, al cărui amor propriu era oarecum interesat să învingă refuzurile trufașe ale meseriașului. Elocvența unei femei poate face minuni.

Alergă să-l cheme. Dar în loc să-l aducă la domnișoara de Villepreux și să rămînă și el pentru a lua parte la convorbire, cum credea ea, se depărtă, temîndu-se ca prezența lui să nu-i redea lui Pierre forța de argumentare și bizuindu-se pe tulburarea și pe stînjeneala provocate de o discuție în doi cu tînăra castelană.

Văzîndu-se pînă la urmă singură cu Pierre, Yseult fu ea însăși cuprinsă de o timiditate pe care nu și-o cunoștea, și rămase cîteva momente fără să poată intra în subiect. Pierre, de partea lui, era atît de tulburat încît nu băgă de seamă și atribui țiuitului din urechile sale sensul întrerupt și greu de prins al primelor cuvinte rostite de Yseult. În sfîrșit, reușiră să se liniștească și să se înțeleagă amîndoi. Yseult îi vorbi cu exaltarea patriotică pe care o punea în mod obișnuit pe vremea aceea în frazele sale, mai scînteietoare prin cuvinte decît bogate în fapte și idei. Totuși, distincția pe care bunul-gust și grația spiritului știau s-o

dea expresiilor, dicțiunea elegantă și melodioasă, vocea feminină emoționată și convinsă, sentimentul pur și profund pe care-l punea tînăra fată în actul acesta de prozelitism îmbrăcară în atîta farmec retorismul său, încît Pierre, învins și entuziasmat, își simți fața scăldată în lacrimi. Trebuie ținut seama și de ingenuitatea ascultătorului, și de dragostea care-și strecurase aici săgeata ei tremurătoare și gingașă. Nu putu să reziste împotriva unui asemenea asalt, nici să aibă neîncredere în fața unei asemenea convingeri, sau să dea dovadă de mîndrie plebeiană, pentru a respinge o ademenire atît de mișcătoare. Rațiunea lui suferi atunci o lovitură puternică. Avînd experiență puțină, și fiind la vîrsta cînd sentimentele domină toată ființa, ar fi fost cu neputință să nu se dea învins. Yseult, crezînd orbește în toate teoriile cu două înțelesuri ale bunicului său, și nevăzînd decît latura frumoasă a intențiilor și a făgăduielilor, se străduia să risipească rezerva lui Pierre, convingîndu-l de un lucru pe care-l credea și ea, și anume, că bătrînul își ascunde cu prudență ardoarea republicanismului său, în așteptarea zilei cînd va putea să-l aplice.

„M-am înșelat, își spunea Pierre ascultînd-o ; am fost nedrept față de tatăl și învățătorul unei asemenea fete. Sufletul unui laș și al unui trădător n-ar fi putut-o forma pe eroina aceasta vitează ca Jeanne d'Arc și elocventă ca doamna de Staël. Da, am căutat să închid ochii în fața luminii, iar repulsia mea nu era decît orbirea orgoliului. Poporul are prieteni în clasele de sus, și el îi nedreptățește și-i respinge. Sîntem surzi și grosolani, iar eu cel dintîi, pentru că n-am recunoscut vocea aceasta a cerului și m-am împotrivit puterii acesteia supraomenești."

Pierre Huguenin rostea vorbele care exprimau aceste gînduri fără ca el să-și dea seama de ce spune, atît îi era sufletul de exaltat și de scăldat în bucurie și dragoste.

— N-ai avut, așadar, încredere în noi ? îi spunea tînăra patriciană. L-ai nedreptățit pe bunicul meu, omul cel mai sincer și mai ales. Dar nici în mine nu ai încredere, acum cînd îți vorbesc, meștere Pierre ? Crezi că la vîrsta mea știe cineva să înșele ? Nu simți că în adîncul inimii mele este o sete nestinsă de dreptate și de egalitate ? Nu știi că toate lecturile care ți-au format spiritul l-au format și pe al meu ? Aș fi o ticăloasă ca, după ce i-am citit pe Jean-

Jacques și pe Franklin, să nu-mi dau seama de adevăr. Crezi că nu l-am ascultat pe bunicu-meu povestindu-mi marile momente ale Revoluției, în care oameni anume sortiți au urmat și au apărat principiul suveranității populare cu prețul vieții, al reputației și al propriei lor inimi, smulgîndu-și din piept, printr-un efort sublim, orice sentiment omenesc pentru a salva omenirea ? Da, bunicul meu înțelege toate astea și-i admiră pe toți acești oameni, de la Mirabeau pînă la Robespierre, de la Barnave pînă la Danton. Și, pe de altă parte, crezi că n-am tras nici o învățătură din creștinism ? Noi, femeile, ne naștem și creștem în catolicism, oricare ar fi filozofia părinților noștri. Ei, bine ! Evanghelia ne dă lecții înalte de egalitate frățească, pe care bărbații poate că nu le cunosc. Iar eu slăvesc în Hristos nașterea sa obscură, pe mărunții și umilii săi apostoli, sărăcia lui, detașarea de orice orgoliu omenesc, întregul poem popular și dumnezeiesc al vieții sale, a cărei încununare a fost chinuirea. Mă depărtez de Biserică doar pentru că preoții, făcîndu-se agenții puterii temporale și slujitorii despotismului, au trădat gîndirea Domnului lor și au alterat spiritul doctrinei sale. Dar eu sînt gata să o practic în litera ei. Nu voi da înapoi din fața nici unei suferințe, nici unor lipsuri, nici unei munci, dacă va trebui să împart durerile poporului. Nici o temniță, nici o tortură nu m-ar speria, dacă ar trebui să-mi proclam credința. Uite, Pierre, îți jur că nu m-am gîndit niciodată serios la averea și la libertatea mea fără să am remușcări din cauza sărmanilor, care sînt uitați, și a prizonierilor, care sînt chinuiți. Am făcut cîteodată greșeli de judecată, am cedat deprinderii cu luxul, am rostit formule consacrate în lumea mare datorită obiceiului și prejudecăților. Dar dacă ar trebui să făptuiesc ceva măreț, dacă ar trebui să-mi dau viața pentru a ispăși orele acestea de nepăsare și de ignoranță, crede-mă, i-aș mulțumi lui Dumnezeu că mă eliberează de toate aceste lanțuri ticăloase în care sufletul meu tînjește și se rușinează de el însuși. Nu-ți spun toate astea ca să mă laud față de dumneata, ci ca să știi cum m-a crescut bunicul meu și ce sentimente mi-a sădit în inimă. Nu le crezi sincere ?

Pierre era îmbătat, nu mai știa de el ; febra din vinele lui Yseult trecuse într-ale lui. Amîndoi credeau că sînt

înflăcărați doar de crezul lor și că nu sînt legați în acel moment decît prin virtute. Și totuși dragostea luase această formă, ea își luase sarcina să aprindă în ei flacăra entuziasmului revoluționar.

— Faceți ce vreți cu mine, zise Pierre. Îmi cereți viața ? E prea puțin, dispuneți de conștiința mea, voi crede în dumneavoastră ca în Dumnezeu ; mă voi lăsa condus cu ochii legați, fie numai și cîteva cuvinte de veți binevoi să-mi spuneți, ca să-mi înviorați credința și speranța...

— Credință, speranță, caritate, răspunse Yseult, iată deviza asociației în care ești chemat. E vreo alta mai frumoasă ?

Pierre făgădui tot ; iar cînd Achille veni către ei, Yseult i-l prezentă ca pe un frate cîștigat preasfintei cauze. Mari fură mirarea și bucuria comis-voiajorului cînd Pierre confirmă capitularea sa printr-o făgăduială categorică.

— Încep să cred că *domnișoara de Buonaparte* e o femeie și jumătate, exclamă Lefort frecîndu-și mîinile, după plecarea lui Yseult. Pe viul Dumnezeu, mi-am schimbat mult părerea despre ea, meștere Pierre ; a fost admirabilă în toate asalturile pe care le-am dat bunicuțului ; e o adevărată revoluționară ; întreaga familie nu face cît degetul ei cel mic. Să mă ia dracu dacă, în locul dumitale, n-aș fi îndrăgostit de ea.

Prozaismul lui Achille, la acest capitol, îl necăjea mult pe Pierre Huguenin.

— Nu rîde de mine, te rog, răspunse el, și nu vorbi cu ușurință de o persoană care e deasupra noastră a amîndurora, prin inteligența și prin însușirile ei alese.

— I-auzi, nu credeam c-am nimerit-o așa de bine ; reluă Achille, impresionat de emoția tînărului meseriaș. Dar de ce crezi că rîd de dumneata, prietene Pierre ? N-a intrat doar și secolul nostru pe calea rațiunii și a filozofiei ? Nu crezi că o persoană atît de sincer republicană, ca domnișoara de Villepreux, trebuie să considere cu totul și cu totul egalul său pe un om ca dumneata ? Eu îți garantez că te prețuiește întru totul și că nu are nici umbră de prejudecată, acum mai ales, cînd ești de-ai noștri și cînd carbonarismul o să vă pună în legătură în fiece moment și în toate chestiunile politice.

— Dumneata nu ești decît un exploatator, exclamă Pierre, adînc iritat de ușurința cu care se juca Achille cu taina sufletului său ; da, exploatezi totul, chiar și lucrurile cele mai sfinte. Ca să mă cîștigi la cauza dumitale, nu ți-ar fi rușine să trezești în mine gîndurile cele mai nebunești și cele mai absurde ; dar cum îți închipui că sînt atît de prost ca să cad în cursă ?

Achille nu se lăsă intimidat de mîndria prietenului său și, fără să ia seama la rezistența lui, îl sili să asculte toate lucrurile bune pe care le spunea Yseult despre el.

Achille nu mințea, doar că povestea mojicește și interpreta faptele cu o îndrăzneală de necrezut. Pierre suferea ascultîndu-l, dar îl asculta. Și o bucurie de neînfrînt, o speranță nebunească veneau, fără voia lui, să dea ultima lovitură rațiunii sale. Petrecu noaptea și zilele următoare într-un fel de delir, iar Achille, care-și luase sarcina să-l îndoctrineze zi de zi, băgă de seamă că nu-l ascultă, că nu se mai gîndește nici la filozofie nici la politică, ci că, stăpînit de pasiune, se lasă condus de el ca un copil.

Capitolul XXVIII

Neștiind cum să-și completeze venta, Achille pusese ochii și pe Corintian, dar acesta nu avea pentru el decît aversiune, iar Pierre îl sfătui pe propagandist să caute alt adept.

Corintianul, neînțelegînd că poate exista vreo legătură politică între contele de Villepreux și Achille Lefort, și neînchipuindu-și că acesta din urmă se ocupa la castel cu carbonarismul, își vîrîse în cap că e reținut acolo de ochii frumoși ai marchizei. E-adevărat că Achille, cu toate preocupările lui revoluționare, nu era atît de absorbit încît o rază a acestei frumuseți să nu-i fi atins și tulburat puțin mintea. Se ferchezuia pentru ea aproape tot atît de caraghios ca și Isidore, însă în felul lui. Își folosea părul des și favoriții negri gen Bergami ca să-și facă un cap original ; și cum de altminteri era bine făcut și putea trece în

provincie drept băiat frumos, cum vorbea cu ușurință și cu o elocvență ce-ar fi fost de efect într-o pensiune de familie, în stare să impresioneze o persoană atît de nepricepută ca Joséphine, n-am putea afirma că osteneala lui ar fi fost zadarnică dacă ar fi sosit la castel cu o săptămînă mai devreme. Dar Joséphine era într-o asemenea stare de spirit, că nu îndrăznea să ridice ochii din pămînt. Îngrozită de păcatul ei, înspăimîntată de orice, stătea mai tot timpul la ea în odaie de cînd cu aventura din cețuri, iar Amaury, pradă neliniștilor de tot felul, trecînd de la recunoștință la ciudă, și de la speranță la gelozie, nu știa dacă-i va mai fi vreodată îngăduit s-o revadă. N-o mai zărea decît de departe, printre copaci. După-masă, familia lua cafeaua pe o terasă umbrită de portocali, pe care Amaury o putea vedea din atelier. La ora aceea, avea totdeauna ceva de lucrat pe la ferestre și, urcat pe o scară, se uita de sus pe terasă, urmărea toate mișcările galeșei marchize, și observa foarte bine atențiile amabile cu care o înconjura Achille Lefort. Ar fi avut grozav nevoie să-și deschidă inima prietenului său Pierre, și să-i ceară sfatul, cu atît mai mult cu cît n-avea să-i dezvăluie nimic nou, de vreme ce întîmplarea îi făcuse cunoscută taina dragostei sale ; dar Pierre părea că-i evită destăinuirile. Pradă el însuși unui vis din care se temea că va fi silit să se trezească, se cufunda în singurătate de îndată ce-și termina ziua de lucru. Rătăcea prin parc în aceleași locuri unde o întîlnise pe Yseult, neîndrăznind să spere că o va mai întîlni, și întîlnind-o aproape tot timpul, fie întovărășită de Achille Lefort și venind spre el fără ocol, fie singură, avînd aerul că nu-l caută și totuși neevitîndu-l. Convorbirile lor se refereau totdeauna la idei generale. Nici o familiaritate exterioară nu se stabilise între ei ; dar intimitatea inimilor creștea și se consolida. Exista între ei o stimă și o admirație care găseau zi de zi ocazii noi de a se alimenta și de a se justifica.

În partea aceea a parcului, vegetația era foarte deasă și nu era nici o primejdie să fii tulburat de interpretările răutăcioase ale curioșilor. Era un colț închis cu o mică barieră și consacrat cultivării frumoaselor flori la care ținea Yseult. Oaspeții, rudele și servitorii se deprinseseră să respecte acest parc rezervat și să nu intre niciodată

în el, fie că bariera era deschisă, fie că nu. Se aflau acolo. în mijlocul unei peluze presărate cu ronduri de flori, o colivie mare de păsări și un havuz. De jur împrejurul peluzei, un șir dublu de copaci și de arbuști formau o alee circulară. Totul era închis cu un gard de zăbrele. Pierre o întîlnea de obicei pe domnișoara de Villepreux la mică distanță de această grădină împrejmuită. Cînd era cu Achille, îi băga înăuntru pe amîndoi. Cînd era singură, se plimba de cîteva ori cu Pierre în fața portiței ; și cînd socotea că întrevederea durase destul, intra în grădină spunîndu-i bună seara cu o grație simplă și castă pe care Pierre o înțelegea și o respecta pînă la adorație. Se depărta atunci repede și se ducea s-o aștepte cînd va ieși, la capătul aleii, ascuns într-un tufiș. Era fericit să-i audă foșnetul rochiei pe iarbă. Pentru nimic în lume Pierre n-ar fi voit în momentul acela să se apropie de ea. Simțea prețul încrederii acordate de ea cînd intra totdeauna cu bunăvoință în vorbă cu el și înțelegea ce se cade și ce nu, mult mai bine decît unii oameni cărora viața de lume nu le dă nici tact, nici măsură. Astfel, făcea, în legătură cu plimbările și întîlnirile acestea, observații la fel de fine ca și un bărbat cu moravurile cele mai delicate. Băgă de seamă, printre altele, că domnișoara de Villepreux nu intra niciodată în grădină nici cînd era singură cu Achille. În zilele cînd sosea ultimul la aceste întîlniri nepregătite (ceea ce se întîmpla foarte rar), o găsea cu tînărul carbonar plimbîndu-se pe aleea exterioară ; și după ce mai făceau cîteva tururi cîteșitrei, ea spunea voioasă : „Hai să vedem păsările", și intrau în grădină, iar dacă Pierre se codea oarecum, ea insista să intre și el.

Într-o seară, Pierre, care fără voia lui mai avea unele bănuieli de om gelos, se tupilă în refugiul lui obișnuit : un arțar gros și stufos, care ieșea dintr-un tufiș și se apleca peste alee. Cînd te suiai în copacul acesta, erai ascuns cu desăvîrșire și puteai să vezi și să auzi tot. Îi văzu sosind pe Yseult și pe Achille, îi văzu trecînd de mai multe ori pe sub el ; îi auzi vorbind, ca și în celelalte zile, despre conspirație, revoluție și constituție. La un moment dat, Achille se opri sub arțar spunînd :

— S-ar zice că n-o să-l vedem astă-seară pe prietenul nostru Pierre.

— E curios, răspunse Yseult, fiindcă vine aproape în fiecare seară. E doritor să învețe de la dumneata.

— Sau mai degrabă de la dumneavoastră, domnișoară.

— O! ce pot eu să-l învăț? Am mai curînd impresia că învăț eu multe, stînd de vorbă cu omul acesta din popor, care-mi pare cu adevărat înțelept și în stare de lucruri mari. Nu ești de aceeași părere, domnule Lefort?

Achille ghicise taina lui Yseult. Și favoriza această înclinare misterioasă, făcîndu-se că nu bagă de seamă nimic. Rolul acesta îi plăcea nu numai pentru că era folositor carbonarismului, ci și din afecțiune adevărată pentru Pierre și, de asemenea, din atracția pe care o aventură de acest fel o exercită întotdeauna asupra spiritelor tinere. Și poate și din plăcerea de a se răzbuna oarecum astfel de disprețul tainic al bătrînului conte. Era ca un fel de intermediar sentimental înăuntrul romanului celui mai cast și mai serios și, în același timp, celui mai nebunesc și mai puțin realizabil. Privit din punctul de vedere larg al justiției naturale și al rațiunii filozofice, romanul acesta era cît se poate de moral și de nobil; privit prin ferestruica îngustă a regulilor și a convenienței sociale, era ceva absurd și revoltător. Achille îi vedea cele două fețe, admirînd-o pe una și distrîndu-se de cealaltă, cu îngăduința adîncă pe care seminția burgheză o nutrește împotriva seminției aristocrate.

Nu pierdea așadar nici un prilej de a-i pune în legătură, pe castelană și pe meseriaș. La ora siestei cotidiene a bunicului, el o antrena pe tînăra fată, din argumente politice în argumente politice, pînă la aleea parcului rezervat. Datorită lui auzi deci Pierre cu cîtă simpatie vorbea Yseult de el. Se miră de ardoarea cu care Lefort adăuga și el la elogii și observă că nu se mai duseră să viziteze păsările. Cînd se întunecă de tot și cînd pierdură speranța să-l mai vadă venind, se întoarseră la castel, iar Pierre, eliberat de gelozie, beat de bucurie, se duse să cineze acasă la tată-său cu Berrichon, pe care-l găsi spiritual, și cu moș Lacrête, care îi păru genial, atît de pornit era în seara aceea spre bunăvoință.

— Bravo, îi spuse taica Huguenin, uite că ești vesel și înțelegător. Știi, Pierre, că deseori te cam uiți de sus la

familia ta? Stai prea mult cu boierii, băiete, asta strică inima și mintea.

Ca străin nu era atunci la castel decît Lefort. Domnul Lerebours era ocupat la teasc, unde supraveghea fierberea strugurilor culeși. Raoul își trecea vremea în castelele vecine, unde se distra mai bine și unde nu era silit să se stăpînească pentru a nu *pălmui pe filozoful acela prăfuit*, pe *filantropul de drumul mare*, pe *legislatorul de circiumă*, într-un cuvînt, pe *caraghiosul de Lefort*.

În viața de castel sînt perioade de libertate care par cu totul neverosimile. Cele două tinere doamne treceau printr-o asemenea fază, cînd totul pare a favoriza uitarea de lume și avîntul imaginației. Într-o seară, Joséphine plîngea, cu cotul sprijinit de pervazul ferestrei. Dorea să-l revadă pe Corintian, dar nu îndrăznea, nu era sigură dacă lumea nu i-a ghicit întreaga taină, și se întreba ce să aleagă din două : disprețul lumii întregi, sau disprețul omului pe care-l lăsa în plata Domnului, după ce se lăsase în voia lui. Deodată, auzi un zgomot surd în dosul unei ușițe tăiate în lemnăria alcovului și care ocrotise poate dragostea vreunei castelane din vremea Ligii [1] cu vreun paj fericit, în absența soțului plecat la război. Ușa aceasta dădea într-un coridor care, prin grosimea zidurilor, făcea mai multe cotituri în castel și se termina într-o fundătură. Ieșirea misterioasă fusese zidită ca nemaifiind de folos. Dar o trapă așezată în lemnăria capelei îl dusese pe înflăcăratul Corintian din descoperire în descoperire și din moloz în moloz, pînă la coridorul de trecere. Tot calculînd și orientîndu-se, ghicise că o anumită ușă secretă, situată în apartamentul marchizei, și de care domnișoara Julie, subreta ei, vorbea uneori la bucătărie ca de o vizuină de stafii, trebuia să iasă tocmai la locul unde se oprise el. Își luase o lampă, un clește și un ciocan și se înfundase în labirint. De trei zile lucra să găurească zidul. Zgomotul ciocanului era înăbușit de grosimea zidăriei. Era o acțiune grea și palpitantă, ca cea a unui prizonier care-și pregătește evadarea. Cînd zidul fu găurit, zgomotul se auzi ; iar marchiza, care

[1] E vorba de Liga din 1464—65, formată de nobilii francezi împotriva regelui Ludovic al XI-lea.

nu era mai puțin superstițioasă ca subreta ei, fu cuprinsă de o spaimă atît de mare, încît o luă la fugă pe scară în jos ca să ceară ajutor ; dar cine știe ce instinct prevăzător o împiedică să cedeze fricii și să povestească întîmplarea în salon, unde se strîngeau ai casei între zece și douăsprezece noaptea, după siesta contelui.

În timpul acesta, Amaury lărgise spărtura și se strecurase pînă la ușa secretă. O găsise încuiată pe dinăuntru, dar după ce o scuturase din țîțîni și se asigurase că zgomotul nu atrăgea pe nimeni, o deschisese cu un cîrlig. Sigur acum de izbînda lui, încuiase ușa de două ori și luase cheia cu el.

Întors în atelier, se grăbi să repare panoul a cărui întrebuințare misterioasă o știa singur. Îl așeză el însuși la loc, ca nimeni să nu dea de el și să-i cunoască secretul ; dar îl aranjă în așa fel ca să-l poată da la o parte fără greutate și fără zgomot de cîte ori ar voi ; și după ce termină treaba, învingînd în minte spaima marchizei și gîndindu-se cu bucurie că Achille Lefort nu-l va putea înlocui sau măcar înșela, se duse la Pierre, în momentul cînd acesta primea pentru a suta oară de la tată-său sfatul de a nu se încrede în amabilitatea boierimii.

Din acel moment, Corintianul gustă o fericire strașnică și care fu hotărîtoare pentru restul vieții sale ; la adăpost de riscuri, prin cucerirea trecerii secrete, cunoscu dragostea în toată puterea ei sălbatică și în toate rafinamentele ei voluptoase. Era prima dată cînd o iubea cineva pe Joséphine și a fost singura dată cînd a iubit și ea pe cineva. Negreșit, pasiunea lor n-a avut idealul și castitatea cu adevărat îngerească a celei dintre Yseult și Pierre Huguenin. Pe cîtă vreme aceștia dominau atracția și chiar ideea voluptății prin entuziasmul spiritului și austeritatea crezului lor, Corintianul și marchiza, subjugați de forța dorinței și de pornirea simțurilor, se îmbătau de tinerețea, de frumusețea lor la fel de mare. Dar era cel puțin o dragoste sinceră și curată într-un anumit sens, căci credeau unul într-altul, și credeau în ei înșiși ; își jurau o credință de care erau convinși și trăiau momente de exaltare cînd marchiza visa că va avea curajul sublim de a-l recunoaște pe Amaury drept iubitul său în fața lumii, în ziua cînd mar-

chizul de Frenays, ucis de infirmităţile premature care îl ameninţau, avea s-o lase liberă de a lega o nouă căsătorie. Amaury nu privea viitorul sub acest aspect ; îi păsa prea puţin dacă marchizul de Frenays se va hotărî să trăiască sau să moară, dacă Joséphine se va putea împăca cu societatea şi cu Biserica. Puţin îi păsa că ea e bogată ; avea un dispreţ adînc pentru o avere pe care n-o dobîndise prin el însuşi, prin talentul lui. Nu vedea în ea decît femeia tînără, frumoasă, pasionată ; o adora astfel şi o implora să-l iubească mereu, jurîndu-i că va deveni în curînd demn de fericirea pe care i-o dăduse ea şi de încrederea pe care o avusese în steaua lui. Ideea de glorie se lega în sufletul lui de cea a dragostei sale ; era în el un orgoliu plin de îndrăzneală şi de recunoştinţă.

Negreşit, sentimentul acesta n-avea în sine nimic vinovat, nici nebunesc. Numai că avu în curînd soarta tuturor beţiilor în care omul se cufundă fără vreun ideal de virtute sau de religie. Avem desigur toţi dreptul de a fi fericiţi, de a aspira la opere de geniu şi la aprobarea oamenilor. Ne e îngăduit să fim mîndri de fiinţa pe care o iubim, şi să ne bizuim pe izbînzile voinţei noastre lucide. Dar asta nu constituie toată viaţa omului ; iar dacă iubirea de sine nu e legată de iubirea de oameni, ambiţia aceasta care ar fi putut învinge totul dacă ar fi cunoscut devotamentul, suferă, se înăcreşte şi ameninţă să piară la fiecare pas cînd rămîne în starea de egoism. Dragostea, care lărgeşte acest egoism la două fiinţe contopite într-una singură, nu e de ajuns pentru a-l justifica. E frumoasă şi divină ca mijloc, ca ajutor şi ca scut ; e mică şi păcătoasă ca ţel şi scop unic.

Corintianul nu era egoist, în accepţiunea meschină şi uricioasă care se dă acestui viciu. Ca prieten, era iubitor şi devotat, ca companion, se arătase totdeauna săritor şi generos ; ca amant, nu era nici ingrat, nici trufaş ; rămînea respectuos şi plin de căinţă în inima sa faţă de Saviniana. Dar sufletul lui era mai mult avîntat decît statornic, răsuflarea lui mai mult lacomă decît puternică. Avea în el toate curiozităţile primejdioase, toate dorinţele nesăţioase ale tinereţii. Pentru el a fost, aşadar, o nenorocire că a întîlnit-o pe Joséphine în vremea cînd i se dezvolta personalitatea, în ceasul vieţii cînd primim de la împrejurări

un impuls hotărîtor, fără a avea forța necesară de a-l cîntări, de a-l dirija sau de a-l combate. Poate că virtuosul și integrul Pierre Huguenin n-ar fi fost mai oțelit pentru o asemenea încercare. Poate că n-ar fi iubit într-un fel mai delicat dacă, în loc să întîlnească un suflet apostolic ca cel al lui Yseult, ar fi fost dat pradă aceloraşi ademeniri ca prietenul său. Oricum ar fi, pe Corintian îl strică repede fericirea, iar biata Joséphine, deși îi aducea încrederea și ingenuitatea firii sale blînde, fu pentru el mărul fatal, care, din grădina cerească a adolescenței, avea să-l trimită în exil în pustiul arid al vieții fără iluzii.

Achille părăsise pentru moment castelul. Găsise o ventă mai ușoară de organizat prin părțile provinciei Poitou și răspunsese la chemarea vreunui confrate tot atît de îndîrjit ca și el în menținerea carbonarismului, care era pe ducă. Trebuia totuși să se întoarcă pentru a completa și a consfinți venta de la Villepreux, la care nu renunța cîtuși de puțin și pe care voia s-o boteze, pentru a-i face plăcere domnișoarei de Villepreux, venta *Jean-Jacques Rousseau*.

Plecarea lui umplu de durere și de spaimă inima lui Pierre Huguenin, care-și închipui că nu va mai avea prilejul și pretextul s-o revadă pe Yseult în parc. Dar deodată, Providența, sau mai degrabă complicitatea pudică a dragostei, sugeră motive potrivite pentru noi întrevederi.

O furtună răsturnase colivia din parcul rezervat. Yseult păru că ține nespus de mult la păsările ei și-i ceru lui Pierre Huguenin să le construiască o nouă locuință. El desenă pe loc un templu mic și drăguț din lemn și sîrmă, care trebuia să cuprindă bazinul și havuzul cu marginile lui mari de iarbă, de trestii și de mușchi pentru păsările de apă. Arbuști destul de măricei trebuiau să încapă întregi în cușca aceasta spațioasă ; niște plante agățătoare aveau s-o înveselească într-o rețea exterioară de verdeață ; în sfîrșit o umbrelă mare de zinc avea să apere de ploaie și de soarele prea fierbinte păsările delicate din ținuturi străine.

Nerăbdarea pe care o manifesta Yseult de a vedea ridicîndu-se această construcție ornitologică îl făcu pe moș Huguenin să consimtă ca fiul său și Berrichon să lucreze acolo vreme de cîteva zile. Cincisprezece zile trebuiau să

fie de ajuns pentru lucrarea aceasta, dar ea dură mult mai mult.

Mai întîi că Berrichon nu arăta nici o pricepere. În zadar afirmă el că Pierre e mai pretenţios ca de obicei, şi declară că e lucru nedrept să fie pus să facă din nou şi în amănunţime nişte piese pe care le lucrase dîndu-şi toată osteneala, căci Pierre, dovedindu-i cu blîndeţe, dar cu stăruinţă, că lucrarea aceasta era prea gingaşă pentru el, îl folosi doar ca să-i pregătească piesele în atelier, şi să alerge în toate părţile pentru a-i face o sută de comisioane pe zi. Îl trimise de trei ori în oraşul vecin după sîrmă. Prima era prea subţire, a doua prea groasă, a treia nu era nici destul de subţire, nici destul de groasă. Cel puţin aşa-i afirma Berrichon, în nemulţumirea lui naivă, că stau lucrurile, lui Corintian, care făcea mare haz. Adevărul e că, de cîte ori Cheia Inimilor lucra lîngă Pierre ziua întreagă, domnişoara de Villepreux nu venea să vadă lucrarea decît o dată sau de două ori. Şi cînd Pierre era singur, venea de trei sau patru ori, şi stătea mai mult. La început nu era singură. O însoţea marchiza sau bunicu-său ; aproape totdeauna grădinarul era în grădină. Dar puţin cîte puţin, se deprinse să vină singură şi să rămînă chiar după apusul soarelui şi după plecarea grădinarului. Pierre vedea că ea începe să se elibereze fără să-şi dea seama de jugul convenienţelor, căruia pînă atunci i se supusese orbeşte. În vremea aceea îi fusese recunoscător de asta ; căci înţelesese că ea nu-l trata ca pe un obiect, ci ca pe un bărbat, şi că rezerva aceasta castă vădea nu neîncredere, ci un fel de respect pentru situaţia lui : era ca o satisfacţie delicată şi de durată pe care i-o dăduse pentru vorbele memorabile din turnuleţ. Dar cînd ea uită hotărîrea aceasta şi nu se mai temu să rămînă singură cu el în parcul rezervat, îi fu şi mai recunoscător, căci asta era dovada unei încrederi pioase şi a unei linişti sufleteşti aproape frăţeşti. Departe de a suferi de aceste relaţii calme şi pure, Pierre le binecuvînta şi le iubea, căci nu visa la altele şi nu aspira la fericirea primejdioasă care-l înfierbînta pe Corintian. Iubea prea mult ca să dorească. Yseult îi apărea ca o fiinţă cerească pe care s-ar fi temut că o profanează dacă i-ar fi atins fie numai şi cutele rochiei. Tremura, ce-i drept, din tot trupul cînd o vedea venind la capătul aleii şi mîna

lui abia putea atunci să țină ciocanul sau dalta. Cînd îi rostea cineva numele, o roșeață fierbinte i se ridica în obraji, iar dacă uneori visele nopții îi aduceau viziunea ei într-un delir involuntar, a doua zi un fel de rușine dureroasă îi înclina fruntea și-l ținea cu ochii plecați în fața ei. Dar cînd ea îi adresa cuvîntul, îi răscolea tot sufletul, care i se înălța iarăși pe culmile entuziasmului, unde nu există nici tulburare, nici spaimă, ci numai sentimentul unei împreunări intelectuale pe cît de legitime pe atît de indisolubile.

Nimeni nu se gîndea să condamne aceste relații, sau, mai degrabă, nimeni nu le observase. Contele, se știa, își crescuse nepoata în ideile și deprinderile unei anumite egalități cu toată lumea. De altfel, apucăturile de independență pe care i le dăduse, educația filozofică pe care unii o numeau gen *englezesc* și alții gen *Émile*, și care făcuse din ea o persoană atît de puțin afectată și de calmă, îndepărtau orice presupunere neplăcută. Servitorii, ca și vecinii, aveau un respect sau o indiferență nesilită pentru dispoziția aceasta gravă și singuratică pe care n-o înțelegeau și pe care o atribuiau unei slăbiciuni organice. Paloarea ei făcuse să se spună de cînd se născuse : „Copila asta nu va trăi", și totuși nu fusese niciodată bolnavă, dar, ce-i drept, n-avusese veselia zglobie a copilăriei, după cum nimeni nu-și închipuia că va avea pasiuni avîntate și că, uitînd a fi copilă, îi va da în gînd să fie femeie. Aceasta era părerea celor care, pentru că n-o cunoșteau, nu vedeau în ea decît pe așa-zisa fiică a Împăratului ; aceștia i-ar fi născocit bucuros romane mai frumoase, după părerea lor, decît o intrigă cu un lucrător tîmplar.

La sărbătoarea satului, se întîmplă că Pierre auzi cîteva cuvinte, în această privință, din gura unor curioși indiscreți și nu se putu opri să nu-i pună la punct. A doua zi, pe cînd lucra la colivie, Yseult veni, ca de obicei, să se joace cu căpriorul ei domestic, care trăia în parcul rezervat, și să dea de mîncare puilor de păsări pe care-i creștea în cuști provizorii. După aceea, își luă cartea și se plimbă de cîteva ori de-a lungul răzoarelor ; în sfîrșit, se întoarse la Pierre, căruia-i dăduse doar bună ziua, și se hotărî să înceapă convorbirea. Pierre vedea bine că e ceva neobișnuit în felul ei de a fi ; căci ea avea obiceiul să-l întrebe

ce face tată-său, să intre în vorbă de la început şi să-i povestească noutăţile din ziare, în vreme ce el o ajuta să dezlege căpriorul sau să închidă cuştile.

— Meştere Pierre, îi spuse ea, zîmbind şiret, astăzi am un capriciu : să ştiu ce se spune despre mine prin partea locului.

— Cum aş putea eu şti, domnişoară ? răspunse Pierre mirat şi intimidat de această întrebare.

— O ! poţi foarte bine, reluă ea veselă, fiindcă ştii ; şi se pare chiar că ai amabilitatea să fii apărătorul meu. Julie i-a povestit verişoarei mele că le-ai închis gura, ieri, sub bolta de ramuri, celor doi tineri care vorbeau de mine în chip cam ciudat. Dar povestirea ei era aşa de înfloritâ, că doamna de Frenays n-a înţeles aproape nimic. N-ai putea să-mi spui de-a dreptul ce se spunea despre mine şi cu ce prilej te-ai făcut apărătorul meu ?

— Poate că trebuie să vă cer iertare că am făcut-o, răspunse Pierre încurcat, căci unele persoane se află atît de mult deasupra jignirilor celor proşti, încît ar însemna aproape să fii lipsit de respect, luîndu-le apărarea.

— Oricum ar fi, reluă domnişoara de Villepreux, ştiu că mi-ai pledat cauza cu zel şi-ţi sînt recunoscătoare. Dar vreau să ştiu de ce eram învinuită. Zău, nu refuza să-mi satisfaci curiozitatea.

Pierre era din ce în ce mai tulburat şi nu ştia cum să povestească istoria. Yseult insista cu o veselie calmă, care ţinea de felul ei de a fi şi, pentru a asculta mai bine, se aşezase liniştit pe un scaun de grădină, cu un aer şi de soră şi de regină, pe care doar ea pe lume ştia să-l păstreze în cele mai mărunte acte ale vieţii. Asaltat pe ultimele metereze şi simţind că trebuie să-i dea socoteală de purtarea lui într-o împrejurare în care vorbise faţă de lume despre ea, Pierre se înarmă cu curaj ; şi, încercînd să fie vesel, deşi tremura şi trecea prin mii de chinuri, povesti astfel întîmplarea din ajun.

— Stăteam sub bolta de ramuri, alături de Corintian şi alţi cîţiva prieteni, cînd mai mulţi tineri, secretari de notari ori băieţi de fermieri din împrejurimi, au venit să bea bere alături de noi. Ei cei dintîi au intrat în vorbă şi, după multe întrebări fără cap nici coadă, ne-au întrebat dacă tinerele doamne de la castel dansează cînd

e sărbătoare în sat și dacă le pot invita. Tocmai trecuserăți pe lîngă boltă cu domnul conte și cu doamna marchiză de Frenays. Corintianul și-a luat el sarcina să răspundă că nu dansați nici una, nici alta. Nu știu dacă a făcut bine și dacă nu era mai nimerit să spună că nu știe. Eu cel puțin așa aș fi răspuns în locul lui. Unul dintre domnii aceia a spus atunci că doamna de Frenays, dansează în toate duminicile în poiană cu țăranii, că e foarte sigur de asta, ba chiar i s-a spus că dansează minunat. Corintianului nu-i plăcea mutra domnului. Ce e sigur e că avea un ton cam obraznic și că, de cîte ori se rezema cu cotul de masă, ne trăgea fața de masă și dădea ceva pe jos. Berrichon își ridicase de trei ori cuțitul și începea să-și piardă răbdarea încă mai mult decît Corintianul, iar cum domnul acela care e, mi se pare, geambaș, o ținea una și bună și spunea că Amaury i-a răspuns greșit, Berrichon s-a amestecat în vorbă și a susținut că dacă marchiza dansează cu oamenii din sat, asta nu înseamnă că trebuie să danseze cu străinii... dar, zău, domnișoară, nu văd întrucît vă poate interesa istoria asta.

— Mă interesează mult, dimpotrivă, și te implor să continui, zise Yseult.

Și cum Pierre șovăia, adăugă ca să-l ajute :

Domnișorii aceia au spus atunci că dacă nu dansăm cu străinii, asta-i pentru că sîntem niște mironosițe obraznice... Haide, spune tot, vezi doar că asta mă amuză și nu mă poate supăra.

— Ei bine, fie, așa au spus de vreme ce vreți neapărat să știți.

— Și n-au mai spus nimic altceva ?

— Nu-mi aduc aminte.

— A ! mă înșeli, meștere Pierre ; au spus despre mine, în mod deosebit, că nu e bine c-o fac pe prințesa, fiindcă toată lumea știe povestea mea.

— E-adevărat, zise Pierre roșind.

— Dar eu aș vrea să știu care-i povestea mea ; asta mă interesează și asta n-a vrut de fel să-i spună verișoarei mele proasta aceea de Julie.

Pierre se perpelea. Povestea îl interesa mult mai mult decît pe Yseult. Ce n-ar fi dat să știe adevărul ! Se ivise, în sfîrșit, prilejul de a-l cunoaște după răspunsurile

domnișoarei de Villepreux sau de a-l ghici după atitudinea ei ; dar lui i se părea că relatînd faptul va lăsa să i se vadă tulburarea inimii și că taina i se va citi pe buze sau în ochi. În sfîrșit se hotărî, cu curajul disperării.

— Ei bine, fiindcă cereți, zise el, v-o spun : au pretins că ați vrut să vă măritați cu un tînăr savant care era profesorul fratelui dumneavoastră, și că tînărul acesta a fost gonit cu rușine, și că era să muriți de supărare...

— Și că dacă nu se întîmpla catastrofa asta, continuă Yseult, care asculta cu un sînge rece neclintit, mi-aș fi păstrat culorile de crin și de trandafir care se văd strălucind pe obrajii verișoarei mele, nu-i așa ?

— Cam așa ceva au spus.

— Și dumneata ce-ai răspuns la acest ultim cap de acuzare ?

— Aș fi putut să le răspund că v-am văzut la vîrsta de cinci sau șase ani, și că erați palidă ca și azi, dar nu m-am gîndit să neg efectul, ocupat fiind să neg cauza.

— Ți-aduci cu adevărat aminte că m-ai văzut pe cînd eram copil, meștere Pierre ?

— Prima dată cînd ați venit aici, aveați părul scurt ca un băiețaș, dar tot așa de negru ca acum ; purtați tot timpul o rochie albă și un cordon negru, din cauză că erați în doliu după tatăl dumneavoastră ; vedeți că am memorie bună.

— Și eu îmi amintesc că mi-ai adus niște porumbei sălbatici într-o colivie, și că făcuseși singur colivia. Eu ți-am dat o carte ilustrată, un rezumat de științe naturale.

— Pe care o mai am încă.

— O ! adevărat ? Dar asta a fost o digresiune care n-o să mă facă să pierd din vedere ceea ce voiam să știu. Ce le-ai răspuns domnilor acelora ?

— Că nu știu ce spun, și că nu se pricep să inventeze romane.

— Și atunci s-au supărat ?

— Puțin. Dar cînd au văzut că nu ne e frică de loc, au plecat de la masă spunînd că vina e a lor, căci așa e cînd te-așezi lîngă niște bădărani, trebuie să te-aștepți

să fii împroşcat cu noroi. Dacă nu l-aş fi ţinut cu forţa pe Berrichon, cred că ieşea bătaie. Aş fi fost tare supărat dacă se întîmpla aşa ceva în urma unei conversaţii în care se rostise numele dumneavoastră.

Yseult zîmbi a mulţumire şi tăcu vreme de cîteva clipe. Nu se poate exprima cît suferi Pierre aşteptîndu-i reflecţiile.

— Ia spune, meştere Pierre, de ce erai indignat de învinuirea ce mi se adusese? Faptul că am vrut să mă mărit cu un profesoraş ţi-ar părea atît de ruşinos şi de vinovat încît să trebuiască, pentru a-l nega, să rişti a spune o minciună?

Pierre păli şi nu răspunse. Nu asculta nicidecum întrebarea limpede care i se pusese; nu se gîndea decît la pasiunea aceea care părea mărturisită şi care-l prăvălea de la cer la pămînt.

— Haide, reluă domnişoara de Villepreux cu tonul scurt şi cam poruncitor care amintea, după spusele unora, pe cel al Împăratului, trebuie să-mi răspunzi, meştere Pierre. Ţin la reputaţia mea, ştii, şi doresc să fie întemeiată lămurit în mintea persoanelor pe care le stimez. De ce ai negat că am iubit un profesor de latină? Spune!

— N-am negat. Am spus numai că ori ce fel de presupunere referitoare la anumite persoane e nepotrivită şi deplasată din partea anumitor oameni.

— Asta-i cam aristocratic, domnule Pierre; dar eu nu merg atît de departe ca dumneata: eu sînt, ştii doar, pentru libertatea presei, pentru votul liber, pentru libertatea de conştiinţă, pentru toate libertăţile publice. Ar fi o inconsecvenţă prin urmare să cer o excepţie în favoarea mea.

— Am greşit, fără îndoială, vorbind astfel; dar dacă ar mai fi cazul, n-aş fi mai înţelept. Îmi făcea rău să aud numele dumneavoastră în gura flecarilor acelora grosolani.

— Ei bine, te iert, dar cu condiţia să-mi spui ce te întrebam adineaori, întrucît găseşti de condamnat...

— Doamne, nu condamn nimic! exclamă Pierre, căruia jocul acesta făcea să-i sîngereze inima. Dacă aveţi intenţia să vă măritaţi cu un savant, găsesc că asta

ar fi tot un semn de orgoliu, ca și dorința de a vă căsători cu un general, un duce sau un bancher.

— Va să zică nu ai fi apărătorul meu într-o asemenea împrejurare? Ci, dimpotrivă m-ai acuza?

— Să vă acuz, eu? Niciodată! Aveți destule calități mărețe în suflet ca să vi se ierte cîte-un mic cusur al spiritului.

— Ei bine, îmi place răspunsul dumitale, și-mi place judecata dumitale asupra odiseei mele cu profesorul. Mi se pare că vezi lucrurile mai de sus decît le-ar putea vedea vreuna din persoanele pe care le cunosc. E ciudat, meștere Pierre, că, deși n-ai văzut niciodată ceea ce se cheamă lumea bună, o înțelegi mai bine decît oamenii care o alcătuiesc. Sprijinindu-te pe logica simplă și pe înțelepciunea cea mai firească, ai dat în vileag o mare greșeală în care cad majoritatea bărbaților și a femeilor din vremea noastră.

— Pot să vă întreb care? Fiindcă se pare că am făcut proză fără să știu.

— Ei bine, iată! Sînt la modă romanele. Femeile din lumea mea le citesc și apoi le pun în practică cît pot mai mult, și nimic din toate astea nu e sentiment. Nu există o singură afecțiune adevărată în miile de aventuri atribuite iubirii celei mai învăpăiate. Se văd astfel răpiri, dueluri, căsătorii împiedicate de părinți și a căror încheiere scandalizează grozav; se văd chiar sinucideri, și în toate astea nu e mai multă pasiune decît am avut eu pentru profesorul fratelui meu. Vanitatea ia toate formele; te compromiți, te căsătorești sau te omori ca să se vorbească de tine. Crede-mă, adevăratele pasiuni sînt cele pe care le ascunzi, adevăratele romane sînt cele pe care nu le cunoaște lumea, adevăratele dureri sînt cele pe care le duci în tăcere și de care nu vrei să fii nici compătimit, nici mîngîiat.

— Așadar, nu-i nimic adevărat în povestea cu profesorul? întrebă Pierre, cu o îngrijorare naivă care o făcu să zîmbească pe domnișoara de Villepreux.

— Dacă s-ar fi petrecut cum e povestită, reluă ea, îți garantez că lumea n-ar povesti-o. Căci dacă aș fi avut înclinare pentru tînărul acela, s-ar fi întîmplat din două

una : sau ar fi fost demn de mine, şi bunicu-meu nu s-ar fi împotrivit alegerii mele, sau m-aş fi înşelat, şi bunicu-meu mi-ar fi deschis ochii. În acest din urmă caz, aş fi avut, cred, tăria să nu arăt nici ruşine prefăcută, nici disperare ridicolă, şi lumea n-ar fi avut plăcerea să-mi vadă faţa pălind. Dar cum e totdeauna ceva real în ceea ce născocesc oamenii, va trebui să-ţi spun ce e adevărat în romanul acesta. Fratele meu avea în adevăr un profesor de latină şi de greacă, nu prea priceput, pare-se, la greacă şi latină, dar care şi-aşa ştia prea destul, de vreme ce frate-meu era hotărît să nu înveţe nici una, nici alta. Eu aveam cel mult paisprezece ani şi, din cînd în cînd, de milă pentru bietul profesor care-şi pierdea timpul la noi în casă, luam lecţia în locul lui Raoul ; după un an, ştiam mai mult decît dascălul meu, ceea ce nu însemna mare lucru.

Într-o bună zi, am băgat de seamă că, deşi mînca cu foarte mare poftă, ofta adînc de cîte ori îl rugam să se mai servească. L-am întrebat dacă e suferind ; mi-a răspuns că suferă groaznic, şi am început să-i pun întrebări asupra sănătăţii, fără să bănuiesc că el îmi făcuse o declaraţie. A doua zi, am găsit în manualul meu un bilet ciudat, presărat tot cu semne de exclamaţie ; şi l-am dus bunicului, care a făcut mare haz şi mi-a cerut să nu las să se vadă că l-am primit. A avut o convorbire destul de lungă cu profesorul şi a doua zi acesta dispăruse. Nu ştiu ce doamnă din lumea mare sau ce slujnică a inventat apoi un scandal în casă, alungarea brutală şi umilitoare a profesorului şi disperarea mea. Adevărul e că bunicu-meu încredinţase tînărului o mică misiune politică în Spania, pe care n-a îndeplinit-o mai rău decît altul, şi că, la întoarcere, a fost primit la noi cu aceeaşi bunăvoinţă, de parcă nu s-ar fi întîmplat niciodată ceva pentru care să trebuiască să fie gonit. Între noi n-a mai fost niciodată vorba de trecut, şi el n-a mai scris bilete. Se pare chiar că l-a uitat cu desăvîrşire pe cel scris atunci, căci l-am auzit foarte des bătîndu-şi joc fără milă de oamenii îngîmfaţi care se încumetă să cucerească femeile. E un băiat de treabă, de altfel, pe care-l stimez mult, deşi defectele lui mă fac să zîmbesc uneori, şi cred că asta-i şi părerea dumitale în privinţa lui. .

— Cum, îl cunosc ? întrebă Pierre uimit.

Yseult își petrecu degetele strengărește pe obraji, că pentru a desena forma favoriților negri ai lui Achille Lefort. Nu-l indică în alt fel și-și puse apoi degetul pe buze, cu un zîmbet plin de șiretenie și de voie bună. În clipa aceasta de familiaritate și de veselie, Yseult îi apăru lui Pierre învestmîntată într-o frumusețe pe care nu i-o cunoștea, și încrederea gingașă pe care i-o dovedea ea îl pătrunse pînă în inimă.

Capitolul XXIX

Am ajuns în cursul povestirii noastre la momentul hotărîtor, în care s-au prăbușit societățile secrete din vremea restaurației. Dacă cititorul a fost atent la silueta contelui de Villepreux pe care am schițat-o, bănuiește probabil de care din cele patru partide ale carbonarismului era legat bătrînul politician. Și-și poate explica în același timp cum se face că un personaj atît de dibaci, atît de ușuratic, atît de sceptic și atît de fricos îndrăznise să iasă din făgașul obișnuit al politicii oficiale, pentru a se lansa în conspirații.

Negreșit, contele avea prea mult sentimentul tradiției istorice a Franței, fie a vechiului regim, fie a Revoluției, pentru a se gîndi la un prinț străin, și anume, de vreme ce trebuie să-i spunem pe nume acestui pretendent, la un prinț de Orania. Domnul de Villepreux lăsa ideea aceasta altor conspiratori. Sînt astăzi oameni de stat, miniștri, pairi sau deputați care, ținuți pe vremea aceea în exil în Belgia, se gîndiseră să alipească Belgia de Franța, cerînd sceptrul constituțional pentru un prinț belgian ; au crezut astfel un moment că pot răsturna restaurația cu sprijinul nordului. Istoria ne va face poate într-o zi cunoscute memoriile savante pe care le adresau împăratului Rusiei în favoarea candidatului lor. Acest candidat olandez nu avea sufragiul contelui, cu toate străduințele nesfîrșite prin care

voia să-l atragă un profesor eclectic[1] care, fiindcă se ducea în timpul vacanței să culeagă noutăți în Germania, a crezut și el că a găsit în Olanda pe viitorul monarh al Franței.

Contele ar fi fost mai degrabă partizan al lui Napoleon al II-lea, decît al prințului de Orania. Cum fusese prefect în vremea Imperiului, o restaurație imperială ar fi putut să-i convină. Dar era prea inteligent ca să nu înțeleagă că Imperiul fără împăratul Napoleon, fără marele om, era o himeră.

În sfîrșit, cu toate că-i plăceau utopiile și că, în teorie, era partizan al ideilor celor mai raționale, al principiilor celor mai filozofice și mai radicale, era prea puțin entuziast spre a voi să se urce pe eșafod, alături de La Fayette, sau să cucerească o republică a cărei soartă ulterioară n-o vedea clar. Fracțiunea aceasta a carbonarismului era menajată, răsfățată de el ; dar, în fond, n-o privea decît ca pe un instrument util, ca pe o momeală pentru cei curajoși, ca pe un aliat bun să înfierbînte mințile aprinse ale zăpăciților și să scoată castanele din foc. Achille Lefort îl credea în mod sincer lafayetist pe contele de Villepreux, dar contele de Villepreux știa foarte bine, în adîncul sufletului său, că e orleanist.

Orleanist, ca domnul de Talleyrand, prietenul și protectorul său. Ca și domnul de Talleyrand, căuta nu un om, ci un fapt. Iubite cititor, asta e faimoasa lozincă „pentru că e Bourbon“ [2], pe care ai văzut-o după aceea arborată și care te-a mirat poate atunci și ți-a părut nouă. Să știi că politicienii cu nas bun erau de mult pe urma ei. Contele de Villepreux fusese adus în mod firesc pe această cale prin relațiile sale de familie cu unul din partidele active ale Revoluției, relații despre care am vorbit. Înțelesese, fără să fie nevoie să i se spună de-a dreptul, că omul domnului de Talleyrand nu trebuie să acționeze el însuși, ci să facă pe mortul. Numai că, închipuindu-și conjunctura

[1] E vorba probabil de filozoful Victor Cousin (1792-1867), șeful școlii spiritualiste eclectice, care l-a făcut cunoscut pe Kant în Franța.

[2] Ducele de Orléans (Ludovic-Filip), văr cu regii Franței, se trăgea și el din familia Bourbonilor.

mai favorabilă decît era, și deznodămîntul mai apropiat, își luase riscuri personale, încurajat fiind de altfel de exemplul celor care, de bună-credință și cu mai multă dezinteresare decît el [1], conduceau această intrigă. Așa se făcea că se afla îmbarcat pe ceea ce numea acum, cînd vorbea cu sine însuși, *blestemata de galeră*.

Partidul orleanist, spune un istoric al carbonarismului, e cel care a făcut cel mai mare rău asociației, mai ales în ultimele momente. La început, nu e exclus ca Ludovic-Filip să fi nutrit oarecare speranță în legătură cu vastele pregătiri de insurecție, dar curînd i-a apărut probabil evident prințului că verii lui [2] aveau încă la dispoziție prea multe posibilități, ca să fie atît de ușor răsturnați, și că mișcarea carbonarilor nu putea avea alt efect decît să-i incite la reacțiune. Lăsa deci să se conspire în favoarea lui, dar era hotărît să rămînă în umbră și nu considera că a venit timpul să apară. Politicienii dibaci nu sînt cei care caută să creeze împrejurările, ci cei care caută să fie gata cînd împrejurările sînt create. În sfîrșit, războiul din Spania veni să dea ultima lovitură asociațiilor de carbonari. Revoluția, înăbușită pentru moment în Spania prin actul cel mai viguros și mai politic îndeplinit pînă atunci de Bourboni, se prăbuși în același timp în Franța. Învinsă cu armele în mînă acolo unde reușise să se constituie, nu mai putea păstra speranța de a învinge acolo unde nu avea decît resursa adunărilor secrete și a comploturilor. „Efectul moral produs de o victorie militară desăvîrși ceea ce începuse discordia și ceea ce n-ar fi adus niciodată nici procesele penale, nici eșafoadele."

La 3 noiembrie din același an, 1823, adică vreo două luni după aventura Corintianului și a marchizei, se sărbători ziua contelui de Villepreux. Fură invitate la masă mai multe persoane din împrejurimi. Multe altele veniră să aducă omagiul lor patriarhului liberalismului din Loir-et-Cher. Contele nu era prea măgulit de aceste ovații domes-

[1] Vrem să vorbim mai ales de Manuel, care trece drept conducătorul partidului orleanist în mișcarea carbonarilor. (N.A.)

[2] E vorba de Ludovic al XVIII-lea și de Carol al X-lea, regii din vremea restaurației.

tice. Hotărîrile lui erau influențate de situația politică într-atît, încît în dimineața sărbătorii, cînd veni să-l îmbrățișeze nepotul său, Raoul, avu cu el o convorbire destul de lungă, în urma căreia, după ce-l mustră părintește în mai multe privințe, îi dădu să înțeleagă că nu vrea să-i stinghereacă avîntul militar și că, dacă se prelungește războiul din Spania, îi dă voie să se angajeze în armata franceză. Raoul fu atît de încîntat de această jumătate de făgăduială, încît încălecă și dădu fuga s-o anunțe tinerilor săi prieteni din castelele vecine, care se aflau adunați la o întîlnire vînătorească la două poște de Villepreux. Fu mare mirare și bucurie pe ei. Băură în sănătatea bătrînului conte, declarînd că-i iartă trecutul și că vor merge să-i mulțumească pentru că a împlinit dorința lui Raoul, cu toate că familiile lor nu se mai vedeau. Spre seară, Raoul se pregătea să se întoarcă la dineul bunicului său, cînd nebunilor de prieteni le trecu prin cap să se invite și ei la dineu, unii cu avîntul produs de șampanie, ceilalți cu gîndul maliții de a-l compromite prin actul acesta pe bătrînul conte față de comesenii lui liberali. Lui Raoul i se păru că e un mijloc excelent pentru a-l antrena mai repede pe bunicul său, și tînăra falangă ultraregalistă ajunse la castel în momentul cînd se servea masa.

Apariția acestor odrasle de familii aristocratice la banchetul liberal al contelui de Villepreux a fost o lovitură de teatru grozavă. S-au uitat ponciș unii la alții. Indignați, unii invitați voiau să plece nemîncați, iar alții, care aveau relații de clientelă cu părinții tinerilor gentilomi, nu prea îndrăzneau să le întoarcă spatele și se aflau foarte stingheriți. Contele domina situația cu o pricepere diplomatică în fața căreia impertinența nechibzuită a regaliștilor noștri nevîrstnici era silită să capituleze. Dar situația se complică în mod mult mai grav cînd, după primul fel de mîncare, sosi Achille Lefort, în fruntea unei falange macedoniene de mici republicani foarte porniți, pe care-i recrutase în cursul călătoriei sale și pe care-i aducea ca să-i pună în legătură cu ceilalți adepți ai săi, voind să le confere tuturor botezul carbonarismului la adăpostul sărbătorii bătrînului conte. Îi prezentă acestuia cu tupeul lui obișnuit, dîndu-i să înțeleagă, cu ajutorul expresiilor cu du-

blu sens ale carbonarismului, că sînt niște *veri* și că nu se poate da înapoi. Contele se resemnă politicos și de data aceasta și, în vreme ce dușmăniile politice erau amorțite în fundul stomacurilor de către foamea neostoită încă, începu, fără să arate, să caute un mijloc de a se descotorosi și de paladinii lui Raoul și de conspiratorii lui Achille. Cînd îl găsi, se simți liniștit ; dar cum planul său nu putea fi adus la îndeplinire decît după-masă, iar pînă atunci puteau să se isce discuții aprinse, care să-l silească să ia partea unora sau altora, îi veni în gînd să pună să cînte trompetele sub ferestrele sufrageriei, de cîte ori se aducea un fel de mîncare. Fu de ajuns un cuvînt la urechea bătrînului său lacheu isteț pentru ca, după cinci minute, o gălăgie îngrozitoare de goarne de vînătoare, la care toți ciinii de la castel și din sat răspunseră cu urlete jalnice, să întrerupă discursurile celor mai exaltați. Adunarea fu la început cam supărată de această crudă serenadă, iar Achille Lefort, care se simțea pornit spre elocvență, declară vecinilor săi că asta-i ceva odios și insuportabil. Dar Raoul, care-l detesta din toată inima pe fostul lui profesor, de cînd acesta făcea pe grozavul cu el, fu încîntat văzînd că nu mai poate scoate un cuvînt, și-i încurajă pe gorniști trimițîndu-le vin de băut. Cînd goarna își pierdu efectul, căci plămînii liberalismului se deprinseră pînă la urmă și ținură piept trîmbițelor, iată că se dezlegă calul lui Raoul, și se luă la bătaie, în grajd, cu caii tinerilor săi prieteni. Toți se ridicară de la masă și alergară să-i despartă pe combatanți, ceea ce dură destul de mult și nu fu lucru ușor. Prevenit de lacheu, Wolf secundase de minune intențiile stăpînului său. Cînd se întoarseră, se servea desertul ; era momentul cel mai periculos ; dar vinul curgea din belșug, iar provincialii, cărora le place să bea, uitau de pica lor și-l lăsau pe Achille și pe romanii lui să ocupe arena discuției. Din fericire, contele avea un ajutor de nădejde în persoana Joséphinei Clicot. Amanta Corintianului avea în ziua aceea o rochie încîntătoare și era frumoasă de putea suci capul tuturor partidelor. Contele o puse în valoare, rugînd-o să cînte ceva cîntece de prin partea locului, după vechiul obicei țărănesc și în felul păstorițelor din landă. Crescută la țară și avînd o voce plăcută și o înclinare deosebită pentru mimică, Jo-

séphine cînta aceste balade naive în mod foarte sugestiv și cu multă drăgălășenie. Se lăsă mult rugată, dar pînă la urmă cedă. Din momentul acela, oaspeții nu se mai ocupară decît de seducătoarea marchiză, tinerii regaliști, așezați dinadins lîngă ea, îi solicitau care mai de care răspunsuri, priviri, zîmbete, ba chiar fructele și bomboanele pe care le atinsese cu mîna ei. Cînd trecură în salon, găsiră aici o vioară ; Raoul știa să cînte cadriluri. Contele o rugă pe nepoată-sa să se așeze la pian și, într-o clipă, balul fu organizat.

Pentru a completa numărul, trimiseră după fata ajutorului de primar și după fetele de fermieri care aveau rochii mai acătării. În timpul acesta, Achille, indignat de frivolitatea bătrînului conte, ieșise cu oamenii săi și trimisese după Pierre Huguenin.

În cursul dimineții, Pierre primise printr-un curier un bilet de la comis-voiajor, în care, anunțîndu-i sosirea, îl ruga să-i vestească și să-i adune pe membrii viitoarei sale vente, și îi dădea întîlnire pentru aceeași seară, în timpul petrecerii de aniversare, în atelierul castelului. Pierre făcu pregătirile cu oarecare descurajare. Cu cît vedea apropiindu-se momentul în care trebuia să facă legăminte solemne față de o acțiune care îi păruse la început iluzorie și ușuratică, cu atît simțea că-i revine repulsia. Era cuprins chiar de un fel de remușcare, pe care nu reușea să i-o înăbușe iluziile naive din vorbele domnișoarei de Villepreux. În sfîrșit, sosise ceasul și Pierre avea de gînd să refuze adeziunea, dacă formula jurămîntului și expunerea programului implicau vreo trădare a principiilor și a sentimentelor sale.

Dar era scris să scape de primejdia aceasta. În momentul cînd Achille, însoțit de prozeliții săi, se îndrepta prin întunericul nopții spre atelierul care trebuia să-i slujească de templu, contele de Villepreux se prezentă și, prefăcîndu-se că nu-i cunoaște planurile, îi spuse că a fost emis un mandat de arestare împotriva lui, că jandarmii îl caută și că nu mai are nici un moment de pierdut dacă vrea să scape de urmărire. Planurile sale fuseseră descoperite ; prefectul scrisese procurorului regal ; hotărîseră să se ia măsuri împotriva tuturor acțiunilor sale de propagandă. Din

fericire, un funcţionar de la prefectură, căruia conteie îi făcuse servicii, avusese mărinimia să-l prevină, pentru ca, în cazul cînd exista riscul de a fi şi el compromis, să se poată pune la adăpost. Va avea desigur de suferit o percheziţie în timpul nopţii. În sfîrşit, interesul cauzei cerea ca oamenii să se împrăştie şi Achille să plece imediat din regiune. Un cal bun şi un servitor credincios erau gata pregătiţi, unul să-l ducă, iar celălalt să-l călăuzească prin landă pînă la ieşirea din departament. Toată istoria aceasta fu atît de desăvîrşit povestită, şi bătrînul conte îşi jucă atît de bine rolul, încît republicanii, înspăimîntaţi, se împrăştiară pe dată ca o mînă de frunze uscate măturate de vînt. Achille, căruia îi plăceau emoţiile, o avu pe aceea de a se crede în sfîrşit persecutat ; şi fuga nocturnă, primejdiile care nu existau, taina pe care ar fi vrut s-o spună lumii întregi îl absorbiră şi-l bucurară ca pe un copil. Alergă spre atelier ca să-l înştiinţeze pe Pierre de fuga lui şi să-şi ia rămas bun de la el.

Pierre îl aştepta şi nu era singur. Yseult, care ştia de ceremonie şi pe care bunicu-său o autorizase să dea o mînă de ajutor la întemeierea ventei *Jean-Jacques Rousseau* (lucrînd pe ascuns la eşecul ei), plecase pe furiş din salon ca să-l ajute pe meseriaş să facă pregătirile. Îi deschisese cabinetul din turnuleţ ca să poată lua de-acolo mese, scaune şi sfeşnice ; şi-i arăta tocmai cum să aranjeze materialul ceremoniei, cînd Achille bătu în oblonul atelierului semnalul convenit. Le povesti repede situaţia sa tragică, le jură că nu va abandona partida, că va fi în stare el singur să reînvie carbonarismul în toată Franţa sub altă formă, şi că îl vor revedea curînd la Villepreux, în ciuda tiranilor şi a subprefecţilor. Apoi îl îmbrăţişă pe Pierre şi-l îndemnă cu atîta căldură să rămînă credincios liberalismului, încît Pierre fu convins de perseverenţa lui şi de curajul pe care-l arăta. Adevărul e că Achille nu cunoştea frica, deoarece amorul propriu şi generozitatea îl mînau tot timpul spre posturile avansate ale acţiunilor nebuneşti. Yseult îi strînse mîna şi-l conduse, împreună cu Pierre, pe o potecuţă, pe sub copaci, pînă la grilajul parcului, unde îl aşteptau călăuza şi caii. Apoi se întoarseră să deretice atelierul şi să şteargă orice urmă a naufragiului ventei *Jean-Jacques Rousseau*.

Urcînd mobilele la loc în cabinetul turnulețului, Pierre nu-și putu stăpîni o emoție pe care Yseult o observă și o împărtăși :

— Odaia aceasta îți trezește, ca și mie, îi spuse ea cu simplitate, o amintire penibilă ; aș vrea s-o șterg. Nu-ți amintești de o gravură pe care ai primit-o și pe care n-ai vrut s-o mai iei după aceea ? E tot aici, și atîta vreme cît va fi aici am să cred că nu ne-am împăcat.

— Dați-mi-o repede, răspunse Pierre. De multă vreme mă mustru că n-am curajul s-o cer.

— Uite-o, asta e, zise Yseult, și iată și-o jucărie de copil pe care ai fi fost obligat astă-seară s-o primești din mîna altcuiva decît a mea, și pe care vei primi-o de la mine, ca o amintire prietenească și ca un zălog de unire politică.

— Dar ce-i asta ? întrebă Pierre, cercetînd un minunat pumnal, admirabil cizelat, pe care ea i-l întindea ; la ce mi-ar putea servi ? Nu e o unealtă de tîmplărie, pe cît știu.

— E o armă de război civil, răspunse ea, și e zălogul conferit celui care e primit carbonar.

— Auzisem eu că se jură pe acest simbol sinistru, dar nu credeam.

— Regalismul a răspîndit multe zvonuri false în privința asta, dar carbonarismul a dovedit că pumnalul nu e în mîinile sale decît un semn inofensiv de raliere. Introducerea lui în tainele noastre este demnă de respect fiindcă ne vine de la carbonarismul italian, care numără lupte mai însemnate și martiri mai numeroși decît al nostru. E simbolul fraternității noastre cu victimele acestea, pe care fiecare din noi ar trebui să le comemoreze cucernic și zilnic în inima sa, așa cum fac catolicii, în rugăciuni, cu sfinții lor ; și, de vreme ce nu le putem plînge decît în taină, e bine poate să avem mereu înaintea ochilor emblema aceasta care ne amintește moartea lor violentă și fanatismul lor sublim.

— Știți, zise Pierre învîrtind pumnalul în mînă și cercetîndu-l cu un fel de tristețe, că printre noi există o superstiție în legătură cu asemenea obiecte ? dăruirea unui instrument cu tăiș taie *prietenia*, după unii, iar după alții, aduce nenoroc celui care l-a primit sau celui care l-a dat.

— Nu cred în asta, deşi e o imagine poetică.

— Nici eu, şi totuşi... Dar ce înseamnă monograma asta gravată cu găurele pe tăiş ?

— E a dumitale acum. Odinioară a fost a unuia din strămoşii mei, căruia i-a aparţinut pumnalul. Se numea Pierre de Villepreux ; nu te numeşti astfel, cînd adaogi la numele de botez numele de companionaj ?

— Adevărat, zise Pierre zîmbind ; cu deosebirea că strămoşii dumneavoastră au dat numele lor satului, iar mie satul mi l-a dat.

— Strămoşii dumitale erau şerbi, iar ai mei ostaşi ; asta înseamnă că dumneata te tragi din asupriţi şi eu din asupritori. Îţi invidiez mult noblеţea, meştere Pierre.

— Pumnalul acesta e prea frumos pentru mine, zise el punîndu-l la loc pe masă ; m-ar întreba lumea în batjocură de unde l-am furat ; şi apoi, zău, eu sînt din popor, port pe umeri jugul superstiţiei. Nu mă pot opri să n-am gînduri negre în faţa acestei arme cu tăiş. Nu, hotărît lucru, n-o iau. Daţi-mi altceva.

— Alege, zise Yseult, deschizîndu-i toate dulapurile.

— Alegerea mea n-o să dureze mult, zise Pierre. Se află într-un volum de Bossuet o cruciuliţă de hîrtie decupată, cu ornamente greceşti din Bizanţul tîrziu, care sînt fermecătoare.

— Ei, Doamne, nu cumva eşti vrăjitor ? De unde ştii asta ? Eu nici nu-mi mai amintesc. Sînt doi ani de cînd nu l-am deschis pe Bossuet.

Pierre luă volumul, îl deschise şi-i arătă cruciuliţa care îl ispitise mult altădată şi de care nu se atinsese.

— De unde ştii că am făcut-o eu ? întrebă ea.

— Monograma dumneavoastră e decupată cu litere gotice într-unul din ornamente.

— Adevărat. Ei, atunci, ia-o. Dar ce-ai să faci cu ea ?

— Am s-o ascund, şi-am s-o privesc în taină.

— Asta-i tot ?

— E prea destul.

— Legi de asta vreo idee filozofică ; preferi emblema milei emblemei răzbunării pe care ţi-o destinasem eu.

— Se poate, dar ceea ce mă face în primul rînd să prefer bucata aceasta de hîrtie pumnalului bogat, care a

servit poate ca instrument al urii, e că ați decupat-o sub influența unui gînd calm și pios.

— Și să-mi spui acuma, meștere Pierre, cum de-mi cunoști așa de bine cabinetul și cărțile, ba pînă și micile semne din ele? Afară de cazul cînd vezi prin pereți, totul mă face să cred că ai citit aici.

— Am citit ce se află aici, răspunse Pierre, și mărturisi totul, fără să uite a pomeni de grija stăruitoare pe care o avusese să nu strice nimic în cabinet și nici măcar să nu lase vreo urmă pe marginile cărților.

Scrupulele acestea o făcură să zîmbească pe Yseult. Ea îi puse mai multe întrebări asupra efectului pe care i-l produseseră aceste lecturi, îl întrebă în ce ordine le făcuse și ce impresii îi lăsaseră. Ascultîndu-i răspunsurile, își explică multe lucruri pe care nu le înțelesese înainte și fu impresionată de judecata sigură cu care el, fără altă orientare decît cea a unei conștiințe inflexibile și a unei inimi pline de omenie, combătea erorile și îi întrecea pe savanții orgolioși din lumea asta, neadmirînd la poeți și la filozofi decît ceea ce e cu adevărat măreț și veșnic frumos, neacceptînd din istorie decît ceea ce e de acord cu logica divină și cu demnitatea umană, înălțîndu-se, în sfîrșit, prin noblețea lui înnăscută, deasupra tuturor titlurilor de mărire decernate de aprecierea oamenilor. Fu cu totul subjugată, înduioșată, cuprinsă de respect, pătrunsă de încredere și în același timp de un fel de rușine, așa cum se întîmplă cînd descoperi că ai protejat cu naivitate o ființă care e deasupra oricărei protecții. Stînd pe marginea unei mese, cu ochii plecați, cu sufletul plin de sentimentul pe care creștinii îl numesc *componcțiune* [1], Yseult tăcu multă vreme după ce vorbise el.

— V-am obosit, v-am plictisit poate, îi spuse Pierre intimidat de aparența aceasta de răceală. M-ați lăsat să vorbesc, și eu nu m-am mai oprit... Probabil că vă par la fel de încrezut cu ideile mele ca și bietul domn Lefort.

— Pierre, răspunse Yseult, mă întreb de un sfert de ceas dacă sînt demnă de prietenia dumitale.

[1] Căință, reculegere.

— Vă bateți joc de mine? exclamă Pierre cu simplitate; nu, nu de gîndul ăsta sînteți absorbită, nu e cu putință...

Yseult se ridică. Era mai palidă decît fusese vreodată, iar ochii îi străluceau de un foc mistic. Lumina lămpii cu abajur verde care lumina turnulețul îi punea pe față o culoare vagă și plutitoare care-i dădea aparența unui spectru. Părea că se mișcă și vorbește în friguri, și totuși atitudinea ei era calmă și vocea sigură. Pierre își aminti de sibila care i se arătase în vis și fu cuprins de un fel de spaimă.

— Gîndul care mă absoarbe? îi spuse ea privindu-l cu o fixitate care anunța o voință de neclintit, dacă ți l-aș spune astăzi, nu l-ai crede. Dar ți-l voi spune odată și-l vei crede. Pînă atunci roagă-te lui Dumnezeu pentru mine, căci în destinul meu e ceva măreț, iar eu nu sînt decît o biată fată și trebuie să-l împlinesc.

Se grăbi să-și pună în ordine cabinetul cu multă atenție, deși părea dusă cu gîndul în altă lume. Apoi ieși și traversă atelierul fără să-i spună un cuvînt lui Pierre, care o urma ducîndu-i sfeșnicul. Cînd ajunse în pragul ușii care dădea spre parc, ea mai spuse o dată:

— Roagă-te pentru mine, și, luîndu-și lumînarea, o stinse și dispăru din fața lui ca o fantomă care se risipește. Ce vrusese să spună? Pierre nu îndrăznea să-i cerceteze înțelesul cuvintelor. „Da, își spunea el, iat-o ca în visul meu, vorbind în enigme și arătîndu-mi în viitor ceva ce nu înțeleg.“ Se simți cuprins de ameteală și-și strînse fruntea în mîini, ca și cînd s-ar fi temut să nu-i plesnească.

Neputînd rezista agitației care-l cuprinsese, atras ca de un magnet, se strecură în întuneric pe urmele domnișoarei de Villepreux, ca s-o poată vedea mai multă vreme plutind în fața lui ca o arătare străvezie, sau cel puțin să respire aerul pe care-l străbătuse ea. Ajunse astfel pînă la peluza descoperită care se întindea dinaintea fațadei castelului și, oprindu-se în ultimele desișuri, o văzu întorcîndu-se în salon. Timpul era minunat și dansul foarte însuflețit; se deschiseseră ferestrele, așa încît, de la locul său, Pierre putea să vadă valsînd perechile și pe marchiză învîrtindu-se, înconjurată de adoratori, printre care se

aflau tineri de familie aristocratică, ale căror maniere curtenitoare erau amestecate cu acea ușoară impertinență care place femeiuștilor. Joséphine era îmbătată de succesul ei ; de multă vreme n-avusese ocazia să se facă frumoasă și nu se văzuse astfel admirată. Era ca un fluture care se învîrtește și zburdă în jurul luminii. Yseult, pentru a lăsa să se odihnească persoanele care cîntaseră pe rînd la vioară, începu din nou să cînte la pian. Pierre se așeză în așa fel ca s-o vadă. Ochii ei înotau într-un fel de fluid și, prin fața ei, păreau că trec alte imagini decît cele din lumea reală. Cînta cu mult nerv și mișcare, dar mîinile îi alergau pe clape fără să-și dea seama.

Raoul ieși să ia aer cu unul din prietenii săi. Pierre îl auzi spunînd :

— Ia privește-o pe soră-mea, nu pare un automat ?

— Chiar așa. E o fată inteligentă, dar foarte voluntară. Știi că mă sperie cu ochii ei ficși ? Are aerul unei figuri de marmură care s-ar apuca să cînte hore.

— Eu unul găsesc că seamănă cu zeița rațiunii, răspunse Raoul pe un ton ironic, și că execută cadriluri în ritmul marsiliezei.

Tinerii trecură și, aproape imediat, Pierre văzu pe cineva care mergea în tăcere în jurul peluzei, și al cărui mers întrerupt trăda agitația lăuntrică. În momentul cînd omul ajunse lîngă el, îl recunoscu pe Corintian și, ieșind binișor din ascunziș, îl apucă de braț.

— Ce cauți aici, îi spuse el, căci îi înțelegea durerea ascunsă ; nu știi că nu e locul tău aici și că, dacă vrei să privești, nu trebuie să te vadă nimeni ? Haide, vino, te necăjești degeaba, tot nu poți să schimbi nimic din ce ți-e hărăzit.

— Lasă-mă, zise Corintianul, lasă-mă să mă cufund în necazul meu. Lasă-mă să-mi înăspresc inima în mînie și dispreț.

— Cu ce drept vrei să disprețuiești ce ai adorat ? Oare Joséphine era mai puțin cochetă, mai puțin ușuratică, mai puțin lesne de zăpăcit în ziua cînd ai început s-o iubești ?

— Atunci nu era a mea ; dar acum, cînd e a mea, trebuie să fie numai a mea, sau să nu mai fie nimic pentru mine. Doamne ! Cu cîtă nerăbdare aștept momentul

să i-o spun... Dar balul ăsta n-o să se termine niciodată. Iar ea o să danseze toată noaptea cu toți bărbații ăștia. Ce groaznică uitare de sine ! Dansul e tot ce poate fi mai nerușinat la oamenii ăștia. Da, uită-te, Pierre, privește-o ! Are brațele goale, umerii goi, sînul aproape gol. Fusta îi e așa de scurtă, că picioarele i se văd pe jumătate, și așa de străvezie, că i se zăresc toate formele. O femeie din popor ar roși să se arate astfel în lume, s-ar teme să nu fie luată drept o prostituată. Și acum uite-o cum trece, abia putînd răsufla, din brațele unui bărbat în brațele altuia. Nu, nu mai pot îndura. Hai să plecăm, Pierre, sau, dacă nu, să intrăm în mijlocul balului, să spargem lustrele, să răsturnăm mobilele, să-i punem pe fugă pe toți domnișorii ăștia și vor vedea femeile lor cum știu ei să le apere de *ultragiile norodului* !

Pierre văzu că exasperarea prietenului său nu mai poate fi stăpînită, îl trase departe de castel și izbuti să-l ducă acasă. Aici găsiră o scrisoare expediată din Blois, la vederea căreia Corintianul tresări. Era adresată lui Pierre, care i-o citi numaidecît.

„Dragă fîrtate (scria demnitarul), *te anunț că asociația doctrinei libertății părăsește reședința aceasta și că Blois nu va mai face parte dintre orașele noastre de doctrină. Persecuțiile pe care le-am avut de suferit din partea celorlalte societăți ne-au produs atîtea necazuri încît preferăm părăsirea drepturilor noastre unui război fără sfîrșit. Hotărîrea aceasta fiind luată cu aprobarea tuturor, sîntem gata să ne împrăștiem.“*

Aici, demnitarul intra în detalii relative la asociație și relata diversele motive ale acestei hotărîri. Apoi se întorcea la treburile lui personale și-l anunța pe fostul său coleg că Saviniana, silită să renunțe a mai ține hanul, care nu-i avea de clienți decît pe gavoți, cărora le era Maică, luase hotărîrea să se lase de negoț și să-și vîndă casa.

„Credeam, dragă fîrtate, spunea el, *că mi se va cere părerea în această chestiune. Ca prieten al răposatului Savinian, și ca om devotat față de interesele văduvei sale mai mult decît față de ale mele, speram să fiu sfătuitorul și călăuzitorul său într-o asemenea împrejurare. Ei bine,*

ea s-a purtat altfel. A pus în vînzare întreprinderea sa sub numele meu, declarînd în fața legii că nu se restituiseră banii. Și cînd am mustrat-o, mi-a răspuns că e datoria ei să facă asta și că nu vrea să mă mai amăgească, căci are de gînd să nu se mai mărite. Villepreux, ea mi-a spus că-i cunoști motivele, și că ți-a destăinuit tot ce s-a petrecut între mine și soțul ei la moartea acestuia. Nu te întreb nimic, dragă fîrtate, mi-ajunge cît știu. Cînd ai nefericirea să nu fii iubit, trebuie să știi să suferi și să nu te cobori la jeluire. Dacă-ți scriu, e din altă pricină. Văd eu că Maica are de gînd să plece din Blois și cred că vrea să se așeze prin părțile unde locuiești. Dar cred că n-are bani, deși mă asigură că a strîns unele economii. Își face un punct de onoare să nu rămînă datoare unui om pe care nu vrea să-l ia de bărbat. Dar e o mîndrie prost înțeleasă și pe care n-are dreptul s-o arate față de mine. N-am păcătuit cu nimic ca să fiu disprețuit astfel și tratat ca un creditor. Voi ști să mă resemnez de afrontul acesta ; oi fi făptuit vreo greșeală de care Dumnezeu vrea să mă pedepsească trimițîndu-mi multă supărare. Dar nu voi îngădui s-o văd pe femeia aceasta pe care mi-a încredințat-o soțul ei, căzînd în mizerie cu copiii. Știu, fîrtate Villepreux, că nu ești bogat, altfel nu m-aș frămînta. Mai știu și că o persoană în care se pune fără îndoială mare nădejde nu are decît munca și talentul, ceea ce nu-i de ajuns pentru a întreține o familie. Vin așadar să te rog stăruitor să te interesezi de situația Maicăi și să-i dai tot ajutorul de care are nevoie. Poți dispune de tot ce am, numai să nu știe ea, căci gîndul de a o face să sufere și de a o umili prin atașamentul meu mă face să sufăr și mă umilește și pe mine. Te las cu bine, dragă fîrtate, să nu te superi că-ți vorbesc pe scurt de toate lucrurile astea, și să înțelegi că nu mi-e ușor. Cu timpul, voi fi mai înțelept, dac-o vrea Dumnezeu.

Mai rămîne să te îmbrățișez.

Prietenul și fîrtatul dumitale sincer,

Romanet Sprijin Bun. D.G.T.[1] *din Blois.*"

[1] Inițiale însemnînd probabil: Demnitar al Gavoților din Ocolul (le Tour) Franței.

Simplitatea acestei redactări, unite cu ideea pe care Pierre şi-o făcea pe drept cuvînt despre adînca durere a lui Sprijin Bun, îl impresionă atît de mult, încît simţi că-i curg lacrimi.

— Amaury, Amaury, exclamă el, ce mici sîntem alde noi, cu lecturile şi cu frazele noastre, în faţa unei astfel de tării sufleteşti şi a unei generozităţi atît de lipsite de emfază ! *„Cu timpul, voi fi mai înţelept, dac-o vrea Dumnezeu.“* Crede că e lipsit de curaj în momentul cînd dă dovadă de un curaj sublim. Oameni lipsiţi de crez ce sîntem ! Noi n-am fi în stare să suferim cu atîta eroism. N-am mai conteni cu jeluirile şi cu protestele ; am fi plini de mînie, de ură şi de gînduri de răzbunare.

— Taci, Pierre, înţeleg ce vrei să spui, exclamă Corintianul, ridicînd capul, pe care şi-l ţinuse ascuns în mîini cît citise Huguenin scrisoarea. Pentru mine spui toate astea, fiindcă tu eşti tot atît de plin de virtute ca şi Romanet, şi ai întîmpina durerea cu aceeaşi neclintire. Dar dacă proslăveşti iertarea jignirilor ca să mă împaci cu marchiza, nu vei izbuti de loc ; veştile pe care le cuprinde scrisoarea asta îmi răstoarnă toate planurile şi-mi schimbă toate gîndurile. Ce s-a petrecut în mintea Savinianei ? Ce înseamnă purtarea ei de acum ? Ce are de gînd ? Pe ce se bizuie ? Vreau să ştiu asta ! Tu trebuie să fi primit o scrisoare de la ea şi nu mi-ai arătat-o. Vreau s-o văd !

— N-ai s-o vezi, răspunse Pierre. Nu, nu, amantul marchizei de Frenays nu va citi nobilele plîngeri ale Savinianei. E de ajuns să ştii efectul tăcerii noastre, a ta şi a mea ; căci nici eu nu i-am scris ; n-o mai puteam înşela şi nu voiam să-i dezvălui cele întîmplate. Mi se părea într-una că nu e totul pierdut, şi amînam din zi în zi, sperînd că te vei întoarce la ea.

— Ei, şi ce efect a avut tăcerea ta ? Vorbeşte !

— Ea a ghicit adevărul şi, spunîndu-şi că nu mai e iubită şi că n-a fost poate niciodată, văzîndu-se părăsită, lăsată pradă mizeriei, a voit să-şi liniştească cel puţin conştiinţa şi să nu mai accepte nimic de la demnitar. Am să-ţi citesc numai cîteva rînduri din scrisoarea ei : *„Am suferit destul cînd trăia Savinian, fiindcă aveam în inimă o dorinţă. Nu vreau să sufăr toată viaţa din cauza unui*

regret, alături de Romanet ; aș fi la fel de vinovată. Am destule remușcări pentru trecut ; nu mai vreau să am și în viitor. Mai bine orice alt soi de nefericire decît asta".

— Biată și sfîntă femeie ! zise Corintianul cu o voce îndurerată, sculîndu-se în picioare. Spune mai departe ! Ce voia să facă după despărțirea de Sprijin Bun ?

— Să-și reia fosta ei meserie de lenjereasă, și dacă nu ești aici, să încerce să se așeze prin părțile astea. S-a gîndit, pe de-o parte, că va găsi de lucru în regiune ; și, pe de alta, că tu n-ai rămas probabil cu mine, de vreme ce-ai uitat-o, fără să se gîndească cineva s-o prevină.

— E bună ideea ei, răspunse Corintianul cu un aer preocupat ; nu e nici o lenjereasă aici ; o să aibă clientela castelului... O să calce eșarfele străvezii ale marchizei, adăugă el cu o amărăciune adîncă. Pierre, dă-mi un toc și hîrtie. Repede !

— Ce vrei să faci ?

— Mă mai întrebi ? Să-i scriu Savinianei, să-i spun că o așteptăm, și că unul din noi îi va ieși înainte la mijlocul drumului, în timp ce celălalt îi va găsi și-i va pregăti locuința în sat. Nu e asta datoria mea ?

— Fără îndoială, Amaury ; dar înciudarea e o proastă garanție a datoriei. Aș prefera să scrii scrisoarea asta mîine, cu capul limpede.

— Iar eu vreau s-o scriu chiar acum !

— Fiindcă simți că mîine n-ai să mai poți.

— Am să pot ; am să scriu și mîine, am să scriu și poimîine, dacă vrei ; am mai multă tărie decît crezi.

— Amaury, dacă scrii, Saviniana o să vină. O să aibă încredere în tine, iar eu nu știu dacă voi avea curajul să mă îndoiesc de tine îndeajuns pentru a o scoate din amăgire. Dacă vine și te găsește la picioarele marchizei, cum va trebui socotită purtarea ta ?

— Ca cea a unui laș, sau a unui nebun.

— Ia seama să nu fii nebun ! Nu scrie încă.

Corintianul scrise totuși ; scrise în timpul nopții, sub imperiul indignării și al unui dezgust adînc pentru marchiză. De cum se lumină de ziuă, alergă să ducă la poștă scrisoarea, care plecă, mai înainte ca Pierre, învins de oboseală, să se fi trezit.

Capitolul XXX

Vreme de cîteva zile, Corintianul n-o mai văzu pe marchiză ; şi cum ea n-avea conştiinţa că ar fi vinovată cu ceva faţă de el, cochetăria fiind la ea o a doua natură, mirarea ei fu mare, pe cînd îndurerarea nu-i fu prea adîncă la început. Îmbătarea ei se prelungi pînă la o partidă de vînătoare pe care i-o propuseseră prietenii lui Raoul şi pe care o organizară pentru ea. Yseult încercă la început să-i schimbe gîndul, căci nu-i plăcea s-o vadă intrînd în relaţii cu oameni pe care-i credea antipatici bunicului ei, şi către care nu se simţea atrasă prin nici o apropiere de idei sau de situaţie. Dar bătrînului conte îi convenea să-şi vadă familia unindu-se prin cineva cu nobilimea din ţinut, şi o autoriză pe nepoata sa să se distreze acceptînd invitaţia pe care veni să i-o facă în persoană o contesă elegantă şi înţepată din partea locului, sora unuia din cei mai aprinşi adoratori ai Joséphinei. Vizita aceasta diplomatică avea ca scop, în mintea nobilei doamne, căsătoria acestui frate, vicontele Amédée, cu bogata Yseult de Villepreux. Yseult se cam miră de revenirea aceasta, după indignarea cu care vecina ei întîmpinase binecunoscutele sale idei republicane. Răspunse la invitaţie cu destulă răceală ; totuşi, cum Joséphine o implora s-o însoţească, nu refuză făţiş. Joséphine nu ştia să călărească, trebuiau să vină s-o ia cu caleaşca. Yseult era o foarte bună amazoană ; îşi conducea cu pricepere calul şi-l punea să sară şanţuri şi bariere cu calmul din care nimeni n-o vedea vreodată ieşind. Talentul la călărie era singurul care-i aducea oarecare consideraţie din partea fratelui ei şi a nobililor domnişori din vecinătate. Îi plăcea mult exerciţiul acesta şi cum era greu să nu aibă, cu toată înfăţişarea ei gravă, ceva din gusturile şi pornirile copilăriei, se lăsă convinsă puţin cîte puţin. Trecuse oarecare timp de cînd nu mai călărise ; voi să se antreneze singură în parc. Pierre, care o pîndea neîncetat, se nimeri în drumul ei, pe cînd despica aerul cu iuţeala unei săgeţi. Ea opri brusc în faţa lui şi-l întrebă rîzînd dacă nu e scandalizat că o vede dedîndu-se unei distracţii atît de aristocratice. Pierre zîmbi, la rîndu-i, dar cu atîta silinţă, iar privi-

rea lui trăda o tristeţe atît de adîncă, încît Yseult presimţi tot ce se petrecea în el. Voi să se asigure :

— Ştii că mîine e o mare vînătoare ? îl întrebă ea.

— Am auzit, răspunse Pierre.

— Şi ştii că vor să mă ia şi pe mine ?

— N-am crezut că veţi merge.

Dînd acest răspuns, Pierre lăsă, pare-se, să i se citească pînă în fundul sufletului ; căci domnişoara de Villepreux, după un moment de tăcere, în care timp îl privi cu atenţie, îi spuse cu o blîndeţe fără seamăn şi cu o emoţie adîncă :

— Îţi mulţumesc, Pierre, că nu te-ai îndoit ! Apoi îşi reluă cursa avîntată, făcu de două-trei ori înconjurul parcului şi se întoarse în faţa castelului, unde o aştepta fratele său, însoţit de conte şi de Joséphine. Pierre repara o bancă mică de grădină la trei paşi de acolo.

— Uite, ia-ţi calul înapoi, îi spuse Yseult lui Raoul sărind uşor pe iarbă. Nu-mi place de fel.

— Nu s-ar fi zis de loc adineaori, zise contele, credeam că-ţi iei zborul spre Marele Pustiu.

— Dacă te duci, meştere Pierre, îi spuse Yseult tîmplarului, care pleca, vrei să ai bunătatea să-i spui, în trecere, Juliei să nu se mai ocupe de costumul meu de amazoană ? N-am să ies mîine, adăugă ea întorcîndu-se spre Joséphine, dar pe un ton prea deslușit pentru ca Pierre, care se depărta, să n-o audă.

Îşi ţinu cuvîntul şi rugăminţile verişoarei sale n-o putură clinti. Contele ar fi dorit să fie mai puţin aprigă, şi să nu-i strice planurile de apropiere cu seniorii vecini. Dar manifestase atîta dezgust şi atîta dispreţ filozofic pentru oamenii aceia, încît îi era cu neputinţă să se dezmintă pe faţă.

Pierre înota într-un ocean de fericire. Nu-şi putea ascunde dragostea pe care o inspira ; dar dragostea aceasta era de aşa natură încît nu-şi putea exprima recunoştinţa. Nimic nu-i îngăduia să-şi formuleze gîndurile şi, de altfel, nici nu simţea nevoia. Niciodată o pasiune n-a fost mai absolută, mai devotată, mai entuziastă de-o parte şi de alta ; şi totuşi, niciodată n-a existat o dragoste mai stăpînită, mai tăcută, mai sfioasă. Era parcă o înţelegere mută între ei. Cineva care ar fi auzit cele trei sau patru cuvinte

pe care Pierre le schimba în fiecare zi pe furiș cu Yseult și-ar fi închipuit că sînt datorite unei intimități consacrate prin legături de neclintit și prin făgăduinți în toată legea. Nimeni n-ar fi vrut să creadă că între ei niciodată nu se rostise cuvîntul dragoste, și că nici cea mai ușoară adiere nu le atinsese virginitatea simțurilor.

Joséphine însoți vînătoarea în caleașca sclipitoare a contesei. Dar aceasta, cînd văzu că din visul ei de încuscrire și de avere nu-i rămîne decît Joséphine Clicot pe brațe, și cînd îl văzu pe fratele său țopăind călare pe lîngă portieră și mîncînd-o din ochi pe picanta provincială, se simți trasă pe sfoară și se supără pe toată lumea, fu neprietenoasă și nervoasă ; fiind silită s-o primească pe marchiză în castelul ei, să-i facă onorurile casei și s-o prezinte altor doamne ilustre, pe care le chemase ca s-o sărbătorească și s-o dezmierde pe moștenitoarea de la Villepreux, își ascunse atît de puțin iritarea și disprețul, încît biata Joséphine se simți moartă de rușine și de teamă. Totuși, omagiile pe care le primi din partea bărbaților, căci tinerețea și frumusețea găsesc totdeauna îngăduință și ocrotire din partea mustăților, îi redară oarecare siguranță ; și, puțin cîte puțin, șireata, atrăgîndu-i prin drăgălășenia ei pe bogați și pe săraci, pe bălăiori și pe cărunți deopotrivă, se răzbună peste măsură de disprețul femelelor lor. Pentru seară, se pregătise un mic bal, a cărui regină trebuia să fie într-un fel Yseult, cîntînd la pian ; stăpîna casei voi să-i concedieze pe muzicanți și să scurteze serata, spunînd că e bolnavă. Dar complotul bărbaților fu mai tare. Fratele cel tînăr se revoltă, și tovarășii lui făcură jurămînt să nu lase să plece femeile frumoase. Îi îmbătară pe toți vizitiii, scoaseră roțile de la trăsuri, doar echipajele doamnelor bătrîne fură lăsate în pace ; dar și acestea trebuiră să-i cicălească mult și bine pe bătrînii lor soți pînă să-i smulgă din contemplarea frumoșilor umeri ai Joséphinei.

Aceasta rămase așadar în salon cu cinci sau șase femei tinere, nevestele unor boiernași mai mărunți, care se distrau pentru plăcerea lor și nu se gîndeau s-o umilească. Dar, pe măsură ce înainta noaptea, bărbații, trecînd de la cadril la bufet, se însuflețiră, ca unii ce vînaseră toată ziua, și luară niște apucături libere de care Joséphine

începu să se sperie. În jurul ei se ducea lupta între dorința brutală și un rest de conveniență a cărei limită era destul de prost păstrată. Joséphine nu era zăpăcită decît în aparență ; era doar o cochetă de provincie din cele care, ținînd la cinste și nefiind lipsite de înțelepciune, își îngăduie totuși o purtare a cărei țintă e să atîțe poftele dar pe care o cred fără consecințe și fără primejdie. Bucuroasă la început și mîndră de a provoca dorinți, simți roșeața urcîndu-i-se în obraji cînd trebui să se apere de un început de familiaritate ; se gîndi atunci să plece. Dar contesa, care-i făgăduise s-o ducă acasă, văzînd că balul se prelungește și că Joséphine petrece bine, se dusese la culcare sau se prefăcuse că se duce ; se închisese în tot cazul în apartamentele ei. Raoul era amețit și, deși îi răspundea verișoarei sale că e la ordinele ei, nu făcea decît să cînte și să rîdă în hohote, fără să înțeleagă situația în care se afla ea. Celelalte doamne plecară una cîte una, fără să-i ofere s-o ducă acasă : vicontele Amédée le încredințase că sora lui avea de gînd să se scoale în zori ca s-o ducă pe doamna de Frenays cu trăsura ei. Dar contesa nu se sculă. Servitorii, trudiți, sforăiau prin anticamere ; Raoul, cu desăvîrșire beat, căzuse pe o sofa. Joséphine rămăsese ca și singură cu cinci sau șase tineri, mai mult sau mai puțin amețiți, care ar fi vrut să se alunge unul pe altul și care se încăpățînau s-o ia la vals fără voia ei. Doborîtă de oboseală, adînc jignită de purtarea gazdei, speriată de apucăturile adoratorilor ei, dezgustată de vorbăria lor banală, Joséphine se așeză cu un aer consternat în mijlocul lor. Frigul dimineții o făcea să tremure ; își cerea șalul ; i se răspundea prin complimente pe jumătate obscene asupra frumuseții taliei ei. Salonul era plin de praf, trist, îngrozitor la vedere cu dezordinea lui în lumina albăstrie a zorilor. Biata femeie era crud pedepsită, și fiecare cuvînt, fiecare privire care-i era adresată o făcea să-și ispășească triumful. Un strigăt de disperare se înălța atunci din sufletul ei către Corintian. Dar el nu era acolo ; plîngea în parcul de la Villepreux.

În sfîrșit, Joséphine făcu o sforțare, dîndu-și seama că n-are dreptul să fie mînioasă, după ce îi provocase oarecum pe toți bărbații aceia, și cu riscul de-a le părea o gîscă, hotărî să se sustragă poftelor lor. Se ridică și

declară că va pleca pe jos dacă nu i se aduce o trăsură. Vorbi atît de tăios și respinse atît de hotărît rugămințile obraznice, încît reuși să pornească la drum, într-o caleașcă, însoțită de Raoul, care abia se tîrî pînă la trăsură, și de vicontele Amédée pe care trebui să-l accepte ca să se descotorosească de ceilalți. De cum se auzi huruitul trăsurii, Raoul, care se trezise doar o clipă, căzu iar într-un somn letargic. Joséphine fu silită, timp de două ceasuri îngrozitoare, să se apere cu vorba și cu fapta împotriva celui mai impertinent dintre viconți. Călătoria aceasta, care-i amintea alt drum cu trăsura, niște zori poetice, o dragoste aprinsă și deliruri împărtășite, îi făcu atît de rău, încît, ascunzîndu-și de rușine fața în văl, izbucni în plîns. Vicontele deveni atunci și mai întreprinzător. Joséphine avea firea slabă și inconsecventă ; fără voia ei, un fel de respect instinctiv pentru aristocrați o împiedica să vorbească așa cum ar fi îndrăznit să facă față de un burghez care nu i-ar fi plăcut. Voia să se apere și o făcea cu atîta stîngăcie, încît fiecare răspuns naiv al ei era interpretat de viconte ca o aținare. Din fericire, pe Raoul îl cuprinse frigul și se trezi destul de prost dispus; neputînd să adoarmă iar, îl găsi pe viconte nesărat și nu se jenă să i-o spună. Puțin cîte puțin, sentimentul protecției pe care o datora verișoarei lui, și pe care o neglijase în mod atît de laș, îi reveni în memorie ; și, de asemenea, puțin cîte puțin, vicontele văzînd că a trecut timpul și că a pierdut ocazia, se stăpîni și se potoli. Erau toți trei foarte morocănoși sosind la castel, și Joséphine, zdrobită de supărare și de oboseală, se duse de se încuie în camera ei și se trînti pe pat, unde adormi fără să aibă puterea să se dezbrace.

De multe nopți, Corintianul nu mai dormea, iar ziua lucra fără chef. Simțea mai degrabă nevoia de a se lua cu altceva, și de a se desprinde de el însuși decît o adevărată căință de rătăcirea lui, și aștepta răspunsul Savinianei mai mult cu groază decît cu nerăbdare ; căci făcea sforțări zadarnice pentru a se întoarce la această dragoste austeră, atît de diferită de cea pe care o cunoscuse în brațele marchizei. Pierre vedea că speră un refuz și el însuși spera să se întîmple așa. Convingîndu-se din ce în ce că prietenul său nu se va întoarce niciodată cu totul la prima

lui dragoste, avea de gînd, în cazul cînd Saviniana va da crezare scrisorii Corintianului, să-i deschidă ochii, fie scriindu-i, fie ducîndu-se la ea ca să-i spună cum stau lucrurile şi s-o îndemne să aibă curaj.

Corintianul era foarte vinovat, dar, pe de altă parte, o iubea cu pasiune pe Joséphine. Şi cum să n-o fi iubit! Crima lui cea mai mare era că nu putea fi mai îngăduitor faţă de cochetăria unei fete prostcrescute, şi că voia să-şi smulgă din inimă înainte de vreme o pasiune care nu-şi istovise încă beţia. În dragoste, aducem cu toţii o nevoie de dominaţie care ne face necruţători faţă de cele mai mici greşeli. Cele ale marchizei nu erau decît rezultatul caracterului şi deprinderilor ei. Trebuia să le ispăşească, aşa cum făcuse acum, ca să le simtă gravitatea. Îngrijorată la început, văzînd că nopţile trec şi nu primeşte vizitele amantului său, îl crezuse bolnav; şi, strecurîndu-se dimineaţa în coridorul secret din spatele panoului de lemn, venise să se uite printre crăpături. Îl văzuse lucrînd în momentul acela cu un fel de ardoare înfrigurată şi de veselie forţată pe care ea le luase drept indiferenţă brutală. Scrutîndu-se atunci pe sine, comparînd omagiile pe care le primise de la filfizoni în timpul balului cu această uitare grosolană, roşise de dragostea ei şi, însufleţită de aşteptarea unor noi triumfuri, îşi luase asupră-şi să se lepede iute de greşeală şi să-i şteargă pînă şi amintirea. Dar în trăsura în care o adusese înapoi de la bal, făcuse reflecţii amare, şi somnul care o copleşea acum era tulburat de vise urîte.

Corintianul o văzuse plecînd în ajun, mînată de vîrtejul vanităţilor mondene. Îşi spusese atunci că e pierdută pentru el şi mînia făcuse loc disperării. Pînă atunci sperase că ea nu va putea suporta lipsa lui şi că-l va rechema curînd. Stăpînit doar de dorinţa răzbunării, îşi dăduse curaj la gîndul că ea trebuie să sufere nespus departe de el. Dar cînd o văzu trecînd, nepăsătoare şi radiind de bucurie, voi să se arunce sub roţile trăsurii. „Fereşte, nătărăule!“ strigase vicontele Amédée, abia catadicsind să-şi ţină calul care era gata să-l strivească. Amaury ar fi vrut să se arunce pe el, să-l răstoarne pe înfumurat, să-l calce în picioare; dar mîndrul armăsar al aceluia îl dusese ca vîntul, lucrătorul fusese acoperit

de praf și Joséphine nu văzuse nimic. Corintianul se întoarse în parc, își zgîrie pieptul cu unghiile, își smulse părul lui frumos pe care Joséphine îl pieptănase și-l parfumase de-atîtea ori ; și, după ce-și ostoi furia, începu să plîngă amar. Se sculă înainte de a se crăpa de ziuă, alergă în atelier, smulse cu violență cuiele cu care fixase panoul de lemn, jurînd să nu mai deschidă niciodată trecerea și, avîntîndu-se înăuntru cu zgomot, cu riscul de a se trăda, alergă la camera Joséphinei ca să vadă dacă s-a întors. Găsi camera dereticată, patul făcut din ajun și împodobit cu o cuvertură de dantelă pe care, în nebunia lui, o făcu bucățele. Apoi se întoarse în parc, ca să aștepte lîngă poartă întoarcerea necredincioasei. O văzu în sfîrșit sosind cu vicontele ; și cum pe Raoul nu-l văzu, fiindcă era înfundat într-un colț al trăsurii și înfășurat în manta, își aminti de felul cum o posedase pe Joséphine prima dată și fu sigur că vicontele îi învinsese slăbiciunea tot atît de ușor. Cînd se întoarse la castel, după o oră, o întîlni pe Julie, fosta păzitoare de curcani, care era cel puțin tot atît de cochetă cît stăpînă-sa și căreia-i sclipeau ochii negri și bulbucați de cîte ori îl vedea. Nu-i fu greu s-o facă să vorbească și, cînd află că marchiza se închisese în camera ei, refuzînd mohorîtă ajutorul subretei la dezbrăcat, întrebă dacă vicontele n-a rămas la castel. Îl așteptase în zadar în parc să treacă înapoi, și mai avea speranța că plecase pe alt drum.

— Aș, replică Julie, domnul viconte n-o să plece așa curînd. A cerut o cameră să se odihnească, fiindcă au dansat pare-se toată noaptea ; dar sînt sigură că au să mai danseze și noaptea viitoare și că toți boierii ăștia au să vină iar să cineze aci. Sînt toți îndrăgostiți de conița și tare mă tem că vicontele e nebun după ea.

Amaury întoarse brusc spatele și o lăsă pe Julie să-și termine singură comentariile. Alergă la atelier și, neputînd intra în coridorul secret fiindcă moș Huguenin, Pierre și ceilalți lucrători se aflau acolo, începu să lucreze la sculptura lui. Moș Huguenin era cam prost dispus. Găsea că lucrul nu merge ca la început. Pierre era tot atît de conștiincios, dar pierduse mai bine de-o lună cu colivia domnișoarei de Villepreux, și acum trebuia să lase lucrul tot timpul. De zece ori pe zi îl chemau

la castel, ca și cînd ar fi fost treaba unui meșter ca el să repare picioare de scaune și să dea la rindea uși lăsate pe-o rînă, iar Guillaume și Berrichon n-ar fi fost buni pentru treaba asta. Corintianul, care ascundea cu dibăcie legăturile lui cu marchiza, stătea, ce-i drept, ziua în atelier, dar avea momente ciudate de distracție, sfîrșeli adînci, și se lăsa deseori pradă somnului copleșitor, din care era foarte greu să-l trezești. În ziua aceea, cînd apucă dalta ușoară de sculptor în loc de rindeaua grea de tîmplar, moș Huguenin strîmbă din nas și-l întrebă de mai multe ori dacă mai are mult pînă-și termină de îmbrăcat figurinele.

— Treaba asta nu mi se pare chiar așa de folositoare și de grabnică, zicea el, încît să trebuiască să stea pereții goi pînă atunci. Și cît despre plăcerea de a fabrica asemenea jucărele de Nürnberg, nici asta n-o înțeleg. De opt zile mai ales, Amaury băiete, nu faci decît balauri și draci, fără să mai vorbim de cei în care mă bagi pe mine. Eu cred că diavolul se ține de tine, fiindcă-i faci portretul în toate chipurile, și, dac-aș fi femeie, nu mi-ar plăcea să mă uit la cuconașii ăștia, de teamă să nu nasc unii ca ei.

— Cel pe care-l fac acuma, răspunse Corintianul pe un ton aspru, e un monstru foarte drăguț. E Desfrînarea, președinta consiliului păcatelor capitale, regina lumii : de aceea am să-i pun o coroană pe cap ; e patroana tuturor femeilor ; și-am să-i fac cercei și un evantai.

Taica Huguenin nu se putu împiedica să nu rîdă, dar apoi, cum toaleta doamnei Desfrînare nu mai lua sfîrșit, se supără iar, îl certă pe Corintian, care părea că nu-l aude, și pînă la urmă îi vorbi pe un ton aspru și uitîndu-se mînios la el.

— Lasă-mă, meștere, zise Corintianul, astăzi nu sînt în stare să te mulțumesc, și n-am mai multă răbdare decît dumneata.

Taica Huguenin, deprins să fie ascultat orbește, se înfurie și mai mult și voi să-i smulgă dalta din mînă. Pierre, care-i observa cu îngrijorare, văzu o furie sălbatică aprinzîndu-se în ochii Corintianului și mîna lui căutînd un ciocan pe care l-ar fi ridicat poate deasupra capului bătrînului dacă Pierre nu s-ar fi repezit în fața lui.

— Amaury, Amaury, strigă el, da ce vrei să faci cu ciocanul ? crezi că nu mi-e inima destul de zdrobită de suferința ta ?

Amaury văzu curgînd lacrimi pe obrajii prietenului său. Se ridică și fugi în parc. Cînd lucrătorii ieșiră din atelier ca să-și ia gustarea, el se repezi în coridorul secret cu ciocanul pe care nu-l lăsase din mînă. Se aștepta să găsească ușa care da în alcov baricadată și avea de gînd s-o spargă. Poate că-i umbla prin cap un gînd mai cumplit încă. E sigur că se aștepta să-l găsească acolo pe viconte alături de marchiză. Dar, împingînd arcul pe care-l pusese chiar el la ușa secretă, nu întîmpină nici o rezistență. Ușa era aranjată de el în așa fel ca să se deschidă fără zgomot ; căci, în nopțile de fericire, nu neglijase nimic din ce putea să le tăinuiască. Intră deci în camera Joséphinei, fără s-o trezească, și o văzu culcată pe pat, pe jumătate goală, cu părul împrăștiat, cu brațele încărcate încă de pietre scumpe și cu picioarele înfășurate în rochia ei de bal mototolită și ruptă. Îi inspiră mai întîi un fel de dezgust în toaleta aceasta neîngrijită, pe care lumina zilei o făcea și mai necruțătoare. Își aminti că citise ceva despre orgiile Cleopatrei și despre rușinoasa iubire a lui Antoniu cel robit. O privi multă vreme și, pînă la urmă, după ce o blestemase de mii de ori, o găsi mai frumoasă ca niciodată. Dorința goni supărarea, care reveni mai amară și mai adîncă după beția îmbrățișării. Joséphine plînse, se învinovăți cu umilință, destăinui toate jignirile pe care le suferise ca și pe cele de care putuse să scape. Blestemă lumea aceea neobrăzată și coruptă în care ea voise să aibă succes, și care o pedepsise atît de crud ; jură să nu se mai întoarcă niciodată acolo și să se pocăiască în felul în care i-ar cere amantul ei ; voi să-și taie părul ei frumos și să-și sfîșie sînul de alabastru cînd văzu pe pieptul și pe tîmplele Corintianului urmele furiei și disperării sale ; se aruncă în genunchi, chemă împotriva ei mînia Cerului ; fu atît de frumoasă în durerea și exaltarea ei, încît Corintianul, beat de dragoste, îi ceru iertare, îi sărută de mii de ori picioarele goale, și nu se smulse din deliciile pasiunii decît la glasul lui Yseult care își chema verișoara la masă, și care se îngrijora de somnul ei lung.

Întors în atelier, Amaury îi ceru cinstit iertare lui moș Huguenin, care-l îmbrățișă bombănind și ștergîndu-și ochii cu dosul mînecii. Apoi lucră sub îndrumarea lui cu un zel și cu o supunere care-i șterseră orice vină. Cîntă în cor cu tovarășii lui, ceea ce nu i se mai întîmplase de foarte multă vreme ; îl întărîtă și-l tachină pe Berrichon care făcea pe îmbufnatul și care-l iertă pînă la urmă, căci prefera să fie hărțuit decît uitat. În sfîrșit, munca din ziua aceea se încheie pe atît de vesel pe cît începuse de rău. Singur Pierre rămase îngrijorat și trist. Veselia aceasta exuberantă și bruscă a prietenului său îi dădea de gîndit.

La apusul soarelui, Yseult, ca să scape de compania vicontelui care, respins ritos de Joséphine, întorcea acum spre ea niște omagii mai puțin aprinse dar tot atît de nesărate, ieși binișor și se duse să se plimbe singură la capătul parcului. Se gîndea poate că-l va întîlni aci pe Pierre, căci în orice loc se plimba îl întîlnea întotdeauna. Minune care se petrece în toate zilele cu ființele care se iubesc, și nu-i pe lume pereche de îndrăgostiți care să mă poată învinui că nu spun adevărul în privința asta. În seara aceea, Pierre nu veni totuși. Nu voia să-l piardă din ochi pe Corintian, pe care-l vedea foarte agitat în ciuda veseliei lui. Voia să sacrifice demnității Savinianei singura bucurie pe care o avea pe lume, aceea de a sta de vorbă un sfert de ceas cu Yseult.

Cercetînd din ochi drumul din jurul zidurilor, pe unde Pierre sosea cîteodată, domnișoara de Villepreux văzu venind o femeie destul de înaltă, care mergea cu multă grație și noblețe în vestmîntul ei țărănesc. Avea o fustă de bumbac cafenie și o mantie de lînă albastră care-i învelea și capul, cam așa cum își drapau pictorii florentini figurile de madone. Frumusețea regulată și expresia gravă și pură a acestei femei îi dădea o asemănare izbitoare cu divinele capete din școala lui Rafael. Femeia ținea de frîu un măgar pe care era așezat un copil frumos, cu părul de aur, înfășurat ca și ea într-o manta de dimie, și cu picioarele atîrnînd într-un coș. Yseult fu impresionată de acest grup care-i amintea fuga în Egipt, și se opri să contemple tabloul vivant din care nu lipsea decît aureola.

De partea ei, femeia din popor fu impresionată de figura calmă și binevoitoare a tinerei castelane. După vestmintele ei simple și austere, o luă drept o femeie de serviciu și îi adresă cuvîntul.

— Dragă domnișoară, îi spuse ea, oprindu-și măgarul în fața porții castelului, ești bună să-mi spui dacă mai am mult pînă în satul Villepreux ?

— Ai ajuns, doamnă dragă, răspunse Yseult. N-ai decît să mergi pe drumul de pe lîngă zidurile parcului și în mai puțin de zece minute dai de primele case din sat.

— Foarte-ți mulțumesc dumitale și bunului Dumnezeu, reluă călătoarea, căci bieții mei copii sînt tare obosiți.

În momentul acela, Yseult văzu ieșind din celălalt coș alt cap de copil, nu mai puțin frumos decît primul.

— În cazul ăsta, poți intra aici. Traversezi parcul în linie dreaptă, și ajungi cu cinci minute mai curînd.

— N-o să mi se ia în nume de rău ? întrebă călătoarea.

— O să ți se ia în nume de bine, răspunse domnișoara de Villepreux ieșindu-i înainte și apucînd măgarul de căpăstru ca să-l facă să intre.

— Dumneata pari o fată cu inimă bună. Trebuie să merg drept înainte pe aleea asta ?

— Am să te însoțesc, nu cumva să-ți sperie cîinii copiii.

— Mi se spusese mie, răspunse călătoarea, că am să găsesc aici oameni de treabă, și bine zice vorba : „Cum e stăpînul, așa e și sluga" ; fiindcă dumneata, nu-ți fie cu supărare, trebuie să fii din casă.

— Chiar sînt, și încă de-a binelea, răspunse Yseult rîzînd.

— Și de multă vreme, nici vorbă.

— De cînd m-am născut.

De cum zăriră copacii frumoși și peluza verde din parc, copiii uitară de oboseală, săriră jos de pe măgar și începură să alerge veseli, în vreme ce măgarul, profitînd de ocazie, prindea din cînd în cînd, pe furiș, cîte-o crenguță verde de-a lungul aleii cu tufișuri.

— Ai niște copii tare frumoși, zise Yseult sărutînd-o pe fetiță și ridicîndu-l în brațe pe băiețaș, ca să poată culege mere dintr-un măr.

— Niște bieți copii fără tată, răspunse femeia din popor. L-am pierdut pe bietul bărbatu-meu primăvara trecută.

— Ți-a lăsat cel puțin ceva stare?

— Nici o para, și nu din vina lui, săracul; nu curajul i-a lipsit.

— Și vii de departe tare, așa, pe jos?

— Am venit cu diligența pînă la orașul vecin. Acolo mi s-a spus că trebuie s-o iau pe drumul care taie. Mi s-a arătat destul de bine drumul și mi s-a dat cu chirie măgărușul ca să-i ducă pe copii.

— Și care-i ținta călătoriei dumitale?

— Mă opresc aici, dragă domnișoară, am venit să stau aici cîtva timp.

— Ai ceva rude în sat?

— Am prieteni... adică, adăugă călătoarea ca și cînd s-ar fi temut că nu vorbește destul de cuviincios, prieteni de-ai răposatului meu bărbat, care mi-au scris că aș putea găsi de lucru, și care mi-au făgăduit să-mi găsească clienți.

— Ce știi să faci?

— Să cos, să spăl și să calc rufăria fină.

— Asta-i minunat, fiindcă nu avem lenjereasă prin partea locului. Vei avea clientela castelului și cu asta vei avea de lucru tot anul.

— Ai să vorbești dumneata să mi-o dea?

— Îți făgăduiesc c-ai s-o capeți.

— Bunul Dumnezeu mi te-a scos în cale. Nu sînt aprigă după cîștig dar, știi, n-am decît munca mea ca să-mi cresc copiii.

— O să fie bine, îți garantez eu. Te așteaptă cineva la prietenii dumitale?

— Doamne, nu așa de curînd, cred! Mi-au scris săptămîna trecută și, în loc să le răspund, am venit numaidecît. Vezi dumneata, fată dragă, eu eram Maică de companioni. Dar poate n-ai auzit de treburile astea?

— Cum de nu, cunosc niște companioni care mi-au explicat cum stau lucrurile. Așadar, ți-ai părăsit copiii?

— Copiii m-au părăsit pe mine. N-au putut rămîne în oraș; și cum eu n-aveam cu ce deschide alt han, nu i-am putut urma. Mare necaz, să știi, cînd ai avut o familie

mare, și cînd rămîi apoi singură, singurică. Parcă n-aș mai fi bună de nimic, numai că vezi, îi am de crescut pe mititeii ăștia. Mi-a fost așa de greu să plec, că m-am grăbit s-o închei repede. Plîngeam cu toții și, cînd mă gîndesc la bieții de ei, mai plîng și-acum.

— Lasă, că o să ne străduim noi să te facem să-i uiți. Uite c-am ajuns în curtea castelului! La cine te duci? Ai cine să te găzduiască la prietenii dumitale?

— Nu cred, dar trebuie să fie un han în sat, nu-i așa?

— Nu prea bun; dar iată unul mai bun! Dacă vrei, vei fi găzduită aici pînă găsești unde să te așezi.

— Aici, la castel? Dar n-o să mă primească nimeni.

— O să te primească foarte bine. Vino cu mine.

— Dar, copilă dragă, ce-ți trece prin gînd? Au să mă ia drept o cerșetoare.

— Nu, și-ai să vezi că ai casei sînt foarte de treabă.

— Dacă sînt toți ca dumneata, nici nu mă îndoiesc. Sfîntă Fecioară Marie, e ca în rai aici.

Yseult o duse pe Saviniana și familia ei la o clădire veche, căreia îi ziceau Turnul Pătrat, unde o locuință foarte curată era destinată găzduirii. Chemă pe un băiețaș de la grajduri care veni să ia măgarul, și pe o servitoare care se duse să aducă de-ale mîncării copiilor și mamei lor. Yseult își formase personalul pentru acest soi de caritate pe care o practica, ascunzînd-o sub aparența politeței.

Călătoarea era uimită de această purtare, care-i lua orice grijă și părea a voi s-o scutească de orice recunoștință. Limbajul concis și atitudinea demnă și sinceră ale lui Yseult nu s-ar fi potrivit cu nici o vorbă de laudă și cu nici o manifestare pompoasă de recunoștință. Femeia din popor simți acest lucru și fu cu atît mai mișcată.

— Văd eu bine — spuse ea îmbrățișînd-o pe domnișoara de Villepreux cam strîns, dar cu o pornire sinceră, care o înduioșă mult pe Yseult, cu toată hotărîrea ei de a nu jigni niciodată sărăcia prin milă — văd eu că bunul Dumnezeu nu m-a părăsit încă.

— Acum, zise Yseult stăpînindu-și emoția, spune-mi numele prietenilor dumitale din sat; am să-i înștiințez c-ai sosit și vor veni să te vadă aici.

Călătoarea șovăi o clipă, apoi răspunse:

— Ar trebui să i se spună fiului meu Villepreux, Prietenul Liniei, altfel numit Huguenin, că a sosit Saviniana.

Yseult tresări, o privi pe femeia aceasta încă tînără și frumoasă ca un înger, care venea la Pierre ca să se așeze lîngă el. Crezu că se înșelase și că ceea ce luase drept dragoste nu era decît prietenie și că adevărata tovarășă pe care el o alesese de mult aceasta era. Simți că se pierde, dar, stăpînindu-se în același moment, îi spuse Savinianei :

— Îl vei vedea pe Pierre, și-i vei spune că te-am primit cu toată inima. Îmi va fi recunoscător.

Apoi se depărtă repede, porunci să fie înștiințat Pierre Huguenin, și alergă de se închise în camera ei unde rămase timp de două ore pe scaun în fața mesei și cu capul în mîini. La ora ceaiului, bunicu-său trimise s-o cheme. Ea se întoarse în salon deplin liniștită, ca și cînd n-ar fi intervenit nimic grav în gîndurile ei.

Capitolul XXXI

Pierre alergă la Saviniana de îndată ce află de sosirea ei la castel. Spera să-l găsească aci pe Amaury, care plecase în mijlocul cinei. Dar nu-l găsi, și-l așteptă degeaba ; și în zadar îl căută în toate părțile.

Seara trecu fără ca el să se ivească. Pierre, gîndindu-se la sosirea Savinianei, își spusese că prima întrevedere cu Amaury avea să hotărască soarta amîndurora, și că, după răceala sau bucuria iubitului ei, Maica va descoperi adevărul sau își va păstra iluziile. Încurcătura lui era deci foarte mare, căci absența Corintianului putea avea un motiv independent de voința acestuia, iar Pierre n-avea dreptul să vorbească de prietenul său înainte de a-i da răgaz să se justifice. Pe de altă parte, Saviniana era atît de liniștită, atît de plină de încredere și de speranță, iar Pierre presimțea într-atît inevitabila decepție care o aștepta, încît își reproșa că lasă să-i dăinuiască eroarea. Saviniana nu-i punea întrebări, o tainică rușinare o împiedica să rostească

ea cea dintîi numele celui pe care-l iubea ; dar aştepta ca Pierre să-i vorbească de prietenul său altfel decît repetînd într-una : „Nu-l văd venind pe Corintian". Sau : „Sper că o să vină şi Corintianul".

Fu scoasă un moment din preocupările ei cînd, după ce vorbi de mai multe ori de amabilitatea *fetei din casă*, a cărei primire generoasă i-o povestise de la început lui Pierre, îl făcu să ghicească prin descrierea ei că această fată în casă nu era alta decît tînăra castelană. Îi puse atunci multe întrebări asupra domnişoarei acesteia bogate şi generoase, care oprea trecătorii pe drum ca să-i găzduiască noaptea şi să aibă grijă de necazurile lor de-a doua zi şi care făcea lucrurile astea cu inima atît de deschisă, încît nu puteai nici să-i ghiceşti rangul, nici să înţelegi la prima vedere cît e de bună, afară doar dacă şi tu erai om bun. În urma amănuntelor pe care Pierre i le dădu despre domnişoara de Villepreux, Saviniana începu să nutrească pentru tînăra fată un fel de veneraţie religioasă şi se bucură nespus aflînd cît de mult preţuia ea sculpturile Corintianului şi cum îi dobîndise protecţia bunicului ei. Dar cînd, din întrebare în întrebare, află de planurile Corintianului şi de dorinţa lui de a se duce la Paris şi de a-şi schimba meseria, căzu pe gînduri şi fu uimită ; iar după ce ascultă tot ceea ce Pierre încerca s-o facă să înţeleagă, îi răspunse dînd din cap :

— Toate astea mă miră mult, meştere Pierre, şi-mi par atît de puţin firești, încît parc-aş asculta o poveste din cele pe care le citesc uneori seara din cărţi companionii noştri, şi cărora le zic romane. Dumneata spui că Amaury vrea să ajungă artist. Dar nu e artist, chiar dacă rămîne tîmplar ? Cred mai degrabă că vrea să ajungă burghez şi să iasă din clasa lui. Eu una nu zic că-i bine aşa ceva, n-am văzut niciodată să-i meargă bine cuiva care ţine morţiş să se ridice deasupra alor săi. Cei care răzbesc pierd preţuirea foştilor lor tovarăşi şi ajung tare nefericiţi la Paris, fiindcă nu mai au prieteni. Şi el ce vrea să facă la Paris ? O să aibă cu ce sta acolo ? Spui că o să-i trebuiască mai mulţi ani ca să prindă îndemînare în noua lui meserie şi încă alţi mulţi ani ca să trăiască din ea. Pînă atunci o să trăiască, prin urmare, din mila boierului dumitale ? Nu zic că nu e un om de treabă contele ăsta le Villepreux ; dar

e totdeauna greu să primești ajutoare de la cei bogați, și nu pot înțelege cum, cînd ai ajuns să-ți cîștigi singur existența, să te bagi iar la stăpin, sau să fii la cheremul oamenilor miluitori.

Tot ce găsi Pierre să-i spună pentru a-i arăta drepturile inteligenței la orice mijloc de perfecționare n-o convinse pe Saviniana. Bunul-simț și lealitatea înnăscută nu-i lipseau niciodată cînd era vorba de lucruri pe care le putea înțelege ; dar ideile ei nu depășeau anumite limite și, alături de mari calități, avea oarecare prejudecăți și idei preconcepute prin care era legată de popor cum e copacul de rădăcină. Nemulțumirea ei tainică și îngrijorarea dureroasă crescură cînd, auzind bătînd ceasurile unsprezece la orologiul castelului, trebui să renunțe a-l vedea pe Corintian în ziua aceea. Își culcase copiii și se simțea și ea prea obosită ca să mai stea încă de veghe ; dar, după ce se urcă în pat, nu putu adormi și, lăsîndu-se pradă tristelor presimțiri care i se iveau nedeslușit în suflet, petrecu o parte din noapte în lacrimi și în rugăciuni.

Corintianul se smulsese cu atîta greutate din brațele marchizei la ora cinei, încît ea îi făgăduise să se întoarcă în camera ei de îndată ce va putea scăpa ; iar el abia termină de mîncat și se și duse s-o aștepte în coridorul secret. Ea pretextă o mare durere de cap, ca să plece devreme din salon, și se întoarse să se încuie în odaia ei. Aci, ca să-i placă iubitului ei și să-l facă să uite toate amărăciunile geloziei, se gîndi să se gătească numai pentru el cu tot ce are mai frumos. Avea într-o cutie un costum de carnaval care o prindea de minune ; era o rochie de bal din secolul trecut. Își înfoi și-și pudră părul, pe care-l împodobi apoi cu perle, cu flori și cu pene. Își puse o rochie cu talia lungă și strînsă și cu fusta înfoiată pe cercuri, o rochie cît se poate de bogată și de cochetă, plină toată de panglici și de dantele. Nu uită nici pantofii cu toc înalt, nici evantaiul mare pictat de Boucher, nici inelele late la toate degetele, nici alunița neagră deasupra sprîncenei și în colțul gurii. Cît despre roșu de față, n-avea nevoie de el ; prospețimea ei naturală ar fi făcut să pălească fardul, iar un abate din vremea aceea ar fi spus că Amorul se tupilase în gropițele drăgălașe din obrajii ei. Această toaletă, pe jumătate luxoasă, pe jumătate deo-

cheată, se potrivea nemaipomenit de bine cu statura și persoana ei. Îl ului și-l înnebuni pe Corintian. Transformată astfel în marchiză de pe vremea regenței, îi păru de o sută de ori mai marchiză ca de obicei ; și gîndul că o femeie atît de frumoasă, atît de gătită și de mîndră i se dăruia lui, copil din popor, sărman necunoscut și prost îmbrăcat, îl umplu de un orgoliu care degenera poate nițel în vanitate. Jocul acesta copilăresc îi amuză și-i îmbătă toată noaptea. Amîndoi la un loc nu adunau mai mult de patruzeci de ani. Fruntea frumoasă a Joséphinei nu fusese niciodată apăsată de vreun gînd cu adevărat serios, iar Corintianul simțea în el o asemenea dragoste de viață, o asemenea nevoie de a cunoaște, de a simți și de a avea totul, încît i se șterseră din inimă învățăturile austere ale lui Pierre Huguenin și ale Savinianei, așa cum se șterge imaginea fugară a unei păsări răsfrîntă în apa peste care trece în zbor.

Marchiza nu mîncase nimic la cină ca să poată cere să i se aducă masa în cameră și să împartă cu Corintianul mîncărurile alese. Se bucură să le așeze, cu farfuriile lor de argint aurit, pe o măsuță pe care o împodobi cu vase, cu flori, și cu o oglindă mare la mijloc, ca iubitul ei s-o poată vedea de două ori și să-i admire fiecare mișcare. Apoi închise cît putu de bine obloanele, trase perdelele camerei, aprinse candelabrele de pe cămin, așeză lumînări în toate părțile, arse parfumuri și se jucă de-a marchiza sub cuvînt că parodiază vremurile trecute. Dar jocul deveni serios. Era prea frumoasă ca să semene cu o caricatură, iar rafinamentele luxului și ale voluptății se strecoară prea ușor într-un temperament de artist pentru ca Corintianul să se gîndească a satiriza vremurile de odinioară, pe care le descoperea acum și a căror dulceață i se păru în clipa aceea mai mult vrednice de regret decît de condamnat. Masa rafinată, noaptea de plăceri, camera aranjată în chip de budoar, fetița din burghezie travestită într-o aristocrată cochetă, îl impresionară adînc. Pînă atunci o iubise în mod naiv pe Joséphine pentru ea însăși, regretînd că nu e o biată fată de țară și blestemînd bogăția și rangul care ridicase piedici veșnice între ei. Din momentul acela, se deprinse cu jucărelele din care era alcă-

tuită viața acestei femei, găsi o atracție picantă în taina și primejdia iubirii sale, și-și îndreptă dorințele spre lumea privilegiată în care visă, fără repulsie și fără teamă, să-și facă odată loc. În exaltarea lui, îi jură marchizei că nu va avea să se rușineze multă vreme de alegerea ei, că el va ști să facă să i se deschidă larg ușile saloanelor ale căror pereți le împodobise pînă atunci și pe ale căror covoare voia să calce într-o zi, pătrunzînd înăuntru cu capul sus și cu privirea sigură și respirîndu-le parfumul. Visuri de ambiție și de glorie deșartă puseră stăpînire pe mintea lui ; legă dragostea Joséphinei de viitorul strălucit la care se credea chemat ; iar amintirea Savinianei nu-i mai apăru decît ca o robie înspăimîntătoare, ca un contract cu mizeria, cu tristețea și cu viața obscură.

De aceea, cînd se trezi a doua zi, primi ca o lovitură de pumnal vestea adusă de Pierre despre sosirea Maicii și prezența ei la castel. Ar fi voit să se ascundă sub pămînt, dar trebui să se resemneze s-o vadă. Se înarmă cu curaj, își luă un aer degajat, mîngîie copiii, se jucă cu ei și vorbi despre afaceri cu Saviniana, încercînd s-o facă să uite, prin mult zel și devotament față de interesele ei materiale, tăcerea de gheață a privirilor lui și degajarea forțată a felului de a fi. Simulînd îndrăzneala, Corintianul se gîndea fără voie la aristocrații cinici din vremea regenței despre care Joséphine îi vorbise toată noaptea, și nu-i lipsea mult să încerce a se crede marchiz. Saviniana îl asculta cu o uimire adîncă vorbindu-i de locuința pe care avea el să i-o caute, de clienții pe care avea să i-i găsească pentru a-și porni meseria. Îl lăsă să se învîrtească în jurul ei și să pălăvrăgească, fără să-i răspundă, și mîhnirea ei tăcută începu să-l sperie de Corintian. Acesta simți că-i piere curajul și fu cuprins de un respect plin de teamă care nu se împăca de fel cu încercările lui de a face pe grozavul.

Saviniana se ridică în sfîrșit, și-i spuse întinzîndu-i mîna :

— Îți mulțumesc, dragă fiule, de atenția pe care mi-o arăți, dar nu trebuie să-ți bați capul pentru asta. N-am nevoie de ajutor pentru moment. Am și întîlnit aici persoane care-mi poartă interes și mi se va găsi curînd o locuință. Du-te, te rog, la lucru ; ziua de muncă e în-

ceptă, şi ştii că datoria unui bun companion e punctualitatea.

Pierre mai stătu puţin după plecarea Corintianului, aşteptîndu-se să-i vadă izbucnind durerea, dar ea rămase liniştită şi tăcută, nu exprimă nici un regret, nici o îndoială şi nu lăsă să se vadă că şi-ar fi schimbat planul în privinţa aşezării ei la Villepreux.

Îndată ce Pierre plecă la atelier, Saviniana îşi puse iar doliul, pe care-l lăsase în călătorie, îşi aranjă cu grijă boneta, deretică prin cameră, îşi luă copiii de mînă şi îi duse la o servitoare care-şi luă sarcina să le dea de mîncare ; apoi întrebă dacă e posibil să vorbească cu domnişoara de Villepreux. După cîteva minute fu introdusă în apartamentul tinerei castelane.

Yseult dormise puţin. Se trezise tocmai atunci şi primul sentiment care o cuprinsese cînd deschisese ochii fusese o dezamăgire crudă şi o tainică ruşinare. Dar hotărîrea ei era luată încă din ajun, şi cînd i se anunţă că a venit femeia găzduită de ea în camera călătorilor şi că vrea să-i vorbească, îşi puse în gînd să fie generoasă şi să nu facă lucrurile pe jumătate.

— Stai jos, îi spuse ea Savinianei întinzînd mîna şi punînd-o să stea lîngă patul ei. Te-ai odihnit ? Copiii au dormit bine ?

— Copiii au dormit bine, mulţumită Domnului şi inimii dumneavoastră bune, răspunse Saviniana sărutînd mîna lui Yseult cu un aer demn, care o împiedică pe tînăra fată să respingă acest act de respect şi de recunoştinţă. N-am venit să vă cer iertare că nu am ghicit ieri cu cine vorbeam ; ştiu că sînteţi deasupra unor asemenea lucruri ; n-am venit nici ca să mă pierd în mulţumiri pentru bunătatea dumneavoastră faţă de noi ; mi s-a spus că nu vă plac laudele ; am venit la dumneavoastră ca la o persoană de inimă şi ca să vă destăinuiesc o supărare a mea.

— Cine ţi-a inspirat o asemenea încredere în mine, doamnă dragă ? întrebă Yseult făcînd un mare efort de stăpînire ca s-o încurajeze pe Saviniana.

— Meşterul Pierre Huguenin, răspunse fără şovăială Maica de companioni.

— I-ai vorbit aşadar de mine ? zise Yseult tremurînd în sinea ei.

— Am vorbit împreună de dumneavoastră mai bine de-un ceas, răspunse Saviniana, și de aceea vă și iubesc, de parcă v-aș cunoaște de cînd v-ați născut.

— Saviniana, îmi faci mult bine spunîndu-mi asta, reluă Yseult, care, cu tot curajul ei, simți o lacrimă fierbinte căzîndu-i din ochi. Cînd ai să-l mai vezi pe meșterul Pierre, poți să-i spui că am să fiu prietena dumitale, așa cum sînt a lui.

— Știam eu dinainte, răspunse Saviniana, fiindcă am și venit să fac proba.

Aici, Saviniana îi povesti totul lui Yseult, de la căsătoria ei cu Savinian pînă în momentul cînd plecase din Blois ca să răspundă invitației Corintianului. Apoi adăugă :

— Tare v-am obosit cu povestea mea, dragă domnișoară, dar o să vedeți că e o treabă gingașă despre care nu vă puteam cere sfat decît dumneavoastră. Cu toată stima pe care o am pentru meșterul Pierre, nu ne-am putut înțelege aseară ; iar azi încă tot nu înțeleg ce vrea el să-mi lămurească. Îmi spune că fîrtatul Corintian trebuie să se facă sculptor ; că, pentru asta, trebuie să se întoarcă la ucenicie, că dumneavoastră, domnișoară, și domnul, bunicul dumneavoastră, vreți să-l trimiteți la Paris, că mulți ani de zile nu va cîștiga nimic și va trăi din ajutorul dumneavoastră ; dacă-i așa, căsătoria pe care o plănuisem nu poate avea loc, fiindcă, dacă m-aș mărita cu el, de la anul aș trăi pe cheltuiala dumneavoastră, și asta foarte multă vreme, eu și copiii mei. Chiar dacă ați vrea așa ceva, n-aș vrea eu ; copiii mei s-au născut liberi și nu trebuie să crească printre servitori. Asta-i o prejudecată pe care o avea bărbatu-meu și pe care am s-o respect după moartea lui. Nu i-am ascuns lui Pierre că planul Corintianului mă mîhnește, dar fără îndoială, Corintianul ține mai mult la planul lui decît la mine, fiindcă azi-dimineață cînd l-am văzut era atît de stingherit, că nu l-am mai recunoscut. Părea supărat pe mine că nu-i împărtășesc visele. Asta-i situația în care ne aflăm. E tristă pentru mine, și mă cam căiesc că am venit aci să-mi încredințez viața întîmplării și toanelor unui bărbat tînăr, cînd puteam rămîne acolo, sub ocrotirea unui prieten înțelept și credincios, care nu m-ar fi părăsit pentru nimic în lume. Cred că e o crimă

pentru o văduvă cu copii să-şi asculte inima cînd îşi alege omul care să-i ocrotească. N-ar trebui să-şi întrebe decît judecata şi datoria. Da, sînt tare vinovată, acuma îmi dau seama. Dar greşeala s-a săvîrşit; ca să-mi întorc vorba faţă de Sprijin Bun ar fi o lipsă de demnitate, şi mama copiilor lui Savinian nu trebuie să treacă drept o femeie uşuratică şi cu toane. Asta ar ştirbi mai tîrziu cinstea fetei ei. Trebuie aşadar să caut să mă descurc în situaţia proastă în care mă aflu din vina mea. De aceea, şi nu ca să vă plictisesc cu necazul meu, am venit să cer sfatul celei pe care Pierre Huguenin o numeşte îngerul bun al inimilor zdrobite.

Povestea Savinianei ridicase greutatea uriaşă care apăsa pe inima lui Yseult. Îi fu recunoscătoare de binele pe care i-l făcuse şi, în acelaşi timp, mişcată de înţelepciunea şi de cinstea acestei femei care n-avea altă lumină în suflet decît datoria.

— Dragă Saviniana, zise ea petrecînd un braţ pe după umerii frumoşi şi bine făcuţi ai femeii din popor, îmi ceri sfatul, dar îmi pari atît de înţeleaptă, încît cred că s-ar cuveni să primesc eu de la dumneata sfaturi în fiece clipă a vieţii mele. Nu ştiu să-ţi spun ce se petrece în inima Corintianului dumitale. Mi se pare cu neputinţă să nu adore o fiinţă ca dumneata; şi totuşi m-aş teme că te înşel dacă ţi-aş spune că tînărul acesta o să prefere fericirea casnică şi viaţa paşnică şi harnică de muncitor luptelor, suferinţelor şi victoriilor de artist. Sper că vom vorbi despre el destul de des ca să izbutesc să te fac să înţelegi ceea ce-i porunceşte geniul şi ambiţia lui. Am vorbit uneori cu Pierre despre asta, şi Pierre îţi va spune în această privinţă lucruri înţelepte de care m-a convins şi care m-au hotărît să-i dezvolt vocaţia de sculptor, în loc să i-o împiedic.

Saviniana deschidea ochii mari şi se străduia s-o înţeleagă pe Yseult.

— Va să zică v-aţi gîndit şi dumneavoastră să-l împingeţi la pierzanie, îi spuse ea oftînd adînc.

— Da, m-am gîndit uneori, şi eram speriată de graba bunicului de a-l scoate pe băiatul ăsta din starea lui şi a-l da pradă tuturor primejdiilor de la Paris, şi tuturor hazardurilor vieţii de artist. Mi se părea că-şi ia o mare răspun-

dere şi că, dacă băiatul ne-ar dezamăgi speranţele, îi vom fi făcut un foarte prost serviciu.

— Şi aţi continuat totuşi să-i băgaţi asta în cap ?

— Pierre a hotărît că n-avem dreptul să i-o scoatem din cap. Fiecare dintre noi are înclinările sale şi poartă în el germenul destinului său, dragă Saviniana. Dumnezeu nu face nimic fără rost. Are vederile lui tainice şi adînci cînd ne înzestrează cu cutare sau cutare talent, cu cutare sau cutare virtute, şi poate chiar cu cutare sau cutare cusur. Pornirile tinereţii sînt sfinte şi nimeni n-are dreptul să înăbuşe flacăra geniului. Dimpotrivă, e o datorie s-o înviorăm şi s-o dezvoltăm, cu riscul de a da omului pe cîte însuşiri noi, pe atîtea suferinţe.

— Greu îmi vine să cred ce spuneţi dumneavoastră, răspunse Saviniana, şi nu mai ştiu cum să mă descurc în toate astea. Voiam să vă spun că, dacă e vorba să fie Corintian bogat, fericit şi respectat în noua lui meserie, sînt hotărîtă să mă sacrific, să nu mai zic nimic şi să plec ; dar dumneavoastră îmi spuneţi că el o să sufere, o să se piardă poate, şi că trebuie totuşi să riscăm toate astea pentru a fi pe placul Domnului. Dumneavoastră sînteţi mai învăţată decît mine, şi vorbiţi atît de frumos, că eu nu ştiu cum să vă răspund, decît doar că nu înţeleg şi că sînt tare necăjită.

Vorbind astfel, Saviniana începu să plîngă, ceea ce nu i se întîmpla des, decît cînd era singură.

Yseult încercă s-o consoleze şi o rugă fierbinte să nu ia hotăriri pripite. O îndemnă să rămînă în sat măcar cîteva luni ca să vadă dacă, liber în alegere şi lăsat să se gîndească, Corintianul nu se va întoarce la dragoste şi la fericirea liniştită. Yseult era tot atît de departe ca şi Saviniana de bănuiala că Amaury e necredincios. Legătura cu marchiza era aşa de bine ocrotită prin descoperirea coridorului secret, Corintianul atît de discret şi de prevăzător în relaţiile sale oficiale cu castelul, încît nimeni n-avea nici cea mai mică bănuială.

Saviniana prinse aşadar din nou curaj şi se hotărî să rămînă. Yseult o imploră, în numele copiilor, să nu aibă faţă de ea o mîndrie exagerată şi să păstreze cel puţin

camera din curte, arătîndu-i că va lucra aici și pentru sat și pentru castel și că nu va putea fi considerată în nici un fel ca o slujnică. Saviniana consimți și rămase astfel tot restul toamnei în prietenie aproape intimă cu domnișoara de Villepreux, care nu lăsa să treacă nici o zi fără să se ducă să stea de vorbă cu ea un ceas sau două, și care dădea lecții de scris și de aritmetică micuței Manette. Inițiimitatea aceasta îi dădu mult mai des lui Pierre prilejul s-o vadă pe Yseult și să se îndrăgostească pînă la pasiune de această nobilă ființă. Cînd o vedea stînd lîngă masa de lucru a Savinianei, ținînd băiețașul pe genunchi și învățîndu-l alfabetul, ea care-i citea în taină pe Montesquieu, pe Pascal și pe Leibniz, trebuia să se stăpînească să nu îngenuncheze în fața ei. Yseult nu făcea pe cocheta cu el; lua deprinderi populare ca să-i placă, avînd grijă de mangal și punînd mîna uneori pe fierul de călcat al Savinianei, cînd pe femeie o hărțuiau copiii, ca să calce în locul ei pieptărașele preotului sau cravatele lui moș Huguenin. Iubirea și entuziasmul republican puneau atîta poezie în aceste amănunte prozaice, încît Pierre nu mai simțea pămîntul sub picioare, trăia într-un fel de febră mistică, datorită căreia inteligența lui creștea în fiecare zi, iar inima, lăsată în voie pe seama tuturor pornirilor lui bune, se îmbogățea, devenind mai generoasă și mai aprinsă pentru a concepe și a dori binele și frumosul. Te asigur, prietene cititor, că acești doi îndrăgostiți platonici au schimbat în Turnul Pătrat vorbe pline de măreție, crezînd că-și spun lucrurile cele mai simple din lume, și te mai asigur că faimoasa noastră societate, așa de bine construită, se va surpa ca o clădire de paie în ziua cînd logica inimilor mari va veni s-o zdrobească sub adevărurile eterne pe care le numești locuri comune, și care se frămîntă zi de zi în jurul unor vetre unde n-ai catadicsi să te așezi dacă porți o haină nouă. În fața ferestrei gotice a Turnului era un picior de viță și porumbeii veneau să se joace pe marginea streșinii. Stînd des rezemată de pervazul ferestrei, Yseult îi domesticise și, în vreme ce guguștiucii guleraţi și turturelele veneau să ciugulească din mîna ei, avu deseori mari

revelații asupra perfectibilității ființei omenești, și se ridică, alături de Pierre, care în timpul acesta meșterea vreun ornament de lemnărie, pînă la culmile idealului.

În vreme ce Saviniana, resemnată, muncea pentru copiii ei, și-și oțelea din nou prin prietenie și sentimente religioase inima goală și sfîșiată, Corintianul suferea chinuri nespuse. Mereu stingherit și umilit față de el însuși în prezența acestei nobile femei, se ducea să-și uite remușcările lîngă marchiză ; dar la ea nu mai găsea aceeași fericire. Pe Joséphine o cuprinsese o tristețe adîncă, o îngrijorare neîncetată. Corintianul bănuia că ea îi ascunde ceva. O stăpînea teama de lume, deși o blestema în șoaptă și credea că se răzbună pe ea drăgostindu-se pe ascuns cu un om din popor. Dar, la cel mai mic zgomot pe care-l auzea, avea în brațele lui Amaury niște tresăriri care trădau rușinea și spaima. El se indigna uneori de ele, iar alteori le scuza, dar, la drept vorbind, ar fi dorit mai multă îndrăzneală și încredere din partea acestei iubite pline de foc în dragoste, dar lașă în gîndire. În fața temerilor ei, Corintianul simțea că-i piere mîndria și se resemna la sacrificii mari. Pentru a îndepărta bănuielile pe care le-ar fi putut trezi schimbarea ei, marchiza voia să iasă în lume din cînd în cînd ; și, cu toate umilirile pe care le suferise în sînul acesteia, nu pierdea nici o ocazie de a se apropia de ea. Cochetăria și frivolitatea Joséphinei renășteau în fiecare zi din propria lor cenușă. Corintianul avea accese puternice de mînie și de dragoste ; și, în luptele acestea, avea impresia că inima lui, în loc să se însuflețească, obosea și tindea să se împietrească. Firea i se înăsprea ; îl ocolea pe Pierre, îi ținea piept lui moș Huguenin și aproape că-i disprețuia pe ceilalți companioni. Deprinderile aspre ale sărăciei începeau să-l apese ; nu mai găsea plăcere să-și sculpteze lemnăria, căci aspira cu neliniște să dăltuiască marmura și să vadă modele. Biata Saviniana vedea cu durere că prinde gust la îmbrăcăminte și obiceiuri de trîndăvie.

— Vai, îi spunea ea lui moș Huguenin, cheltuiește tot ce cîștigă pe haine de catifea și cămăși brodate. Cînd îl văd trecînd dimineața pieptănat și dichisit ca o cadră, nu mă

mai întreb pentru ce sosește mereu cel din urmă la atelier.

Cît despre taica Huguenin, era foarte scandalizat de faptul că tînărul poartă cizme de piele fină în loc de bocanci, și îi spunea uneori în timpul cinei :

— Băiete, cînd vezi că i se albesc unui muncitor mîinile și că-i cresc unghiile, să știi că e semn prost ; căci atunci îi ruginesc uneltele și-i mucezesc scîndurile.

Capitolul XXXII

Domnul Isidore Lerebours, slujbașul de la poduri și șosele, locuia de cîtva timp la castelul Villepreux. Tată-său pretindea că avusese *oarecare neplăceri* cu inspectorul său și că, *scîrbit de meserie*, își dăduse demisia. Dar adevărul e că prostia și ignoranța lui Isidore nu mai putuseră fi suportate de șeful său, că schimbaseră între ei cuvinte foarte tari și că, după raportul făcut în urma acestei discuții, fusese destituit. Era găzduit la castel pînă să i se găsească o nouă slujbă și locuia în turnul din fundul curții celei mari, unde stătea tată-său și care se afla în fața Turnului Pătrat al Savinianei.

Putînd vedea de la fereastra lui tot ce se petrecea acolo, se convinsese curînd că frumoasa văduvă n-are nici o legătură amoroasă, nici cu Pierre, nici cu Corintianul ; și, sigur fiind că hainele lui arătoase și chipeșia lui vor face impresie asupra acestei femei simple și nevoite să-și cîștige pîinea, se încumetă să-i dea tîrcoale. Saviniana nu se sperie la început și nu avu pentru el repulsia pe care o inspira tuturor femeilor din casă. Maica de companioni văzuse atîtea fărpturi neșlefuite roind în jurul ei, încît nu se mai mira de nimic, și nu cunoștea, de altfel, spaima anticipată și copilărească strîns legată de cochetăria aţiţătoare.

Încîntat că nu e repezit de ea, cum era deprins să fie de către Julie și de celelalte subrete, Isidore crezu că Saviniana e mai de înțeles și se obrăznici pînă într-atît încît voi să se hîrjonească cu ea în curte, pe unde femeia trecea

seara, după ce dusese rufele la castel. Asemenea drăgălășii nu erau pe placul Savinianei ; ea-l amenință că-i va trage o palmă, ceea ce ar fi și făcut fără multă vorbă. Dar era scris în ceruri ca Isidore să fie pedepsit de o mînă mai voinică.

Într-o seară, fiind beat, Isidore o văzu pe Saviniana căutînd pe jos, pe lîngă Turnul Pătrat, un pui de porumbel care căzuse din cuib. Se repezi spre ea, fără să vadă că Pierre Huguenin se afla la doi pași de acolo, și-și reîncepu obrăzniciile grosolane cu expresii atît de triviale și cu gesturi atît de puțin respectuoase, încît Pierre, indignat, se apropie și-i porunci să se depărteze. Isidore, deși nu era curajos din fire, se simțea îndrăznet acum din cauza vinului, și voi să insiste, devenind de-a dreptul brutal ; se lăudă că o s-o sărute pe Saviniana, în nasul *gagicului* ei.

— Nu sînt gagicul ei, zise Pierre, ci prietenul ei, și ca s-o dovedesc, o s-o scap de-un neghiob.

Vorbind astfel, îl apucă pe Isidore de umeri și, deși căuta să-și păstreze întrucîtva răbdarea ca să nu-și folosească toată forța, îl repezi spre un zid, unde fostul slujbaș își cam ponosi fața.

Isidore nu mai avu nici o pretenție și, cunoscînd acum ce înseamnă brațul muncitorului, nu se lăudă cu isprava lui. Dar simți că-i revin toate planurile de răzbunare, și ura lui împotriva lui Pierre Huguenin se aprinse din nou, mai vie, avînd acum mai multe motive.

Începu prin a se lega de dușmanul cel mai slab, defăimînd-o pe Saviniana. Strecură în șoaptă la urechea tuturor că Pierre și Corintianul își împart favorurile ei cu dispreț cinic față de ea și de morala publică, ba chiar că-l are și pe Berrichon de amant. E sigur de asta, zicea el : vedea doar de la fereastra lui tot ce se petrece în Turn.

Cîțiva inși nu voiră să creadă. Alții, mai numeroși, crezură fără cercetare și răspîndiră zvonul fără să-și facă scrupule. Servitorii de la castel, cunoscînd de aproape purtarea Savinianei, respingeau în cunoștință de cauză calomniile lui Isidore, care, de altfel, era urît din toată inima ; și cum aveau multă stimă și afecțiune pentru Pierre, se feriră să i le repete. Dar făcură aluzii despre ele față

de Corintian, pe care-l iubeau mult mai puțin, pentru că îl găseau mîndru și cam disprețuitor față de ei.

A fost o nouă pedeapsă pentru Amaury și o nouă remușcare faptul de a o vedea pe cea pe care o iubise și o chemase lîngă el defăimată din pricina lui și apărată de altul. Jură că tînărul Lerebours va regreta crunt purtarea lui; dar fu împiedicat să ia vreo hotărîre de gelozia marchizei.

Joséphine avea obiceiul să stea de vorbă dimineața cu subreta ei, în timp ce aceasta o pieptăna, și Julie o ținea la curent cu toate bîrfelile de la bucătărie și din sat. Cînd află bănuielile privitoare la Saviniana, fără să cerceteze dacă sînt întemeiate, simți o pornire stranie împotriva victimei acesteia a dragostelor ei cu Corintianul. Începu prin a-i pune lui întrebări și le puse cu atîta acreală și furie, încît Corintianul, care și așa era mohorît, îi răspunse cam răstit că n-are să-i dea socoteală de trecutul lui.

— Totuși, adăugă el, am să ți-l povestesc, ca să vezi cît de puțin întemeiate sînt insultele dumitale și cît de nedreaptă gelozia. E foarte adevărat că am iubit-o pe Saviniana și că ea m-a iubit; e foarte adevărat că aveam de gînd s-o iau în căsătorie la sfîrșitul doliului ei și că aș fi făcut-o dacă nu te întîlneam. E tot atît de adevărat că am zdrobit inima cea mai credincioasă și mai generoasă care a existat vreodată, ca să rămîn cu una care mă disprețuiește și-mi scapă în fiece clipă. Dar fii liniștită, cu toate că îmi simt nebunia, cu toate că sînt sigur că voi fi zdrobit la rîndu-mi de dumneata într-o zi, te ador și n-o mai iubesc pe Saviniana; în zadar roșesc de purtarea mea; e un chin groaznic pentru mine s-o văd, și cînd Pierre mă tîrăște la ea, număr minutele pe care aș vrea să le petrec lîngă dumneata.

— Și atunci, spuse tînăra femeie, dînd din cap cu neîncredere, femeia asta generoasă și credincioasă, la care nici nu vrei să te mai uiți, se aruncă din disperare în brațele prietenului Pierre și se consolează cu el că ai părăsit-o?

Corintianul fu indignat de învinuirea aceasta. Nu și-ar fi închipuit că vanitatea rănită putea da Joséphinei gînduri

atît de păcătoase şi nici asemenea accese de răutate. Avu dovada lor crudă ; căci, în indignarea lui, o apără cu căldură pe Saviniana şi, scos din fire de sarcasmele amare ale marchizei, se lăsă antrenat s-o coboare pe aceasta şi s-o urce în slavă pe rivala ei. Atunci Joséphine fu cuprinsă de furie, avu adevărate crize de nervi şi nu se linişti decît atunci cînd, zdrobită de oboseală, sfîrşită de lacrimi, îl văzu pe amantul ei căzîndu-i la picioare, rătăcit şi zdrobit ca şi ea.

Furtunile acestea se repetară în noaptea următoare şi fură mai violente încă. Joséphine îl goni pe Corintian din camera ei şi, cînd acesta fu în coridorul secret, scoase asemenea hohote de plîns şi asemenea ţipete rătăcite, încît el se întoarse înapoi ca s-o apere împotriva ei înseşi. Se împăcară, apoi iarăşi se certară, şi în cursul acestor triste convulsii ale unei iubiri care nu mai era dominată de încredere, se rostiră cuvinte care ucid idealul şi răspunsuri pe care nimic nu le poate şterge. Corintianul, uluit, se întreba cu groază dacă între el şi Joséphine e dragoste sau ură.

Pînă atunci, cei doi luaseră asemenea precauţii, încît nici o suflare, nici un zgomot imprudent nu tulburase nopţile lungi ale vechiului castel. Dar în aceste două nopţi furtunoase, se încrezură prea mult în grosimea zidurilor şi în aşezarea izolată a apartamentului. Contele, care, ca toţi bătrînii, dormea uşor şi puţin, fu surprins de nişte strigăte înăbuşite, de nişte gemete surde şi de nişte izbucniri de voci brusc reţinute, care păreau că emană din coastele masive ale zidăriei. Coridorul secret trecea nu departe de camera lui de culcare. El ştia asta, dar nu ştia că putea fi stabilită o comunicaţie între impasa aceasta şi trecerea mai îngustă şi mai misterioasă pe care doar Corintianul o descoperise în lemnăria capelei.

Bătrînul conte nu prea credea în stafii. Se gîndi mai întîi la nepoţica lui, se sculă şi se apropie de apartamentul ei care se afla situat la capătul coridorului şi care comunica cu atelierul prin turnuleţ. Nu auzi nici un zgomot, intră binişor, o găsi pe Yseult dormind liniştit şi trecu prin ca-

mera ei ca să coboare scărița în spirală care conducea la cabinetul din turnuleț. În timpul acestui drum scurt, zgomotele ciudate care îl surprinseseră nu se mai auziră. Dar cînd înaintă pe tribuna atelierului, i se păru că le aude iar.

Contele avusese totdeauna vederea foarte slabă, dar în schimb auzul deosebit de fin și de încercat. Auzi venind, ca pe un canal acustic, două voci care se certau și care păreau că pornesc de foarte departe. Cercetă sculpturile cu lornionul, dar panoul era așezat prea sus ca să-i poată vedea marginile desprinse. De altfel, nu mai auzi nimic și era să plece, cînd văzu panoul clătinîndu-se, lunecînd ca pe o culisă, și pe Corintian palid, cu părul răvășit și cu turbarea în priviri, sărind de la zece picioare înălțime pe un maldăr de talaș pe care-l așezase acolo ca să amortizeze zgomotul căderii lui zilnice. Urca acolo cu scara, pe care o arunca apoi jos tot pe talaș, ca să nu aibă nici o bănuială cei care ar putea intra noaptea în atelier.

De îndată ce văzuse panoul mișcîndu-se, contele se trăsese înapoi și, ascunzîndu-se după perdeaua de tapiserie, se uitase cu lornionul și-l cercetase pe Corintian fără să fie zărit. Abia plecă tînărul, și contele coborî în atelier, muie capătul cîrjei sale într-o oală cu vopsea albă și făcu un semn pe panoul mobil, ca să-l recunoască. Apoi înainte de a se face lumină, se duse de-l trezi pe Camille, lacheul cel bătrîn, cel mai mărunțel, cel mai vioi, cel mai ascuțit la minte, cel mai șiret și cel mai discret dintre toți Frontinii [1] din trecut. Camille își luă cheile și-l conduse pe stăpînu-său pe alt drum la atelier. Așeză scara pe lemnăria indicată, își luă lanterna oarbă, se sui repede, cu toți cei șaptezeci de ani ai lui, pătrunse în coridorul misterios ca o veveriță și, trecînd prin deschizătura făcută în impasă, ajunse pînă la ușa alcovului marchizei, pe care o cunoștea foarte bine fiindcă, în tinerețe, îl dusese

[1] În vechea comedie franceză, Frontin este numele unuia din valeții îndrăzneți și descurcăreți, care servesc de confidenți stăpînilor lor.

pe-acolo pe un rival al stăpînului său. Dovadă că trecerea fusese zidită, dar prea tîrziu.

Cînd se întoarse și-i relată contelui (nu fără oarecare stinghereală) rezultatul călătoriei sale prin ziduri, contele, în loc să se tulbure, îi spuse cu un aer ironic :

— Camille, nu știam că în loc de un coridor erau două. Am fost înșelat mai multă vreme decît credeam.

Apoi, spunîndu-i să nu vorbească de existența coridorului și avînd grijă să nu-i spună pe cine văzuse ieșind, se duse liniștit să se culce. Cunoștea atît de bine viața, încît nimic nu putea să-i pară nou, nici să-i provoace uimirea sau indignarea. Dar nu adormi înainte de a chibzui ce are de făcut pentru a pune capăt unei legături pe care nu voia s-o tolereze cu nici un chip.

A doua zi, dis-de-dimineață, tînărul Raoul plecă la vînătoare de iepuri cu Isidore Lerebours, de care se servea ca de un hăitaș robust și ca de un geambaș fără obraz pentru a cumpăra sau schimba cai. Către amiază, întorcîndu-se la castel, îi puse cîteva întrebări asupra Savinianei, a cărei frumusețe trezise în el oarecare dorințe ; și cînd Isidore îi răspunse că e o mironosiță ipocrită, îl întrebă dacă el crede că ceva cadouri i-ar face plăcere. Isidore, care dorea mai ales să se răzbune pe Pierre, încurajă planul de seducere al lui Raoul, și adăugă, că, dacă ar putea fi îndepărtat tînărul Huguenin care era foarte gelos pe ea, ar fi mult mai lesne să intre în grațiile femeii.

— Nu mi se pare lucru ușor să fie îndepărtat lucrătorul acesta al casei, răspunse Raoul, bunicul și soră-mea sînt morți după el, și-l dau tot timpul ca exemplu de om genial. Ce fel de om e ?

— Un nătărău, răspunse fostul slujbaș de la poduri și șosele, un țărănoi care și-ar lua nasul la purtare dacă v-ați pune mintea cu el în orice privință. Își dă aere pentru că îl protejează domnul conte și spune în gura mare că dacă dumneavoastră v-ați încumeta să vă uitați la Saviniana, v-ați găsi nașul, oricît de conte sînteți.

— Ei, o să vedem noi asta. Dar, ia spune-mi, Saviniana e chiar cu adevărat țiitoarea lui ?

— Dumneavoastră sînteţi singurul care nu ştiţi asta.

— Sora mea e convinsă totuşi că e cea mai cinstită femeie din lume.

— Vai, domnişoara Yseult face o mare greşeală. Păcat că i-a lăsat pe oamenii aştia să se familiarizeze cu dînsa, asta s-ar putea să-i facă mai mult rău decît crede.

Raoul deveni deodată serios şi, încetinind mersul calului întrebă :

— Ce vrei să spui cu asta ? ce familiaritate crezi că e cu putinţă între sora mea şi oameni de felul ăsta ?

Cititorul n-a uitat pornirea pe care tînărul Lerebours o nutrea împotriva lui Yseult din ziua cînd ea rîsese de căderea lui de pe cal. De partea ei, Yseult nu putuse niciodată să-i ascundă antipatia şi un fel de dispreţ pe care-l avea faţă de el, iar întîmplarea cu planul scării îi sugerase unele ironii care ajunseseră la urechile lui Isidore. Acesta nu neglijase, prin urmare, niciodată ocazia de a o vorbi de rău, cînd putuse s-o facă fără să se compromită ; iar de cîtăva vreme, împingea răzbunarea pînă a insinua că domnişoara de Villepreux *nu se uită cu ochi răi* la tînărul Huguenin, că, din camera lui, îi vede pe amîndoi stînd de vorbă ceasuri întregi la Saviniana, şi că e un lucru cel puţin ciudat ca o domnişoară de rangul ei să frecventeze o femeie stricată şi să-şi aleagă prietenii dintre oamenii cei mai de jos.

Se gîndi prin urmare că dacă pune pe seama trăncănelilor lumii gîndurile murdare care îi veniseră, făcînd aluzie la ele faţă de fratele ultraregalist al tinerei republicane, va da o mare lovitură fie independenţei şi bunului trai în familie al lui Yseult, fie lui Pierre Huguenin şi Savinianei. Îi răspunse lui Raoul că personalul casei remarcase intimitatea ciudată care se stabilise în Turnul Pătrat între domnişoara de la castel, lenjereasa şi meseriaşii ; că servitorii flecăriseră în sat ; că, din sat, vorbele rele ajunseseră mai departe, şi că, prin bîlciurile şi pieţele din împrejurimi, nu se mai vorbea de altceva ; adăugă că pe el asta îl mîhnea de moarte şi că era cît pe ce să se bată cu cei care o defăimau astfel pe sora domnului Raoul.

— Ar fi trebuit s-o faci și să nu vorbești niciodată de asta, îi spuse Raoul, care-l ascultase în tăcere ; dar de vreme ce n-ai făcut nici una, nici alta, te sfătuiesc stăruitor, domnule Isidore, să nu te plîngi față de nimeni altul afară de mine de trăncănelile care se pun pe seama surorii mele. E posibil ca ea să fi acordat prea mari libertăți unei tinere persoane ; dar e imposibil să fi abuzat de libertatea pe care o are. E de asemenea posibil să mă ocup eu de povestea asta, pentru a face să înceteze cauzele acestor zvonuri ticăloase, e posibil, mai ales, să trag pe cineva la răspundere, iar flecarii obraznici să se căiască foarte curînd. Cît despre dumneata, amintește-ți că există un fel de a apăra persoanele cărora li se datorează respect care e mai rău decît a le ponegri. Dacă ai uitat cumva asta, tare mă tem că, oricîtă simpatie am pentru dumneata, ți-aș rupe de țeastă cel mai bun baston al meu.

Vorbind astfel, Raoul dădu pinteni calului și lovi tare, cu pieptul calului său, căluțul din Beauce al lui Isidore, care mergea alături. Fiul intendentului fu silit să facă loc stăpînului său ; acesta trecu repede pe poarta parcului și lăsă în urmă pe palavragiul îndatoritor, care rămase tare mirat și cam îngrijorat de rezultatul uneltirii sale.

În timp ce Saviniana forma obiectul acestei convorbiri, o alta, nu mai puțin însuflețită, avea loc asupra ei între Yseult și marchiză. Yseult intrase de dimineață la verișoara ei și se îngrijorase văzînd cît e de schimbată la față. Marchiza răspunsese că suferă mult de nervi, o certase pentru orice pe subreta ei, încercase zece gulerașe fără să găsească nici unul spălat și călcat pe placul ei, și îi interzisese pînă la urmă Juliei să mai dea la spălat dantelele ei proastei de Saviniana care nu știe să facă altceva decît scandal și copii.

După ce ieși Julie, Yseult o mustră aspru pe Joséphine pentru felul cum vorbise despre o femeie respectabilă.

A o lăuda pe Saviniana în fața marchizei însemna a turna gaz peste foc. Ea continuă s-o acuze cu o răutate stranie că e amanta lui Pierre Huguenin și a lui Amaury.

— Nu înțeleg, draga mea, îi răspunse Yseult cu un zîmbet de milă, cum de dai crezare unor vorbe mîrșave și

le mai și rostești cu gura ta frumoasă. Dacă aș fi în dimineața asta la fel de rău dispusă ca tine, ți-aș spune că-mi vine aproape să iau în serios glumele cu care te necăjeam acum cîtva timp în legătură cu Corintianul.

— Din partea ta ar fi, nici vorbă, o insultă de moarte, răspunse marchiza, fiindcă tu ai ca principiu că un meșeriaș nu e un om, așa că-ți petreci viața cu ei ca și cînd ar fi niște păsări, niște cîini sau niște plante.

— Joséphine, Joséphine, exclamă Yseult împreunîndu-și mîinile cu o mirare îndureratâ, dar ce se petrece cu tine de ești astăzi atît de schimbată la față ?

— Se petrece cu mine ceva groaznic, răspunse marchiza aruncîndu-se pe pat cu părul răvășit, frîngîndu-și mîinile și vărsînd torente de lacrimi.

Yseult fu înspăimîntată de disperarea aceasta, pe care o presimțea de cîtva timp văzînd că trăsăturile Joséphinei se urîțesc și că i se înăsprește caracterul. Îi împărtăși durerea din toată inima ei bună și cu cele mai bune intenții ; și, strîngînd-o în brațe, o implorâ cu mîngîieri duioase și cu vorbe bune să-și deschidă sufletul.

Negreșit, marchiza nu putea face nimic mai necuviincios, mai vinovat poate, decît să destăinuiască secretul său unei fete caste, pentru care iubirea mai avea taine în care închipuirea nu voise să pătrundă ; dar Joséphine nu mai era stăpînă pe ea însăși. Îi dezvălui verișoarei sale cu un fel de cinism exaltat tot romanul jalnic al dragostelor ei cu Corintianul ; și termină cu o teorie a sinuciderii, care în momentul acela nu era prea prefăcută.

Yseult ascultă povestirea în tăcere și cu ochii plecați. De mai multe ori i se urcă roșeața în obraji ; de mai multe ori fu pe punctul de a pune capăt mărturisirilor Joséphinei. Dar de fiecare dată își impuse să aibă curaj, își înăbuși oftatul și rămase liniștită și hotărîtă, ca o tînără soră de caritate care vede pentru prima oară o operație chirurgicală și care, gata să leșine, își învinge scîrba și spaima la gîndul că e utilă și că aduce ajutor unui membru al familiei lui Cristos.

Să răspundă acestei destăinuiri, să formuleze asupra Joséphinei o judecată care să n-o jignească, sau să justi-

fice o dragoste adulteră era și una și alta peste puterile domnișoarei de Villepreux. Ar fi trebuit să discute pe bază de principii. Joséphine nu avea principii și nu putea avea în urma educației primite, a căsătoriei și a situației ei false și dureroase în societate. Yseult încercă totuși să o facă să înțeleagă că, deși condamna încălcarea căsătoriei, nu disprețuia alegerea făcută, dar nici n-o aproba. După cîte îi spusese Saviniana despre trecutul Corintianului, Yseult presimțea din ce în ce mai mult în tînărul acesta niște instincte și o viață departe de-a dărui fericire unei femei, oricare ar fi fost ea. Îndrăzni să-i spună marchizei tot ce gîndea, și o făcu să reflecteze cum nu i se mai întîmplase pînă atunci asupra personalității înfricoșătoare care se dezvolta pe nesimțite la Corintian din ziua cînd protecția domnului de Villepreux îl scosese din obscuritate.

Joséphine începea să se liniștească, iar limbajul rațiunii o pregătea să-l audă pe cel al moralei, cînd cineva bătu în ușă. Ducîndu-se să vadă cine e, Yseult îi deschise bunicului său și-i adresă, așa cum făcea întotdeauna cînd îl vedea, cîteva vorbe afectuoase.

— Du-te, copila mea, zise contele, vreau să rămîn singur cu verișoara ta.

Yseult se supuse, iar domnul de Villepreux, așezîndu-se cu o încetineală solemnă, începu astfel convorbirea :

— Am să-ți vorbesc, dragă Joséphine, despre lucruri destul de delicate și despre cele mai mari taine pe care le poate avea o femeie. Ești sigură de tot că nu ne poate auzi nimeni ?

— Îmi închipui că n-ar fi cu putință, zise Joséphine, cam buimăcită de această introducere și de privirea cercetătoare pe care contele o ațintea asupra ei.

— Ei, atunci, zise el, uită-te pe la uși, pe la toate ușile !

Joséphine se ridică și se duse să vadă dacă ușa camerei ei care dădea spre coridor și cea care comunica cu celelalte odăi ale apartamentului erau bine închise, apoi se întoarse și se așeză pe scaun.

— Uiți o ușă, îi spuse contele, trăgînd tutun pe nas și privind-o pe deasupra ochelarilor.

— Nu, unchiule, altă ușă nu știu, răspunse Joséphine îngălbenindu-se.

— Dar cea din alcov ? Nu știi că din atelier se aude tot ce se petrece aci ?

— Doamne, zise Joséphine tremurînd, cum e cu putință ? pe acolo e, mi se pare, o trecere înfundată.

— Ești sigură, sigură, Joséphine ? Vrei să-i cer informații în privința asta Corintianului ?

Joséphine simți că leșină ; căzu în genunchi și se uită la bătrîn cu o îngrijorare de nedescris, fără a avea puterea să rostească o vorbă.

— Ridică-te, nepoată, reluă contele cu o blîndețe glacială ; stai pe scaun și ascultă-mă.

Joséphine se supuse în mod mașinal și rămase în fața lui, nemișcată și palidă ca o statuie.

— Pe vremea mea, copilă dragă, zise contele, erau unele marchize care-și luau de amanți lacheii. În general, erau femei mai puțin tinere, mai puțin frumoase, mai puțin curtate în lume decît tine ; ceea ce făcea poate puțintel mai explicabilă din partea lor o asemenea fantezie. Era timpul Parcului cu Cerbi [1], despre care se face mult caz astăzi, și pe care industriașii ni-l scot mereu pe nas ca o pată de neșters întipărită pe nobilime.

— Ajunge, unchiule, pentru numele lui Dumnezeu ! spuse Joséphine împreunîndu-și mîinile. Am înțeles !

— Departe de mine, zise contele, gîndul de a te umili sau de a te jigni, dragă Joséphine. Voiam doar să-ți spun (ai puțin curaj, voi fi scurt) că moravurile lui Ludovic al XV-lea, scuzabile poate la vremea lor, nu se mai pot practica astăzi. O femeie de lume n-ar mai putea să spună astăzi în zori unui amant : „Pleacă, nu mai am nevoie de tine", căci nu mai există mujici. Un rîndaș e un om, un meseriaș e un artist, un țăran e un proprietar

[1] În pavilionul cu acest nume, de la Versailles, aveau loc petrecerile și orgiile lui Ludovic al XV-lea.

— un cetățean — și nici o femeie, fie ea regină, n-are puterea să-l convingă pe un bărbat care a ținut-o în brațe că-i e inferior. Așadar, nu te-ai înjosit, dragă nepoată, alegîndu-ți ca amant un tînăr inteligent, ieșit din rîndurile poporului. Dacă ai fi liberă să adaugi darul mîinii tale la cel al inimii, ți-aș spune s-o faci, dacă-ți convine ; și în loc să fii marchiza de Frenays, ai fi Corintiana, fără ca eu să mă simt cîtuși de puțin umilit sau scandalizat. Dar ești căsătorită, copila mea, și soțul tău e prea bolnav (chiar acum am primit o scrisoare de la medicul lui, care nu-i dă mai mult de șase luni), te afli prea aproape de punctul de a fi liberă, ca să ți se poată ierta faptul că n-ai știut să aștepți. Există nenorociri de-o viață întreagă, cînd o greșeală de scurtă durată e aproape inevitabilă și e scuzată de lume. Dar în situația ta n-ai găsi nici o indulgență. Iată de ce te sfătuiesc să-l îndepărtezi pe Corintian, rămînînd să-l rechemi ca să te măriți cu el, după un an de văduvie.

Felul acesta de a lua lucrurile era atît de îndepărtat de ceea ce aștepta Joséphine de la severitatea unchiului ei, încît uimirea înlocui consternarea. Ridică de mai multe ori ochii spre el să vadă dacă vorbește serios, și-i plecă îndată după ce se asigură că nu vorbește de loc în glumă. Și totuși, nu era decît o jucărie, o capcană glumeață, deznodămîntul caraghios al unei comedii sceptice. Bătrînul conte știa foarte bine ce efect va avea comedia și nu se temea nicidecum că se va întoarce împotriva lui. O cunoștea pe Joséphine mult mai bine decît se înțelegea ea pe sine. Dăduse drumul la hățuri, știind bine că e singurul mijloc de a mîna un armăsar năvalnic.

Joséphine rămase mută cîteva clipe și, în sfîrșit, răspunse :

— Îți mulțumesc, dragă unchiule, că ești atît de generos încît mă tratezi cu bunătate, cînd în adîncul inimii mă disprețuiești cu siguranță.

— Eu, să te disprețuiesc, copila mea ! Dar de ce, mă rog ? dacă ai fi una din marchizele aventuroase de care-ți vorbeam adineaori, te-aș trata cu mai multă severitate,

căci un spirit nobil trebuie să știe să-și stăpînească simțurile. Dar n-ai comis o greșeală de felul ăsta...

— Unchiule, exclamă Joséphine căreia inspirația minciunii îi revenea o dată cu speranța de a se dezvinovăți, îți jur că e o iubire intelectuală, un vis romantic, și că tînărul nu venea aci...

— Decît ca să-ți sărute mîna, nu mă îndoiesc de asta, răspunse contele, cu un zîmbet atît de cumplit de ironic încît îi tăie deodată Joséphinei orice pretenție de a încerca să-l înșele. Dar nu asta te întrebam, adăugă el reluîndu-și seriozitatea prefăcută. Există greșeli depline în care inima joacă un rol atît de mare, încît le compătimești în loc să le condamni. Sînt așadar convins că ai pentru Corintian o afecțiune foarte serioasă și că, prevăzînd sfîrșitul apropiat al domnului de Frenays, i-ai făgăduit să te căsătorești într-o zi cu el. Ei bine, copila mea, dacă i-ai făcut această făgăduială, trebuie s-o ții ; îți repet că eu nu mă opun.

— Dar, unchiule, zise cu naivitate Joséphine, nu i-am făcut niciodată nici o făgăduială !

Contele continuă ca și cînd n-ar fi auzit răspunsul, pe care îl notase totuși în mod deosebit :

— Iar dacă vrei să-i spun eu Corintianului felul în care văd lucrurile, îi spun chiar astăzi.

— Dar, unchiule, ar însemna să-i dau o speranță care nu se va realiza poate. Eu nu aștept, nici nu doresc moartea bărbatului cu care m-ai măritat dumneata ; și mi se pare că ar fi o crimă să se prezinte omului pe care-l iubesc această perspectivă sinistră drept un vis și o speranță de fericire.

— De aceea nici nu se cade, în momentul de față, s-o faci tu însăți. Îți aprob scrupulele în privința asta. Dar eu, care știu foarte bine că scumpul meu nepot, marchizul, nu e de loc un om care să merite dragostea și prin urmare nici regretul, eu care nu ți-aș impune niciodată prefăcătoria unei dureri ipocrite și care înțeleg foarte bine în adîncul inimii dorința pe care o ai de a fi liberă, trebuie să-mi iau sarcina de a-l liniști pe Corintian în privința duratei despărțirii voastre. Despărțirea e necesară ; ceea ce astăzi știu numai eu, poate fi descoperit mîine de toată

lumea. O să-i vină greu să te părăsească ; probabil că te iubește nebunește ; dar făcîndu-l să înțeleagă că trebuie să te merite prin sacrificiul acesta și că va fi răsplătit peste cel mult doi ani, nu mă îndoiesc că va primi propunerea pe care am să i-o fac.

— Ce propunere, unchiule ? întrebă Joséphine speriată.

— Aceea de a pleca imediat în Italia, ca să se consacre cultului artei, în țara care a păstrat tradițiile artei și care îi va pune la dispoziție cele mai frumoase modele. Am să-i dau toate mijloacele de a face studii bune și progrese rapide. Poate că peste doi ani va putea să concureze la un premiu și atunci vei avea de soț un elev distins, căruia averea ta îi va netezi drumul spre celebritate.

— Sînt sigură, unchiule, că tînărul nu vede astfel lucrurile. E mîndru, dezinteresat și nu ar fi de acord să-și datoreze succesele situației pe care i-aș face-o eu în lume.

— Are ambiție, zise contele ; oricine se simte artist are ambiție, iar setea de glorie îi va învinge foarte repede scrupulele.

— Dar n-aș vrea ca eu să slujesc drept instrument la reușita unui ambițios. Dacă Corintianul ar accepta averea mea înainte de a-și aduce faima numelui său, m-aș îndoi de dragostea lui și n-aș mai împărtăși-o.

— Ei bine, cum n-avem timp și trebuie să luăm o hotărîre, am să-l întreb eu, zise contele ridicîndu-se. Trebuie să afle că îl iubești destul pentru a-l lua în căsătorie, oricare ar fi situația lui, și că eu aș consimți, chiar dacă rămîne muncitor. Nu-i așa că asta e intenția ta ?

— Dar, unchiule... zise Joséphine ridicîndu-se și ea și reținîndu-l pe conte care se făcea că vrea să plece. Dă-mi timp să mă gîndesc ; eu, la așa ceva, nu m-am gîndit niciodată ! Să consimt la căsătoria asta, cînd nu sînt încă văduvă, și cînd nu cunosc din căsătorie decît cele mai mari nefericiri ale ei... E cu neputință ! Trebuie să respir, să cer sfatul...

— Cui, dragă nepoată, Corintianului ?

— Dumitale, unchiule, dumitale îți voi cere sfatul, exclamă Joséphine aruncîndu-se în brațele contelui cu șiretenie, și alintîndu-se.

Bătrînul aristocrat înțelese foarte bine că tînăra marchiză îl imploră să o întoarcă de la o făgăduială de care se temea și că nu cere decît oarecare ajutor ca să rupă o legătură de care roșește. Joséphine îl iubise pe Corintian, dar era vanitoasă ; nu renunți la lumea mare cînd ai făcut un sacrificiu ca să intri în ea. Preferi că ai succese în rîndul ei măcar citeodată, fie și cu suferințe neîncetate, decît să fii gonită din sînul ei fără putința de întoarcere.

Contele, rizînd în sinea lui de reușita prefăcătoriei sale, plecă, făgăduindu-i să se gîndească la întrevederea cu Corintianul și dîndu-i răgaz pînă seara să se gîndească și ea.

Marchiza alergă la Yseult și-i povesti de-a fir-a-păr tot ce-i spusese contele. Yseult o ascultă cu mare emoție, fața i se lumină de-o bucurie ciudată iar marchiza, terminîndu-și povestirea, văzu cu mirare că obrajii verișoarei sale erau scăldați în lacrimi de entuziasm.

— Ei, dar ce ai, îi spuse ea, și cum să iau toate astea ?

— O, scumpul, nobilul meu bunic ! exclamă Yseult, ridicînd ochii și mîinile la cer ; eram sigură, aveam dreptate să mă bizui pe el. Știam eu că purtarea lui se va întîlni în faptă cu vorbele lui. O, da, Joséphine, trebuie să te căsătorești cu Corintianul.

— Dar nu te înțeleg, Yseult ! Îmi spuneai adineaori că n-o să mă facă niciodată fericită, că trebuie să rup cu el, și acum mă sfătuiești să mă leg de el pentru totdeauna ?

— Crezusem că am datoria să-ți vorbesc astfel și să-ți arăt defectele iubitului tău ca să te vindec de o dragoste care mi se părea vinovată. Dar bunicul a avut simțul unei morale mai înalte ; dînsul știe care-i morala adevărată. Te-a sfătuit să fii credincioasă soțului tău acum, cînd se apropie ceasul solemn, după care vei fi liberă și vei putea încheia un legămînt de dragoste mai îndreptățită și mai fericită încă.

— Va să zică mă sfătuiești chiar tu să mă mărit cu Corintianul. Dar ambiția, gelozia și insultele lui de care am suferit atîta, dar dragostea lui pentru Saviniana, care nu s-a stins poate ? Uiți că azi-noapte l-am gonit de aci într-o pornire de ură și de mînie de nedescris ?

— Va reveni să-ţi ceară iertare că a greşit, şi tu îi vei îndrepta defectele vindecîndu-l de suferinţe, dovedindu-i prin făgăduinţe sinceritatea ta...

— E nebunie curată, strigă marchiza scoasă din fire, sau jucaţi o comedie, tu şi bunicul tău, ca să mă puneţi la încercare, sau sînteţi sub influenţa nu ştiu cărui vis de republicanism romanţios, căruia vreţi să mă sacrificaţi. Grozav aş vrea să văd ce ar spune unchiul dacă tu ai vrea să te măriţi cu Pierre Huguenin, şi ce ai spune tu însăţi, dacă ai fi sfătuită...

Yseult zîmbi şi o sărută lung pe frunte pe verişoară-sa fără să răspundă nimic. Faţa ei avea o expresie sublimă...

Capitolul XXXIII

În seara acestei zile atît de pline de emoţii, Pierre şi Corintianul lucrau la lumina lămpii, frămîntaţi şi ei, ca de friguri. Amaury, plictisit de munca lui, se grăbea să termine ultimele figurine sculptate şi dorea să înceapă ornamentele mai uşoare la care trebuia să-l ajute Pierre. Partea de simplă tîmplărie nu mersese de loc repede. Mai erau încă multe panouri desprinse, multe ciubuce neterminate. Dar taica Huguenin fusese silit să aibă răbdare. Fiu-său ţinea să termine înainte de toate scara tribunei, pe care şi-o rezervase sieşi ca fiind piesa cea mai importantă şi cea mai grea. Pierre nu spunea că, în taina inimii sale, îi era dragă partea aceasta a atelierului care îl apropia de cabinetul din turnuleţ şi de tribună, unde uneori, cînd lucra, nu era despărţit de Yseult decît prin uşa adesea întredeschisă a cabinetului de studiu.

Izolat în fundul atelierului, Pierre lucrase de cîtva timp fără răgaz. Nu voia numai ca scara să fie o piesă făcută după toate legile ştiinţei, ci voia să facă din ea o adevărată operă de artă. Se gîndea să-i dea un stil, un caracter şi o mişcare nu numai zveltă şi sigură, dar şi

îndrăzneață și pitorească. Nu trebuia să fie o scară cochetă de restaurant sau de magazin, ci cu-adevărat scara austeră și bogată a unui vechi conac de altădată, așa cum se văd prin fundul interioarelor lui Rembrandt, pe care o lumină nesigură, pornind de jos, urcă și descrește cu atîta artă și adîncime. Balustrada de lemn decupată *à jour* și ornamentele pandantivelor trebuiau și ele să fie deosebit de alese. Pierre avu bunul-simț și bunul-gust de a imita desenul acestor părți după ornamentele vechii lemnării. Le adaptă la formele și dimensiunile scării și, aci, cunoștințele sale de geometrie îi fură de cel mai mare folos. Era o lucrare de arhitect, de decorator și de sculptor totodată.

Pierre era sever față de sine însuși. Își spunea că acum are poate singurul prilej în viață să unească în mod serios condițiile folosului cu ale frumosului și voia să lase în această încăpere, în care generații de lucrători îndemînatici executaseră lucruri atît de frumoase, o urmă a vieții lui de lucrător conștiincios, de artist delicat și ales.

Erau ceasurile zece seara, și făcea ultima revizie la lucrarea sa. Ajustase treptele bine cumpănite pe un cadru elegant, fragil în aparență, dar solid în realitate. Balustrada era așezată ; și, la lumina lămpii, reflecta pe zid încolăcirile ei subțiri și nervurile ei robuste. Pierre, în genunchi pe ultima treaptă, netezea cu grijă cele mai mici asperități la rindea ; avea fruntea scăldată în sudoare și ochii îi străluceau de o bucurie modestă și îndreptățită. Corintianul era urcat pe o scară, la oarecare distanță, și mai așeza în firidele lor cîțiva îngerași. Lucra cu aceeași hărnicie, dar nu cu aceeași plăcere ca prietenul său. În ardoarea lui era un fel de furie și, una-două, exclama aruncîndu-și dalta pe lespezi :

— Blestemate marionete, cînd o să termin o dată cu voi ?

Apoi își îndrepta din cînd în cînd privirea spre semnul alb care rămăsese pe panoul secret și pe care nu și-l putea explica.

— Eu, unul, am terminat, spuse Pierre deodată, așezîndu-se pe treapta care lega scara de tribună, și aproape

că-mi pare rău, adăugă el ștergîndu-și fruntea; n-am mai lucrat pînă acum la ceva cu atîta dragoste și zel.

— Cred și eu, răspunse Corintianul cu amărăciune, tu lucrezi pentru cineva care merită.

— Eu lucrez pentru artă, zise Pierre.

— Nu, răspunse brusc Corintianul, tu lucrezi pentru cea pe care o iubești.

— Taci din gură, taci din gură! exclamă Pierre speriat, arătîndu-i ușa cabinetului.

— Aș, știu eu că ele iau ceaiul la ora asta, răspunse Corintianul. Le știu de-a fir-a-păr obiceiurile. În momentul ăsta, domnișoara de Villepreux își aranjează cețile de porțelan, vorbind de politică sau de filozofie cu bunicu-său; iar marchiza cască, uitîndu-se în oglindă dacă e bine coafată. Parc-o văd.

— Oricum, vorbește mai încet, te rog foarte mult!

— Vorbesc cît de încet vrei, Pierre, zise Corintianul, venind să se așeze lîngă prietenul său. Dar am nevoie să vorbesc, vezi tu, fiindcă simt că-mi plesnește capul. Știi că-i minunată scara ta? Ai talent, Pierre. Ești născut arhitect, cum eu sînt născut sculptor, și cred că una e tot atît de strălucită ca și cealaltă. Tu n-ai avut niciodată ambiție?

— Vezi bine că am, de vreme ce mi-am dat atîta osteneală să fac scara asta.

— Și cu asta ți-ai satisfăcut ambiția?

— Pentru ziua de azi, da, mîine voi avea de făcut corpul de bibliotecă.

— Și ai de gînd să faci toată viața scări și biblioteci?

— Ce-aș putea să fac mai mult? Altceva nu știu să fac.

— Cum așa? poți tot ce vrei, Pierre, și sper că nu vrei să rămîi tîmplar?

— Dragă Corintiene, am de gînd să rămîn tîmplar. Că tu vei deveni sculptor, că-l vei studia pe Michelangelo și pe Donatello, e foarte bine. Ești împins spre operele strălucite de un temperament deosebit, care-ți impune datoria de a căuta frumosul în expresia lui cea mai înaltă și cea mai poetică. Dezgustul pe care ți-l inspiră lucrările de

pură utilitate e poate o înștiințare a Providenței, care ți-a hărăzit o soartă mai aleasă. Dar mie îmi place să lucrez cu mîinile și dacă munca mea servește la ceva, nu-mi pare rău de ea. Inteligența mea nu-mi dă ghes spre operele de artă, așa cum le înțelegi tu ; eu sînt din popor ; mă simt muncitor prin toți porii. Un glas tainic, departe de a mă chema spre zarva lumii, îmi murmură neîncetat la ureche că sînt legat de glia muncii și că pe ea mi-e sortit poate să mor.

— Bine, dar asta-i o absurditate, Pierre, îți micșorezi meritele și te năpăstuiești ; tu nu ești făcut să rămîi mașină și să asuzi ca un rob. Felul în care bogații exploatează munca poporului nu-i o nedreptate ? tu însuți mi-ai spus-o de sute de ori.

— Da, în principiu urăsc exploatarea aceasta, dar în fapt mă supun ei.

— E o inconsecvență, Pierre, o lașitate ! Dacă toți au să spună așa, lucrurile n-au să se schimbe niciodată.

— Dragă Corintiene, lucrurile au să se schimbe. Dumnezeu e prea drept ca să lase de izbeliște omenirea, iar omenirea e prea nobilă ca să se uite pe ea însăși. Nu e posibil să simt în sufletul meu ce e dreptatea, dacă dreptatea nu e posibilă. Nu mi-ar fi dragă egalitatea, dacă egalitatea n-ar fi realizabilă. Căci nu sînt nebun, Amaury, mă simt foarte calm ; sînt sigur că sînt foarte cumpănit în clipa asta și totuși cred că bogații nu-i vor exploata veșnic pe cei săraci.

— Cu toate astea, ți se pare că-i o datorie să rămîi sărac.

— Da, fiindcă nu vreau să ajung bogat cu orice preț.

— Și nu-i urăști pe bogați ?

— Nu, pentru că oamenii fug în chip firesc de mizerie.

— Ia lămurește-mi asta !

— Nimic mai simplu. E sigur, nu-i așa, că încă de pe-acum un sărac se poate îmbogăți dacă-i foarte inteligent ?

— Da.

— E sigur că toți săracii inteligenți pot ajunge bogați ?

— Nu știu ; sînt atîția săraci inteligenți, încît nu s-ar găsi poate cu ce să se îmbogățească toți.

— Asta așa e, Amaury. Nu vedem oare în fiecare zi oameni inteligenți și cu talent care mor de foame ?

— Sînt destui. Nu-i de ajuns să ai geniu, trebuie să ai și noroc.

— Adică să știi să te descurci, să ai dibăcie, ambiție, îndrăzneală. Și cel mai sigur mijloc din toate e să n-ai conștiință.

— Se poate, oftă Corintianul. Dumnezeu știe dacă am să pot să mi-o păstrez pe a mea și dacă nu va trebui s-o alung sau să dau greș.

— Sper că te va păzi Dumnezeu, băiete. Dar eu, știi, nu trebuie să mă încumet. Nu sînt într-atît de talentat pentru ca vocea destinului să-mi poruncească să pornesc la lupta primejdioasă cu oamenii. Văd că majoritatea celor care ies din anonimatul aspru al mercenarului pentru a deveni fericiți și liberi își pierd virtuțile modeste, și nu răzbat prin obstacole decît pierzîndu-și cu fiecare efort cîte puțină credință, și cu fiecare triumf cîte puțină omenie. Groaznic război e rivalitatea spiritelor superioare ; nu poate parveni unul din ele decît cu condiția să le zdrobească pe celelalte. Societatea e ca un regiment în care locotenentul, într-o zi, de bătălie, se bucură văzîndu-l căzînd pe căpitanul pe care-l va înlocui. Ei bine ! de vreme ce lumea e astfel orînduită, de vreme ce spiritele cele mai liberale și cele mai înaintate n-au găsit pînă acum decît maxima : „Distrugeți-vă unii pe alții, ca să vă faceți loc", eu nu vreau să distrug pe nimeni. Ambițiile noastre personale justifică prea adesea principiul ticălos pe care ei îl numesc concurență, emulație, și pe care eu îl numesc hoție și omor. Iubesc prea mult poporul ca să accept soarta fericită oferită unuia dintr-o mie de-ai noștri, în vreme ce ceilalți sînt lăsați să sufere. Poporul orb și resemnat rabdă ; îi admiră pe cei care ajung ; iar cel care nu ajunge se înrăiește în ură, sau se îndobitocește în descurajare. Într-un cuvînt, principiul rivalității nu creează decît tirani și exploatatori, sau robi și bandiți. Eu nu vreau să fiu nici

una, nici alta. Am să rămîn sărac în fapt, liber în principiu ; și am să mor pe paie poate, dar protestînd împotriva unei asemenea științe scoiale care nu e în stare să dea un pat fiecărui om.

— Îți înțeleg noblețea, Pierre, faci ca marinarul care preferă să moară cu echipajul decît să scape într-o bărcuță cu cei privilegiați. Dar uiți că se vor găsi veșnic privilegiați care să sară în barcă și că cerul nu va veni în ajutorul celui care piere. Îți admir virtutea, Pierre ; dar dacă vrei să știi, mi se pare atît de puțin firească, atît de exagerată, încît tare mă tem că e un acces de entuziasm de care te vei căi mai tîrziu.

— De unde îți vine gîndul ăsta ?

— Fiindcă mi se pare că nu erai așa acum șase luni.

— E-adevărat ; atunci eram cum ești tu astăzi : sufeream, protestam, mi-era silă de condiția noastră, iar ție nu. Astăzi eu nu mai am ambiție iar tu ai. Ne-am schimbat rolurile.

— Și care din noi doi are dreptate ?

— Poate că amîndoi. Tu ești omul societății prezente, eu sînt poate cel al societății viitoare.

— Deocamdată, nu vrei să trăiești, fiindcă nu înseamnă a trăi să trăiești în dorință și în așteptare.

— Spune mai curînd în credință și în speranță.

— Pierre, teoriile astea nebunești ți le-a strecurat domnișoara de Villepreux. Oamenilor ăstora le vine ușor să le facă. Sînt bogați și puternici ; se bucură de toate ; și pe noi ne sfătuiesc să trăim cu nimic.

— Las-o în pace pe domnișoara de Villepreux, răspunse Pierre. Nu văd ce are de-a face cu ce vorbim noi.

— Pierre, zise Amaury avîntat, eu ți-am spus toate tainele mele și tu nu mi le-ai spus niciodată pe ale tale. Îți închipui oare că nu le citesc în inima ta ?

— Lasă-mă, Amaury, nu mă face să sufăr în zadar. O respect, o cinstesc pe domnișoara de Villepreux, asta-i sigur. Nu-i nici o taină aici.

— O respecți, o cinstești... și o iubești.

— Da, o iubesc, răspunse Pierre înfiorîndu-se. O iubesc cum te iubește Saviniana pe tine.

— O iubești cum o iubesc eu pe marchiză.

— O! nu, nu, Amaury, nu-i adevărat. N-o iubesc așa.

— O iubești de o mie de ori mai mult.

— Nu sînt îndrăgostit de ea, nu! Mi-e martor cerul...

— Nu îndrăznești să termini. Ei, bine, poate că nu ești îndrăgostit de ea, nu-ți doresc o asemenea nenorocire; dar o adori, și te consideri fericit că ești sclavul cucerit și înlănțuit al acestei doamne romane...

Convorbirea fu întreruptă de un servitor care veni dinspre parc, să-i spună Corintianului că bătrînul conte dorește să-i vorbească. Corintianul se supuse și plecă, foarte departe de a presimți importanța întrevederii care i se ceruse.

Pierre rămase cîteva clipe absorbit și tulburat de insinuările îndrăznețe făcute de prietenul său. Apoi, gîndindu-se că la castel era ora culcării și că, poate, domnișoara de Villepreux avea să coboare în cabinetul ei de studiu, cum i se întîmpla deseori între ceasurile unsprezece și douăsprezece, începu să-și adune și să-și strîngă uneltele ca să plece, credincios respectului pe care i-l jurase în sufletul său. Dar, în momentul cînd se apleca pentru a-și lua sacul de piele în care se aflau sculele sale, simți că o mînă îl atinge ușor pe umăr și, ridicînd capul, o văzu pe domnișoara de Villepreux, strălucind de o frumusețe pe care n-o avusese niciodată pînă atunci. Tot sufletul îi era în ochi, și avîntul pe care îl înăbușea totdeauna în adîncul ei însești izbucnea în ea în clipa aceasta, fără să încerce a-l stăpîni. Se produsese în toată ființa ei o transfigurare divină. Pierre o văzuse deseori exaltată, dar totdeauna cam misterioasă și exprimîndu-se în enigme sau cu rezerve, de cîte ori era vorba de prietenia lor. În momentul acesta o văzu ca pe o pitie gata să-și reverse oracolele și, împins el însuși de o încredere și de o forță necunoscută, pentru prima dată în viața lui, luă mîna lui Yseult în mîna sa.

— Am terminat scara, îi spuse el, dumneavoastră, cea dintîi, veți pune mîna pe balustradă.

— Nu vorbi așa de tare, Pierre, îi spuse ea. Pentru prima și ultima dată în viața mea, am să-ți spun un

secret; un secret care mîine nu va mai fi secret. Vino cu mine.

Îl duse în cabinetul ei și închise ușa cu grijă; apoi, vorbi astfel:

— Pierre, nu te întreb, cum te întreba Corintianul adineaori, dacă ești îndrăgostit de mine. Între noi doi, cuvîntul acesta mi se pare neînsemnat și copilăresc. Că nu sînt frumoasă știe toată lumea; nu știu dacă dumneata ești frumos, deși lumea așa spune. N-am căutat niciodată în ochii dumitale decît sufletul, frumusețea morală e singura care mă poate fascina... Dar vin să te întreb, în fața lui Dumnezeu care ne vede și ne aude, dacă mă iubești cum te iubesc eu.

Pierre păli, i se încleștară dinții; nu putu răspunde.

— Nu mă lăsa în nesiguranță, reluă Yseult. E foarte important pentru mine să nu mă înșel asupra sentimentului pe care ți-l inspir; căci sînt în pragul crizei decisive a vieții mele, pe care te-am lăsat s-o presimți aci, într-o seară, cînd mă jucam de-a carbonarismul cu dumneata, crezînd că am eu să te învăț ceva, fiindcă nu primisem încă din partea dumitale inițierea la adevărata egalitate, pe care mi-ai dat-o de atunci încoace. Ascultă, Pierre, s-au petrecut astăzi în familia mea multe lucruri pe care nu le știi. Verișoara mea mi-a destăinuit o taină pe care o cunoșteai de mult. Bunicul meu, prin nu știu ce întîmplare, a descoperit această taină, și a dat o sentință pe care te las s-o ghicești.

Pierre nu putea vorbi. Yseult îi văzu neliniștea și continuă:

— Hotărîrea bunicului n-a dezmințit principiile minunate în care m-a crescut și pe care l-am văzut profesîndu-le întotdeauna. A sfătuit-o pe doamna de Frenays, al cărei soț e pe moarte, să se mărite cu Corintianul de îndată ce va fi liberă și, în momentul de față, îl îndeamnă pe Corintian să plece și să se întoarcă aici peste doi ani. Peste doi ani, Pierre, prietenul dumitale va fi vărul meu și nepotul bunicului. Vezi așadar că, dacă mă iubești, dacă mă stimezi, dacă mă socotești demnă de a fi soția dumi-

tale, așa după cum eu te iubesc, te respect și te cinstesc, mă pot duce la bunicul să-i cer să consimtă la căsătoria noastră. Dacă n-aș avea siguranța că reușesc, nu ți-aș fi spus niciodată ceea ce-ți spun acum în deplină liniște a minții și în deplină libertate a conștiinței.

Pierre căzu în genunchi și voi să răspundă ; dar dragostea lui, atîta vreme înăbușită, ar fi izbucnit cu prea mare violență. Nu găsea cuvinte, șuvoaie de lacrimi îi curgeau în tăcere pe obraji.

— Pierre, îi spuse ea, n-ai așadar puterea să-mi spui un cuvînt ? De asta mă temeam ; n-ai încredere : crezi că visezi, că-ți propun un lucru imposibil. Îmi mulțumești în genunchi, ca și cînd ar fi cine știe ce ispravă din partea mea că te iubesc. Ei, Doamne ! nimic nu-i mai simplu. Dacă m-ai vedea alegînd vreun mare aristocrat, de-abia atunci ar trebui să te miri și să-ți închipui că mi-am pierdut mințile. Gîndește-te doar că am fost crescută în spiritul care mă însuflețește astăzi de cînd am început să respir și să trăiesc ; gîndește-te că primele mele lecturi, primele impresii, primele gînduri m-au împins spre ceea ce fac acum. Din ziua cînd am putut judeca asupra viitorului meu, am hotărît să mă mărit cu un om din popor, ca să fiu și eu din popor, așa cum oamenii înclinați spre creștinism se botezau odinioară ca să se poată numi creștini. Am întîlnit în dumneata pe singurul bărbat drept, după bunicul ; am descoperit în dumneata nu numai o potrivire completă cu ideile și sentimentele mele, dar și o superioritate a inteligenței și a virtuții, care a adus lumină în instinctele mele bune și entuziasm în convingerile mele. M-ai ajutat să scap de cîteva erori ; m-ai vindecat de mai multe nesiguranțe, într-un cuvînt, m-ai învățat dreptatea și mi-ai întărit convingerile. N-ai de ce să te miri, prin urmare, afară doar dacă nu mă consideri prea frivolă și prea slabă pentru a înfăptui ceea ce am gîndit.

Pierre era pradă unui adevărat delir. O privea și nu îndrăznea să-i atingă cu buzele nici măcar capătul cingătoarei, atît îi apărea de înălțată și de sfințită prin crezul său.

— Văd că nu poți vorbi, îi spuse ea. Mă duc la bunicul. Dacă nu consimți, fă doar un semn, un gest, și-am să aștept să-ți schimbi părerea.

Pierre, ca rătăcit, luă pumnalul pe care Yseult voise să i-l dea în ziua plecării lui Achille Lefort, și care se afla acolo pe masă.

— Ce vrei să faci ? îi spuse ea smulgîndu-i-l din mînă.

— Să mă omor, zise el cu glas înăbușit ; fiindcă e un vis și aș vrea să mă trezesc în altă viață.

— Văd că mă iubești, spuse Yseult zîmbind ; căci nu te mai temi să te atingi de arma care taie prietenia.

— Ar putea să-mi taie și inima în bucăți, răspunse Pierre, și tot n-ar scoate din ea dragostea pe care v-o port.

— Dacă-i așa, zise Yseult, însuflețită de o sfîntă bucurie și avînd în obraji roșeața pudorii, cum nu cunosc decît un fel de a voi un lucru, cel de a-l traduce numaidecît în faptă, mă duc la bunicul să-i vorbesc de dumneata. Pe mîine, Pierre, căci e vorba de ceva serios și poate că bunicul va voi să se gîndească peste noapte.

— Mîine, mîine, exclamă Pierre înspăimîntat, oare va veni vreodată ziua de mîine ? Cum voi putea răbda pînă mîine bucuria și spaima aceasta ? Nu, nu, nu vorbiți încă bunicului ; lăsați-mă să trăiesc pînă mîine numai cu gîndul bunătății dumneavoastră față de mine. (Pierre nu îndrăznea să spună : dragostei dumneavoastră.) Nu înțeleg încă viitorul de care-mi vorbiți ; am impresia că e un mister aici și mă gîndesc la el cu un fel de teamă... Da, mi-e inima strînsă, și fericirea mea e-atît de mare, încît seamănă a tristețe. E un gînd solemn, dureros, îmbătător. E ca și cînd v-ați omorî pentru mine... Lăsați-mă să mă gîndesc la toate astea, vedeți doar că mi-am pierdut mințile. Nu-mi pot aduna gîndurile, în mijlocul vîrtejului pe care-l răscoliți în mine, decît asupra unui singur punct : că mă iubiți... Dumneavoastră ! Dumneavoastră ! Ah, Doamne, dumneavoastră ! Sînt iubit de dumneavoastră !... E oare cu putință ? Nu am febră, nu aiurez ?

— Mă tem de gîndurile dumitale, Pierre, și nu vreau să-ți dau timp pentru ele. Le-am avut în locul dumitale, și hotărîrea pe care am luat-o a fost destul de cugetată ca

să-i pot prevedea toate consecințele ; sînt de așa natură, că nu mă sperie nici una. Nu trebuie mult curaj, crede-mă, ca să înfrunți prejudecățile lumii, cînd făptuiești nu un gest aventuros, ci un act de convingere ; lumea e mult prea slabă și mult prea mică în fața unor asemenea hotărîri. Iar întrucît te privește, știu eu ce scrupule vei avea, de îndată ce-ți vei aminti că eu sînt bogată și dumneata nu ești. Știu și ce-ți voi răspunde ; ți-am prevăzut toate obiecțiile, și sînt sigură că le voi învinge, căci țin la demnitatea dumitale mai mult decît ții dumneata, și dacă aș crede că te împing spre o hotărîre contrară principiilor din conștiința dumitale, aș prefera să mor.

Stătură astfel multă vreme de vorbă. Pierre o asculta cu sete și abia de-i răspundea. În prima tulburare a bucuriei aceleia neașteptate și imense, nu putea prețui cum se cuvine ideea unei căsătorii atît de contrare ideilor și uzanțelor din ierarhia socială. Voia să aibă răgazul de a pune la încercare proiectul acesta în cuptorul conștiinței sale. Dar curajul și entuziasmul cu care Yseult, atît de convinsă, i se dăruia în întregime, îl făceau să fie pătruns de dragoste, de recunoștință și de admirație. Aveau atîtea lucruri să-și spună, să-și aducă aminte, să le recheme împreună în memorie, încît nu puteau să se smulgă din convorbire. Privirea înapoi a dragostei lor stăpînite, explicația nouă a celor mai mărunte mistere, a celor mai mici emoții din trecut, erau pline de delicii ; simțeau că retrăiesc încă o dată zilele trăite. Atîta doar că prima viață fusese realitatea, iar a doua era idealul ; și amintirea aceasta, reluată în doi și înfrumusețată cu toate revelațiile care lipsiseră trecutului, era oarecum ca sentimentul pe care l-ar avea într-o viață fericită un suflet care și-ar aminti că a mai trăit, dar în condiții mai puțin plăcute și avînd dorințe acum satisfăcute.

În timp ce stăteau astfel de vorbă și uitau de trecerea timpului, transportați cum erau în altă sferă, contele de Villepreux îi vorbea Corintianului. Pînă în momentul acela, marchiza, care era agitată și în care se dădeau mii

de lupte, se rușinase să mărturisească unchiului său că pasiunea serioasă pe care i-o atribuia șiretul conte nu era decît o surpriză a simțurilor, în răstimpul unei toane a minții, un roman început cu nechibzuința unei fete de pension, purtat în delirul unui amor fără frîu și fără țel, gata să se încheie în fața temerii de blam și a imperativelor vanității. Dacă s-ar fi prezentat cu un nume celebru și cu titluri dobîndite pentru a se bucura de considerație, Corintianul ar fi fost preferat poate unui gentilom fără reputație și fără talent. Dar Corintianul, calfă de tîmplar, tînăr genial, e-adevărat, și pe punctul de a se forma la Roma, dar necunoscut și nesigur de viitorul lui, incapabil poate de-a face studii tîrzii și de-a realiza speranțele care se puseseră în el... era un zar în cornetul jocului de noroc care se cheamă societate, iar Joséphine nu-și simțea destulă convingere și destul curaj pentru a face încercarea. Era așadar foarte speriată de hotărîrea pe care i-o sugera în mod ipocrit unchiul său ; și în momentul cînd acesta voi să trimită după Amaury, îl urmă în cabinetul lui și-l imploră să-i dea mai întîi ei ascultare. Joséphine pretinse că a descoperit o intrigă sentimentală între Saviniana și Corintian și se declară atît de bine vindecată de dragoste, încît renunța la aventura ei și-l ruga pe unchiul său s-o ajute s-o rupă. Nu mințea decît pe jumătate. Descoperirea pe care-o făcuse despre dragostea aceasta din trecut îl depoetiza cel mai mult pe Amaury în ochii ei. Era umilită că urmase unei cîrciumărese, precum și de originea umilă a amantului ei, de care acesta nu admitea să roșească și pe care nu era atît de laș încît s-o facă uitată.

Contele o trată pe Joséphine de sus. Încetă să joace comedie și îi spuse lucrurile cele mai aspre, ca să se învețe minte și să-și aleagă de-aci înainte amanții din medii ceva mai puțin joase.

— Asta cred că trebuie să-ți deschidă nițel capul, îi spuse el, și să-ți arate că dacă trebuie să iubim și să cinstim poporul în principiu, nu trebuie să ne grăbim prea mult a pune simpatia în aplicare în mod atît de experi-

mental cum ai făcut tu, suferind consecinţele. Poporul e mare şi frumos în masă, dar e şubred şi păcătos luat individual; are nevoie să treacă pe rînd prin toate fazele ierarhiei sociale ca să se purifice, să se cureţe de mîlul din care a ieşit, şi să dobîndească cu mare osteneală şi cu mare merit faima care poate lupta astăzi cu succes cu cea a originii, şi care o va birui poate cu totul într-o zi pe aceasta. Ai crezut că poţi face, cu ochii tăi frumoşi, transformarea pe care douăzeci de ani de muncă şi de luptă o vor realiza sau n-o vor realiza asupra tînărului acestuia. El nu te înţelege şi se întoarce cu plăcere la cumătră-sa, Saviniana. Asta îţi mai dovedeşte că e cale mai lungă de la caldarîmul popular la înălţimile adevăratului merit şi a adevăratei consideraţii, decît de la masa tîmplarului la patul unei marchize.

Joséphine primi dojana aceasta cinică şi muşcătoare cu o supunere oarbă. Gîndirea ei nu se ridica mai sus decît liberalismul îngust al bătrînului conte. Nu constată nici o inconsecvenţă între purtarea şi vorbele lui; totul îi păru literă de lege. Îşi încasă umilirea cu durere, dar fără revoltă, şi primi iertarea în genunchi, cu recunoştinţă. Făcea parte din speţa asupra căreia casta nobililor, deşi urîtă şi ridiculizată, exercita încă o influenţă dominantă.

Contele încercă la început să-l trateze pe Corintian ca pe un băieţaş şi să-l sperie. Văzîndu-l atît de *drăguţ*, nu-i bănuise niciodată orgoliul şi violenţa caracterului. Cînd îl văzu răzvrătindu-se, declarînd că e liber, că nu ascultă de nimeni, că poate fi gonit din castel şi din atelier, dar nu şi din ţinut şi din sat, că nu-i recunoaşte contelui nici un drept asupra marchizei şi asupra lui, bătrînul viclean fu silit să-şi dea seama că teoriile lui dăduseră roade şi că nici frica de bătaie, nici teama de a pierde protecţia şi ajutorul său nu-i vor înfrînge Corintianului mîndria. Schimbă atunci tactica, îl luă cu binişorul, îl judecă părinteşte, îl compătimi pentru dragostea lui, îi dezvălui slăbiciunea şi vanitatea Joséphinei, îl sfătui să se însoare cu Saviniana sau să se ducă să studieze sculptura în Italia. Corintianului îi căzuseră greu ame-

nințările făcute; se răzbună ieșind din cabinetul domnului de Villepreux fără să-i fi făgăduit ceva. Dar noaptea e sfetnic bun, și gîndul de a vedea Italia îi răscoli o dorință atît de vie, încît hotărî să cadă la înțelegere a doua zi. Contele era foarte liniștit în această privință. Numai cît pomenise de Roma și văzuse țîșnind din ochii tînărului artist flacăra ambiției, așa încît era foarte sigur că nici o dragoste nu-i va zăticni cariera.

Bătrînul conte, cam obosit de ziua pe care o avusese, era gata să se culce, cînd nepotu-său, Raoul, veni la rîndu-i să-i ceară un moment de audiență. Era vorba de revelațiile pe care i le făcuse Isidore în legătură cu Yseult și de vorbele iscate de intimitatea ei cu Saviniana și cu Pierre Huguenin. Dacă i s-ar fi dat în ajun avertismentul acesta, domnului de Villepreux nu i s-ar fi părut poate că merită osteneala să se gîndească la el, cu atît mai mult cu cît Raoul avea oarecare plăcere răutăcioasă să-i arate bunicului său primejdiile și inconvenientele republicanismului profesat de el. Dar istoria cu marchiza îl făcea pe conte să dea mare atenție celor spuse de Raoul. Îi puse multe întrebări și nu-l opri din vorbă cînd tînărul filfizon regalist îi spuse lungindu-l pe r și umblînd pe ocolite ca mai toți cei de seama lui (lepădături ale unei puteri decăzute care n-o mai au nici măcar pe aceea de a vorbi lămurit):

— Să vezi, bunicule, că o să se termine cu un scandal, dacă nu iei măsuri. Yseult face de capul ei; dumneata ai răsfățat-o și e prea tîrziu ca să-ți recapeți autoritatea față de ea. Dar e bună de măritat; trebuie s-o pui sub protecția unui bărbat tînăr, care va fi în același timp sprijinul devotat al bătrînețelor dumitale. Se face repede, dacă vrei. Amédée e o partidă excelentă pentru ea. E tînăr, elegant, binecrescut, băiat frumos, bogat, de familie bună; familia lui e bine văzută la curte. E îndrăgostit de ea sau gata să se îndrăgostească. Contesa, soră-sa, e dispusă să facă iar primii pași, deși Yseult a fost cam ursuză cu ea. Dacă vrei dumneata, Yseult o să-și schimbe ideile; fiindcă, dacă e încăpățînată în lucrurile mici, cred că e cu judecată în cele

importante. De altfel, ține la dumneata, și dorința de a-ți face plăcere...

— Mai vorbim noi de asta, zise contele. Acum, lasă-mă, vreau să-i vorbesc mai întîi de Saviniana.

Raoul plecă și contele coborî în cabinetul turnulețului. Era unu noaptea. O surprinse pe nepoată-sa între patru ochi cu Pierre Huguenin. Atunci își pierdu cumpătul ; trezindu-i-se furia, care-l înneca deseori, se exprimă în termeni foarte puțin măsurați asupra necuviinței acestei intimități. Pierre era atît de tulburat, încît nu se gîndea să asculte de ordinele violente pe care i le dădea bătrînul și să plece ; se temea pentru Yseult de mînia părintească, dar n-avea nimic de spus ca să se dezvinovățească. Speriată o clipă, Yseult domină curînd prin firea ei curajoasă situația care era atît de grea. În loc să se mînie în sinea ei de cuvintele aspre ale bunicului său, îl luă de gît și spuse, mîngîindu-i părul alb, că e fericită că a fost surprinsă singură cu Huguenin și că asta o scutește de introduceri lungi. Apoi, luîndu-l pe Pierre de mînă, îl duse lîngă bătrîn și, îngenunchind, spuse cu glas mișcat dar hotărît :

— Bunicule, mi-ai spus de mii de ori că ai destulă încredere în judecata și în demnitatea mea, ca să-mi îngădui să-mi aleg singură soțul. Cînd mi s-au propus fel de fel de căsătorii din interes sau din ambiție, ai aprobat refuzurile mele, și mi-ai spus că ai prefera să mă vezi măritată cu un muncitor cinstit, decît cu unul din nobilii aceia obraznici și josnici care-ți calomniau atitudinea politică și care se umileau în fața banilor dumitale. În sfîrșit, astăzi i-ai spus verișoarei mele niște lucruri pe care am pus-o să mi le repete de mai multe ori, ca să fiu sigură de tot că nu te voi supăra vorbindu-ți cum vreau să-ți vorbesc. Iată omul pe care l-aș lua de bărbat, dacă binevoiești să-mi binecuvîntezi și să-mi încuviințezi alegerea.

Yseult fu silită să se întrerupă. Surpriza, indignarea, supărarea, și mai ales rușinea de a nu avea nimic de răspuns, îl răscoliră într-atît pe bătrînul conte, încît simți deodată că îl părăsesc puterile și că sîngele îi vîjîie în urechi. Căzu pe un fotoliu și se făcu, pe rînd, roșu ca focul

și palid ca moartea. Văzîndu-l că leșină, Yseult scoase un țipăt și-i îmbrățișă genunchii.

— Fată nenorocită, zise bătrînul făcînd o sforțare, îți omori bunicul !

Și-și pierdu cunoștința.

Capitolul XXXIV

Contele avu o congestie cerebrală, luată la început drept un atac grav de apoplexie, care alarmă tot castelul. Dar la primele picături de sînge care i se scoaseră se simți ușurat și întinse mîna nepoatei lui care, mai palidă și mai bolnavă decît el, stătea îngenuncheată lîngă pat. Avînd trupul și mintea slăbite, bătrînul nu se gîndi să revină asupra declarației ciudate pe care i-o făcuse Yseult. Adormi destul de liniștit, spre ziuă ; iar Yseult, zdrobită de oboseală, tot în genunchi lîngă el, adormi cu fața rezemată de pat și cu genunchii îndoiți pe o pernă.

Suferința lui Pierre Huguenin din noaptea aceea întrecu tot ce suferise el vreodată în viață. În primul moment, o ajutase pe Yseult să-l transporte pe bătrîn în camera lui și să cheme ajutor ; iar cînd doctorul goni pe toată lumea, afară de domnișoara de Villepreux și fratele ei, cînd trebui să plece din interiorul castelului, unde prezența lui la ora aceasta înaintată nu mai avea nici o explicație și nu mai era îngăduită, căzu pradă chinurilor îngrijorării și spaimei. Se gîndea la cît trebuia să sufere Yseult, credea că bătrînul conte avea să moară ; era frămîntat de remușcări groaznice, ca și cînd ar fi fost vinovat de vreo crimă. Rătăci prin parc pînă la ziuă, întorcîndu-se din oră în oră s-o întrebe pe Saviniana, care alergase lîngă Yseult și care veghea în camera vecină. Din cînd în cînd, ea cobora pe furiș în grădină ca să-l liniștească pe prietenul ei. Cînd află că bătrînul conte e în afară de pericol și că accidentul nu va avea urmări grave, Pierre se înfundă din nou în parc și se duse să viseze în locurile unde visase atîta

și care fuseseră martore bucuriilor curate ale dragostei lui. La început, stăpînit de gîndul situației în care se afla, nu se gîndi decît la perspectivele de însoțire eternă sau de despărțire definitivă pe care îl lăsau să le întrevadă, pe de o parte, voința hotărîtă a tinerei fete, pe de alta, mînia și disperarea bătrînului conte. Orice amintire a obstacolelor ridicate de propria lui conștiință se pierduse în bucuria neașteptată și nespusă a dragostei împărtășite. Își spunea că Yseult va învinge toate obiecțiile familiei și se lăsa în voia ei cu o încredere religioasă. De altfel, sîngele îi clocotea în vine și-i întuneca toate gîndurile ; inima îi bătea atît de tare la amintirea cuvintelor cerești care-i mai răsunau încă în urechi, încît era silit să se oprească la fiecare pas și să stea jos ca să nu se înăbușe. Noaptea era întunecoasă și ploioasă. Mergea prin nisipul muiat și prin iarba rece fără să bage de seamă nimic. Palele de vînt ale toamnei ridicau în jurul lui vîrtejuri de frunze uscate. Vîntul mînios și natura frămîntată se potriveau cu dispoziția furtunoasă și nedeslușită a sufletului său.

Dar cînd se făcu ziuă, Pierre se pomeni chiar în locul unde, cu patru luni înainte, la aceeași oră, dezbătuse în mintea lui problema bogăției, cu suferințe de necrezut și cu nesiguranțe groaznice. Din ziua aceea, memorabilă în viața lui din atîtea alte privințe, Pierre își încordase continuu spiritul spre problema aceasta și, cu toate că avusese mari intuiții, cu toate că străfulgerări de adevăruri imuabile îi străbătuseră haosul gîndirii, cu toate că își găsise o linie de conduită și-și fixase raporturile cu societatea prezentă, nu era mai puțin sigur că problema generală rămîne încă la fel de groaznică și la fel de nepătrunsă pentru el ca și pentru oamenii cei mai pregătiți ai epocii. Pierre avea să treacă prin diverse crezuri, prin multe sisteme incomplete, să-și dea seama de multe erori, să împărtășească multe exaltări politice și filozofice, pînă să ajungă la el licăririle mai fecunde și mai sigure care încep să lumineze vastul orizont al poporului.

Readus, în mijlocul bucuriei și al dragostei sale îmbătătoare, la sentimentul datoriei austere pe care și-o impu-

sese, aceea de a căuta adevărul și dreptatea, se înspăimîntă la gîndul bogăției care părea că i se oferă și că-l invită la huzurul privilegiaților. Oricît s-ar fi opus contele la proiectele nepoatei sale, Pierre putea s-o ia de nevastă. Contele era bătrîn, iar Yseult era hotărîtă și credincioasă. Așadar, Pierre n-avea decît un cuvînt să spună, un singur legămînt să accepte, și domeniul, castelul, parcul cel frumos care îi sugerase prima idee a naturii învinse și idealizate de mîna omului, toate puteau fi ale lui. Putea, de-aci înainte, să-și închidă inima la suferință și la milă, să se închidă pentru patruzeci sau cincizeci de ani în viața pămîntească, să uite problema care avea întîietatea, să profite de legea care consacră și sfințește aproape fericirea anumitor oameni și numai a lor... Și de ce nu putea accepta fericirea aceasta fără să-și renege principiile ? Nu putea oare să se lase în voia cursului societății ? Nu putea fi și el, ca Amaury, omul timpului său, parvenitul fericit, artistul cuceritor sau omul care s-a pomenit bogat fără a înceta să fie om de ispravă, fără a părăsi căutarea idealului ? Nu putea oare să-și folosească averea la dezlegarea acestei probleme chinuitoare, să facă binefaceri la un anumit număr de oameni, să încerce diverse forme de exploatare rurală avantajoase pentru plugarul proletar, să ridice spitale, școli ? Îi trecură prin gînd asemenea visuri generoase. Yseult, nici vorbă, nu numai că nu l-ar împiedica, dar l-ar ajuta cu toată voința și virtutea ei. Acestea erau, desigur, marile argumente pe care le avea ea în vedere pentru a învinge dezinteresarea și mîndria lui.

Dar Pierre, gîndindu-se la datoriile pe care le-ar impune bogăția unui om însuflețit de atîta bună-credință ca el, se sperie de ignoranța lui. Se întrebă dacă are altceva decît bune intenții, și dacă educația lui îl pregătise să-și dezvolte principiile și să le aplice. Căută ce lucruri bune, înțelepte și cu adevărat utile ar face în ziua cînd ar intra în posesia averii și nu găsi în el decît nehotărîre și nedumerire. Temperamentul lui mistic și îndreptat cu totul spre contemplația meditativă excludea activitatea practică, o anumită capacitate și pricepere, un fel de aritmetică, în-

tr-un cuvînt, care sînt necesare în cel mai înalt grad omului generos, ca să facă binele într-o societate pradă răului. Își sondă inteligența fără falsă modestie, dar și fără deșarte menajamente și fără să îngăduie setei de fericire să-l amăgească. Simți și recunoscu că nu e un asemenea om ; că va fi veșnic absorbit în întregime de principiul suprem și că îi vor scăpa consecințele. Pierre avea douăzeci și unu de ani și, cu toate că știa tot ce putea ști omul cel mai înaintat din vremea lui, în domeniul moral, nu știa nimic în cel intelectual propriu-zis. Simțea că are cu zece ani prea mult ca să-și refacă educația și n-avea pentru lucrurile acestea înclinarea înnăscută care înlocuiește lipsa culturii. Se gîndi la toate elementele coruptibile care, fiind bogat, puteau să-i mînjească idealul și să-i falsifice bunele intenții, mai înainte de a vedea limpede. Își spuse că poate și contele de Villepreux, omul cu teorii atît de frumoase și pe care le aplica atît de nepotrivit, fusese la vîrsta lui pătruns, ca și el, de dragostea pentru dreptate. Se îngrozi de bogăție, fiindcă se temu că va iubi averea pentru ea însăși și că nu va ști s-o folosească.

Nu-ți dau concluziile lui ca ultimul cuvînt al înțelepciunii, prietene cititor. Dacă tinerețea lui Pierre Huguenin, companion din Ocolul Franței, te-a interesat întrucîtva, vîrsta lui matură, de care am de gînd să-ți vorbesc într-un roman viitor[1], te va interesa mai mult, sper, și vei vedea că de mai multe ori, în cursul anilor, Pierre s-a îndoit de ce făcuse și și-a cercetat conștiința. Dar la vîrsta cînd ți-l prezint, sufletul lui fierbinte nu putea admite decît renunțarea poetică și aproape creștinească la bucuriile pămîntești. Din asta trăise ; de aci își trăsese virtutea, poezia și dragostea ; nu putea să le renege cît ai bate din palme. Dorea cu aprindere să făptuiască un lucru măreț ; cînd avu prilejul, nu șovăi, se purtă mai romanțios decît în romanele pe care le citise ; i se păru că merită dragostea lui Yseult

[1] Pierre Huguenin nu mai apare el însuși în romanele ulterioare ale lui George Sand ; apar însă alte figuri de muncitori, ca, de pildă, Paul Arsène, din romanul *Horace* (1840).

renunțînd la ea și că-i justifică alegerea dovedind că e deasupra tuturor bunurilor pe care i le oferea dinsa. A fost deci și orgoliu din partea lui. S-ar găsi orgoliu în toate faptele frumoase, dacă le-am analiza astfel.

Așteptă să se odihnească bine contele de Villepreux, apoi se încumetă să-i ceară o întrevedere. I se refuză la început. El insistă și o obținu.

Bătrînul era palid și sever.

— Pierre, spuse el cu voce stinsă, vii să jignești durerea și boala ? Dumneata, pe care te iubeam ca pe fiul meu, dumneata, căruia i-am deschis brațele și pentru care aș fi dat jumătate din averea mea ca omului celui mai demn și mai de folos, m-ai înșelat, mi-ai sfîșiat inima, mi-ai sedus copila !

Pierre nu se lăsă amăgit de declarația aceasta dinainte pregătită și zîmbi în sinea lui de osteneala pe care și-o dădea contele pentru a pune în lanțuri pe un om care venea singur să se predea.

— Nu, domnule conte, răspunse el pe un ton hotărît, n-am să-mi reproșez o asemenea crimă și dacă aș fi fost atît de laș încît să mă gîndesc la ea, nobila dumneavoastră nepoată ar fi știut să se apere. Pot să vă jur pe tot ce avem mai sfînt pe pămînt și dumneavoastră și eu : pe *ea*, că mîna mea a atins-o pe-a ei ieri pentru prima dată și că niciodată, înainte de clipa aceea, nu mă gîndisem că ea mă poate iubi.

Declarația aceasta, pe care era cu neputință s-o pui la îndoială cînd cunoșteai cîtuși de puțin sinceritatea și moralitatea lui Pierre Huguenin, ridică o mare apăsare de pe inima contelui. Își cunoștea prea bine nepoata ca să se teamă că romanul ei ar semăna cu cel al marchizei, dar aflînd că proiectul lui Yseult era atît de proaspăt, avu speranța că o va face să renunțe la el mai ușor.

— Pierre, îi spuse el, te cred, m-aș îndoi mai degrabă de mine decît de dumneata. Dar vei avea oare atîta curaj cîtă sinceritate ? De vreme ce n-ai făcut nimic, bănuiesc, pentru a aduce la rătăcire mintea nepoatei mele, vei face oare tot ce-ți stă în puteri pentru a o readuce la obligațiile ei și la supunerea pe care mi-o datorează ?

— Vă cam grăbiți, domnule conte, răspunse Pierre, și aveți despre tăria mea sufletească o părere foarte bună, pe cît se pare. Vă mulțumesc prea umilit, dar aș vrea să știu pentru ce ați refuza să dați mîna scumpei dumneavoastră copile omului pe care-l stimați într-atît încît îi cereți dintru început un efort de virtute pe care n-ați îndrăzni să-l așteptați de la nimeni altul ?

Întrebarea aceasta grea fu singura răzbunare pe care Pierre voi s-o îndrepte împotriva ipocriziei bătrînului conte. Acesta nu putea să răspundă decît cu argumente copilărești și se porni pe niște considerații atît de meschine și de vulgare încît lui Pierre i se făcu milă. Invocă legămintele luate mai înainte în privința căsătoriei lui Yseult. Pierre știa bine că minte și că n-ar fi făgăduit-o pe nepoată-sa fără consimțămîntul ei. Vorbi de lume, de opinia publică, de prejudecăți, de nefericirea, de izolarea și de disprețul care ar cădea asupra nepoatei lui, dacă ea și-ar asculta glasul inimii fără să consulte lumea aceasta absurdă și nedreaptă, căreia trebuie totuși să te supui dacă vrei să ai măcar o piatră pe care să-ți odihnești capul. Yseult era un copil. Ea se va căi că a cedat unui îndemn romanțios, dar în ziua aceea va fi prea tîrziu ca să revie asupra lui. Iar Pierre, la rîndu-i, se va căi și el amar. Va cunoaște umilința, remușcarea, durerea de moarte de a vedea suferind o ființă care se va fi sacrificat pentru el.

— E prea destul, domnule conte, pentru a motiva teama și refuzul dumneavoastră. Toate astea n-ar însemna nimic, dacă n-aș fi hotărît dinainte să vă dau cîștig de cauză, fiindcă am o idee mai bună decît dumneavoastră despre înțelepciunea și hotărîrea nepoatei dumneavoastră. Am venit aici pentru a vă spune un lucru la care nu vă așteptați poate : că aș refuza să vă fiu ginere, chiar dacă ați fi de acord. Amintiți-vă de convorbirea destul de lungă pe care ați binevoit s-o aveți cu mine asupra proprietății, domnule conte, și amintiți-vă că n-am căpătat de la dumneavoastră soluția pe care o așteptam. Cum sînt un om simplu și ignorant, dar totuși un om cinstit, și cum n-ați vrut să-mi spuneți dacă bogăția e un drept și sărăcia o datorie, fiind tot în îndoială, mă abțin și rămîn sărac. Iată tot ce am de răspuns.

Contele deschise brațele meseriașului și, slăbit cum era de spaimă, de boală și de recunoștință, îi mulțumi plîngînd că binevoiește să nu se atingă de averea și de vanitatea lui.

— Acuma, îi spuse Pierre cu răceală, după ce suportă un adevărat torent de laude care nu-l făcură mai orgolios, vă cer îngăduința s-o văd pe domnișoara de Villepreux și să-i vorbesc fără martori.

— Du-te, Pierre, răspunse contele după un moment de șovăială. Nu poți minți, e cu neputință. Vei ține ceea ce ai făgăduit, și vei face ceea ce ai hotărît.

Pierre stătu închis două ore cu Yseult și amîndoi dezbătură pas cu pas felul lor diferit de a înțelege și a practica idealul lor. Yseult era neclintită în intenția ei de a se căsători cu cel pe care-l alesese ; iar Pierre, doborît de lupta împotriva lui însuși, nu știu ce să-i răspundă, cînd ea încheie spunîndu-i :

— Pierre, recunosc că trebuie să ne despărțim pentru cîțiva ani poate. Durerea și spaima pe care am încercat-o ieri, văzînd că bunicul e contra alegerii neclintite pe care am făcut-o în dumneata, mi-au arătat ce remușcări m-ar cuprinde, dacă aș pricinui prin împotrivirea mea moartea omului pe care-l iubesc cel mai mult pe lume după dumneata ; da, Pierre, după dumneata ; cel mai plin de virtuți din amîndoi are locul cel mai mare în inima mea. Dar am față de bunicul meu datorii de-o viață întreagă, de care nu poate să mă dezlege o zi de slăbiciune sau de eroare din partea lui. Atîta vreme cît se va împotrivi iubirii noastre, n-am să-i mai vorbesc de ea ; să mă ferească Dumnezeu să-i otrăvesc ultimii ani printr-o insistență căreia i-ar ceda poate. Dar e posibil să-și schimbe singur hotărîrea (și mă bizui pe asta, eu care nu sînt deprinsă să mă îndoiesc de el) și să revină la adevărul pe care l-am văzut mereu iubindu-l și practicîndu-l. Dacă stăruie, mă voi supune la toate hotărîrile lui, afară de aceea de a mă mărita cu alt bărbat decît dumneata. În privința asta, nu mă mai consider liberă. Ceea ce ți-am spus, am jurat în fața lui Dumnezeu și mie însămi ; n-am să-mi calc jurămîntul. Așa încît peste un an sau peste zece, în ziua cînd voi fi liberă,

dacă ai avut răbdarea să mă aştepţi, Pierre, ai să mă regăseşti cu sentimentele cu care mă laşi astăzi.

Trei zile mai tîrziu, contele, nepoata, nepotul şi marchiza călătoreau într-o droşcă cu patru cai pe drumul spre Paris, iar Corintianul, în diligenţă, pe drumul spre Lyon, ca să ajungă în Italia. Saviniana deretica în cabinetul lui Yseult şi plîngea în tăcere cu lacrimi grele. Berrichon cînta în atelier, iar Pierre Huguenin, alb la faţă ca un linţoliu, slăbit şi îmbătrînit cu zece ani într-o singură noapte, muncea avînd aerul liniştit şi răspunzînd cu blîndeţe mîngîierilor şi întrebărilor îngrijorate ale tatălui său.

Însemnare

Citind lucrarea unui om pe atunci obscur și acum bine cunoscut (*Cartea companionajului*, de Agricol Perdiguier, tîmplar în mahalaua Saint-Antoine, astăzi deputat al poporului), am fost impresionată, nu numai de poezia străvechilor inițieri ale *doctrinei*, dar și de importanța morală a subiectului, și am scris romanul *Le Compagnon du Tour de France* însuflețită de idei sincer progresiste.

Mi-a fost cu neputință, căutînd să reprezint un tip de lucrător atît de înaintat cum se află în vremea noastră, să nu-i atribui idei asupra societății prezente și aspirații către societatea viitoare. Totuși, s-au auzit, din anumite clase, glasuri indignate, care pretindeau că așa ceva nu e posibil și că exagerez, și mă acuzau că măgulesc poporul și că vreau să-l înfrumusețez. Ei, bine, de ce n-aș face-o ? De ce, presupunînd că eroul meu a fost prea idealizat, n-aș fi avut dreptul să fac pentru oamenii din popor ceea ce mi s-a permis să fac pentru cei din alte clase ? De ce să nu fi zugrăvit într-un portret chipul cel mai agreabil și mai serios posibil, pentru ca toți lucrătorii inteligenți și buni să dorească să-i semene ? De cînd este romanul, cu orice preț, descrierea asprei și recii realități a oamenilor și a lucrurilor contemporane ? Poate fi astfel, știu, iar Balzac, un maestru în fața talentului căruia m-am înclinat întotdeauna, a făcut *Comedia umană*. Dar deși eram prietenă cu acest om ilustru, eu vedeam sub cu totul alt aspect faptele omenești, și-mi amintesc că i-am spus, cam în vremea cînd scriam *Le Compagnon du Tour de France :* „Dumneata faci *Comedia umană*. Titlul e modest, ai putea tot atît de bine spune drama, tragedia umană. «Da, mi-a

răspuns el, iar dumneata faci epopeea umană.» De data asta, am replicat eu, titlul ar fi prea pretenţios. Dar aş vrea să fac egloga umană, poemul, romanul uman. La urma urmei, dumneata vrei, şi ştii să zugrăveşti omul aşa cum îl vezi înaintea ochilor, fie ! Pe cînd eu, simt îndemnul să-l zugrăvesc aşa cum doresc să fie, aşa cum cred că trebuie să fie." Şi cum nu ne făceam concurenţă, ne-am recunoscut curînd drepturile reciproce.

În vremea aceea, acum vreo zece ani, un Pierre Huguenin putea să pară înfrumuseţat, ca tip, pentru oamenii de lume care nu aveau legături directe cu cei din ateliere.

Cu toate acestea, Agricol Perdiguier, el însuşi, era cel puţin tot atît de inteligent, cel puţin tot atît de instruit ca Pierre Huguenin. Alt lucrător, oricare din ei, putea fi tînăr şi frumos, nimeni nu va nega acest lucru. O femeie *de familie,* cum se spune, poate să iubească frumuseţea la un om de rînd, asta s-a mai văzut. O femeie inteligentă şi cu inimă poate să nu aprecieze decît inima şi inteligenţa la omul pe care-l iubeşte. Asta se va vedea, sper, chiar dacă nu se vede încă în vremea noastră. În sfîrşit, tot ce pretindea lumea că nu exista atunci, putea şi avea să existe în curînd. Şi dovadă e că, după cîţiva ani, Eugène Sue a luat ca erou al unui roman al său de foarte mare succes pe un lucrător, pe care l-a făcut poet, filozof şi, mai mult încă, socialist. Nimeni n-a avut nimic de zis. Pentru că a fost prezentat cu mai multă pricepere şi descris mai veridic ? Se poate. Simt întotdeauna plăcere şi niciodată necaz cînd îi văd pe confraţii mei reuşind ceea ce mie mi-a dat greş. Dar problema rămîne de fapt aceeaşi. Un lucrător este un om întru totul asemenea altui om, este *cineva* la fel cu alt *cineva,* şi mă mir mult că asta mai poate produce mirare. Nu e nevoie să fii bacalaureat ca să fii la fel de instruit ca toţi bacalaureaţii din lume. Nu la liceu înveţi să fii moral şi să ai un crez, de vreme ce aci nu înveţi decît greaca şi latina. Aici dobîndeşti foarte cu încetul o anumită cultură pe care un lucrător, întocmai ca şi o femeie, o poate dobîndi mai tîrziu şi mai repede, cu inteligenţă şi cu voinţă. În sfîrşit, pretinsa inferioritate a originii sau a sexului este o prejudecată care nu mai are astăzi nici măcar scuza de a fi susţinută cu bună-credinţă, şi a o com-

bate mai îndelung ar fi chiar un lucru foarte copilăresc în zilele noastre.

Am publicat pentru prima dată romanul de față sub povara blestemelor celor două caste, nobilimea și burghezia, fără să mai pun la socoteală clerul, ale cărui ziare mă acuzau fățiș că mă duc să studiez moravurile lucrătorilor, în fiecare duminică, la periferie, de unde mă întorc beată cu Pierre Leroux. Iată cum sînt primite de către o anumită lume și o anumită religie încercările de moralizare, și cum a fost primită de către păstrătorii moralei și de către slujitorii Evangheliei o carte care-și propune ca țel mărturisit deschis ilustrarea ideii evanghelice.

George Sand

Nohant, 23 octombrie 1851

Cuprins

Prefață	5
Capitolul I	19
Capitolul II	25
Capitolul III	31
Capitolul IV	42
Capitolul V	47
Capitolul VI	52
Capitolul VII	60
Capitolul VIII	69
Capitolul IX	77
Capitolul X	86
Capitolul XI	91
Capitolul XII	104
Capitolul XIII	117
Capitolul XIV	130
Capitolul XV	134
Capitolul XVI	154
Capitolul XVII	166
Capitolul XVIII	176
Capitolul XIX	187
Capitolul XX	199
Capitolul XXI	215
Capitolul XXII	227

Capitolul XXIII 239
Capitolul XXIV 247
Capitolul XXV 254
Capitolul XXVI 263
Capitolul XXVII 274
Capitolul XXVIII 282
Capitolul XXIX 298
Capitolul XXX 314
Capitolul XXXI 327
Capitolul XXXII 338
Capitolul XXXIII 353
Capitolul XXXIV 368
Însemnare 377